

MÁTYÁS KIRÁLY

EMLÉKKÖNYV

MÁTYÁS KIRÁLY
EMLÉKKÖNYV

KOLOZSVÁRI SZOBRÁNAK LELEPLEZÉSE ALKALMÁRA

SZÜLŐVÁROSA
KOLOZSVÁR SZABAD KIRÁLYI VÁROS MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTE

DR MÁRKI SÁNDOR

A MAGYAR TUD AKADÉMIA LEV. TAGJA, EGYETEMI TANÁR
KOLOZSVÁR SZ. KIR. VÁROS TISZT. TANÁCSOSA

BUDAPEST
KOLOZSVÁR SZ. KIR. VÁROS HOZZÁJÁRULÁSÁVAL
KIADJA AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNY-TÁRSULAT
1902

Budapest. Az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

MÁTYÁS KIRÁLY.

(A kolozsvári Mátyás-szobor főalakja FADRUSZ JÁNOSTÓL.)

Az Athenaeum kiadása.

Mátyás király megválasztásakor Szilágyi Mihály kormányzó figyelmeztette a kolozsváriakat, hogy másoknál inkább nevezhetik a királyt magukénak, mert ott született, házi isteneik oltalma alatt növekedett, ott serdült föl. Nyissák meg tehát a közvígság forrásait, örvendjenek, vígadjanak, ujjongjanak és adjanak hálát a jóságos nagy Istennek, hogy az országnak azt a részét így fölmagasztalta s hogy a magyar nemzetre ilyen díszt és üdvösséget árasztott.

Ötödfél század múlva (1895. szeptember 22-én) I. Ferencz József király Kolozsvár városában örömmel hallotta a dicső emlékű elődje iránt táplált nemzeti kegyelet nyilvánítását s most ő figyelmeztette a kolozsváriakat, hogy ez a kegyelet tartja ébren igazságos és hazafias érzelmeiket.

Hazánk ezeresztendős fennállásának ünnepén (1896. május 17-én) hazafias és hálás kegyelete jeléül a város valóban elhatározta, hogy helyreállíttatja azt a házat, melyben legnagyobb fia született s hogy szeptember 30-án országos ünnepséggel

teszi le az alapkövet lovagszobrához, melynek nemzeti adakozás utján való felállítását még 1882. julius 21-én elhatározta.

Mindakét határozat teljesült. S a nemzet és király akaratából állani fog rövid idő mulva az a hatalmas szobor, mely Mátyás egyéniségében egyúttal a magyar állam eszméjét dicsőíti meg. Azt az eszmét, mely ezredévessé tette a hazát s melyet soha és senki sem képviselt méltóbban. S abban a városban, melynek, mint Isten kegyelméből szülővárosának hírnevét — 1469. február 3-án tett nyilatkozata szerint — Mátyás király tisztességben és becsületben növekedni s méltó érdemeiért megjutalmazva látni óhajtja.

Mátyás király szülőháza és szobra a kegyeletnek helyhez kötött jelei lévén, a nemzet közérzületének felbuzdítása végett a város elhatározta, hogy tudományos és irodalmi becsű díszmunkával is hódol nagy fiának, ki maga mondotta, hogy szabad idejét folytonos háborúi közt sem gyönyör és enyhülés nélkül szenteli az irodalomnak. A magyar írók a franczia Eugène Müntz-czel s a magyar művészek az angol Walter Crane-nel együtt lelkesen működtek közre, hogy ez a könyv méltó legyen a renaissance egyik legnagyobb alakjának emlékéhez. Tanulmányaik, melyek oly sok oldalról világítják meg Mátyás király történelmi jelentőségét, kétségkívül lendületet adnak a magyar essai-irodalomnak és friss koszorúik mesterök, Zrínyi Miklós hervadhatatlan koszorújával együtt növelik Mátyás király babérjait.

A nemzet tehát fogadja kedvesen és forgassa gyakran ezt a könyvet, melyet Kolozsvár sz. kir. város és az Athenaeum Irodalmi Könyvkiadó Társaság — a hogy Mátyás király írta Pomponius Laetus művéről — »díszesen kinyomatott s neki ajándék gyanánt felajánl«.[1]

[1] A bevezetés elejét diszitő rajzot *Walter Crane,* ki Mátyás kolozsvári szülőháza és szobra iránt kegyeletesen érdeklődött, Londonból barátjának, Kovács János tanárnak ajánlva küldte, »for the king Mathias Corvinus' Commemoration at Kolozsvár; in memory of a most pleasant visit and in acknowledgement of many courtesies received there.« (Magyarúl: »Ajánlva K. J. barátomnak, Mátyás király kolozsvári emlékünnepére; legkellemesebb kolozsvári látogatásom emlékére és elismeréséül annak a sok szives figyelemnek, melyben ott részesültem«).

TARTALOM.

* * *

Önálló melléklet: 2 térkép és 12 kép.
A szövegben 135 rajz.

MÁTYÁS KIRÁLY.

KOLOZSVÁRI SZÜLŐHÁZA EMLÉKTÁBLÁJÁNAK LELEPLEZÉSE ALKALMÁRA

IRTA: JÓKAI MÓR.

Leáldozott napot felhozni az égre,
Lobbanó villámot vetni festett képre,
Csillagvilág közül vezérfényt kinézni:
Könnyebb, mint Hunyady Mátyást felidézni.

— Szem, a mely meglásson; sziv, mely átérezzen;
Kéz, mely rólad irva, közbe' meg nem rezzen,
Kinek van adatva? — Volt a ki tehette: —
»Arany« volt maga is. — El van már temetve.

— Mi az »én« világom, mely téged keresget?
Bolygó fény, mely holtak sirja fölött repked.
Szikrák, mik, zord jövő ködébül, a multak
Fényébe menekvő képzeletben gyultak.

De a szó, mely rólad hangzik, ezerré lesz
Azzal, hogy vele egy egész nemzet érez: —
— Hogy soha szülőföld oly nagyot nem termett;
Oly nagyot mint királyt,—mint magyart,—mint embert.

Emlékedet, im, négy század tartja épen:
El nem fogy, ujra él minden nemzedékben.
A nép hisz benned, mint a föltámadásban
S neved él örökké egy fölsóhajtásban.

Ez a szerény hajlék látott megjelenni: —
— Nagy csillaghullásnak kellett akkor lenni.
»Emős» tűzfolyója akkor áradt széjjel,
»Hadur« kardja esett alá ezen éjjel.

Korona még nem volt gyermeki főd felett;
De csillag ragyogott rajt', korona helyett. —
Napnyugoti »három királyok« azt lesték
S nem tömjén-mirrhával — pallossal keresték.

Ez a csillag őrzött, ez vezetett végig
Börtönön, vérpadon át, királyi székig;
Ország koronáját elébb nem tetted fel:
Kiérdemelted azt királyi tettekkel.

Királya a honnak, vezére a népnek,
Jogaroddal áldád, kardoddal megvédted,
Hazánk koronáját tetted fényes napnak:
Idegen koronák jók voltak drabantnak.

Hajh! nem vert e földben ellenség zászlója
Gyökeret, míg Mátyás volt oltalmazója!
S a hol gesztet hajtott az erős cseh gyarmat,
Nem tépte ki: bölcsen beojtá magyarnak.

Országunk czimerét, míg »hollód« állt közte,
Mindenki rettegé: senki le nem győzte.
»Félhold« két szarvával, »sas« kettős fejével
S kétfarkú »oroszlán« nem tépheték széjjel.

S míg a sok királyok, herczegek csoportja,
Fejét összedugva, a tanácsot tartja,
Keresztet félholdtul védni vállvetetten, —
Mátyás király így szólt: »én már meg is tettem.«

Országunk határit kiterjeszté messze,
Vajda és despota mind lett hűbérese.
Jajczavár, a Hradsin s a büszke Bécs tornya
A magyar zászlókat hordá meghódolva.

De a kit leküzdött, — a legfélőbb ellen, —
Az idebenn lakott: — a régi rossz szellem —
Átkos visszavonás, — hiú gőg hidrája,
Melynek nem a hon, csak önérdeke drága.

»Úr« helyett zsarnokok, »birák« helyett zsarlók. —
Ugaron az elmék, — vetetlen a tarlók: —
Hamis pénz, hamis hit, kijátszott törvények: —
Nincs oly erős nemzet, kit meg ne törnének.

Te új erkölcsöket hoztál a nemzetbe,
Szellemed lángjával magasra vezetve.
Erényit ápoltad; — hiszen jó e nemzet!
Tiszta buzát arat, a ki konkolyt nem vet.

Tudós, művész vele palotában lakott:
De meglátogatta a szalmás hajlokot:
S ki észszel, ki kézzel derék munkát végez,
Az állt legközelebb királyi szivéhez.

Szétszórt kötetekben bámuljuk könyvtárát, —
Töredék kövekben fényes Budavárát: —
Irott törvény, — népnek ajkán élő monda,
Mily nagy volt a magyar »akkor«! mind azt mondja.

Hizelgő szavakat nem adott és nem vett:
De fentartá a hont megalkotó elvet:
»Nem szóval, de tettel a hazát szeretni«,
— Dolgozni, — tanulni, — és siklust fizetni.

S mit a nép felőle örökké emleget,
Igazság pallosát, jogosztó mérleget:
»A jog, az igazság, országvilág lássa,
Hogy az a királynak uralkodó társa!

S ha idegen volt is, kit sujtott a vér-tett,
S magyar és rokon volt, a ki törvényt sértett:
A szenvedőt fogta még akkor is pártul,
S az igazságszegőt eldobta magátul.

Míg Mátyás ura volt szép Magyarországnak,
Magyar is ura volt széles e világnak,
A nagy emberekre átszállt ragyogása,
És a kicsinyekre két keze áldása.

Sirhatott az ország, mikor eltemette:
Egész fénykora mind ott feküdt mellette;
Úrnak urasága, pórnak nyugodalma,
Mind azt eltakarta Mátyás király halma.

Hajh! Te fényes csillag! Én vezércsillagom!
Kit ragyogni láttunk fényes regghajnalon.
Azt hittük, hogy Mátyás fényét látjuk ujra;
Egy boldogabb kornak jeléül kigyulva.

A kihez reményink sugarit kötöttük,
S dicső nagy hazáról álmodtunk fölöttük:
Multunk fényét láttuk visszavarázsolva.
— — M'ért kelle lehullnod? Hová tűntél? Hol vagy?

— — Sűrű nagy homálytul szemem elsötétül:
Nem látok egy nyomra jövendők ködétül...
Egyik sirkőtül a másikhoz vándorlok —
S utánna töprengek: mi minden elporlott!

Fényes multunk szélnek átadott pozdorja: —
Dicső Mátyás hamvát a vihar széthordja.
Ha mi nem keressük, tán Ő keres minket —
S porszemei hazánk sorsán aggni intnek.

Vajha e szent hamvból jutna minden szivbe
Egy porszem, mely minden honfit egyesitne,
Egy nagy gondolatban új életre kelve:
»Mi földön üdvözit, az a hon szerelme!«

MÁTYÁS KIRÁLY EMLÉKE.

IRTA: HEGEDŰS SÁNDOR.[1]

Talán nem véletlen az, hogy Kolozsvár-város a legnagyobb magyar király iránt való kegyeletének, négyszáz éves mulasztás után, most ad látható jelben kifejezést.

Kellett ehhez az, hogy egyfelől Szent István koronájának fenkölt viselője, teljesen azonosítván magát a nemzetnek nemcsak érdekeivel, de eszményeivel és vonzalmaival is, maga adjon példát és figyelmeztesse a nemzetet a kegyelet kötelességeire.

A mi annál buzdítóbb, lelkesítőbb példa, minél nagyobb az eltérés származásban és történelemben, a kegyeletet nyujtó és megérdemelten régen váró fenkölt fejedelmek közt. Másfelől azt hiszem, hogy ha a történelmi hüvelyből kibontjuk a tényezőket és feladatokat, egy kor sem érezhette és érthette annyira át, mint korunk, mindazon törekvéseket és eredményeket, miknek Mátyás király szentelte magát.

Mert tagadhatatlan, hogy az ő törekvése, mely nagy erőfeszitéssel, nagy áldozattal nagy eredményeket mutatott fel, az volt, hogy megteremtse területben és berendezésben, fölszerelésben és szellemi légkörben mindazon tényezőket, a mik a magyar államot nagygyá és állandóan erőssé, fejlődésre képessé tenni képesek.

Természetes, hogy e nagy feladatok, az akkori viszonyokhoz képest, vagy a közönséges rablók és pártütők, vagy az osztrák, cseh, török hadjáratokban vették igénybe Mátyás katonai képességét, a nemzet erőfeszitését. De a philosophus hüvelyéből kibonthatja a feladat lényegét, melyet hóditás és szövetség adhat meg, a magyar állam területének kellő nagyságát és épségét, hogy fennállani és súlylyal bírni képes legyen.

Természetes az is, hogy ez a hadszervezetnek oly formáját és állandóságát tette szükségessé, melyet csak Mátyás messze látó szeme vett észre és melyet — korát meghaladó módon — valósitott is. De természetes az is, hogy ez nemcsak

[1] A nagy király szülőháza emléktáblájának leleplezésekor 1889. szept. 2.

véráldozatot kivánt a nemzettől, hanem pénzt is, melynek állandó és biztos forrásokból kelle az állam rendelkezésére állani. Ezért járt nagy teherrel és küzdött újabb és újabb áldozatok követelésével Mátyás pénzügyi politikája; ezért kelle a koronaadó és harminczad modernebb és az adónak megfelelőbb természetű forrásait megteremteni, úttörő lévén e téren is, Mátyás korában, kinek története bizonyítja azt is, hogy a politika jóságát és nagyságát nem lehet és nem kell mindig pénzügyi eredmények szerint mérlegelni.

De a hadi és pénzügyi szervezet mellett érezte Mátyás bölcsessége annak szükségét, hogy a nemzetet a kulturában kell emelni, ha azt akarja, hogy életreképes és reproduktiv erővel biró legyen. És ezt a keleti faj honnról nem nyerhette, a benszülöttektől nem kaphatta; ezt nyugatról kelle behoznia.

Akkor az olasz kultura nyujtotta a leggazdagabb forrásokat; és Mátyás leginkább ezekből a forrásokból merített és ezekből hozta be a tudomány és művészet azon megbecsülhetetlen tényezőit, melyek a nemzeti intézeteket és udvari köröket magasabb szinvonalra emelni és ezek utján az egész nemzet művelődését előmozditani képesek és hivatva voltak.

Nem félt — négyszáz év előtt sem — az idegen nyelvtől és kulturától, bárhonnan jött; mert tudta, hogy az csak termékenyítő erőt és emelkedést nyujt.

De tagadhatatlan, hogy legkevesebb adatunk van Mátyásnak oly téren való működéséről, melyen a legmaradandóbb emléket emelte magának.

Milyen száraz, hiányos a történelem az ő *igazságügyi* intézkedései tekintetében! Pedig mekkorának és milyen mélyrehatónak kellett lennie, hogy belőle hagyomány, sőt közmondás keletkezzék!

»Meghalt Mátyás király, oda az igazság,« — egy pár szóval annyit mond, hogy annak alapját kötetekre menő adatok teszik; és ha minden közmondás részrehajló lehet is a jelen bármely jelen összehasonlítása tekintetében, kétségtelen, hogy a multat mindig igazságosan itéli meg.

Ez bizonyítja, hogy Mátyás az államnak minden korban szükséges egyik főalapját nagyon ismerte és nagyon kultiválta; fájdalom, inkább személyes működésében, mint intézményeiben.

És hogy Mátyás a modern állam legerősebb fejlődést nyert feladatának és működése terének, a *közigazgatás*nak fontosságát is mennyire ismerte, bizonyítja, hogy egyik törvényében kiköti, hogy a szolgabírák anyagilag független és részrehajlatlan emberek legyenek. Neveket és intézményeket cserélhetünk; a feladat lényege mégis ebben rejlik.

Most a kegyelet hirdesse, hogy Mátyás örök emléke élénken él bennünk is. És a mint ő eszményt nyujtott a királyoknak, úgy nyujtott eszményt a polgároknak is, melyet elfogadnunk kell nekünk, kis embereknek is.

MÁTYÁS KIRÁLY KORA.

IRTA: KŐVÁRI LÁSZLÓ.

Czímertartó sphynx Mátyás kálváriáján.

Miért is jöttünk ki Ázsiából, hogy e világ csúfjára itt elveszszünk? Már kisértett a nemzet lelkében e gondolat, csak nem birta kifejezni, mint később Zrínyi Miklós. A nemzet már egy körülkerített tábor, mintegy felszólítva a megadásra, fegyverének kiszolgáltatása s nemzeti létéről való lemondásának feltétele mellett.

Félezred éve, hogy itt vagyunk; de még mindig exotikus nép, ázsiai barbár, idegen Európa szemében. Nem jó európaiak, nem jó keresztény, még csak jó szomszéd sem; veres posztó Európa térképén.

Nem birják a honfoglalást megbocsátani. A Közép-Duna elfoglalását. Turáni nyelvünk, itt az árjanyelv tengerében, kirívó sziget, hogy ne mondjuk, folt. Temperamentumunk igen vérmes, igen harczias. Szabadságérzésünk s annak kifejezése, alkotmányunk nem illik be az akkori egyetemes Európa keretébe. Csaknem minden föld feudum, minden nemzet feudatarius, minden korona örökletes; nálunk a nemzeté a föld, szabad a nemzet, s választó királyság vagyunk; sem belügyi, sem külügyi, sem egyházpolitikai tekintetben nem engedjük magunkat eléggé akklimatizáltatni. Európa minden intézményeinek csak felét fogadtuk el, nemzeti intézményeinkből igen sokat kivántunk megtartani.

Ha valamely korszak szereplőit, a Hunyadyakét saját korszakuk szempontjából kell tekintenünk. Alakjaik méreteit az a sötét korszak adja meg, a melyben szerepeiket lejátszották. Az nem fejezi ki, ha azt mondjuk, hogy a középkornak legnagyobb alakjai voltak; reá kell mutatnunk, hogy a középkor legelvadúltabb korszakára esett szereplésök.

Mert ki nem hajolna meg a középkor pietikus korszaka előtt, mely kifejti a keresztény vallás magasztos eszméit, formulázza a dogmát; a ritus és liturgia terén felhasznál a római imperium díszszertartásaiból mindent, mi a lelkekre emelőleg hat? Mely templomokat épit a szeretet vallásának, s az egyházat intézménynyé emeli? S azon kor ártatlansága előtt, melynek ideálja a remete, a vértanú, a szent?

Ki ne hajolna meg a középkor azon poetikus korszaka előtt, mely idealis czélokért, a vallás nevében és védelmére keresztes hadjáratokat folytat; a középkor lovagkornak jelzett korszaka előtt, mely formulázta a lovagiasság szabályait, felfedezte a női erény kultuszának eszméjét; férfi-erénynyé emelte a nemes bátorságot s melynek ideálja a troubadour, a lovag, ki akkori fogalom szerint harczol és imádkozik?

Csakhogy erre a pietikus és poetikus két korszakra, a középkornak egy újabb korszaka szakadt Európára.

Volt annak a pietikus korszaknak még egy más nagy gondolata is: keresztény alapon szervezni Európa politikai világát. Azon az alapon, hogy mindnyájan egyenlő gyermekei vagyunk a közös, a mennyei atyának. De a kiválóságok vezessenek. Miként az egyházban, a politikai életben is nagy egyéniségekre bízzák a közélet vezetését. Miként az egyházban, úgy a világi élet kormányzásában az állások az illető képtelenné válása vagy elhunyta alkalmából az államra szálljon vissza, hogy a legkiválóbb léphessen helyére, s e szolgálata jutalmául kapjon földterület, tisztségével együtt, mely átszálljon követőjére.

Az egyház megmaradt az eredeti szervezet alapján, de nem a világi rend. A tisztség jutalma, a föld, a családban örökölhetővé lett; vele együtt ment a föld terhe, a tisztség. S kifejlett, mit magyar szó ki nem fejez, a feudalismus; az az intézmény, mely a lovagkoron át Nyugot-Európát a középkor harmadik korszakába vezette. Abba a korszakba, melynek szelleme ellen már fölkelt a renaissance forradalma. Az a korszak, mely nemzetünk ellen már nem támadást, hanem rohamot, ostromot folytat, mi ellen a Hunyadyak fegyverre híjják a nemzetet.

Ez a korszak a pietást már nem ismeri, sőt sem nem vallásos, sem nem lovagias. A középkornak ez szerzi meg a *sötét* jelzőt, s hogy a felháborodott lelkek békéje magának elégtételt vegyen, a rablóvárak és ököljog korának bélyegezte.

A feudalismus a hűséget léptette elő erénynek. Ez a korszak felfelé már nem látja kötelezőnek, hozzája lefelé a szolgaság érzetét követeli. A társadalom régi rendjét felbontja. A felsőbb réteg a korona és nép közé helyezkedik. Miként az egyházi hierarchia, a társadalmat rangfokozatokba szervezi. A nép, a tömeg jogait elkobozza. A földet magához ragadja, a népet magától teszi függővé. A földet, hatalmat és dicsőséget a születésnek monopolizálta. Megváltoztatta a közgazdaság rendszerét. Az államot az örökletesség rendszerére fektette. S mert a birtok terheit nem kívánta magára nézve kötelezőnek tekinteni, önként kínálkozott az absolutismus eszméje; hogy meg ne akadjon az állam kereke, a közigazgatást bureaucratiára, a fegyverhordozást katonaságra fektette.

Ez a fényesen felvonult, keveset ragyogott, hamar elsötétült s végnapjait siettető középkor utolsó korszaka a háttere a Hunyadyak korának, az apának és fiának, kiknek feltünése, pályafutása mintegy czáfolata a középkor utolsó

korszaka szellemének. Az apa gubernátorsága, a fiú királysága nem egyéb, mint tiltakozás a középkor szelleme és intézményei hozzánk-bevonulása ellen, mint a melyeket örök törvényekre fektetve nem láttak. Kirohanás nemzeti és alkotmányos életünk fellegvárából, miután bástyáit, sánczait a középkor szelleme már lerombolta.

Hogy nagy alakjaikat közelebbi, saját történetünknek a középkori szellemmel áttört levegőjébe állitsuk; hogy koruk küzdelmeit, melyeket nagy lelkök vezetett, a maguk nagyságában méltathassuk: vissza kell pillantanunk, ez a középkor honnan hová sodorta volt a nemzetet.

A honfoglalás után, az európai eszmék és intézmények során, legelsőbb is a kereszténységgel találkozunk. A quedlinburgi békében megnyitottuk kapunkat a nyugoti egyháznak. Szent István egész lelkével a római vallás híve lesz. De azon feltétellel, hogy a püspökségeket a nemzet dotálhassa, a király tölthesse be. Nemzeti klérust akart. A mint a keleti egyház különvált, s a nyugoti egyház hierarchikus szervezetét megkapta, Szent László és Kálmán király a dolgok új rendjébe is beillesztette nemzetét. Kezdődnek a keresztes háborúk. Nemcsak hogy részt nem veszünk, a hadakat sem bocsátjuk át; félünk, hogy beszállásolják magukat. Ez időtől fogva már nem találunk a nyugoti szellem keretébe. Belviszályok keltése utján próbálnak megtörni. A püspöki kinevezés joga kérdésessé tétetik. Az apa főkormányzó tiltakozik, Mátyás király a hármas kereszt kitűzésével fenyegetőzik.

A középkor másik nagy eszméje és intézménye, a feudalismus legelső gondolatja, a melylyel találkozunk, hogy a föld, az ország, hová a keresztet felütik, az egyház, vagyis mint a világi hatalom velünk szemben is kifejezésre juttatja, a római császárság feuduma. A császárság már Szent Istvánnal szemben fölveti igényét. Fegyverrel verjük vissza. A nagy király halála után szintén támad; negyven évig állunk fegyverben ellene. A kuria, mely a legenda szerint a felajánlott Magyarországot Szent Istvánnak visszabocsátotta, az Árpád királyok vége felé szintén igényt támaszt. Az országot pápai adó alá veti. Még ki sem haltak az Árpádok, trónjelöltjét beinditja. Nem kivánjuk elfogadni. Nem sokára a pápai adót is felmondjuk. Mit a kuria már kérdésessé tesz, az investitura jogát Zsigmond részünkre dönti el. Mindannyi ok, hogy elvesztjük a kuria kegyét.

A két hatalom egyre puhítja a nemzetet. A fegyveres és diplomatiai támadásnak segítségére jön a mongol, majd a török. A mongolok egy évig irtják a nemzetet. Európának egy szava sincs érettünk. Jön a török Európára; velenczei hajók szállítják át. Támadja Balkán-tartományainkat, be-betör Magyarországra. Melyben eddig haladtunk, a latin világ biztat, de nem segít. Mitől eddig huzakodtunk, a német világ felé fordúlunk, Ausztriát megkerűlve, Németország szivéhez. Mert Ausztria már a mongol invasio alkalmával cserben hagyott. A Luxemburgok nem segitnek ki, a török kardhegyre vesz. Ez elhagyatottságában a nemzet

önmagára gondol. Nemzeti vezérre, nemzeti dynastiára. De honnan vegyen jelöltet, mikor a honfoglaló nemzetségek nagyjait fölemésztették a viharok, vagy kipusztították. Kit jelöltnek véltek, vérpadra hurczolták.

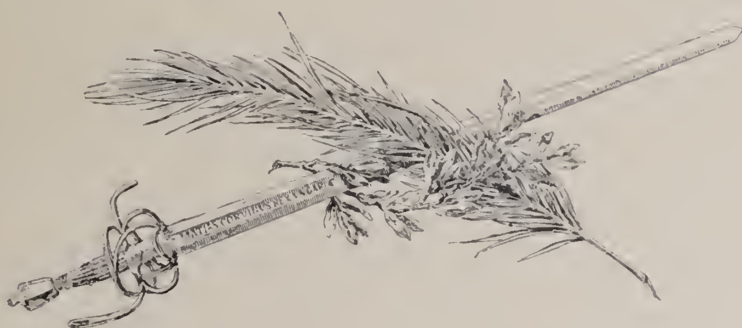
De nemcsak a nemzeti dynastia, a királyválasztás joga is veszendőbe kezdett volt menni. Az Árpád-ház a vérszerződés alapján következett. A királyválasztás, a hitlevél melletti koronázás kifejezése annak, hogy a magyar király, Isten kegyelme mellett, a nemzet akaratából lép trónra s elismeri a nemzet királyválasztási jogát. Alkotmányunk e követelménye már nem talál a középkor szellemével, mely nemcsak a feudumokat, hanem a koronákat is örökletesekké tette. Európában már csak hat fejedelmi méltóság betöltése jár választással; ebből is egy a pápaság, másik a svájczi köztársaság. Mikor az Anjouk lépnek az Árpádok trónjára, az elsőt háromszor koronázzák meg; de mert a királyválasztási jog kifejezést nem nyert, kénytelen volt magát a negyedik koronáztatásnak is alája vetni. Az Anjouk után Zsigmondnál szintén kifejezésre jutott. De már leánya kezén át családi vagyon számába kezdik venni az országot. A nemzet veszendőben látja hazája függetlenségét. Hogy királyválasztási jogát proklamálja, míg a főrend Budán a jelentkezők felett tanácskozik, az alsó tábla, a nemzet zöme, Mátyást a Duna jegén kikiáltja: mintegy tiltakozásul a középkori eszmemenet invasioja ellen.

Az Árpádok kihalásával másfél századon át kizavarják a lelkekből a nemzet önérzetét. Terrorismussal kezdték, vesztegetéssel folytatták. Hogy a nemzetben az alkotmányos érzést elaltassák, évtizedeken át nem tartanak országgyülést. De a mint az örökletes monarchia eszméje kisérteni kezd, a nádorságot választás alá veszik. S mert a király gyermek, hogy az ország a kapitányok közt, miként Nyugot-Európa annyi országa, darabokra ne szakadjon, főkormányzó választásában nyugosznak meg, s megválasztják a legnagyobb magyart, Hunyady Jánost, a nemzeti szellem leghívebb képviselőjét.

De már szinte késön. Mert a középkor nagyban bomlasztotta a nemzetet. Az Árpádok után már osztályokra szakad a nemzet, a nép jobbágyságra jut, a nemesség háttérbe szorúl, a hatalmasok előtérbe nyomúlnak. Kiknek az anyaföld nem tulajdona, azokban pusztul a hazaszeretet. A kisnemességben az ellentállási képesség. Nem egységes a nemzet. A középkor a társadalmat egymással szembeállította.

Európa, legmegáldottabb pontján, már megjelenésünknél sem látta szivesen nemzetünket. Az egységes haza különlegesség számba ment Európa szemében, mely apró államokra volt darabolva. Egyházi politikánk szintén kiváltságos helyzet. Hogy nem vagyunk feudum, bántja az egyetemesség elméletét. Alkotmányunk igen demokratikus. Jönnek reánk a besenyők, kunok; magunkba olvasztjuk. Jönnek a mongoltatárok, egy évig irtják a nemzetet; Európának nincs egy szava mellettünk. Most megjelenik a török, támadja Balkán-tartományainkat, készül reánk törni; Európa segélye inkább csak a kereszténység érdeke. Közép-

korunknak ebben a válságos helyzetében lépnek elő a Hunyadyak. Az apa fölkelti a nemzetben az ősi erény, a vitézség érzetét, fölkelti elnyomott bátorságát, a nagy ősök és hősök emlékének bámulatát, a szabadság és hazaszeretet kultuszát. Csatákba viszi, még egyszer összeköti a nemzetet. Lelkét nemzeti ideálokkal tölti el. A magyar ismét egy tábor. Dicső pályájának folytatását az apa átadja méltó fiának, Mátyásnak: a középkor utolsó szakában, melyet az ököljog korának neveznek, mely már sem nem vallásos, sem nem lovagias. S annyira nem humánus, hogy csodaszámba ment, hogy valaki még lehet a néphez — igazságos. S a midőn ezen, minden idealismusból kivetkezett, mindenhez, a mi gyöngébb, igazságtalan kor, mely hazánkat rendre idegen elemekkel rakta meg s mely azt hitte, hogy ősi alkotmányunkkal nemzeti törekvéseinket is kipusztította és Szent István koronájának a császárság kezébe-játszásával már készítheti nemzetünk szemfödőjét: egyszerre csak arra ébred, hogy Hunyady nem adja át magát annak az elégikus hangulatnak: »miért is jöttünk ki Ázsiából?« Mátyás király tudtára adja Európának, hogy »él magyar, áll Buda még!«

MÁTYÁS KIRÁLY ŐSEI.

ÍRTA: KARÁCSONYI JÁNOS.

Nem mende-mondát írunk. Ezt kell először is kijelentenünk; mert a magyar nemzet történetében jártas olvasó az alább közölt családfára tekintve, könnyen azt mondhatja: ennyit eddig is tudtunk, sőt ennél is többet. Úgy van; csakhogy az a több, a mit tudni véltünk, részben a hazudozók, részben a jóhiszemű tévedők mende-mondája vala. Nincs itt hely és alkalom e mende-mondákkal s valótlanságokkal bibelődni. Adjuk inkább a biztosan megállapított igazságot és először is a pontos nemzedékrendet Mátyás királyunk őseiről.

		N.		
	Serbe			N.
I. Vajk 1409—1414 udvari vitéz ~N.	Magas 1409	I. Radul (László) 1409—1419 ~Anko 1429-ben özvegy		II. Radul 1409
I. János 1409—1456 ~Szilágyi Erzsébet † 1441 I. Mátyás király szülei.	II. János (Iván) 1419—1440 1441.	II. Vajk 1419	N. leány ~Székely N.	Klára 1440—1453 ~Dengeleghy Pongrácz

Elevenítsük föl kissé e száraz nemzedék-rendet.

Nem lehet kétségbevonni, hogy a magyar királyi kanczellária ott Visegrádon, a Hunyady-család részére készitett 1409 okt. 18-iki új-adománylevél [1] kiállíttatása helyén nem a maga ujjából szopta azon, magyar füleknek idegen, ritkán hallott Serbe, Vajk, Radul neveket, hanem azokat a kérelmező Hunyady I. Vajk előadása után írta be az adománylevélbe. El kell tehát fogadnunk azt, hogy Hunyady I. Vajknak atyját Serbenek, testvéreit Magasnak (vagy Magosnak) és Radulnak, unokatestvérét szintén Radulnak, legidősebb fiát Jánosnak hitték. Azt sem lehet kétségbevonni, hogy a királyi kanczellária ismerte a királyi udvar tisztviselőit (Hunyadmegye földrajzát már nem) s így Hunyady I. Vajk 1409-ben valóban előkelő, a köznemesnél sokkal magasabban álló férfiú: udvari vitéz vala. Ezek bizonyos számú zsoldos katonával egyenesen a király személyét követték, szükség esetén vele és érette harczoltak.

Az udvari vitéz hivatalát és az azzal járó vitézlő (egregius) czimet birta Hunyady I. Vajk 1414-ben is. Erőskezű ura volt ő a vajdahunyadi várnak s az uradalmával szomszédos zalasdi kenézeket úgy megfenyegette némi határ- és jogsértés miatt, hogy azok ijedtükben az erdélyi alvajdához futottak, sőt készek voltak a dévai vár uradalmából, tehát a Vajda-Hunyad egész szomszédságából elköltözni. Abban a levélben, a mit a kenézek kérelmére Nádasy László alvajda ez ügyben írt, barátjának szólítja Hunyady I. Vajkot; [2] ezt pedig holmi oláh kenézre, sőt még közönséges egy-kéttelkes nemesre sem szokták vesztegetni az alvajda urak. I. Vajk jeles és nevezetes volta megtetszik abból is, hogy kortársai testvérét I. Radult róla Vajk Radul-nak hitták.[3]

1419-ben már nem I. Vajk, hanem az épp most említett I. Radul (másként László) a Hunyady-család jogi feje s azért ő íratja át a gyula-fehérvári káptalannal az 1409-iki új-adománylevelet a maga, valamint unokaöcsesei, I. János, II. János (Johan = Iván) és II. Vajk számára. Tíz év mulva 1429-ben már

[1] Fejer: Genus et incunabula Joannis de Hunyad. 32—33. Fraknói: Mátyás király 7. s másutt.

[2] Hunyadmegyei tört. társ. évkönyve. I. 76.

[3] Századok. 1887. VIII. 27.

Hunyady János bővitett czímere.

1453 febr. 1.

I. Radult is halottként emlegetik s helyette özvegye, Ankó részes (bizonyára még ki nem kapott hozománya révén) a Hunyady-család jószágaiban.[1]

Beszélhetünk már most a ragyogó fényes napról, a világhirű keresztény hősről, Hunyady I. Jánosról. Csakhogy nekünk nem azt kell itt elmondanunk, a mit már százszor meg ezerszer elmondtak, a mit minden művelt magyar ember úgy is tud, e hősnek országos tetteit, hanem pályájának kezdeteit és családi viszonyait.

Hunyady I. Jánost, a mint láttuk, atyja 1409-ben már beiratta az új-adománylevélbe. Annak jele ez, hogy ekkor ő már nagykorú, 20 éven felül vala. Maga I. János is azt iratja 1448-ban Vitéz János által a pápának, hogy 60 éven felül van[2] s így ha akkor csak 61 éves is volt, 1387-ben már napvilágot látott. Gyermekkoráról természetesen semmit sem tudunk; de legalább azon harmincz évről, a mely 1409-től 1439-ig, a szörényi bán méltóságának elnyeréséig eltelt, igyekezzünk valami biztosabbat megállapitani.

A későbbi irók sok mindenfélét össze-vissza beszélnek Hunyady I. János ifjúságáról, de csak három szavahihető tanúnk van. Első V. László kanczelláriája, jobban mondva a Hunyady-család 1453-iki előterjesztése a beszterczei örökös grófság ügyében.[3] Ez föltétlen hitelt érdemel. A második Capistranói Szent János 1456-iki levele.[4] A harmadik Chalkokondylas görög irónak körülbelül 1463-ban irt tudósitása.[5] Capistranói Szent János tanúságát azon szoros összeköttetésnél fogva, melyben ő Hunyady I. Jánossal állott, el kell fogadnunk; de Chalkokondylas-ét sem szabad elvetnünk, mert ennek tudósitása délvidéki, nevezetesen szerb fejedelemről szól, már pedig e tekintetben ő jól értesült.

V. László kanczelláriája Hunyady I. János 1439 előtti pályafutásáról ennyit mond: »A jeles tehetségű és császárt szolgálni méltó katona előbb a királyi vitézek közé soroztatva, majd pedig a királyi tanácsba is bejutva, elválhatatlanul követte említett ősünket (Zsigmondot) mind a császári korona fölvételekor, mind akkor, midőn Csehország bajainak orvoslásában járt-kelt«. E tudósitásból az évszámot akkor lehet biztosan megállapitani, ha tudjuk, mit értettek »imperialis infula« alatt. Csakis a pápától nyert koronázást értették. Tudvalevő már most, hogy Zsigmondot 1433. május 31-én koronázta a pápa császárrá; az is ismeretes, hogy Rómából visszatérve, az 1436—37. években foglalkozott újra Csehország bajaival (reparandis ruinis Bohemie). — Biztos tehát, hogy 1433 elejétől 1437 végéig Hunyady I. János Zsigmond király oldala mellett volt mint udvari vitéz.

E biztos adatból kiindulva, keressük, mikor ismerhette meg Zsigmond király

[1] U. o.

[2] Schwandtner: Scriptores. II. 53. Teleki Hunyadiak kora. I. 59.

[3] Teleki i. m. X. 349.

[4] Fejér i. m. 227., 259—60.

[5] Idézi Fejér i. m. 16—17.

a nagy keresztény hőst? s mikor szerethette meg őt annyira, hogy udvari vitézei, elválhatatlan emberei közé vette? 1432-ben nem, mert akkor ő Olaszországban tartózkodott; 1431-ben sem, mert ez év javarészét Németországban, két utolsó hónapját Milanóban vagy környékén töltötte.[1] Így mindig előbbre, előbbre menve, nem találunk egy évet s egy hónapot sem, a melyben Zsigmond Temesvárnak vagy Erdélynek tájékára nézett volna egész 1428-ig; 1428-ban azonban ápril 10-től deczember 8-ig állandóan az Al-Duna vidékén, Galambócznál, Ilyéden, Temesvárott táborozott s vítta szerencsétlen harczát a törökkel.[2] Erre az évre kell tehát tennünk Hunyadynak, a későbbi törökverő hősnek Zsigmond királylyal való ismeretségét.

De hol volt azelőtt? Capistranói Szent János levele szerint »Ujlaky Miklós uradalmában 5 vagy 6 lóval kezdte katonáskodását«. E szavakat »Nicolaus de Ujlak, sub cuius dominatu ... Johannes ... militiam inchoavit« eddig úgy értelmezték, hogy Hunyady I. János magának Ujlaky Miklósnak lett volna zsoldos katonatisztje. Ez értelmezés azonban lehetetlen, mert Ujlaky Miklós Hunyady I. János katonai pályájának kezdetén még gyermek volt s élt még atyja, Ujlaky László. Mivel pedig Capistranói szavai úgy is érthetők, hogy Hunyady Ujlaky Miklós uradalmában kezdett katonáskodni, bátran kereshetjük e szolgálat kezdetét Ujlaky Miklós atyja, László idejében. Ujlaky László pedig éppen 1410-ben lett macsovi bánná s az volt 1410—14., majd ismét 1416—18-ig.[3] Az 1410-iki év nagyon jól összeillik Hunyady I. János pályájának kezdetével. Akkor volt ugyanis ő 23—24 éves, tehát éppen alkalmatos arra, hogy 5—6 lóval valahol katonai szolgálatba álljon és szerencsét próbáljon.

Mint zsoldos katonatiszt (mercede conductus) állott azután Hunyady I. János a szerb despota szolgálatába és szolgált ott »nagyon hosszú ideig«, mint ezt Chalkokondylas mondja. Az Ujlaky-családnál való szolgálata nyujtott neki alkalmat a szerb despotával való ismeretségre. Mert akár a macsovi bánságban, akár az Ujlaky-család ősi fészkében, a dunamenti Ujlakon (most Illok) rótta le szolgálatát, a Szendrőn lakó despotáról sokat hallhatott s felajánlhatta neki szolgálatát. — Nem kell azonban ebből azt gondolni, hogy Hunyady I. János ekkor elhagyta hazánkat. A szerb despota, Lazarevics István, 1411-ben meghódolván Zsigmondnak, szép uradalmakat, várakat kapott itt Magyarországon[4] és csakis itt volt szüksége magyar tisztekre, várnagyokra. Hunyady hosszú ideig tartó szolgálata is itt Magyarországon, a despota valamelyik várában telt el.

E várak közül különösen megragadja figyelmünket Becse, vagyis a mai

[1] Ráth, M. királyok utazásai, 146—149.

[2] U. o. 142.

[3] Századok. 1875. 455—56.

[4] Schönherr: Az Anjou-ház örökösei. 483. Thim: A szerbek története. 18—27.

torontálmegyei Török-Becse.[1] Ha e várban volt katonatiszt Hunyady János, akkor megvan a nyitja annak, hogyan ismerkedett meg feleségével, *Szilágyi Erzsébet*tel.

E ritka derék nőnek családja eredeti otthonában, a mostani Szilágy- (régen Közép-Szolnok-)megyében Bernolthi nevet viselt,[2] de onnan előbb Bács-, utóbb Hevesmegyébe származott át s végre is a régi Csanád- és Torontálmegyék határán eső Horogszeg kastélyában talált állandó fészket.[3] E Horogszegről ma már biztosan tudjuk, hogy a mostani Nagy-Kikindától keletre Seultourn helyén, tehát Becsétől mintegy 45—50 kilométerre állott[4] s 1409-ben ment át végleg a Szilágyi-család kezébe. Magának Szilágyi Erzsébetnek atyja, László, éppen úgy katonatiszt vala egykoron Maróthy János seregében,[5] mint utóbb Hunyady I. János az Ujlakyaknál és a despotánál. Meg volt tehát az alkalom, meg volt a társadalmi állás egyenlősége s így természetesen könnyen létrejött a boldog házasság, noha eredetileg a férj és feleség bölcsői nagyon távol ringottak egymástól.

Hunyady I. János pályafutása tehát országos méltóságra való emelkedéséig röviden *a következő:* 1410—14 táján az Ujlaky-családnál, 1415 tájától 1427-ig, Lazarevics István szerb despota haláláig, a despota magyar váraiban szolgál, 1428-ban királyi udvari vitéz lesz, ugyanezidőtájt megnősül, 1433-ban Zsigmondot Olaszországba követi s oldala mellett van 1437 végéig.

E pályának utolsó részét okleveleink is igazolják. 1434-ben már Zsigmond kanczelláriája is »udvari vitéz«-nek nevezi őt. Ekkor veszi zálogba Papi mezővárost 1200 frtért Zsigmond királytól.[6] 1435-ben még 300 frtot ad kölcsön királyának s Papi helyett a Lugostól délre eső Komját várost kapja egész a mai Zorlenczig nyúló kerületével együtt szintén zálogul.[7] 1437. szept. 21-iki levélből kitűnik, hogy Hunyady testvérével, Ivánnal együtt 50 lándsával, vagyis egy lándsára 6 katonát számítva, 300 katonával szolgált királyának; s mivel ez készpénzzel fizetni nem tudta, szolgált ingyen és csak azt kivánta, hogy fizetése biztositékául a komjáti kerületet még 1250 frtig kössék le nekik. Ezt a király meg is tette.[8] 1438—39-ben jutalmul és fizetés fejében Szabadka, Tavankút, Madaras és Csószajra (most Jankovácz, Bács-Bodrogm.), továbbá Halas királyi városok és falvak ispánságát birta.[9] 1439 szeptemberben ott volt ő is az eredménytelen titelrévi (tüdőrévi) táborban. Csakhogy a szept. 17-iki nevezetes okiratban az

[1] V. ö. Csánki: Magyarország tört. földrajza. II. 124—25.
[2] Bács-Bodrogmegye monografiája. I. 161. V. ö. Teleki-oklt. I. 160., 161.
[3] Temesmegyei oklevelek. 409—414.
[4] Csánki i. m. I. 697. V. ö. Temesmegyei okl. 625.
[5] Fejér: Cod. Dip. X/4. 610.
[6] Fraknói: Hunyady Mátyás király. 72. Márki: Arad tört. I. 183.
[7] Pesty, Krassómegye története III. k. 351.
[8] Pesty: A szörényi oláh kerületek. 66.
[9] Pesty: A szörényi bánság tört. III. 35.

Hunyady János gyulafehérvári síremléke.

ő neve még nagyon hátul, a Perényi, Hédervári, Lendvay, Bánfy, Semsey, Kátay, Gersei Pethő és Losonczy-családok után fordul elő.[1] Ámde a legveszedelmesebb s éppen azért nem keresett országos hivatalnak, a szörényi bánságnak élére lép s »nagyságos«-sá lesz.[2]

A többi ismeretes.

Hunyady I. Jánosnak öcsesére, »Johan«-ra, bátyjának jegyzője nem tudott nagyobb dicséretet mondani, mint azt: miles militum, *a vitézek vitéze.* 1409-től 1440-ig emlegetik őt okleveleink. Fényes, kortársai szemében őt nagyraemelő haditettei közül, sajnos, csak egyet ismerünk; 1435 előtt Csáky László erdélyi vajda társaságában Havaselyben megverte a törököket.[3] 1439-ben ő is szörényi bánná lesz, részt vesz azon fáradságos, roppant türelmet követelő munkában, a melynek eredménye volt az Orsovával és Szörénynyel szemközt eső hegyek török martalóczokkal telt rablóvárainak megvívása s elpusztítása.[4] 1442. jan. 4. előtt Erdélyben »a közjónak szolgálatában« húnyt el s a gyulafehérvári székesegyházban nyert fáradt teste nyugvóhelyet.[5]

Hunyady I. János leánytestvérei közül az egyiknek nevét sem ismerjük; csak azt tudjuk róla, hogy Székely nevű nemeshez ment férjhez. Ettől származott azután az a híres Székely János, a ki, mint a sereg balszárnyának vezére, a rigómezei csatában elesett (1448).[6] Felőle is nagy tévedésben voltak régi történetíróink, mert tót és horvát bánnak nevezgették őt, pedig e hivatalokat nem viselte s nem is viselhette.[7] Székely ispán volt ő s e réven jutott a magnificus czímhez, anyja után pedig Hunyady »frater noster«-ének hívja őt.[8] Hogy Szentgyörgyi Székely Tamás, az auránai perjel, e Székely Jánosnak testvére lett volna, azt Dlugosnak nem merem elhinni, más meg nem szól róla.

Másik leánytestvére volt a nagy hősnek *Klára,* Dengeleghy Pongrácznak neje. E Dengeleghy Pongrácz, mint ivadékinak a tövisi egyházban látható czímerei mutatják, a Káta-nemzetségből származott. Ebből is, de meg birtokainak fekvéséből is bizonyos, hogy a szatmármegyei Dengeleg volt születéshelye.[9] 1439. szept. 17-én ő is lent volt a titelrévi táborban s kezességet vállalt az igért adó behajtásáért. Mikor sógora erdélyi vajda lett, őt tette meg alvajdájává s ez volt

[1] Teleki i. m. X. k. 72.

[2] Krassómegye tört. III. k. 370.

[3] Teleki i. m. X. 90.

[4] U. o.

[5] Fejér: Genus et incunab. 48. V. ö. Tört. Tár. 1897. 351—52.

[6] Thuróczy krónikája CC. XLVI., XLVII. Teleki i. m. 55. l. 4. jegyz.

[7] V. ö. Zichy cs. okm. IX. 95. 197., 272., 288. Teleki i. m. X. 210., 237.

[8] Székely oklt. III. 61. V. ö. Századok. 1880. 801.

[9] V. ö. Csánki i. m. I. 546., 576. Birtokai majdnem mindenütt szomszédosak a Csaholyi-családéival, s mint tudjuk, ez is a Káta-nemzetség hajtása.

1444. nov. 10-ig,[1] a szerencsétlen várnai napig. Ott küzdött, ott esett el ő is annyi derék vitézzel egyben a Fekete-tenger partján.[2]

Ezzel előadtuk, a mit I. Mátyás őseiről tudunk. Kevés az, de annyi kétségtelenül kiviláglik belőle, hogy I. Mátyás büszkén hivatkozhatott őseire s nem kellett, mint Macedo Vaszilnak, hamis genealogiákhoz folyamodnia.

HUNYADY MÁTYÁS EGYÉNISÉGE.

IRTA: FRAKNÓI VILMOS.

Annál az életpályánál, mely a kolozsvári óvár egyik szerény polgári házában 1440. február 23-ikán nyilt meg és a bécsi fejedelmi várpalotában 1490. ápril 6-ikán ért véget, fényesebbet, rendkívülibbet hazánk története egyet sem mutat föl, a világtörténet keveset.

Hunyady Mátyás, ki mint a szörényi bán másodszülött fia jött a világra, tizennyolczesztendős korában Magyarország trónját foglalta el, tiz évvel később Csehország királyává választatott meg; a távol éjszakon a Poroszországban uralkodó német lovagrend, délen az anconai köztársaság fölött a fővédnökséget gyakorolta; élete alkonyán fegyvere hatalmával Ausztriát hóditotta meg. Német, lengyel, cseh, olasz, oláh, szerb és török hadak fölött diadalokat aratott. Európa leghatalmasabb uralkodói keresték szövetségét. A Wittelsbach- és Hohenzollern-dynastiák tagjai fizetést, évdíjat fogadtak el tőle. Nőül vette a nápolyi király leányát; törvénytelen származású fiának milanói herczegnőt jegyzett el.

[1] Történ. Tár. 1897. 352. 1889. 751. Teleki i. m. I. 377.
[2] Irodalomtörténeti Emlékek. I. 23.

Bőkezűségével hírneves művészeket, költőket, tudósokat vonzott udvarába, melyet a fényétől elbűvölt egyik olasz diplomata földi paradicsomnak nevezett.

Emelkedésében és sikereiben nagy része volt a dicső névnek, melyet viselt; annak is, a mit a körülmények szerencsés találkozásának szoktunk nevezni; de a legjelentékenyebb tényező az ő hatalmas egyénisége, mely a nagy történelmi szereplés föltételéül szolgáló tulajdonságokat kivételes teljességben és harmóniában olvasztotta össze.

I.

Ezen tulajdonságok kifejlesztésére és lelkének magas eszmények felé irányítására a légkör, melyben gyermekkorát töltötte, a legkedvezőbb volt. Neveltetését korának legműveltebb magyarja, Zrednai Vitéz János vezette. Avatott mesterek ismertették meg vele a klasszikai irodalmak remekeit. Egy szent szerzetes, Capistranoi János atya és a pápai diplomatia egyik legtiszteletreméltóbb alakja, Carvajal János bibornok működtek közre anyjával, hogy lelkében a vallásosság érzését erőssé tegyék.

De mindezeknél mélyebb hatást gyakorolt rá — dicső atyja, példájával és azokkal a nagy eseményekkel, melyek általa és körüle éppen attól az időtől fogva, a mikor Mátyás lelke a hatások befogadására képessé lett, meg nem szakadó lánczolatban következtek egymásra.

A gyermek még nem töltötte be ötödik esztendejét, mikor egy téli napon megrendítő hír érkezett Hunyadvárába: a várnai csatavesztésről, a király és Hunyady János eltűnéséről. Hetek multak el kínos bizonytalanságban, míg megjön a vigasztaló értesítés, hogy az apát a havasalföldi vajda foglyul őrzi. Majd kiszabadíttatván, meg nem tört lelkében a haza megmentésének hő vágyával, csüggedtelenül látott a hadikészületekhez, fölkeltvén a bizalmat nemzetében, mely hódolattal hajolt meg előtte, és kormányzóvá választotta.

A dicsőség és hatalom fénye körülsugározta családját is. De ismét gyászba borította a rigómezei csatavesztés, a mely után a bujdosó hadvezér Brankovics György szerb fejedelem fogságába került, a honnan lealázó és súlyos föltételek árán szabadult meg.

A közérdeknek alárendelni érzelmeit, a rokon- és ellenszenv sugallatait, korán megtanította fiát Mátyást is, kinek már tizenegyéves korában szerepet juttat; a gyűlölt Cilley Ulrik gróf leányát jegyzi el neki.

Noha pedig Ulrik gróf nem szűnik meg ármányt szőni Hunyady János ellen és életére tör: az engesztelhetetlen ellenségek gyermekeinek frigye az egyház áldásában részesül.

Drámai gyorsasággal, egy esztendő lefolyása alatt következnek most: Nándorfehérvár felszabadítása, Hunyady János halála, Cilley Ulrik megöletése, Hunyady László kivégeztetése, Mátyás elfogatása.

Erős szellemeket a csapások súlya meg nem tör, le nem sujt; inkább megedz és fölemel. Mátyás lelki ereje a méltatlan üldözéseknek a gyűlölet által élesztett tüzében megaczélosodott. A veleszületett bátorsághoz magasfokú önérzet járult, mely a megaláztatások közepett a kihívó dacz alakjában jelentkezett. Bécsi börtönének őrei sértő gúnynyal súlyosbították sorsát: »magyarok kirá-

Mátyás ifjúkori arczképe.

lyának« csúfolták. Ausztria jövendő uralkodójának soká elfojtott haragja egyszer abban a meglepő nyilatkozatban tört ki: »Várjatok, majd még a ti királyotok leszek!«

Mikor pedig néhány héttel később V. László halála után a nemzet nagy többsége valóban őt jelölte a magyar trónra, a sors váratlan fordulata lelke egyensúlyát nem zavarta meg. A korona fénye és az azzal kapcsolatos hivatás fensége

egyaránt vonzotta. Maga is közreműködött abban, hogy azt elnyerje. Podjebrád Györgygyel, a hatalmas csehországi kormányzóval szövetségre lépett, leányával jegyet váltott. Anyja és nagybátyja hozzájárulását ki nem kérve, határozta el magát erre a fontos lépésre, a mely a tizennyolcz éves ifjú érettségének első nyilatkozása volt. Ezt csakhamar egy másik, még jellemzőbb követte.

Anyja, hogy Garai László nádort megnyerje, esküvel kötelezte magát, hogy ennek leányát, a ki Hunyady László jegyese volt, Mátyással véteti el házastársul. A királyválasztás után, mikor fiával az ország határszélén találkozott, tervének megnyerni igyekezett őt.

Kínos küzdelem folyt le Mátyás lelkében. Hőn óhajtotta volna megkímélni anyját a fájdalomtól és megaláztatástól, melyet neki szerez, ha az általa elvállalt kötelezettség teljesítését megtagadja. Másfelől a gyermeki kegyelet sugallatait hatalmasabb tekintetek némították el.

Fölháborodással utasította vissza azt a gondolatot, hogy bátyja gyilkosának leányával oszsza meg trónját; hogy atyja ellenségének javára atyja szövetségesének irányában a háladatlanság bűnét kövesse el; hogy a szószegés tényével nyissa meg uralkodói pályáját. De döntő befolyást a politikai érdek mérlegelése gyakorolt rá; a mennyiben most, miután megválasztatása bevégzett tény volt, Podjebrád szövetsége jelentékenyebb értéket képviselt Garai támogatásánál.

Tántoríthatatlanul ragaszkodott elhatározásához, a mely előtt meg kellett hajolnia anyjának, nagybátyjának és a fogadására jött főrendeknek, kik mindnyájan jóváhagyták a prágai eljegyzést.

Mint férfiú, mint igazi király lépte át országa határait.

II.

Ezekután már nem meglepő, hogy a királyválasztó országgyűlés végzésén, mely kormányzó gyámsága alá helyezé, túltette magát. Szilágyi Mihályt mellőzte, Garai Lászlót pedig, mivel tüntetőleg távol tartotta magát tőle, a nádori méltóságtól azonnal megfosztotta. Az erő ezen tényeivel meghódította a nemzet bizalmát, mely arra bátorította, hogy ezen az úton tovább haladjon.

Trónralépte után alig kilencz hónap telt el, a mikor nagybátyját, Szilágyi Mihályt, a kit sértett hiúsága összeesküvés szervezésére csábított, elfogatta, és azzal fenyegette, hogy fejét veszi. Nem hihető, hogy képes lett volna anyja fivérét vérpadon végeztetni ki; de szükségesnek látta: megrendíteni ellenségeit, megnyugtatni híveit, meggyőzni mindenkit arról, hogy az ország hajójának kormányrúdja erős kézben van. Ezért egyideig kérlelhetetlennek látszott; de miután czélját már elérte, a pápai legátus közbenjárására szívesen ragadta meg az alkalmat, hogy azon ürügy alatt, mintha csak a Szent-szék tekintélye előtt hajolnék

meg, saját szíve szavára hallgasson. Szilágyinak életét megkimélte; de őt szigorú őrizet alá helyezte.

Mindazáltal a szilárd erővel hajlékony engedékenység párosult, a melyet habozás és aggály nélkül érvényesitett, mikor a kitűzött czélok követelték, a körülmények tanácsolták. Szembetünően észlelhetjük ezt azon vonatkozásokban, a melyekben a császárhoz állott.

Lázadó magyar urak által III. Frigyes Magyarország királyává kiáltatván ki, a pápánál is odahatott, hogy bitorlónak nyilvánitsa Mátyást. Ez mindazáltal nemcsak kibékült és egyességre lépett vele, hanem fiául fogadtatta magát általa; az ily módon létesült viszonyt komolyan vette, és nejének, a cseh király leányának halála után azt az üzenetet küldé neki, hogy jövendő hitvese megválasztását egészen ő rá bizza. Ipjával, Podjebrád György cseh királylyal, a ki a császár ellen támadást intézett, szakitott, háborút üzent neki: azzal a megokolással, hogy »fenséges atyjának segélyt nyujtani köteles«. Majd utóbb a császárt személyesen kereste föl Bécsben, hol öt éves leánya kezét kérte meg, s ezen alkalommal fiúi gyengédségét olyan föltünő módon éreztette vele, hogy környezetök gúnyos észrevételeire szolgáltatott alkalmat.

Azonban meggyőződvén arról, hogy a császár játékot űz vele, bucsuzás nélkül távozott és megszakította vele a tárgyalásokat. Éveken át tartó feszültség után 1477 elején háborúra került a dolog, de ennek még ugyanazon év végén békekötés vetett véget, a melyben újból megfogadták, hogy »atyai és fiúi« érzelmeket fognak egymás irányában táplálni. 1481-ben ismét kitört köztök a háború. Mátyás Bécset megvívta és Ausztriát elfoglalta; de a hadjárat alatt több izben tett kisérletet, hogy a császárral és fiával személyesen találkozva, a jó viszonyt helyreállitsa, az összejövetelre tett előkészületei közepett érte a halál.

Hasonló végletekkel találkozunk a pápákkal való érintkezéseiben.

Az 1476-ik év elején a császár és a franczia király, IV. Sixtus pápa letétele végett egyetemes zsinat összehivását tervezvén, Mátyás a pápa rendelkezésére bocsátotta mind közbenjárását, mind fegyverét, és késznek nyilatkozott, hogy ha a szükség kivánja, egész seregével »a Szent-szék, vagyis a mindenható Isten ellenségeinek megsemmisitésére« síkra száll.

Ellenben öt évvel utóbb, a királyi kegyúri jog tárgyában keletkezett összeütközés alkalmából, kijelenti, hogy a magyarok készebbek »a kath. hittől elpártolni és a hitetlenek táborába állani« mint megengedni, hogy az ország javadalmait a Szent-szék adományozza. 1486-ban értesülvén, hogy ipja, a nápolyi király ellen VIII. Incze háborút inditott, udvarához hivatta a külföldi diplomatákat és előttök azzal fenyegetőzött, hogy a pápának az engedelmességet fölmondja és az ügyet egyetemes zsinat elé viszi. Hét év mulva ugyanazon pápának ezeket írta:

»Én, szentséges atya, fiatal koromtól, főképen a mióta az isteni végzés a királyi trón magaslatára emelt, hadaimat, tekintélyemet, kincseimet a kereszténység, a katholikus vallás és

a Szent-szék javára mindig a legnagyobb készséggel értékesitettem; rokonaim és alattvalóim életét feláldozva, saját véremet ontva és életemet koczkáztatva, a kereszténységet és az egyházat oltalmaztam, a Szent-széknek mindig legengedelmesebb fia voltam .... Most előhaladott, úgyszólván agg koromban bizonyára nem fogok a Szent-széktől elpártolni, s ellene támadni!«

A legfeltünőbb mindenesetre magatartása Beckensloer irányában, ki, miután az ország primási székére magasztaltatott föl, hűtelenül a császárhoz pártolt. Mátyás ekkor kinyilatkoztatta, hogy a háladatlan főpapot az országba vissza nem bocsátja, mert »kigyót ölében, viperát oldala mellett túrni nem akar.« Néhány év mulva pedig közbenjárását veszi igénybe a császárnál, és leveleket ir neki, melyekben »szeretett barátjának« czimezi.

Az önmegtagadás legnagyobb mértékére volt szükség, hogy meghozza ezeket az áldozatokat, egyúttal az önérzett legmagasabb fokára, hogy ne féljen a következetlenség és a gyengeség látszatától. Mindig a maga elé tűzött czél lebegett előtte; a »salus republicae« volt előtte a »suprema lex«.

III.

Lángeszű uralkodóknak közös jellemvonása, hogy országuk kormányának legfőbb vezetésével, politikájuk irányozásával, a legfontosabb ügyek intézésével nem érik be; hanem apró részletekre is kiterjesztve figyelmöket, minél többet magok igyekeznek végezni, minél kevesebbet másokra bizni; különösen az állami iratok és levelek fogalmazásának munkájában tevékenyen részt vesznek.

Munkaképességök dimensiói méltán csodálatunkat keltik föl. Bethlen Gábor és a Rákócziak, Mária Terézia és II. József sajátkezű iratainak levéltárainkban felhalmozott tömegei, vagy II. Frigyes és I. Napoleon nyomtatásban megjelent levelezéseinek kötet-sorozatai előtt, gyakran veti föl a történetiró azt a kérdést: hogy azok, kik sokat cselekedtek, annyit összeirni időt miképen találtak?

A középkorba menve vissza, és keresve azokat a fejedelmeket, a kikről kimutatható, hogy politikai és diplomatiai irataik fogalmazásának munkáját nem bizták egészen titkáraikra: alighanem Mátyás király a legelső, a ki mellett még kortársát, Albrecht-Achilles brandenburgi választófejedelmet, a jelenlegi porosz uralkodóház egyik ősét említhetjük meg.

Kétségkivül azért, mert a XV. század második felében ritka dolog volt. Galeotti, az olasz humanista, ki hosszabb ideig tartózkodott a magyar királyi udvarnál, Mátyás »bámulatos szorgalmáról« szólván, különösen kiemeli, hogy ő »minden levelet, a mit elküld, vagy maga diktál, vagy mikor másokkal iratja, legalább elolvassa.«

Erősen kidomborodó egyéni jelleme mindenre, amit tett, szólt és írt, kivételes eredetiség bélyegét ütötte; úgy hogy azt, a mit maga irt, mások tollának termé-

keitől könnyen meg lehet különböztetni. »Irói egyénisége« a tartalomban és formában egyaránt érvényesül.

Természetes őserő, melyet a fejedelmi állás és a magas műveltség fegyelmezett, de el nem nyomott, lüktet minden sorában. A határtalan önérzet és önbizalom, a kitűzött czélok valósítására eszközökben nem válogató, a következetlenség látszatával nem törődő hajlékonyság: miként politikájának, úgy iratainak is jellemvonásai. Noha a klasszikai irodalom remekeit jól ismerte és nagyrabecsülte, leveleinek irálya egyszerű, természetes, gyakran pongyola; a csiszolásra időt nem talált, és abban a hitben élt, hogy a szavak és kifejezések megválogatására gondolnia felesleges is, mert azok elegendő értéket nyernek és a kritikát kizárják az által, hogy tőle származnak.

Mátyás első rendelete.

Minél inkább halad előre életkorban, tapasztalásban és hatalomban; a mint eltünnek mellőle azok, kik őt trónra emelték, s lépnek helyökbe azok, kiket ő emelt alacsony sorsból magas állásokra; minél gyakrabban győződik meg arról, hogy legbensőbb hívei könnyen árulókká, pártütőkké válhatnak, s hogy elkeseredett ellenségeit akaratának vak eszközeivé átalakíthatja: annál mélyebben gyökerezik meg lelkében a bizalmatlanság mások iránt; helyesnek, czélszerűnek, sikert biztosítónak csak azt tartja, a mit ő maga mond, ír és tesz. A feladatok növekedésével, a teher súlyosbodásával munkaereje arányosan fokozódik. Ezt jellemzően illustrálja az a tény, hogy uralkodása első feléből fönmaradt leveleinek alig egy negyedrészét tulajdoníthatjuk neki; második feléből legalább háromnegyed részök a tőle való eredet félreismerhetlen jeleit viseli magán; sőt fönmaradt eredeti példányok azt a hihetetlennek látszó tényt hirdetik, hogy szükségesnek látta és képes volt az aláírás végett bemutatott darabokban a tollhibákat kijavítani.

Mátyás kézjegye.

Az emberekre való hatás összes eszközeivel rendelkezett; majd a hódító kedvesség varázsával nyerte meg, majd az indulatosság kitöréseivel félemlítette meg az embereket. Ezen végletek között hullámzanak levelei. De úgy látszik, hogy legszivesebben akkor veszi kezébe a tollat, a mikor szemrehányásokat tenni, vádolni, fenyegetni kell, mikor harczias szellemét a papiron is érvényesítheti. Termékenysége és leleményessége éppen olyan meglepő az írásban, mint a cselekvésben. Dialektikája nem kevésbbé éles, logikája éppen olyan sújtó mint fegyvere. Némely levele azt a hatást teszi, mintha a sorokból harczi trombiták riadója, ágyúk dörgése hangzanék; mintha szavainak súlyos csapásaival előre gyengíteni akarná azokat, a kiket a csatatéren megsemmisíteni készül.

Az önuralom, mely lehetővé tette neki, hogy táborában az ágyúk tüzelése közepett zavartalanul pihenjen, — akkor sem hagyja el, mikor a tollat azért veszi vagy adja embereinek kezébe, hogy ellenségeihez szóljon. Minél válságosabb a helyzet, annál inkább megőrzi nyugalmát és higgadtságát. Ezt érdekesen igazolják különösen hadüzenő iratai, a melyek közül több maradt ránk.

Az önfegyelmezés jellemző nyilatkozása az, hogy az indulat első rohamában szerkesztett leveleket, mikor a higgadt megfontolás pillanata megjött, s belátta, hogy a kellő határokon túlment, nem küldött el.

Kiváló súlyt fektetett azokra az iratokra, a melyekben politikájának irányát és egyes tényeit magyarázza, igazolja, vádak és gyanusítások ellen oltalmazza; vagy pedig ellenségeinek politikája ellen mint vádló lép föl, a szenvedett sérelmeket és méltatlanságokat elpanaszolja. Modern kifejezéseket használva, azt mondhatnók, hogy a maga javára hangulatot kelt, a közvéleményt irányítja.

Szokása volt uralkodásának nagyobb jelentőségű eseményeiről, különösen hadjáratainak lefolyásáról a pápához, a fejedelmekhez, egyes előkelő egyénekhez tudósításokat küldeni. Ezen levelek nem egy fogalmazat sokszorosításai; rendszerint eltéréseket tüntetnek föl; tekintettel vannak arra a különleges viszonyra, mely a levélíró és a czímzett között fönnáll. Ily módon nemcsak a kiváncsiság kielégítésére voltak hivatva, hanem a kitüntető figyelem megható nyilatkozataival lekötelezték azokat, a kikhez intézve voltak. Ma pedig az olvasó nem hallgathatja el csodálatát Mátyás elméjének hatalma fölött, mely nagy diadalok mámorító hatása alatt lázas sietséggel szétküldött tudósításainak értékét ügyesen megválogatott hízelgő udvariassági nyilatkozatokkal gyarapítani tudja.

Nyugalmát nem veszti el a balszerencse pillanataiban sem. Legjellemzőbb e tekintetben a következő eset. Az 1471. év szeptember havában, éppen a mikor az ellene szőtt összeesküvést fölfedezvén és a lengyel herczeg betöréséről értesülvén, trónja megmentése érdekében erőfeszitéseket tesz, egy olasz humanistától ajándékul kapta meg kiadványát, mely Silius Italicusnak »a háborúkról« szóló énekét tartalmazza. Ékes levélben mondott neki köszönetet azért, hogy a küldött olvasmánynyal »a fegyverek vad zaját feledteti vele.«

IV.

A trónon és a magánéletben Mátyás egyéni jelleme egyformán nyilatkozik. Szülei házánál a vallásosságnak és erkölcsösségnek szigorú elveiben neveltetett, nemes példányképeket látott maga előtt. Mikor ifjú korban trónra jutott, az önuralom és önmegtagadás tanujeleit adta. Kormányzásának ötödik esztendejében egy diplomata azon tényezők között, a melyeknek trónja megszilárdulását köszöni, kiemeli »tisztességes életét.«

Első neje, a Cilley-leány, néhány hónappal a menyegző után kimúlt. A másodikkal, Podjebrád György leányával csak három évig élt házassági frigyben. Az ő halála után tizenhárom évig tartó özvegysége alatt az érzékiség kisértéseinek nem állott ugyan ellen, de soha sem lett rabjává. Egykorú emlékek tanúsága szerint, különösen a házasélet szentségének megsértésétől tartózkodott, és a külső tisztesség megóvására gondja volt. 1469 tavaszán Boroszlóban időzése alatt egy előkelő sziléziai hölgy volt az első, ki mélyebb szenvedélyt keltett a huszonkilencz éves királyban. Benső viszony fejlődött, mely több volt fölületes szerelmi kalandnál, tartós összeköttetéssé szilárdult. A fiatal nő az uralmat, a mit Mátyás szive fölött szépségével küzdött ki, a lélek nemesebb tulajdonságaival képes volt állandóvá tenni. Magyarországba kisérte a királyt, és éveken át közelében maradt. De szerényen, elvonulva élt, kerülte a föltünést és botrányt. A diplomaták jelentéseikben, az udvari történetirók munkáikban nem vesznek róla tudomást. Adománylevél, melyet maga vagy atyafiai számára kieszközölt volna, nem maradt fönn. E tekintetben kétségkivül lényeges hatással volt Mátyásra anyja, ki magas kort ért el és csak 1482-ben halt meg. Nagy tisztelet vette őt körül. Okleveleiben »felséges Mátyás király anyjának« czimével élt. De az ország közügyeiben részt nem követelt magának.

Mátyás.

Beatrix.

Az egyetlen nő, kinek Mátyás a politikában befolyást engedett, harmadik neje, a nápolyi Beatrix, a ki fölötte nagy hatalmat gyakorolt, úgyszólván uralkodott. Ezt a királyi származás és a szépség varázsa mellett, kiváló szellemi tehetségeinek köszönhette. A diplomaták azt jelentették küldőiknek, hogy mindent kivisz, a mit akar. A humanisták pedig hiresztelték, hogy a hadak vezetésében és a csaták veszélyeiben osztozik férjével. Tény, hogy a diplomatiai tárgyalásokban folytonosan részt vett; sőt Mátyás egy izben azt a javaslatot terjesztette a császár elé, hogy a tőle elfoglalt területeket ideiglenesen Beatrix kormányára bizza; adomány- és kiváltságlevelekbe pedig gyakran illesztette azt a záradékot: »a felséges királyasszony jóváhagyásával és hozzájárulásával.«

Vele szemben Mátyás sem tudta elhárítani magától azt a veszélyt, a mi a hatalom birtokosait fenyegeti, a kik minél inkább elzárkóznak a hivatott és jogosult tényezők meghallgatása előtt, annál fogékonyabbak a hivatlan és jogosulatlan sugalmazások követésére. A kíméletet és kegyeletet nem ismerő uralkodó — gyenge férj volt. Ennek bizonyult főképen azon eljárásával, a mit Beatrix rokonai irányában tanusított. 1480-ban tizenhét éves testvéröcscsének, Aragoniai Jánosnak adományozta az esztergomi érsekséget. Nem is találta szükségesnek leplezni az egyházi szempontoktól annyira távol eső okokat, a melyek vezették. Az adománylevélben merész nyiltsággal utal »az örök szerelemre, a mit legkedvesebb hitvese, a rokonszenvre és vonzalomra, a mit sógora iránt táplál, és a kötelességre, hogy ipjának lehetőleg kedvében járjon.«

Mikor pedig már öt év mulva az ifjú főpap elhúnyt, a gyengéd férj azzal az ígérettel igyekezett a fivére halálán kesergő Beatrix fájdalmát csillapítani, hogy nővére hét esztendős fiának, a ferrarai Hippolyt herczegnek fogja adományozni az érsekséget. Igéretét beváltotta. Az adománylevélben ismét hirdeti, hogy »ha azokat, kik személye körül szereznek érdemeket, részesíti fejedelmi nagylelkűségében, nem szabad mellőznie azokat, kik a sógorság kötelékeivel lévén hozzá csatolva, a természet jogánál fogva támaszthatnak igényt szeretetére.«

A neje iránt érzett szeretetnél Mátyásban csak az atyai érzés volt még hatalmasabb. A mikor le kellett mondania arról a reménységről, hogy Beatrixtól gyermeke születik, azzal a gondolattal kezdett foglalkozni, hogy törvénytelen fiának, Jánosnak biztosítja a trónöröklést. Erre a vér sugallatain kivül politikai eszményei, a független magyar állam és a nemzeti királyság megalapitásának érdekei is késztették.

Tervének útjába állott Beatrix, kit a női szív sovárgása és a hatalmi érdek egyaránt befolyásolt. Makacsul ragaszkodott ahhoz a reménységhez, hogy a trónörököst ő hozza világra; azon esetre pedig, ha ennek bekövetkezése előtt ragadja el a halál férjét, utódja ő maga kivánt lenni.

Esztelen nagyravágyásával szemben Mátyás határozottan állást foglalt; őt is családját is meggyőzni igyekezett, hogy czélját el nem érheti; de egyúttal kimerithetetlen volt türelme és kímélete. Így, például, János számára Sforza Bianka herczegnő kezét megkérvén, a tárgyalásokat titokban inditotta meg, hogy azok sikerét Beatrix meg ne hiusítsa. Mikor pedig, a megtörtént eljegyzés fölbontására törekedve a királyné, attól sem riad vissza, hogy a milanói udvarnál tartózkodó királyi követhez hamisitott rendeleteket bocsásson, — nem éreztette vele neheztelését, sőt a segédkező olasz titkárnak is megkegyelmezett.

Ez a kínos küzdelem haláláig tartott.

Mátyás erőfeszítései sikertelenek maradtak. Birodalmát nem hagyhatta örökségül fiára. A mit fegyverével kiküzdött, csakhamar elveszett. A mit lángelméje épitett, nemsokára romokba dőlt.

Azonban nevének fényét, tettei dicsőségét örök értékű kincs gyanánt hagyta nemzetére. Az a tekintély és súly, a mit a magyar elem részére az európai államrendszerben kivívott, a bekövetkezett hanyatlás gyászos korszakában a fentartó, majd utóbb a feltámasztó erő egyik alkotó eleme lett.

Annak a kivételes kegyeletnek, melylyel emlékét az egymásután következő nemzedékek környezik, nemes megnyilatkozása a szobrász műve, mely hatalmas alakját érczbe öntve örökíti meg. Méltán emelkedik ez éppen Erdélyben, a melynek rendeit egykor Mátyás királylyá választatása felől Szilágyi Mihály a következő lelkes szavakkal tudósította:

»Ti, a kik a fenséges Mátyás urat a Ti körötökben születni, házi isteneitek oltalma alatt nevelkedni és fölserdülni láttátok, inkább mint mások a magatokénak nevezhetitek őt. Nyissátok meg tehát a közvigság forrásait, örvendjetek, vigadjatok, ujjongjatok, és a jóságos nagy Istennek adjatok hálát, a Ti országrészetek ilyetén felmagasztalásáért, úgyszintén azon díszért és üdvösségért is, mely a magyar nemzetnek osztályrészül jutott!«

EURÓPA MÁTYÁS KORÁBAN.

— FÖLDRAJZI TANULMÁNY. —

IRTA: LAUKÓ ALBERT.

Európa politikai földrajza a XV. század második felében mozgótájképhez hasonló, mely állandóan változik és a szemlélő újabb meg újabb csoportosulást lát. A modern kor küszöbén kezdenek eltűnni a liliputi fejedelemségek, uradalmak, hogy helyet adjanak nagyobb állam-complexumoknak. A hűbériség is végső napjait éli. Mihelyest a hadviselésben a taktika kezd döntő szerepet játszani, háttérbe szorúl a személyes vitézség, megszűnnek az apró csetepaték, miket a hűbérurak és vazallusok csaknem állandóan vívtak egymással.

Az államok uj alakulásában Magyarország is kiveszi részét. A XV. század második felében trónján Hunyadi Mátyásban oly király ül, kinek diplomatiája benyúlik (a távol eső Spanyolország és Skandinavia kivételével) minden egyes állam életébe.

Európa épp oly mozgékony, épp oly tevékeny, mint maga Mátyás király. Kevés európai államnak van természetes határa; az egyes államok nagyságát a diplomatia alkotja meg. Mátyás idejében *Olaszország*ban leáldozóban van a köztársasági szellemű városok s apró hűbéresek uralma; ezek az apróságok nagyobb terjedelmű egységekbe olvadnak.

Francziaország a XV. század első felében szabadúlt meg a földarabolástól, melyet az angolokkal vívott százéves háború idézett elő. VII. Károly visszaállította a tengeri határt, mely Calais kivételével teljesen ép, Bretagne pedig még mindig önálló; csak keleten nem bírta még természetes határait elérni. Az Alpok vidékén az 1343-ban megszerzett Dauphiné képviseli Francziaországot. Keleten s északkeleten hatalmas uradalmak vannak a burgundi herczegek kezén. Merész Károly Lotharingiával akarta birtokait összekötni, azonban Nancy ostrománál 1477-ben elesett. Birtokán ellenfelei osztoztak. Provenceot véglegesen 1481-ben csatolták Francziaországhoz. Ekkép a Rhône s a tenger között levő vidék, a pápai javak kivételével, egészen Francziaország birtokába jutott. A Pyrenaeusok felé sem érte el Francziaország természetes határát.

Mátyás korában az *Iberi-félsziget* következő államokból állott: nyugaton *Portugal*-királyság Algarveval, középen *Leon* és *Castilia* egyesűlt királyság; *Aragonia* kibővült az eddigi franczia hűbéres területekkel és hozzá tartozik még Valencia is. Navarra királyság egyelőre vita tárgya Francziaország és Aragonia között; Aragonia birtokai még a Baleárok, Szardinia és Sziczilia szigetek.

Granada mohammedán királysága már haldoklik.

Franche-comtétól keletre a nyolcz szövetkezett *svájczi kanton* a XV. században tetemesen megszaporodott. A nyolcz régibb kantonhoz 1481-ben alkották Freiburg és Solothurn kantonokat, melyekkel számuk tízre emelkedett.

A XV. században *Németország*nak teljesen ideális a kiterjedése. Svájcz határai, melyek a Milanói- és a Savojai-herczegséggel érintkeznek, már alig számithatók Németországhoz. Nyugaton Franche-comté, Luxemburg, Brabant, Holland Merész Károly halála után épp oly független birtokai Miksának, mint keleti felén a Habsburgok Ausztriája. *Csehország* Morvaországgal és Sziléziával, mintha nem is volna a birodalom tagja, háborút folytat a magyar királylyal (1468—78), melynek Morvaország, Szilézia, Lausitz áldozatul esik. Mátyás király egész haláláig meg is marad e részek birtokában; ugyanez történik Ausztria és Stájerország 1485-ben elfoglalt részeivel.

Egészben véve Németország ideális határa nem csorbúlt Mátyás király idejében; érintkezik Franczia- és Olaszországgal, Magyar- és Lengyelországgal; a szlávok rovására pedig még terjeszkedik is. A birodalom az 1478. évi olmützi békében sem érvényesíti jogait. A brandenburgi választó és szövetségesei (a szász herczegek) harcza Sagan, illetőleg Lausitz ellen nem egyéb, mint egykor Arszlán Henrik harczai a szlávok ellen: terjeszkedés ezek rovására; mert Lausitz erősen beékelődik Szászország és Brandenburg közé.

A németek terjeszkedésének kell tekintenünk a Hansa-városok szövetségét is. Csakhogy a Szövetség természete, a szövetségben álló városok földrajzi fekvése, nem voltak alkalmasak, hogy a Hansa oly területi önállóságra tegyen szert, mint a svájczi vagy németalföldi városok, illetőleg tartományok szövetsége.

Ezeken kívül a *kardrend* és *németrend* hódításai Poroszország, Litvánia, Kur-, Liv- és Estlandban még területileg is összefüggenek Németországgal s arra szolgálnak (1201—1466), hogy a szláv és finn elem rovására a németek és a nyugati műveltség megvessék lábukat a Balti-tenger partján egész a Finn-öbölig. Az 1466. évi második thorni béke arra kényszerítette a németrendet, hogy *Pomereliát,* továbbá *Kulm* herczegséget, *Ermeland* püspökséget, *Danzig* és *Thorn* városokat átadják a lengyel királynak, kitől a többi részt hűbérűl kapják. Ezzel a keleti németség különvált a nyugati németségtől. Mátyás ugyan, ki a birodalom érdekeit, mint trónpraetendens szemelőtt tartotta, a németrend védelmére kelt, de szavának nem lehetett hatása ellenségére s a vele szemben érdekelt félre, a lengyel királyra.

A németrenddel a különben csekély hatalmú lengyel király hűbéreseinek száma egygyel szaporodott; eddigi hűbéreseihez, a *kujaviai* és *massoviai* herczegekhez most harmadiknak a németrend járul. Ezenkívül Zsigmond kora (1412) óta zálogban tartja a szepesi városokat. Birtokosa (1390 óta) Galicziának s Ladomérnak; a moldvai vajdák kétes hűsége őt is boldogítja. Personalis unióban van *Litvániával,* de a litván helytartónak van annyi hatalma, mint később az erdélyi fejedelemnek. E sokfejű ország tehát abban a bajban szenved, melyben Németország.

Oroszország, melynek rovására Litvánia annyira terjeszkedett, éppen Mátyás király korában kezd megalakulni. III. Iván, Moszkva nagyfejedelme (1462—1505), Konstantinápoly bukása után Bizáncz örökösének tartja magát, annál inkább, mert Palaeologos Zsófia herczegnő az ő felesége, ki az utolsó császári családnak közel rokona. Az egykor oly hatalmas Aranyhorda is elveszti ruganyosságát; több kánságra oszlik s ezzel tehetetlenné válik. A nagyfejedelemséggel délről határos Krím III. Iván szövetségese a másik szomszéd, Kazán ellen. Ily helyzetben Iván megtagadja az Aranyhordának fizetendő adót; minthogy pedig a támadó kán nem képes őt legyőzni, 1480-ban megszületett a független moszkvai nagyfejedelemség. Kazán elfoglalása (1487), továbbá Nagy-Novgorod (1470), Viatka (1478), Tver (1493) megszerzése rábírja Ivánt a czár-czim fölvételére. Közben Krím török kézre kerül (1472) s ezzel megkezdődik Oroszország harcza a török szultánnal.

A *törökök* II. Mohammed (1451—1481) harminczéves uralkodása alatt fészkelődtek meg teljesen Európában. Miután Mohammed bevette Konstantinápolyt (1453), megszerezte az európaiaknak gyarmatait, a szlávok és görögök lakta tartományokat. A szorosabban vett Görögország 1458—1460-ban, Albania 1467-ben Skanderbég halálával hódolt meg. 1470-ben meghódítván Euboeát, Velencze hatalmára az első nagy csapást mérte. A Fekete-tenger mellett elfoglalta Trapezuntot és Genova birtokait. 1480-ban a török Otrantóba is átkelt; de elég volt Mátyás király hadainak a megjelenése is arra, hogy visszavonuljon. Peloponnesos a törökök kétszeri kiüzetése után végre is a törököké lett. Ugyanakkor, mikor Mátyás harczban állott a törökkel, Velenczének is volt elég veszteni valója. Skanderbég

halálával rövid időre hatalmába kerítette Króját (1474—1478), de nemsokára el is vesztette; egy darabig ugyan megtartotta Durazzót, Antivárit, Butrintót, de 1500-ban ezeket is elvesztette. A dalmát városokon és szigeteken kívül kezén maradtak: Korfu, Kefalonia, Zante, Leukade, továbbá Naxos.

Genova birtokai, ellentétben Velenczével, a Fekete-tenger partján csoportosúltak; a trapezunti császárság bukásával azonban 1475-ben ezek is elvesztek. Az Égei-tengerben a genovaiak birtoka, Khios szigete, a *Maona* nevű kereskedő társaság vezetése alatt állott; Samos, Kos szigetre és Phokea városra is kiterjeszté e kereskedő társulat uralmát s meg is tartotta 1566-ig.

Éppen így megtartották a johanniták Rhodost és a szárazföldön Halikarnassost, melyet nagyszerűen megerősítettek. Raguza, mely később a törökkel megalkudott s így autonomiáját megőrízte, Mátyás király idejében a magyar király védelme alatt állott.

A megelőzőkből kitűnik, mily mozgalmas életet éltek az európai államok és mennyire kényszerítették Mátyást a legszélesebb körű diplomatiai tevékenységre. Csaknem azt lehet mondani, hogy országa fönállhatásaért küzdött a mohammedanismus következtében fanatizált török ellen, mely hatalom azzal, hogy Kaffát a genovaiaktól elvette és uralmát a krími határokra is kiterjesztette, dél és kelet felől igyekezett a magyar király hatáskörét a legszűkebbre szorítani. Különben is, mióta (1389-ben) a török a magyar királyság melléktartományaihoz ért, ezeket a magyar királyra nézve értéktelenekké, megbízhatatlanokká tette. A moldvai, havas-alföldi vajdák, a szerb fejedelem, Bosznia királya csak akkor lehet hű a királyhoz, ha ez elég erős őt megvédeni. De ily hosszú vonal — Moldvától Dalmátiáig — állandóan meg nem védhető s így valamint Tvartko, Brankovics, később Kotromanovics István, kénytelenek a törökkel is úgy kiegyezni, a hogy lehet. E területeknek nem is lehetett már egyéb fontosságuk, mint hogy harcztereků́l szolgáltak s így a török egyenes betörését Magyarországba megakadályozzák. E körülmény kényszerítette Mátyást a cseh háborúra; ez tette előtte kivánatossá, hogy a birodalom körébe országa bevonassék.

A mi *a Mátyás korabeli Magyarország területét* illeti, az ország mai megyéi már teljesen kialakúltak. Eltűntek az egyes várak területére szorítkozó megyék, melyeknek az Árpádok alatt tisztán honvédelmi czéljok volt. Nagy- és Kis-Hontot elválasztja Nógrádmegye; az egykor két részből álló Újvármegye Heves- és Abaújvármegyévé alakult, Abaúj északi részéből Sárosvármegye szakadt ki. Kialakult északkeleten Bereg, Máramaros. Keleten megvannak már a székely székek. A XIV. század elején feltünő Torontál még mindig szűk helyet foglal el Csanád- és Kevevármegyék között. Fehérmegye még mindig közre veszi a Dunát; hozzá van kapcsolva a mai Pestmegye zsolti járása. Pilis még nem egyesűlt Pesttel. Bodrog és Bács külön megyék; Csongrád túlnyomóan a Tisza jobbpartján fekszik. Kemejben föltűnnek a kúnok szállásai, épp úgy a Zagyva vidékén és

Halas környékén Fehér-, Pest-, Csongrád- és Bodrogmegyék között. A Dráván túl Somogy egykori részén szerénykedik a kis Verőczemegye; de Baranya még mindig magában foglalja Eszéket s benyúlik Nekcséig; Kőrös magába olvasztotta Revistye- és Gerzenczemegyéket, Varasd Maróczát és Zagoriát, Zágráb Góra-, Gecske- és Podgoriamegyéket. A Szávától délre még mindig megvannak Orbász-, Szana-

Mátyás nagy pecsétje az ország és a tartományok czímereivel.

és Dubiczamegyék, nagyrészben a mai Bosznia területén. Egészben véve tehát az ország területe sértetlen, csak a melléktartományok vannak siralmas állapotban. *Moldvára* Lengyelország is jogot formál; minthogy a török torkában van, a török is; Magyarországnak pedig még mindig hagyományos joga van hozzá. Mátyás (1467-ben) személyesen is jár Moldvában, tehát oly vidéken, a hol előtte a magyar királyok közül csak Kun László járt. A *Szörényi-bánság* nem terjed többé az Oltig; a Havasokon túl eső föld már a törökök országútja. Tulsó Szerémség

nem éri keleten többé a Timok-folyót, sőt a Moraváig sem ér, mert Szerbia elérte a Dunát.

Mátyás idejében már róla is mint török tartományról beszélhetünk. *Mácsó* területe mind szűkebbre szorúl; a török annyira neki bátorodik, hogy 1470-ben nagy gyorsasággal várat épít a Száva mellett, melyet 1475-ben Mátyás véres küzdelemmel vett be, de nem ronttatta le, mint eleinte tervezte, hanem kijavíttatta s Nándor-Fehérvárral együtt az ország végvárává tette. A török 1462-ben megölette Kotromanovics István bosnya királyt és elfoglalta Jajczát, melyet Mátyás király ugyan 1464-ben visszavett, de már ezzel Ozora és Só, sőt a Száván túl eső megyék is a török közvetetlen-közelébe jutottak. Horvátországot a Karszt szakadékai még egy darabig védik a török ellen; a Raguzai-köztársaság, mely Zsigmond idejében a magyar király védelme alá helyezkedett, most is hű szövetségese a királynak.

Mátyás a jövőbe lát s igyekszik az országot az elveszett vagy veszendőbe menő déli és keleti részekért nyugaton kárpótolni; így szerzi meg Karinthiát, Stájerországot, Ausztriát; de ezeket nem tekinti végleges birtoknak, bár a Német-birodalom ujját se emeli föl védelmökre s az egészet Frigyes és Mátyás magánügyének tekinti. Annál inkább ragaszkodott a király Morvaország, Szilézia és Lausitz birtokához, melyeket már magáénak tekintett. A cseh király czímet is lényegesnek vette; talán számított rá, hogy mint választó fejedelem, több hatással lehet a választókra, kik azonban követeit nem fogadták a nürnbergi gyűlésen (1481).

Mint cseh király rendeli (1475) Boroszlóba a szász herczegeket, hogy neki csehországi birtokaik után hűbér-eskűt tegyenek. 1478-ban háborút üzen nekik a sagáni herczeg ellen intézett támadásukért, majd 1480-ban figyelmükbe ajánlja Zittau lausitzi várost.

Mátyás energiája vonzza *Ancona* várost, hogy egy időre védelme alá adja magát (1487).

A mi a Mátyás-korabeli Magyarország *népességét* illeti, elég gyér lehetett még ekkor; talán ötödfél milliónál nem volt több lakója. A gyér népességről legjobban tanúskodik Mátyásnak 1480-ban a pápához intézett levele, melyben fölhatalmazást kér az egyház fejétől arra nézve, hogy ellenséges területről erőszakkal is lehessen behozni lakosokat Magyarország benépesítésére.

Mindent összevéve, Mátyás király idejében veszik föl az európai államok azt az alakot, melyben a XVI. században egymás ellen a küzdőtérre lépnek. Szenvednek még ezután is kisebb-nagyobb változásokat, de a keret, melyben az uj államok véglegesen kialakúlnak, egészben véve már megvan. Kitűnik a diplomatia fontossága is; az ökölharczok örökös csetepatéi eltűnnek; a diplomatia a kisebb fellegeket eloszlatja, mint eloszlatta Mátyás harczát a sziléziai herczegekkel. A nagyobb háborúk kora kezdődik, melyeket az ellenfelek öntudatosan, határo-

MAGYARORSZÁG

MÁTYÁS KIRÁLY HALÁLAKOR 1490.

tervezte Dr CSÁNKI Dezső,
rajzolta KOGUTOWICZ Manó.

JEL-MAGYARÁZAT:

- országhatár
- bizonytalan ország határ
- megyei határ
- bizonytalan megyei határ
- Horvátország határa
- érsekségek, püspökségek
- káptalanok, monostorok
- VÁROS ÉS VÁR (vagy KASTÉLY)
- VÁROS
- vár vagy kastély
- falu és vár (vagy kastély)
- falu
- ( ) zárjelben a mai elnevezések

Mértek 1:3,000000

1 Pilismegye
2 Pestmegye
3 Heves (új) vm.
4 Nógrád vm.
5 Gömör vm.
6 Borsod vm.
7 Abaúj vm.
8 Torna vm.
9 Szepes vm.
9a Szepes vm. (Lengyel zálogban)
10 Sáros új vm.
11 Zemplén vm.
12 Ung vm.
13 Bereg vm.
14 Ugocsa vm.
15 Máramarosmegye
16 Szatmár vm.
17 Szabolcs vm.
18 Közép-Szolnok vm.
19 Kraszna vm.
20 Bihar vm.
21 Békés vm.
22 Külső Szolnok vm.
23 Csongrád vm.
24 Csanád vm.
25 Zaránd vm.
26 Arad vm.
27 Temes vm.
28 Krassó vm.
29 Keve vm.
30 Torontálmegye
31 Bács vm.
32 Bodrog vm.
33 Szerém vm.
34 Valkó vm.
35 Pozsega vm.
36 Baranya vm.
37 Somogy vm.
38 Vas vm.
39 Zala vm.
40 Sopron vm.
41 Mosony vm.
42 Veszprém vm.
43 Győr vm.
44 Esztergom vm.
45 Komárom vm.
46 Fejér vm.
47 Tolna vm.
48 Pozsony vm.
49 Nyitra vm.
50 Trencsén vm.
51 Bars vm.
52 Hont vm.
53 Kis Hontmegye
54 Turócz vm.
55 Árva vm.
56 Liptó vm.
57 Zólyom vm.
58 Kolozs vm.
59 Doboka vm.
60 Torda vm.
61 Belső Szolnok vm.
62 Fejérmegye
63 Hunyad vm.
64 Küküllő vm.
65 Jászság
66 Kunság
67 Maros szék
68 Aranyos szék
69 Sepsi szék
(67–69: Székely föld)
70 Orbai szék
71 Kézdi szék
72 Csík szék
73 Udvarhely sz.
(70–73: Székelyföld)
74 Segesvár szék
75 Kőhalom szék
76 Szászváros sz.
77 Szászsebes sz.
78 Újegyház szék
79 Szerdahely sz.
(74–79: Szászföld)
80 Nagysink szék
81 Szeben szék
82 Medgyes szék
83 Selyk szék
84 Besztercevidéke
85 Brassóvidéke
86 Fogarasvidéke
(80–86: Szászföld)
87 Verőcze vm.
88 Körös vm.
89 Zágráb vm.
90 Varasd vm.
91 Orbász vm.
92 Szana vm.
93 Dubicza vm.
94 Horvátország
95 Jajczai bánság (Boszna)
96 Szreberniki bánság
97 Macsói bánság
98 Nándorfejérvári bánság (Kapitányság)
99 Szörényi bánság
100 Raguzai köztársaság

MÁTYÁS KIRÁLY HÓDITMÁNYAI.

Mérték 1:8,200000

DALMÁCZIA DÉLI FOLYTATÁSA.

20 Kel. hossz. Greenwich tól 21

Az Intézet metszése és nyomása.

Kiadja Kogutowicz és Társa, Magyar földrajzi intézete Budapesten.

zott czélokért viselnek. A török már ekkor Európa közös ellenségének túnik föl; az is marad még Mátyás halála után is jó kétszáz esztendőn át. Szerencsére nincs annyi embere, hogy előnyomulásában a meghódítottakat helyettesíteni tudná s így bármennyire előnyomúl is, uralkodásának nyomai csak a Balkán-félszigeten maradnak meg némileg.

Mátyás király czímere.

MÁTYÁS ÉS A NÉP.

IRTA: BENEDEK ELEK.

»Vetne bár esztendőnként háromszoros adót, örömest elszenvednők, csak visszahozhatnók sírjából!« E szavakkal siratta népe Mátyás királyt. Siratott-e még így koronás főt a nép? Nem tudok erre példát a történelemben. Ime a nép, mely Mátyás uralkodása idejében is nagy terheket visel, visszasiratja őt, s örömest elszenvedne háromszoros adót! Ha feltámaszthatná Mátyást, az *igazságost!*

... »Meghalt Mátyás király, oda az igazság!« — jajdúl végig az országon s ím, ez az országos jajdulás megmagyarázza nekünk — a háromszoros adót. Nem a terhek növekedése fáj a népnek, hanem, hogy oda az igazság. Nincs többé a király, ki ha nagy adót vet a népre, viszont a törvénytelen sanyargatást nem túri; rang- és osztálykülömbséget nem ismer; s igazságot szolgáltat a földhöz ragadt népnek a leghatalmasabb urak ellenében is.

Tizenhét éves ifjú volt Mátyás, midőn megkoronázták, s legelső cselekedete is különösen alkalmas arra, hogy a nép ne csak sejtse, de már higyje is: apjának méltó fia ő. Szilágyi Mihály, kit öt évre kormányzónak választottak az ifjú király mellé, Mátyás tudta és engedelme nélkül bosszút áll a szászokon, mivel ezek Hunyady László halála után nem tartottak vele. Felgyujtotta Beszterczét, kegyetlenül megkínozta a polgárokat. Ám a fiatal királynak ezzel nem

szerzett örömet Szilágyi; szörnyű haragra lobbantotta az önkényeskedés: nagybátyját a világosi várba záratta s ott is tartotta egy esztendeig. A főurak megdöbbentek a fiatal király szigorán, ki még a saját vérbelijének vétkére sem huny

Mátyás király igazságot tesz.

szemet. De *föllélekzett* a nép, melynek az adóját nem engedte el ugyan, de megmutatta első cselekedetével, hogy *igazságos;* hogy nem ismer osztály- és rangkülömbséget; egyenlő mértékkel mér úrnak és parasztnak.

Való igaz, hogy Mátyás alatt súlyos terhek nehezültek a népre. Az ország védelme a törökök és husziták ellen s másfelől Mátyás világhatalomra való törekvése nagy áldozatokat követelt a nemességtől is, a jobbágyságtól is. És ha Mátyás emlékét mégis mind e mai napig szeretettel őrzi szívében a magyar nép, a magyarázatot egyedül az ő erős igazságszeretetében, osztálykülömbséget nem ismerő pártatlanságában találjuk. A nép ösztönszerűen húzódott Mátyáshoz, kiről tudta, hogy nemzetsége alsóbb osztályból eredett s természetes védőt keresett és talált is a hatalmaskodó nagyurak ellenében. Minden országgyűlés újabb meg újabb terhet rótt a népre; az adó folyton növekedett s ez a nép visszasírja őt halála után! Valóságos mondakör képződik személye körül s elhalmozzák kedvező, szép vonásokkal. Igaz, hogy az a sok mese és anekdota, a mi az idők folyamán Mátyás alakja köré fűződött, nem is magyar eredetű mind, de épp ez is a mellett bizonyít, hogy a nép Mátyás iránt való nagy szeretetében minden az ő személyét kedvező színben láttató történetet rája halmozott. De az már nem mende-monda, hogy sokszor megfordúlt a nép között, szívesen szóba állott a paraszttal, s alkalomadtán ott a helyszínén maga szolgáltatott igazságot. Az ilyen eseteknek hamar híre ment, szájról-szájra járt s Mátyás már életében legendás alakká lett a nép lelkében. Ugyanarról a királyról, a ki, a monda szerint, Várdai Péter kalocsai érseket azért vetteti fogságra, mert a szegény árva fiúból lett érsek sokalja az egy arany adót s azt mondja a királynak, hogy inkább verje meg a német császár a Mátyás seregét, semhogy a nép elpusztuljon a nagy teher alatt. — Számtalan történet járt szájról-szájra, melyek halála után még jobban szaporodtak; történetek, melyek mind az ő igazságosságát hirdetik s oly nagy szeretettel beszélnek róla, a mint sem azelőtt, sem azóta magyar királyról. Mindegyre ott látjuk a nép közt, rendesen Mátyás diák képében. Mint Mátyás diák állít be a szegény ember kunyhójába, a nagyurak házába s a tapasztalt visszaéléseket példásan megtorolja — mint Mátyás király. Ha az állandó hadviselések kényszerítik, hogy a népre nagy adót vessen, meg is becsűli a népet, melyre az ő idejében igazán illett: »egyik kezében ekeszarva, másik kezében kard.«

Ki nem ismeri a gömöri esetet, midőn a nagyurakkal kimegy a szőlőbe, kiveszi a paraszt kezéből a kapát s parancsára vele együtt kapálnak az urak is. A király győzi a munkát, de az elkényesedett urakról csakúgy csurog a verejték s már-már kidűlnek, ha a király meg nem könyörűl rajtok. — Látjátok, — mondá — mily nehéz munkával szerzi meg a nép, mit ti könyelműen elprédáltok. Becsüljétek meg s bánjatok vele kimélettel! — És a kolozsvári bíró esete. A mikor a király maga is beáll a parasztok közé s hordja a fát a bírónál. Még meg is ütlegeli a hajdú. De aztán példásan meg is bünteti a nép sanyargatóját. — Majd Benet úr, a szegény háromszéki nemes ember házához vetődik diák képében. Benet uram megosztja vele egyszerű vacsoráját s borozgatás közben áradozva beszél a dicső, az igazságos Mátyás királyról. Egyszer aztán fölmegy Budára,

hogy látogassa meg Mátyás diákot s ím, a király előtt áll. Az volt az ő vendége. A király az asztalához ülteti Benet uramat s mert őkigyelme, mikor a király nála vacsorált, a lencsét »megtrágyázta« volt zsírral, a tréfát értő király behozatott egy tányér ezüstöt s egy tányér aranyat. Aztán hozatott egy tálat, abba bele-

Mátyás király Gömörben.

öntötte az ezüstöt, rá az aranyat, és mondá: — No, Benet uram, én is megtrágyázom az ezüstöt aranynyal, mint kigyelmed zsírral a lencsét. Az urak tódították a tréfát s az egyik rá akasztotta aranyos, gyémántos mentéjét. — Elbírja-e Bereczkig? — El én tovább is, mondta Benet. Arra egy másik úr is rá akasztotta a mentéjét. — Hát ezt? — El én ezt is, még többet is, mondta Benet. A hányan voltak, mind nyakába akasztották a mentéjöket. — De már

ezekhez a drága mentékhez illik a kard, mondotta a király s gyönyörű szép kardot adott Benet uramnak.

Minden történet, minden adoma a népnek kedvez és rendesen az urak kudarczával, megszégyenülésével végződik. S ez természetes. A nép tanúja volt annak a küzdelemnek, mit Mátyás a féktelenkedő, az ellene fondorkodó nagyurakkal folytatott; s tanúja volt annak is, hogy a király nemcsak az ellene lázongó, de a szegény parasztot sanyargató urakat is példás szigorral bünteti meg. Ime, a magyarázat, hogy a nép Mátyás alatt szivesebben viseli a terhet. Ám nem szabad felednünk, hogy Mátyás törvényei nemcsak újabb meg újabb adókról gondoskodnak, de ugyanakkor minden lehető módon megvédik a nép érdekeit, előmozdítják boldogulását. Már az 1446-iki törvényben szabályozza a tizedfizetést. A paraszt megesküszik a kirovó kivánságára, hogy mennyi gabonája termett, hány akó bort szüretelt. Ha a tizedkirovó nem hisz az eskünek, megszámlálhatja a csomókat s ha többet talál, a fölösleget elveheti; de viszont ha a paraszt vallomása igaz volt, a kirovó egy aranyat köteles fizetni a parasztnak a szükségtelen vizsgálatért s ha ezt nem akarná fizetni, a *parasztnak joga van elvenni a kirovó lovát.*

A népmonda ezt már kikerekíti azzal, hogy az igazságos király személyesen is eljárt a mezőre, hadd lássa, nem zsarolják-e a népet. Ilyen alkalommal játszódhatott le az a pompás jelenet, mely mai nap is a nép száján forog mese alakjában.

Egyszer — így szól a mese — Mátyás király, mikor szerte-széjjel járt az országban, hadd lássa, milyen dolga van a szegény népnek, egy falu mellett kiment a mezőre s ott szóba ereszkedett egy öreg szántóvetővel. Vele volt a kisérete is: hatalmas, nagy urak. A király megismerte az öreget, ki neki hajdanában katonája volt.

— Tisztességgel öreg! köszönt a király. — Köszönöm az asszonynak, felelt az öreg. — Hány pénzért dolgozik kend? — Hatért, felséges királyom. — S hányból él kend? — Kettőből. — Hát négyet hová tesz? — Azt a sárba dobom. — Hát aztán hány még a harminczkettő? — A' bizony, felséges királyom, már csak tizenkettő. — Hát a bakkecskéket megtudná-e fejni? — Meg biz' én, felséges királyom. — Na, öreg, Isten áldja. Hanem hallja kend, addig senkinek meg ne magyarázza az én kérdéseimet, míg a képemet nem látja.

Azzal tovább ment a király s azt mondta az uraknak: Urak, a ki az én kérdéseimet megmagyarázza, annak egy uradalmat adok.

Bezzeg szerették volna az urak megmagyarázni, de hiába törték a fejöket. Titkon visszasompolyogtak az öreghez, körülfogták, kérték, hogy magyarázza meg nekik a király kérdéseit, de az öreg azt mondta: — Hát nem hallották az urak, mit mondott a király? Addig nem szabad megmagyaráznom, míg a király képét nem látom. — De csak mondja meg kend, megfizetjük urasan. — Jól van. Adjanak tiz aranyat. — Mindjárt a markába nyomták.

— Nos, mikor a király azt mondta: »tisztességgel öreg«, — mért válaszolta kend, hogy »köszönöm az asszonynak?« — Azért, felelt az öreg, mert az asszony mossa a ruhámat, a tiszta ruha pedig tisztesség. — Ez igaz. De hogy veti kend a pénzt a sárba? — Hát úgy, hogy kettőből magam élek, négyet a fiamra költök. Az pedig annyi, mintha a sárba dobnám, mert sohasem látom. — S mi az: hány még a harminczkettő? — Megmondom, ha leolvasnak tíz aranyat. — Leolvasták. — Ennek az a magyarázatja, hogy fiatal koromban harminczkét fogam volt,

Az öreg paraszt megmutatja a király képét.

most meg csak tizenkettő. — No lám, mondták az urak, hogy ez nem jutott eszünkbe! Hát a bakkecskét hogy fejné meg? — Azt is megmondom tíz aranyért. — Leolvasták azt is.

— Úgy fejem meg a bakkecskét, a hogy most az urakat megfejtem. — No megálljon kend, — fenyegetőztek az urak, — megmondjuk a királynak, hogy megmagyarázta a kérdéseit, pedig a képét nem látta! — Nem? Nem láttam a király képét? De bizony láttam! Itt van, ni! — s mutatta az aranyon a király képét. Mert tudják meg az urak, így értette a király is, hogy addig ne magyarázzam meg a kérdéseit, míg pénzen nem látom a képét!

Az urak nagy-szégyenkezve elkullogtak.

Sok mindent bizonyit ez a mese. Nemcsak azt, hogy Mátyás érdeklődik a nép sorsa iránt és saját szemével akarja látni, hogy s mint megy a dolga a szegény parasztnak; de azt is, hogy, mintha csak a nép közt élt volna, közte nevekedett volna föl, ismeri a nép esze- és szavajárását és szándékosan hozza az urakat oly helyzetbe, hadd lássák, hogy az egyszerű ember esze túljár az urakén s ráadásúl a szegény ember iskolázatlan bölcseségét megfizetteti az urakkal.

S valóban, mintha egyik mese a másik folytatása volna, mindenütt a királynak s a népnek egymás iránt való kölcsönös vonzódása, szeretete az a lélek, mely e mesékben lakozik. E mesékben király és nép egy test és lélek. Egymást szeretettel dédelgetik, védik. A nép bizik a király igazságosságában, a király meg a nép becsületességében, húségében. Egyik mese szerint Mátyás feleországába fogad a burkus királylyal, hogy az ő juhásza semmi körülmények közt sem hazudik s a fogadást végre is Mátyás nyeri meg.

De ki győzné elmondani mindazokat a jóízű, elmés történeteket, melyeket Mátyásról összeírtak a krónikások s költött róla a nép mesét teremtő lelke.

Midőn Mátyás trónralépett, óriási feladat előtt állott: újra kellett szerveznie a hadsereget. A királyválasztó országgyülés kimondotta, hogy a király *saját zsoldosaival* védje az országot, a főurakat és köznemeseket csak a legnagyobb szükség esetén szólíthassa hadba s a nemesek jobbágyaitól ne szedhessen adót. Az 1458-iki országgyülésnek, melyet Szegedre hivott össze, a hadsereg ujjászervezése volt a főtárgya. Ezen a gyülésen elhatározták, hogy a királyi hadakat a királyi jövedelem mértéke szerint szaporítják s ezekhez csatolják a királyi jószágok telekkatonaságát is, még pedig minden húsz telek után egy katonát. Az egyházi és világi főurak kötelesek fentartani a banderiumokat s minden húsz telek után ők is egy katonát állítanak. A jobbágytalan nemesek tizen küldenek egy katonát. Ám a nemesség nem köteles a királyt az ország határán túl hadba követni, csupán a telekkatonaság. Ennek a hirtelenében összetoborzott, gyakorlatlan, rosszul fegyverzett katonaságnak komoly hadviselésben nem nagy hasznát vehette a király. Csakhamar megveti alapját a később oly hiressé vált *fekete seregnek;* s mert az 1458-iki törvény nem terjedett ki Erdélyre, ott is szervezte a haderőt, a nemeseket, székelyeket, szászokat és jobbágyokat jószág- és fejvesztés terhe alatt kötelezvén a haza védelmére. Az idővel 40 ezer főre szaporodott fekete sereg, melynek cseh katonaság volt a magja, székelyek az ijászai, alföldi parasztok a huszárjai, mindjobban háttérbe szorította a nemességet, mint haderőt. Mátyás lassankint adóval válttatta meg a nemesség hadi szolgálatát, mert *jobban bízott a parasztságban,* mely kitartóbb, mely a hadviselés terheit, az időjárás sanyaruságait inkább bírja, mint a kényelemhez szokott nemesség. Szóval, Mátyás meglátja és meg is becsűli a föld népében az őserőt. S ha az ő nemzetsége alacsony sorsból emelkedett fel, gondja van rá, hogy ő is kiemelje a névtelenségből azokat,

kik erre érdemesek lettek akár vitézségök, akár tudásuk, eszességük által. Az ő uralkodása alatt sokan emelkedtek föl az alsóbb osztályokból; régi családok pusztúltak el s foglalták el helyöket ujak, de, természetesen, ez a változás nem jelentette a birtokok eldarabolódását; az ő idejében is a földbirtok jó felerésze a főurak tulajdona, a többi meg a köznemesség közt oszlik el. Az ő idejében tűnik fel a szegény nemes Szapolyai-család, melynek egyik sarja, Szapolyai János alig félszáz esztendő mulva már Magyarország királya: az utolsó nemzeti király. Valóban, érdekes, hogy az utolsó előtti nemzeti király emeli ki az ismeretlenség homályából a Szapolyai-családot, mely hazánknak az utolsó nemzeti királyt adja. Ugyanazt teszi Mátyás a Szapolyai-családdal, a mit Zsigmond király tett a Hunyady-családdal. De Szapolyai nem az egyetlen példa ebből az időből. Kinizsi Pál, a kenyérmezei hős, egyszerű molnárlegény volt s vitézsége által a legnagyobb méltóságokba emelkedik. Várdai Péter érsek szegény árva fiú volt. Őt is Mátyás emelte fel a porból. Igaz, hogy később fogságra vetette a szókimondó érseket; mert, nem szabad tagadnunk, Mátyás a mily igazságos volt külömben, épp oly kevéssé tűrte az ő dolgaiba való avatkozást. Várdai nem az egyetlen, kinek éreznie kellett Mátyás ellenmondást nem ismerő szigorát. Láttuk, hogy saját nagybátyját is elzáratta, mert önfejüleg járt el. Ám abban, hogy a nagybátyját elzáratta, része lehetett annak a körülménynek is, hogy terhére volt az öreg úr az örökös zsémbelődésével; de lám, Mátyás még saját édesanyjával sem habozott megmaradni az igazság ösvényén. E mellett tanúskodik a beszterczei eset. Besztercze város 1477-ben, a királytól nyert kegyúri jog alapján, papot jelölt a nagy-demeteri plébániára; a püspök azonban, Hunyadyné ajánlatára, az ő kanczellárjának adta a plébániát. Mit tett Mátyás? Nem engedte meg, hogy Besztercze városát megakadályozzák a kegyúri jog gyakorlásában és szigoruan meghagyta a püspöknek, hogy a város jelöltjét iktassa be a plébániába.

Jellemző a korponai eset is. A király 1474-ben, Sziléziából Budára utaztában, egy napra megállapodott Korponán. Kiséretében voltak az ország leghatalmasabb urai: Országh Mihály nádor, Báthori István országbiró s az esztergomi meg a váczi püspök; ugyanazok, a kikre éppen panaszuk volt a korponai polgároknak. Az volt pedig a panaszuk, hogy ezek a nagyurak vámot fizettetnek velök a birtokaikon, holott ők is, mint a többi városok, már a régi királyoktól vámmentességi kiváltságot nyertek. A király még ott a helyszinén igazságot tett. Azonnal irásos rendeletet adott ki a négy főúrnak, hogy a korponai polgároktól vámot szedni »ne merészeljenek« s utasitotta a zólyomi főispánt, hogy ha ezután is szednének vámot, a törvénytelenül behajtott pénzt foglalja le a kincstár javára.

Ez idótájt a kassai polgárok is sokat szenvedtek. Egy Perényi nevű főúr folyton zaklatta, fosztogatta az oda utazó külföldi kereskedőket, elannyira, hogy azok már be sem mertek jönni az országba, a mivel nagy kárt okozott Kassának. A féktelen, elbizakodott főúr nem engedelmeskedett a király szigorú rendeleteinek;

de Mátyás ilyen esetekben nem ismert tréfát s bajnai Both András nevű udvari emberét küldötte ki »a vakmerő és őrjöngő ember« megfékezésére. Both András ostrom alá is vette Perényi sztropkói várát s a rakonczátlan főúr csak hirtelen halálával kerülte el a szigorú büntetést.

Mátyás nemcsak szóval intette az urakat, hogy becsüljék meg a népet, de ő maga példát adott erre cselekedeteivel. Annyira nem ismert osztálykülömbséget, hogy még a legalsóbb néposztályt, a *czigányt* is megvédte, mint arról az 1476-ban az erdélyi vajdákhoz és helyetteseikhez küldött rendelete tanuskodik.

Csoda-e, ha a nép szerette Mátyás királyt? Csoda-e, ha halála után sóhajtozva, sírva emlegette nevét? Csoda-e, ha neki, az igazságosnak, szivesebben fizetett volna háromszoros adót? Csoda-e, ha valóságos mese- és mondakör képződött alakja körül s ha mind e mai napiglan regél a nép az igazságos Mátyás királyról? Mátyás neve s emléke örökkön-örökké élni fog a magyar nép szivében.

MÁTYÁS HADSEREGE.

IRTA: KISS LAJOS.

Szent Istvántól a XV. század végeig egy királyunk sem viselt oly sok hadjáratot, mint Korvin Mátyás, kinek 32 éves uralkodásából 25 év csatazajban folyt le. S ez a hosszú idő alig mutat fel oly hadi vállalatot, a mely szégyent hozott volna a magyarra. Mátyás kiirtotta a cseh rablókat, leverte a trónkövetelő Frigyes császárt, megvédelmezte Boszniát s hősiesen visszaverte a török támadásait, meghódította Morvaországot, Sziléziát és az osztrák tartományokat. A cseh és lengyel király épp oly fájdalmasan érezte az ő hatalmas fegyverének sulyát, mint a török szultán és a római császár.

Ilyen fényes eredményeket csakis jól szervezett és jélentékeny létszámú hadsereggel lehetett kivívni. A hadi sikernek ez az első feltétele, a mely nélkül a legkiválóbb hadvezéri tehetség is eltörpül.

Mátyás méltó helyet foglal el a történelem legjelesebb hadvezérei közt; de a mi nagyságát teljessé teszi, az, hogy hadseregét ő maga teremtette meg. Nem örökölt elődjétől tele kincstárt és jó hadsereget, mint Nagy Sándor és Nagy Frigyes. Az alig 120,000 arany forintra apadt évi kincstári jövedelem és a bomlásnak indult banderialis honvédelmi intézmény volt az ő öröksége.

Honvédelmünk állapota a Zsigmondtól V. Lászlóig hozott törvények szerint Mátyás trónraléptekor a következő volt:

Az országot és a határvárakat rendes körülmények között a király tartozott védelmezni a kincstári jövedelemből fizetett banderiumaival és a tiszti banderiumokkal. Tiszti banderiumokat tartottak az erdélyi vajda, a székelyek grófja, a szörényi bán, a temesi gróf, a macsói és a horvát-tótországi bánok, kik az

Mátyás király mint triumphator.
(A velenczei Averulinus-kódexből.)

ország határainak védelmére a kincstárból készpénzben és sóban fizetést húztak. Ha ez az erő az ország megvédelmezésére nem volt elegendő, akkor a főpapok birtokuk és tizedjövedelmük arányában, az ország-bárók és örökös grófok birtokaik arányában kiállított banderiumaikkal, valamint a köznemesek telekkatonasága (Zsigmond 1435. decretuma szerint minden 33 jobbágy után 1 lovas)

és a királyi városok csapatai is kötelesek voltak fegyvert fogni. Végül, ha a veszély igen nagy volt, a király általános fölkelést hirdetett, midőn az említetteken kívül az összes nemességet, továbbá a kunokat, jászokat, székelyeket és szászokat is fegyverbe hivták. Megjegyzendő azonban, hogy a király az ország határán kívül csak a királyi és tiszti banderiumokkal viselhetett hadjáratot. A többi védkötelesek a határszélen csupán 14 napig tartoztak táborozni s ha azalatt ellenség nem mutatkozott, szétoszolhattak. E szerint hazánk katonai szervezete kiválóan *védelmi jellegű* volt.

Az egész véderő zöme a királyi hadsereg volt, t. i. a királyi és tiszti banderiumok. Ezt a király támadó hadjáratra is vihette. Létszámát az 1507-iki törvény 2600 lovasra teszi, melyből 1000 a királyi, 1600 a tiszti banderiumokra esett. Ilynemű végzés a Mátyás előtti törvényekben nem fordul elő. Az 1454-iki decretum elrendeli, hogy országos bizottság vizsgálja meg, hány banderiumot lehet kiállítani a kincstári jövedelmekből? Azonban a bizottság munkálatának eredményéről mitsem tudunk. Ezekből az következik, hogy a törvény a Mátyás előtti korszakban a király kezét e tekintetben nem kötötte meg. De mit ért ez a szabadság, mikor a kincstári jövedelem 2—3000 katona zsoldjára is alig volt elegendő?

A banderialis honvédség, mint általában valamennyi feudalis hadsereg, *katonai kiképzés* tekintetében fogyatékos volt. A főpapi és főuri banderiumoknak béke idején legfeljebb a keretök volt meg; a teljes létszámot közvetlen a háború előtt nyerték, a mikor a fegyelmezésre és begyakorlásra alig volt idő. A közfelkelésben résztvevő honvédség a szó valódi értelmében szervezetlen tömeg volt. Tagadhatlan, hogy a magyar nemzet bátor, lelkes és harczias volt akkor is; azonban egy rögtönzött, gyakorlatlan és fegyelmezetlen hadsereggel a török szultán állandó hadserege ellen kellő sikerrel nem védelmezhette magát.

A banderialis honvédség továbbá *fegyvernem* tekintetében hiányos és egyoldalú volt. *Csupa lovasságból, és pedig vértes és könnyű lovasságból állott.* Gyalog katonaság csak a ritkábban előforduló általános fölkeléskor verődött össze; ez azonban olyan gyalogsággal, a minő a török janicsár-had, nem versenyezhetett. A puska és ágyú ebben a korban mind nagyobb szerepre jut a harczászat eszközei között, csakhogy a Mátyás előtti törvényekben hiába keresünk olyan végzést, a mely tüzérség szervezésére vonatkoznék.

Azonban legnagyobb fogyatkozása volt a banderialis intézménynek, hogy az erős működést már régóta megtagadta. Országgyűléseink jószágvesztést mondanak azokra, a kik banderiumaikat a kellő létszámban s a kitűzött időre nem állitják ki; de a törvény a polgárháborúk zajában s az oligarchia féktelensége és a királyi hatalom gyengesége miatt holt betű maradt. A főpapok és zászlósurak nagy része a legválságosabb időben sem teljesité honvédő kötelességét. 1456-ban, midőn II. Mohammed az ország védőbástyáját vívta, csak három zászlós

úr jelent meg a harczmezőn, a többi otthon maradt. Ha nincs egy Hunyadynk, Magyarország a banderialis rendszer gyarlósága miatt már ekkor elbukott volna. Az előadottak után valóban csodával határosnak kell mondanunk azt a történeti tényt, hogy Mátyás képes volt Magyarországot egy rövid emberöltő alatt Európa első katonai hatalmasságává emelni.

Ennek alapját, a hadsereget, Mátyás kétféle módon teremtette meg: 1. *a régi honvédelmi intézményt új életre keltette s azt erőssé, harczraképessé tette;* 2. *e mellé a modern harczászat követelményeinek teljesen megfelelő jelentékeny állandó hadsereget szervezett,* melynek fentartására a pénzt az adó emelése és szigorú behajtása által szerezte meg.

A régi nemzeti hadsereg új szervezése az 1459. január 5-én szentesített szegedi törvény alapján történt. Ennek főbb pontjai a következők: A király saját személye és az ország védelmére annyi fegyverest tartson, a mennyi a jövedelméből telik. A királyi városok a háborúban az ő *hadi gépeikkel,* t. i. ágyúikkal, puskáikkal a *tüzérségi szolgálatot* teljesitik. Az egyházi és világi zászlósurak banderiumaikat Zsigmond törvénye szerint állitják ki. A királytól kinevezett kapitányok vezetése alatt minden megyében *vármegyei banderiumok* állittatnak fel, a melyekbe minden 20 jobbágy után egy lovast s minden 10 jobbágytalan nemes után egy lovast soroznak be. A megyei banderiumokat a király minden évben *három hónapra katonai szolgálatra hivhatja s ez időn belől külföldi hadjáratra is alkalmazhatja.* A főpapi és főúri banderiumok s a fölkelő nemesek az ország határán belűl addig tartoznak fegyverben maradni, *a meddig a szükség kivánja,* de a határon túl menni nem kötelesek.

Mátyás hatalmas erélye nem túrte, hogy a törvény holt betű maradjon. A mit az országgyűlés elhatározott, azt ő szigorúan végre is hajtotta s a horvát bán elfogatásával meg is mutatta, hogy a honvédelmi kötelesség dolgában nem ismeri a tréfát. Ez már magában is haladás volt a multhoz képest. Azonban Mátyás a régi honvédelmi intézményhez új elemeket is csatol: *a megyei banderiumokat és a tüzérséget.* Amazt az évenkinti mozgósitás, a kapitányok kinevezése és a külső hadjáratra való alkalmazás jogának megszerzése által királyi hatalmától függővé teszi. A portalis militia Zsigmond törvénye szerint könnyű lovasság volt; fegyvere kard, ijj és csákány, vagy fokos. Mátyás is meghagyta a megyei banderiumokat könnyű lovasságnak s azt egységesen kiképzett önálló fegyvernemmé alakitván, megteremtette a magyar *huszárságot.*

Azonban a nemzeti hadsereg ez újitások mellett is kiválóan védelmi jellegű maradt s mint ilyen nem felelt meg teljesen Mátyás czélzatainak s külpolitikai terveinek. Ezeknek valósitására *állandó hadsereg* kellett, a mely mindig fegyverben lévén, rendszeres katonai kiképzésben részesül, a melylyel a vezér békében, háborúban szabadon rendelkezik s a melyben minden fegyvernem képviselve van.

Állandó katonasága már eddig is volt az országnak: a királyi és tiszti

banderiumok. Ez azonban igen csekély számú volt és csupa lovasságból állott. Ezt a király, ha pénze volt rá, szaporíthatta s tetszése szerint szervezhette. A törvény e tekintetben nem akadályozta. Az állandó hadseregnek az általános hadkötelezettség alapján való szervezése e korban képtelenség lett volna. Mint más országokban, úgy nálunk is egyetlen módja volt: a *zsoldos rendszer*. Mátyás is ehhez a módhoz folyamodott. Főleg az állandó gyalogság szervezését tartotta fontosnak, mert lovassága a nemzeti hadseregben úgyis elég volt.

A zsoldos sereg felállítására ez időben igen alkalmas eleműl kinálkoztak a cseh harczosok, kik a husszita háborúk lezajlása után *bratrik* (testvér) néven fegyveres társulatokat alkotva rablásból éltek, edzett, szilaj katonák voltak és jó pénzért bárkinek szolgálatába léptek. Ily bratrikokból állt az a sereg is, melyet Erzsébet királynő I. Ulászló ellen Giszkra kapitány alatt zsoldjába fogadott s mely uralmát a Felvidék váraiban Mátyás koráig megtartotta. Mátyás négy évi kemény harcz után 1462-ben megtörte a cseh rablókat s e közben meggyőződve rendkivüli vitézségökről, arra a meglepő elhatározásra jutott, hogy e vitéz népet, a mely eddig az ország csapása volt, az ország védelmére használja föl.

Giszkra pecsétje.

1459-ben Nankelreiter, Karaszki és Korbel cseh kapitányokat csapataikkal együtt 32000 arany évi fizetésért zsoldjába fogadta. Majd 1462-ben, midőn Giszkra meghódolt, ennek csapatait, valamint Komorovszki, Bartos és más kapitányokat is fegyvereseikkel együtt szolgálatába vette föl.

Így keletkezett Mátyás állandó hadseregének egyik legkitünőbb alkotó része, a melyet Bonfinius és más régi írók *csehek, praetorianusok, feketék, fekete legio* néven említenek, mi pedig általában *fekete seregnek* nevezünk. A cseh hadtest e nevet fekete szinű ruhájától és fegyverzetétől nyerte. A fekete sereg nagyobb része gyalogság, kisebb része lovasság volt.

De Mátyás állandó hadserege nemcsak csehekből állott. Volt abban külön *magyar hadtest* és külön *szerb hadtest* is. Amaz szintén gyalogságra és lovasságra oszlott; emez csupa könnyű lovasság volt, melyet Mátyás a hadjáratokon portyázásra használt.

Az állandó sereg létszáma már 1463-ban 7000 főnyi volt, melyből 5000 a gyalogságra, 2000 a lovasságra esett. A következő évben, a boszniai hadjáraton, a zsoldos gyalogság 8000 emberből állt. A kincstári adó és koronavám behozatala után a létszám jelentékenyen emelkedett. A maximumot 1475-től 1490-ig érte el, a mikor Mátyásnak állandó őrséget kellett tartania a meghódított morva, sziléziai és osztrák erősségekben és városokban s egyidejűleg harczolnia kellett a törökkel

is. Ekkor voltak a szabácsi és kenyérmezei diadalok s ekkor foglalkozik Mátyás a római császárság megszerzésével s a török elleni nagy hadjárat tervével.

Erre az időre vonatkozik az egykorú firenzei okmány, a melynek tanúsága szerint Mátyásnak a török birodalom ellen kiállítható hadserege a következő létszámú volt: Cseh-morva és sziléziai nehéz lovas 6000, gyalogos 10,000, magyar nehéz lovas 10,000, pajzszsal s balistákkal fegyverzett gyalogos 4000, lándzsával, pajzszsal s ijjal fegyverzett székely lovas 16,000, hasonló fegyverzetű székely gyalogos 16,000, lövész vagyis puskás 4000, pattantyús mester (maestri di bombarda) 80, erdélyi urak s nemesek serege 10,000, erdélyi oláh 2000, havasalföldi vajdától lovas 12,000, gyalogos és nagyszámú pattantyús 20,000, oláh vajdától (moldvai) lovas 8000, gyalogos 30,000, összesen 148,080.

Nem véve tekintetbe a két hűbéres tartomány hadjutalékát, a magyar haderő a kimutatás szerint 78,080 főre megy, a melyből 44,000 a *nemzeti* hadseregre,

Mátyás érme, Mars oszlopa körül a győztes magyar sereggel.

34,080 pedig az *állandó* zsoldos hadseregre esik. A nemzeti hadsereg kizárólag az erdélyi csapatokra szorítkozik, ellenben az ország többi részének banderiumait nem foglalja magában; a miből önként következik, hogy a nemzeti hadsereg teljes létszáma 44,000 harczosnál sokkal többre rugott. Az állandó hadseregben a fekete sereg 16,000, a magyar sereg 18,000 főnyi volt. Végül felemlítendő, hogy az egész magyarországi haderőnek csak egyötöde idegen nemzetiségű, *négyötöde a magyar faj szülötte.*

A kimutatás a fegyvernemekről is nyújt némi felvilágosítást; erről azonban sokkal világosabb képet nyerünk magának Mátyás királynak Nápolyban levő követéhez, az egri érsekhez írott leveléből, a melyből a következőket idézzük: »Tudhatja Atyaságod, hogy a katonaság nálunk három rendre tagolódik. Az első a *nehéz lovasság,* a második a *könnyű lovasság,* a harmadik a *gyalogság.* Ez utóbbi is különféle, és pedig: 1. *könnyű fegyverzetű,* 2. *nehéz fegyverzetű,* 3. *nehéz pajzsos* és 4. *puskás* gyalogság. Minden nehéz fegyverzetű és nehéz

pajzsos katonának egy szolgája s egy apródja van a fegyverek és pajzsok hordására. A puskások tudnak a fegyverekkel és pisztolyokkal bánni, de sem nem oly serények, sem nem oly használhatók a lövésre, mint a többi gyalogság, hanem azért a pajzsosok után, az *összecsapás elején,* t. i. mielőtt birokra kelnének, nem különben a *várak ostromára és védelmére* a legjobbak. Mi megtartjuk azt

Kinizsi pánczélja és kardja.

Mátyás paizsa.

a szokást, hogy bármily számban is legyen a gyalogság, annak ötödrésze mindig puskásokból álljon . . . A nehéz fegyverzetűeket mi fal gyanánt tekintjük, kik helyökből ki nem mozdulnak, ha egy helyen kell is mindannyinak meghalni. A könnyű fegyverzetűek pedig alkalomszerűen csapnak ki s ha kifáradtak, vagy nagy veszélyt sejtenek, a nehéz fegyverzetűek mögé vonúlnak s ott vesztegelnek, mignem megujúlt erővel s visszanyert bátorsággal megragadva az alkalmat,

újból harczra törnek elő. Végül az egész lovasságot és a puskásokat a nehéz fegyverzetűek és pajzsosok veszik közbe, éppúgy, mint mikor várerősségben vannak; mert a nagyobb pajzsok egymásra téve körben mintegy várat alkotnak s helyettesítik a falakat, így védve a gyalogságot s mindazokat, a kik a körben vannak . . .«

Az említettekhez csatlakozik, mint új fegyvernem, a *tüzérség,* melynek a boszniai, cseh és osztrák hadjáratokban nagy szerep jutott. Számos adatból kitűnik, hogy Mátyásnak hatalmas ágyútelepe volt. Így p. o. 1468-ban a cseh hadjáratra 50 nagy ágyúval indúlt ki Pozsonyból. 1482-ben Hainburgot sok ágyúval lövette, melyek közt volt egy óriási nagyságú, a *varga-mozsár,* a melyet 80 ló alig bírt helyéből kimozdítani. A firenzei oklevél szerint 1475-ben a török ellen mozgósítandó seregében volt 30 bombardája, melyek 50 fontos köveket vetettek, a nélkül, hogy a kerekekről lemozdonyoztatnának, 30 nagy hosszú ágyúja (cerbottana), 24 kétkerekű szekere, melyek mindegyike 44 cerbottana kőgolyót tartalmazott, 12 nagy bombarda szekere, melyek mindegyikén 6 bombarda 25 fontos köveket vetett, 8 falbontó bombardája, 10 tüzes köveket vető nagy bombardája s több más gyújtó és tűzhányó gépje.

Az ágyúkat Mátyás részint a városoktól kapta, részint a töröktől zsákmányolta. Ezzel azonban nem mindig fedezhette szükségleteit s néha külföldi gyárakhoz volt kénytelen fordúlni. Így p. o. 1480-ban Regensburgban 24 hajónyi ágyút, kézíjjat és puskaport rendelt meg a török ellen való hadjáratra. Tüzérsége mennyiségre és minőségre nézve első volt az akkori Európában. Ennek híre a távoli Oroszországba is eljutott. III. Iván, moszkvai nagyfejedelem, 1488-ban ágyúöntő mestereket s az ágyúk kezelésében és a városok ostromlásában jártas tüzéreket kér Mátyástól.

Az új harczászati eszközök mellett Mátyás a régieket is nagyban alkalmazta. Könnyű gyalogságát és lovasságát kézíjjakkal, nehéz gyalogságának egy részét számszeríjjakkal (balista) fegyverezte föl. Az ó- és középkori faltörő és kőszóró hadi gépekre nemcsak czélszerűségök, hanem olcsóságuk miatt is nagy súlyt fektetett. Ezekhez ugyanis nem kellett puskapor, a mi akkor igen drága volt. Ilyeneknek szerkesztésén ő maga is gyakran törte a fejét s bognárai és ácsai által csodálatos faműveket, faltörőket és parittyagépeket készíttetett. Ezek abban a korban, a midőn az ágyú-technika kezdetleges volt, még mindig megőrizték jelentőségöket. A középkorban készítettek olyan parittyagépeket is, melyek a köveket 7—800 méternyire lőtték. Mátyás hadi szertárában 1481-ben 8 nagy parittyagép volt, a melyekről ő maga azt állítja, hogy közülök egy-egy, olyan vidéken, a hol a föld köves, három ágyút is felülmúl.

A déli határokat *vízi haderő* nélkül nem lehetett kellő sikerrel védeni. Ezt már Mátyás elődei is belátták, mi okból a Dunán hajóhadat szerveztek, a melynek legénységéűl a Duna mentén fekvő korona-birtokok jobbágyait alkalmazták,

kiket *királyi naszádosoknak* neveztek. Mátyás a királyi naszádosok régi intézményét valóságos katonai intézménynyé alakította s azt nemcsak védő, hanem támadó háborúra is képessé tette. Ez időben sok ezer szerb menekült hazánkba a török elől. Mátyás szivesen befogadta őket; egy részökből állandó hadserege számára könnyű lovasságot szervezett, más részöket a Duna melléki koronabirtokok pusztáin, Győr, Komárom, Buda, Csepelsziget, Pétervárad, Zalánkemén és Zimony vidékén mint királyi naszádosokat telepitette le s hajókkal és fegyverrel szerelte föl. Háború idején a magyar és szerb naszádosok zsoldot kaptak, a hadsereg kiegészitő részét tették és éppen oly katonai fegyelem alatt voltak, mint a szárazföldi hadsereg.

Mátyás dunai hajóhada a már ösmert firenzei okmány szerint valóban nagyszabású volt. Összesen 330 hajóból állott, melyeken a matrózokon kívül 10,000 harczos volt elhelyezve, kik közül 1700 lándsás, 1200 vértes, a többi íjjász és számszeríjjas. E hajók közt volt 16 nagy gálya, mindegyike 44 evezőre, 300 fegyveressel, 100 fontos lövegeket vető 4 nagy bombardával, 100 cerbottánával s 200 puskával. Mindenik bombardánál 3 pattantyús teljesíté a szolgálatot. E 330 hajón kívül volt még Nándorfehérvárott 34 naszád, mindegyik 18 evezővel, 18 puskással s 2 pattantyús mesterrel. Mindegyik naszád orrán egy cerbottana volt, a mely 40 fontos löveget vetett. Volt még a királyi hajóhadban 8 nagy bombarda, 8 nagy parittyagép és 4 magasra vető nagy mozsár, továbbá 20 dézsaalakú nagy bombarda, melyek 150 fontos gyújtó köveket vetettek. Midőn e hajóhad parthoz közeledett, módjában állt az e czélra hozott póznákkal, rudakkal és lánczokkal két óra alatt egy oly várat állítani föl, mely 7—8000 harczost foglalhatott magába s a szárazföld felől az egész hajóhadat fedezte. E vár 40 bombardával volt felszerelhető. A viz felől 16 erősen felszerelt hajó fedezte a hajóhadat. A matrózok összes száma 2600.

Az eddigiekből kitűnik, hogy Mátyás hadserege abban a korban páratlan, befejezett egészet alkotó, rendszeres, nagy hadsereg volt, a mely minden fegyvernemet magában foglalt. Ily hadsereget Mátyás előtt egyetlen keresztény fejedelem sem állított fel.

S ez a hadsereg nemcsak létszámára, hanem *minőségére* nézve is első helyen állott. Hogy Mátyás a csapatok *gyakorlati kiképzését és fegyelmezését* egész az aprólékosságig menő pontossággal keresztülvitte, azt meglepően bizonyítja a Bonfiniustól részletesen leirt bécsujhelyi nagy *katonai szemle,* melyet Mátyás 1487-ben Beatrix és Bonfinius jelenlétében 8000 gyalogból, 20,000 lovasból és 9000 tábori szekérből álló hadserege fölött tartott. Akárcsak egy újkori hadi szemlét és katonai gyakorlatot látnánk! Az a csend, mely a szemle alatt a 28,000 főnyi seregben volt; az a nagy pontosság és ügyesség, melylyel a mozdulatokat és fegyvergyakorlatokat végezték; az a gyorsaság és biztosság, melylyel az egyes osztályok a jeladásra alakzatukat most ékalakúra, majd körre, három- és négyszög-

alakra, majd olló- és fűrészalakra, végül pedig skorpió-alakra változtatták: csak hosszas és alapos katonai oktatás eredménye lehetett. A miből azt kell következtetnünk, hogy Mátyás nemcsak a hadjáratok, hanem a béke idején is gondosan gyakoroltatta csapatait s ezáltal elérte azt, hogy hadserege *harczképességre* nézve abban a korban a legelső volt. Hogy valóban legelső volt, azt a dicső hadi tények egész sorozata igazolja, melyből csak Szabács elfoglalását, Boroszló megvédelmezését és Magyar Balázs hétszáz magyar vitéze által Otrantónak a töröktől való felszabadítását említjük fel.

Szapolyai Imre teljes fegyverzetben.

Mátyás a *banderialis nemzeti hadsereg* kiképzését sem hanyagolta el; annál kevésbbé, mivel haderejének túlnyomó részét ez alkotá.

Az 1459-iki szegedi törvény, mely szerint a megyei banderiumok évenkint három hónapra behivhatók, meg is adta erre a lehetőséget. Mátyás egyik legfényesebb hadi ténye, *a kenyérmezei csata,* kizárólag a banderialis csapatok műve volt s az itt aratott diadal eléggé mutatja, hogy a nemzeti hadsereg harczképesség dolgában versenyzett az állandó katonasággal; és ha kiképzésre, fegyelemre nézve alább állt is, de e hiányokat bőven pótolta a vitézség s a haza és hit lángoló szeretete.

A nagy hadvezérek egyik kiváló tulajdonsága, hogy a *főtiszti* állásokra ki tudják válogatni a legderekabb egyéneket, a kik jellemök és tehetségök által a hadi czélok megvalósítását biztosítják. Ez a képesség megvolt Mátyásban is. Hadnagyait, kapitányait csodálatos emberösmerettel tudta kiszemelni, nem tekintve

a születésre, csak a tehetségre és hűségre. Ily módon a hősök koszorújával vette magát körül. Iskolát teremtett, melyben a tanítványok nem könyvekből, hanem királyi vezérök útmutatása szerint a harczmezőn szerezték ösmereteiket. E hősök közt voltak idegen származásúak is, de a legnagyobb szám a magyarokra esett. Legkiválóbbak voltak: Báthory István, Bánfy Miklós, Csupor Miklós, Dávidházy, Egerváry, a Gerébek, Lábatlan, Nagy Simon, a Pongráczok, Rozgonyiak, Székely Jakab, a Szapolyaiak és a kiket első helyen kellett volna említenünk: Felföldi *Kinizsy Pál* és *Magyar Balázs.*

S e hősök hőse maga Mátyás király, a kitűnő szervező és nagy hadvezér. A kinek legkedveltebb dalai a magyar harczi dalok s mindennapi olvasmányai a hadi történetek. A ki épp oly alaposan ösmeri a régi népek, mint az újabbkoriak honvédelmi intézményeit s harczi szokásait és épp oly jártas az elmélet, mint a gyakorlat terén. A ki inkább észszel, mint nyers erővel szerzi diadalait, de ha kell, első a küzdelemben és nem fél a sebektől. A ki szigorú a fegyelmezésben, de a mellett igazi bajtársa katonáinak és a csatából diadallal hazatérő harczosait székvárosában úgy fogadja, hogy mindnyájokkal kezet szorít. A ki lángszelleme, kitartása és lelkes hazafisága által a hatalom és dicsőség magas polczára emelte nemzetét és azért méltó arra, hogy kegyelettel őrizze emlékét minden magyar!

Mátyás kisebb győzelmi emlékérme.

MÁTYÁS ÉS ALKOTMÁNYUNK FEJLŐDÉSE.

— AZ 1486-IKI TÖRVÉNY. —

IRTA: MARCZALI HENRIK.

Bonfini, ki akkor már a királyi udvarban élt, elbeszéli, hogy az 1485-iki diadalmas hadjárat után Mátyás tanácsot ült híveivel az országgyülés előkészitésére és a teendők megállapitására. Meghallgatta Szapolyai Imrét a nádort és Orbán püspököt, a kincstartót. Legnagyobb súlya azonban előtte Drágffy Tamás országbíró szavának volt, mint a ki legjobban ismerte az országot, és hivatalának gyakorlása közben legjobban tudta, mire van szükség, hogy a rend és igazság helyreálljon. Aztán kivonatosan elmondja a törvényczikkek tartalmát.

Ennyi az, mit első forrásból azon törvényhozási emlékünk keletkezése felől tudunk, mely nemcsak Mátyás kormányzásának legfőbb alkotmányos eredménye, hanem, meggyőződésünk szerint, Kálmán óta a magyar legislationak és a nemzet politikai szellemének leghatalmasabb alkotása.

De tán jobb is, hogy semmi akkori magyarázat vagy dicsérő beszéd nem kiséri azt a művet, mely egyedül is elég volna Mátyás dicsőségének megörökitésére, mely magában is elég bizonyitás arra, hogy nem méltánytalanul nevezi, nemcsak a történet, hanem a nép is, nagy királyunkat, és őt egyedül minden uralkodó közül az »igazságos«-nak. Minden megokolásnál és panegyrisnél hangosabban és érthetőbben szól a megmaradt szöveg. Nincs is más feladatunk, mint az, hogy czikkelyeiből kibetűzzük lelkét, velejét; betűiből kiolvassuk azt a szellemet, mely létrehozta, megállapitsuk azt az akaratot, mely elfogadtatta, azt az irányt, melybe alkotója általa terelni akarta hazánk jövőjét. Ebben áll történetírói feladatunk.

Különös és mégis tagadhatatlan, hogy történetírásunk bizonyos tekintetben egyoldalu, sőt elfogult Mátyással szemben. Igen bőven tárgyalják hadi vállalatait,

mindig kiemelve, hogy minden nagysága mellett sem hasonlíthatók babérjai atyjáéihoz; nagy részletességgel bonyolitják le diplomácziai alkudozásainak szövedékét, melynek hálójában nem egyszer maga is eltévedt; nagy szeretettel hordják össze azon adatokat, melyekből kitünik, mennyire Maecenása volt az idegen tudósoknak és művészeknek. Történeti jelentőségének igazi rendületlen alapját, belső kormányzását és igazságszolgáltatását azonban nem igen kutatták, és így a felőle rajzolt kép mindig hiányos maradt. Ehhez még az a baj is járult, hogy tetteit a modern alkotmányos és parlamentáris jelszavak mértékével szokták mérni, és így a legmagyarabb királyt kicsi hián törvénytelen, önkénykedő zsarnoknak teszik meg, ki nem sokat törődik az országgyülésekkel, ki törvény és kötés ellen önkényesen szed adót és ki csak arra használja a rendeket, hogy souverain akaratának kész eszközei legyenek.

Maga Mátyás kijelentette, hogy egész életének főfeladata volt az urak megfékezése. Vas markában tehát, abban, hogy ellenállást nem túrt, nem kételkedhetünk. Az a bánásmód, melyben volt tanítóját, Magyarország primását, Vitéz Jánost részesitette, nem enged kétséget a felől, hogy a hol hatalma, érdeke forgott koczkán, kiméletlen, erőszakos is tudott lenni. Bizonyos az is, hogy nagy vállalatai folytatásához ott vette az eszközöket, a hol kapta, és az adók kivetésénél nem mindig várta be az alkotmányos tényezők elhatározását.

Fel kell vetnünk az alapkérdést: alkotmányos érzelmű volt-e nagy uralkodónk, a ki tudta, minő kincse a szabadság nemzetének, és a kit csak a pillanat szüksége szorított törvénytelenségre; vagy zsarnok, ki dicsőségében és a nemzet vérével-verejtékével szerzett hatalmában csak eszközt látott arra, hogy uralmát korlátlanná tegye?

Törvényünk erre határozott és döntő választ ad. Mindjárt bevezetésében kimondja, hogy illő, ha a királyok inkább jó és állandó intézkedések szigorával, mint a korlátlan hatalomnak, vagy a kárhozatos visszaélésnek kényszerével kormányozzák népeiket.

Figyelemreméltó az alkotmányos lehetőségeknek éles, szinte modern szembeállítása. És a király itélete itt nem szép szó, nem jó magyarjai megnyerésére szolgáló, de különben üres irott malaszt, hanem hitvallás. Mert ugyan mikor hangoztathatta volna király merészebben koronájának isteni jogát, mint Hunyady János fia, annyi külföldi és belső ellenség megtörése, Bécs elfoglalása után, dicsőségének, népszerűségének tetőpontján? Mikor szorult volna magyar uralkodó kevésbbé a rendek jóakaratának megnyerésére, mint akkor, mikor nem kér tőlük semmit, sem katonát, sem adót, sem más segitséget? Pedig az 1478-ban felajánlott subsidium már 1483-ban letelt és azóta rendjeinek felajánlását nem vette igénybe.

De minden szónál jobban bizonyít Mátyás felfogása mellett a törvénynek tartalma. Ha korlátlan hatalmat akar, gondoskodnia kell annak eszközeiről és

meggyöngítenie mindazt, mi a függetlenség, az önállóság szellemét ápolhatja. Viszont, ha törvénye éppen az alkotmány igazi alapját, az önkormányzatot és a rendeknek a közigazgatásra való befolyását erősíti, lehetetlen le nem vonnunk azt a következtetést, hogy azt az uralkodó, kinek belátásában és czéltudatosságában nem kételkedhetünk, maga is úgy akarta.

A törvény czélja nem más, mint a közrend és a közbéke helyreállítása és biztosítása. »Mert mialatt sikereinket kivívjuk, mialatt szerencsénk és győzelmünk után járunk, azalatt hosszu távollétünk és elfoglaltságunk miatt nagy sokasága támad az országban a gyilkosoknak, tolvajoknak, latroknak, rablóknak, hamisítóknak, gyujtogatóknak és más hasonló gonosztevőknek, úgy, hogy nem volt biztosságban az utas, nem a testvér testvérétől, nem a vendég gazdájától.« Ebben a törvénykönyv nem különböznék előzőitől. Az állam örökös nagy feladatainak elérése, melyet a feudalis kor visszaélései annyira megnehezítettek, volt főczél gyanánt kitűzve. A különbség, az intézkedéseknek individualitása csak abban áll, hogy nem a büntetések szigoruságában keresik az eszközt, hanem a törvényes eljárás javításában; abban, hogy a közhatalom minden letéteményese az állami életnek ezt a legfőbb szándékát szolgálja.

A közbéke fentartása, az állami rend megvédése a hűbéres főnemesség erőszakos törvénytelenségével szemben, általános törekvése a XV. század második felében uralkodó fejedelmeknek. A hol ez sikerült, mint a pápáknak, a Sforzáknak és az aragonoknak Italiában, XI. Lajosnak Francziaországban, Izabellának és Ferdinándnak Spanyolországban, VII. Henriknek Angliában, mindenütt véres harcznak volt eredménye és a modern állammal együtt megalakul a királyi absolutismus. Magyarországon e tekintetben más a fejlődés. Az oligarchiát Mátyás megalázta ugyan, de éppen nem törte meg és így nem elnyomás, hanem csak törvényes reform útján vethetett gátat a főurak féktelenségének. Míg mindenütt máshol, még Angliában is, a középkori nagy visszaélések megszünése a közszabadság elhanyatlását vonta maga után, nálunk még nyitva állott az út arra, hogy az alkotmányos szabadság és az állami hatalom fejlődése párhuzamosan történjék meg.

A viszonyoknak ezen eltéréséből következik, hogy itt nem lehetett szó külföldi institutiók átvételéről. A reformnak magának a nemzetnek talajából kellett kinőnie, erejét, hatását a nemzeti élet leghathatósabb tényezőitől kölcsönöznie. A történeti kérdés csak abban áll: mely tényezők szolgálatát veszi igénybe, melyiket mellőzi? Mert világos, hogy azoknak, melyek ily czél szolgálatában érdemet szereznek, a többiek rovására kell fejlődniök, felvirágozniok.

Hunyady Jánost és családját az oligarchák irigységével és lenézésével szemben a katonaság és a köznemesség lelkes hazafisága emelte uralomra. Ezt az eredetét Mátyás sem tagadhatta meg. Személyes és dynastikus állása és érdeke így összeforrott és együtt hatott azon okok befolyásával, melyek akkor Európaszerte

kivánatossá, sőt szükségessé tették a feudalismus megtörését, vagy legalább gyöngitését. Az egyes nagyurat felhasználta, kitüntette, sőt kedvelte, de az egész osztályban alig láthatott mást, mint koronájának és hazája fejlődésének természetes ellenségét.

Így a törvénykönyv első és jellemző vonása a harcz azok ellen, kik hatalmukkal képesek a törvényes eljárást megakasztani, vagyis a nagy birtokú, csatlósokkal, várakkal rendelkező főnemesség ellen. A harczot nem ágyúkkal vívják egyelőre, hanem czikkelyekkel, de a tendentia így is szembetünő. Nem szabad Magyarországon lenni embernek, ki a törvény fegyelme alól kivonhassa magát. Akik eddig ezt megtették és büntetlenül megtehették, azokat most teljes erővel sújtja a törvény szigora.

Az első lépés erre a törvénykezés eddigi tumultuarius módjának eltörlése. Az úgynevezett egybehivott gyülések (proclamatae congregationes) alkalmával a felek nemcsak maguk jelentek meg fegyveresen, hanem fegyveres pártfeleik kisérték őket a törvény csarnokába és az itéletet nem a jog, hanem a kard hozta. »Ott számos borzasztóság, hallatlan botrány és sok véletlen veszély szokott megtörténni.« Ezért »ezt a veszedelmes és az országon kivül hallatlan biráskodást vagyis inkább rontást« teljesen és mindenkorra eltörlik. A biróság tekintélyét mindenkép fentartják, emelik, az itélőszék megvetőit vagy sértőit szigorú büntetésekre vagy birságokra itélik.

Bár a törvény bevezetése csak a közönséges gonosztevőkről szól, tartalma nem enged kétséget a felől, hogy főkép a hatalmasok megfékezését tartja szem előtt. A 6. czikk szerint »az értesitő perbehivásokat, melyek hatalmaskodások, kártételek, más bántalmak és jogsértesek tárgyában történnek, a perbehivás után tartandó első octavális törvényszak alatt végleg el kell intézni«. A bűnösök javára szolgáló húzásnak-halasztásnak így véget kelle érnie. — A tanúvallatás alkalmával, ha a kereset tárgya kártétel, a biró a felperesnek itéli oda az esküt (14. cz.). A büntetés külömböző a bűn minősége szerint, de a gyilkos büntetése mindig és minden körülmény közt, minden váltságdíj mellőzésével, a halál. Külön ki van mondva, hogy ebben nem lehet tekintet a tettes rangjára, sem kiváló állására. Ha megszöknek is, menedéket sehol sem találhatnak. Senki sem fogadhatja be őket kastélyába vagy házába, különben maga is hútlenség búne alá esik. (51. cz.)

A hatalmas ember addig könnyen kikerülhette a törvény megtorlását az által, hogy gonosztetteit távollétében, megbizottjai által hajtatta végre. A 15. cz. szerint, ha egy úrnak várnagya, tisztje vagy más cselédje, vagy jobbágya követné el a hatalmaskodás bűnét, ezért az urak ne essenek ugyan a hatalmaskodás büntetésébe, de kötelességük tisztázni magukat arra nézve, hogy az illető vétket nem az ő parancsukból követték el, és a tetteseket, ha szolgálatukban maradnak, méltóan megbüntetni.

Még részletesebb a 33. czikk, mely igazi képét nyujtja az akkori társadalmi

bajok egyik legfőbb forrásának. »Mivel az urak tisztjei és szolgái, az urokba vetett elbizottságuknál fogva másoknak igen sok kárt, sérelmet, jogtalanságot és bajt szoktakokozni, ezért, hogy az ő vakmerőségöket és féktelenségöket megzabolázzuk, de azért is, hogy uraikat nagyobb vigyázatra intsük, elhatároztuk:«

»Hogyha oly nemesek és birtokosok, kik várakat vagy tisztségeket birnak az uraktól, ezekből gonoszságokat visznek véghez, uraik kötelesek, az ispán felszólitására, ki alatt állanak, az igazság kiderítése után a kárvallottaknak igazságot szolgáltatni és elégtételt adni és minden elkövetett rosszat jóvátenni.« Ez a törvény, ha végrehajtják, csakugyan alkalmas arra, hogy az urakat óvatosabbakká tegye. Annál is inkább, mert legalább a nemesre nézve bizonyos tekintetben ki van mondva a törvény előtti egyenlőség. Az örökös grófokat kivéve ugyanis senki sem vonhatja ki magát rendes törvényszéke alól. Megszűnik a feudalis kor egyik legkedveltebb eszköze is, a visszaűzés, mintegy a liberum veto igazságszolgáltatás dolgában (repulsio). A ki ezután alkalmazza, pörvesztes lesz és a hatalmaskodás büntetése alá esik.

Mindez a közönséges bűntettek sorába tartozik és bár az oligarchia ellen való szándéka nyilvánvaló, bár a »dominus«-ok szerepelnek mint vétkesek, vagy mint a bűntettek okozói, szorosan és betű szerint véve a büntető igazságszolgáltatás köréből nem lép át a közjog terére. A közjogi, király és állam elleni bűntettek megtorlására szolgáltak azok a törvények, melyek a hűtlenség bűnét (nota infidelitatist) állapitották meg. Ennek eseteit már Mátyás 1462-iki törvényének második czikkelye összefoglalta és későbbi decretumai uj kategóriákat is állitottak fel, melyekre mind a fej- és jószágvesztés kemény büntetését, a hűbéres zabolátlanság egyedüli törvényes orvosszerét, alkalmazták. Első helyen azokat sújtja, »kik nyilvánosan a király és korona közállama ellen lázadnak«. Mellesleg, ez a »status publicus«-nak, az államnak első előfordulása törvénykönyvünkben. Ugyanazon büntetésben marasztalja el a hamis oklevelek koholóit és felhasználóit, a hamis pénzverőket, a falvak és majorok nyilvános gyujtogatóit, azokat, kik külföldről hoznak be zsoldosokat az ország belső rendjének feldulására; azokat, kik az országos birák itéletei ellen szegülnek, a kik menedéklevelet sértenek; az országos birák megölőit vagy megsebesítőit, a várak, vagy uraik elárulóit, végre azokat, kik ellenfeleiket a köztörvényszék színe előtt megölik. Az ország egyházi jellemének megfelelőleg a nyilvános és kárhoztatott eretnekség is ugyanazon beszámitás alá esik. 1464-ben (10. cz.) megtoldották még e sorozatot azokkal, kik Albert király ideje óta épitett, az ország védelmére nem szolgáló váraikat jövő pünkösdig le nem rombolják. Ugyanazt a czélt szolgálja az 1471 : 29. cz., mely kilencz megnevezett várnak lerontását rendeli el 24 nap alatt.

Volt tehát elég törvényes alap úgy a lázadási kisérletek, mint a rablólovagok megbüntetésére. És mégis, hiába küzd ellenök a magyar állam, úgy szólva már Nagy Lajos ideje óta. Nem használt ott sem Zsigmond kiméletlensége, sem

Hunyady János energiája és népszerűsége. Még magának Mátyásnak is mennyit kellett küzdenie, nemcsak a Garayakkal és Giskra népével, hanem még az olyan minden politikai szin nélkül való rabló főurral is, mint a minő Perényi volt! Nemcsak, hogy az ügyesebb kibúvhatott a törvény hálójából, hanem, a mi nagyobb baj volt, a hatalmas azt kénye-kedve szerint szétszakithatta. Nem volt közerő az ország minden részében a lázadók megfékezésére és tetteiknek, melyek nemcsak a király ellen, hanem épp úgy az ország lakosainak élete, vagyona, szabadsága és becsülete ellen irányultak, kellő megtorlására. A nádor megfelelő fegyveres kisérettel bejárta ugyan az országot, de mire elérkezett törvényt ülni, a bünösök, ha éppen nem akartak nyilvánosan ellenállani, már rég túl voltak erdőn, hegyen. A király katonasága, mely csak akkor kezdett állandó lenni, a végeken, vagy külföldi hadi vállalatokban volt lekötve. Már pedig világos, hogy, megbizható és állandó végrehajtó erő nélkül, tovább is írott malaszt marad a törvény és a békés elem továbbra is ki lesz szolgáltatva a törvénytelen uraknak.

Régente, az aranybulla zivataros idejében, maguk a nemesek állottak össze »a királyi felség távollétében« a főnemesi önkény megtörésére. A megyei önkormányzat első emléke, a Zala két partján lakó nemeseknek 1232-ben Kehidán kelt itélőlevele, ezt az állapotot tükrözteti vissza. Hasonló czél szolgálatában szervezi aztán III. Endre törvénye a megyei igazgatást és biráskodást. De az Anjouk idejében a főnemesség föléje kerekedik a megyéknek, mind több kiváltságot nyer és miután annak a királynak, ki szolgálatába birta kényszeriteni, a karja elernyedt, fegyveres hatalmára támaszkodva állandó veszedelme maradt az ország közbiztonságának.

Igazi magyar hagyományt karol tehát fel a nagy király, midőn az oligarchiával szemben a megyét, a köznemességet állitja sorompóba. És pedig nem mint szedett-vedett rendetlen tömeget, hanem organisálva és felruházva azon hatalommal és tekintélylyel, mely őt nehéz munkája teljesitésére képesitse. Politikai tekintetben teljesen megbizható az az elem; nemcsak nemzeti irányánál fogva, mely a külföldi fejedelmekhez hajló urakkal szemben Hunyady Jánosnak és fiának zászlajához vonta őket, hanem azért is, mert a főúri gőg és törvénytelenség nemcsak személyöket és birtokukat sértette, hanem nemesi önérzetöket is. Törvénytudomány dolgában is megvoltak már a köznemesség körében a szükséges elemek. Már Mátyás első decretumában hat »eszes előkelő nemes« rendeltetik az országos főtörvényszék tagjául. Az a mód, melyet Mátyás követett, legjelentékenyebb emléke politikai szervező tehetségének.

A nádori vándortörvényszéket mindenkorra eltörli. »De hogy úgy ne tünjék fel a dolog, mintha ez által a gonosztevőknek szabadságot adott volna, szükség esetén a király felhatalmazza a megyét az elszaporodó bűnösök kinyomozására és kiirtására«. Más szóval: a nemesi megye, a törvénytelen elemek elnyomására, a statarium jogát nyeri.

Sz. István ideje óta a királytól kinevezett ispán áll a megye élén. Most a király »főpapjai és zászlósai tanácsával és akaratával«, minden megyében köteles egy főurat, vagy más kiváló és jómódú birtokos férfiút ispánnak kinevezni. Az ispán pedig a megye nemesei közül választ egy kiváló férfiút alispánnak; hol kell, többet is. (60.)

Addig, mint a törvény panaszkodik, »többnyire rangra és tehetőségre nézve a többinél alantabb állókat szoktak szolgabiráknak megválasztani. Ebből következik, hogy félelemből, kedvtelésből, vagy jutalom fejében sok léhaságot követnek el. Ezért határoztuk, hogy mint Zsigmond császár úrnak és más királyoknak idejében, úgy ezentul is, ne ilyeneket válasszanak, hanem jókat, méltókat, jómódú birtokosokat, minden megyében, az ott lakók közül« (9. cz.). Hasonló gondoskodás történik a királyi emberek vagyis esküdtek felől, »mert a végrehajtásoknál igen sok függ attól, hogy' viselkednek a királyi emberek, és milyenek ők«. Mindakét tisztség igazi nobile officium: a ki a választást el nem fogadja, 50 — illetőleg 25 márka (200, illetőleg száz arany forint) birságot köteles azonnal fizetni.

Ez tehát a megye tisztikara; az, melytől a törvény életbeléptetése, végrehajtása függ. A király helytartója, az ispán, vezetése alatt, a megyei nemességnek legfüggetlenebb, legkiválóbb elemeiből alakuló. Mindannyit szoros eskü fűzi a királyhoz. Tisztök teljesitésében a legfontosabb állami érdeket szolgálják. A törvény szelleme szerint így a köznemesség természetes vezetői és képviselői, mint az állami és királyi hatalom eszközei vannak az oligarchiával szembe állítva. A törvény betűje, annak erkölcsi tekintélye ott nem elég. A király szándéka szerint valóban hatalom áll szemben hatalommal. Mert az ispán, ki legtöbb esetben maga is főúr, az alispánnal, a szolgabirákkal és esküdtekkel együtt, kiket a nemesség egyeteme is támogat, legtöbb esetben oly fegyveres hadat állíthat síkra, mely félelmes a leggazdagabb, legelszántabb törvényszegőre nézve is. Így a helyi önkormányzat a végrehajtó hatalom legfőbb attributumával rendelkezik. Hátvédés és biztositás gyanánt szolgál magának az uralkodónak óriási tekintélye és fegyveres hatalma. Így valóban remélni lehetett, hogy Magyarországon nem lesz más úr, mint a törvény, mint az államilag biztositott jogi rend.

És mivel minden a végrehajtáson, az ellenállás megtörésén, sőt lehetőségének is megakadályozásán mulik, a törvény a lehető legnagyobb oltalma alá fogadja azokat, kik a bűnösökkel szemben az állam méltóságát, az igazság karját képviselik.

»Mivel a fönnebbi czikkelyekben bőven kifejeztük, mennyi dolga van a megyei ispánnak az igazság végrehajtásában, azért, hogy tisztében kellő módon és minden akadály nélkül eljárhasson, elhatároztatott és végeztetett: 1. Hogy a kik az ispán vagy alispán ellen ilynemű végrehajtásban fellázadnának és ellene erőszakoskodni mernének, és így meggátolnák abban, hogy az igazságot, melyet végre kell hajtania, végrehajthassa: az ilyenek (kiderűlvén a tiszta valóság) a

hűtlenség büntetésével lakoljanak. 2. Ha pedig szolgák vagy parasztok voltak, azokat uraik, 25 márkányi büntetés alatt, az ispán kezébe tartoznak adni, hogy méltó büntetéssel lakoljanak. Azonfelül pedig az ország szokása szerint, kötelesek ártatlanságukat igazolni, t. i. arra nézve, hogy az nem az ő akaratukból és megbízásukból történt. 3. Ha pedig a szolgák vagy parasztok a bűn elkövetése után megszöktek, az ispán a rajta elkövetett sérelem miatt nyomozza ki őket és uraik épp úgy tartoznak ártatlanságukat igazolni.«

Ha még volna reá szükség, ez a czikk egymagában is bizonyítaná, hogy itt nem közönséges, legalább nem közrendű bűnösökről van szó. Ellenállók, lázadók gyanánt csakis az urak szerepelnek, kik szolgákat és parasztokat állíthatnak az igazság útjába.

A nota infidelitatis lényegében nem más, mint az állam megsértésének megtorlása. Eleinte csak a király maga képviseli az államot, később azok, kik a legfőbb egyházi és állami méltóságok ellen vétenek, vagy a kik az állam erkölcsi és anyagi alapjait megtámadják, hasonló beszámítás alá esnek. Az 1462. törvény mutatja, mennyire és minő irányokban fejlődött addig az állam hatásköre. Most, hogy az igazság szolgáltatása lőn az államnak legfőbb feladata, világos, hogy ezen téren müködő eszközeit a leghathatósabb védelemben kellett részesítenie. A törvény szövegében ugyan nem áll, de a fejezet czíme szerint ez a védelem nemcsak az ispánt és alispánt illeti meg, hanem épp úgy a szolgabírákat is. Mai felfogás szerint mindenkit, ki »ő felsége a király nevében« jár el.

Csakugyan, modern rossz szóval élve: a jogállam határozott körrajzait látjuk kidomborodni a törvény minden megállapításából. Ezt a czélt szolgálja az immunitások megszüntetése, a világi és egyházi törvényszékek szoros hatáskörének meghatározása és megállapítása, az állami felség érvényesítése Rómával szemben is, a mennyiben javadalom vagy fővesztés büntetése alatt tilos pert a szentszéknél megkezdeni, a hiteles helyek és tanuvallomások rendezése. Még a jobbágyokra is kiterjeszkedik az állam gondoskodása. Legtöbb régi törvényünk, mely a jobbágyok elhurczolását tilalmazza, voltaképp nem az ő érdeköket, hanem a földesúrét tartja szem előtt. Ilyen még az 1470 : 2. t. cz. is. De már az 1471 : 16. t. cz. elrendeli, hogy ha valaki jobbágyait szabadon el nem bocsátaná, az ellen minden nemes tartozik felkelni az ispán segítségére, ha az maga nem bírná keresztülvinni a végrehajtást. Most pedig, az erőszakos elhurczolás ujabb tilalma mellett, egyenesen ki van mondva a költözés szabadsága »úgy, hogy szegényeknek szabadságukban álljon, akár megmaradni, akár eltávozni«. A ki pedig mégis visszatartaná, akár zaklatással, akár valami koholt ujítással, akár úgy, hogy uj taksát ró reájuk, mikor megtudja, hogy el akarnak költözni, vagy pedig a régit, melyet addig nem hajtott be, csak akkor követeli rajtuk, hogy ezáltal magától függőkké tegye és megmaradásra kényszerítse őket, az olyant az ispán 6 márka birságban marasztalja el. E birságban és így a jobbágy védelmében pedig közvetlen

érdeke van a megyei igazgatás vezetőjének, mert fele őt illeti (39. t. cz.). Oly erős a törekvés a törvény uralmának megállapítására és a jogi élet kinövéseinek kiirtására, hogy Mátyás még a lehetetlenre is vállalkozik: az ügyvédi furfang megszorítására. Az ügyvédben ő a bajvívó egy nemét látja, ki csak úgy mint amaz, gyakran inkább a maga érdekét tartja szem előtt, mint ügyfeléét. Ezért megtiltja, hogy egy ügyvéd több személyt képviselhessen, mint 14-et.

De nem a ravaszság, hanem az erőszakoskodás, a törvényt el nem ismerő fegyveres hatalom az igazi ellenség. Ennek leküzdésére eltiltja, igen kevés, pontosan megszabott esetet kivéve, a törvény a párviadalt is, és még azon esetekben is, a midőn megengedi, előírja, hogy az kizárólag csak a király katonai törvényszéke előtt mehessen végbe. (18.) Ezért eltiltja, hogy akár nemes, akár nemnemes — mert az urak oda is elszokták vinni csatlósaikat — fegyveresen jelenjék meg a törvényszéken. Hagyják a fegyvert szállásaikon; fegyvertelenül lépjenek a törvényszékhez, és tudják meg, hogy nem fegyverrel, hanem joggal kell ott megvívni. De még a vásárokon, heti vásárokon és a korcsmákban is sok verekedés, sebesítés és emberölés szokott esni, mert »a fegyvereket a düh szolgáltatja«. Ezért, bármilyen rendű és rangú ember legyen, tegye le minden fegyverét szállásán, mielőtt vásárra, piaczra vagy korcsmába megy és fegyvertelenül adjon vegyen, vagy igyék (65. és 66. t. cz.).

Így a törvény végczélja az, hogy csak egy kard legyen az országban és azt az államhatalom forgathassa, bárki ellen, ki a közrendet megsérti.

Az általános lefegyverzés, a törvénynek, mely a király hatalmának eszköze, korlátlan uralma, mindig a korlátlan uralomra vezetett. Másik természetes következése pedig a főnemességnek, a feudalitás katonai ereje képviselőjének politikai megsemmisítése, vagy legalább megalázása.

Mátyás törvénye azonban oly bölcs, oly mérsékelt, hogy valóban nem egyes rendnek vagy osztálynak izen hadat, hanem csak a meggyökerezett visszaéléseknek. Másrészt pedig oly erős alapra akarja állítani a törvény uralmát, hogy az még a királyt is lekösse.

Két módja volt a királynak, hogy alattvalóinak, és éppen az előkelő, kiváltságos osztálynak vagyonával és életével rendelkezzék. Az egyik a nota infidelitatis eseteiben való itélkezés, a másik a per alatt levő jószágoknak elfoglalása. Akár magának tartja ezeket, akár párthívei közt osztja fel, hatalma mindenkép veszedelmessé válik az ország szabadságára, az élet és vagyon biztosságára nézve.

De a törvény épp úgy útját akarja állani az absolutistikus, mint a feudális jogtalanságnak. Az utolsó évben történt királyi adományokat, ha azokat a jog, törvény és szokás ellen foglalták el, az elfoglalók egy hónap alatt kötelesek visszabocsátani. Ha azonban azt vélik, hogy a király adománya nekik erre jogot adott, ezt a jogot az ország törvénye szerint kell keresniök. Ha ellentállanak, az ispán köteles őket megfékezni; ha nem bír velök, az egész megye

köteles fölkelni. »Ha pedig a foglalók oly hatalmasak, hogy az ispán az egész megye segítségével sem jut czélhoz«, akkor a királyi felség köteles, az ispán értesítése után, a javakat elfoglaltatni és az előrebocsátottakat végrehajtani. Íme, nemcsak a közigazgatás és az önmagát kormányzó nemesség, hanem maga a királyi hatalom is a törvény szolgálatában áll a korlátain túlmenő királyi önkénynyel szemben.

Egy más czikkely megtiltja a királynak, hogy, bárminő súlyos panasz alapján is, elfoglalhassa valakinek jószágát. Az ilyen esetekben írjon az illető megye ispánjának és választott nemeseinek és csak azok jelentése alapján határozza el, hogy jószágaik megszállásával, vagy pedig máskép büntessék a vádlottakat. (46. t. cz.) Ugyanazon czikk a leghatározottabban megtiltja a királynak, »hogy a báróknak és főpapoknak tanácsa nélkül bárkit a rendek közül a hűtlenség bűnében elmarasztaljon«.

De az előkelő osztályt nemcsak a törvény védi meg a király haragja, vagy kapzsisága ellen, hanem a bírósági szervezet is. A megyei bíráskodás mellett, mely az ispán vezetése alatt lényegében köznemesi, határozott szervezetet nyer az országos, udvari főtörvényszék is. Az octavalis törvényszékeken, kell, hogy legalább ketten legyenek jelen az ország rendes bírái közül. Ezek a rendes bírák pedig, a 68. t. cz. szerint, »először a nádor, másodszor az országbíró és végre a titkos kanczellár«. Igaz, hogy ezek mind kinevezéstől függő tisztségek, de viselőik egyúttal az egyházi és világi aristokratia természetes fejei és vezetői. Oly nagy a tekintélyök és hatáskörük, hogy »mindenben szabadon itélhetnek a király távollétében is«. A főbíróság tehát rendi marad; semmi esetre sem olyan, mely segédkeznék a királyi absolutismus megalapításában a nagy történeti családok rovására.

Nemcsak a főurak vagyoni és társadalmi állása, és így közvetve attól függő jogosúlt politikai befolyása élvezi a törvény oltalmát, hanem még feudális érzelmök, gondolkodásuk is, a mennyiben ennek bizonyos tekintetben erkölcsi kötelesség a forrása. Mátyásnak nemcsak igazságszeretetét, hanem igazi lovagiasságát örökíti meg a 47. cz., melyben a magyar törvényhozás méltányosságának egyik legszebb emlékét látom. Először is kimondja, hogy senki se merje a királyhoz hűtleneket várába, városába vagy valamely birtokába befogadni és védelme alá venni. De ha valaki urához vagy barátjához menekűlt, az 12 napig büntetlenül magánál tarthatja. És ha az illető kegyelemért, vagy ártatlansága igazolására a királyhoz akarna jönni, gazdája királyi menedéklevéllel elkisérheti, vagy embereivel odavezetheti. »Szabad neki érette esedezni, fáradni és közbenjárni.« Ha nincs kegyelem, akkor többé nem fogadhatja be. De ha ez ellen vétene, sem esik a hűtlenség bűnébe, csak az illető várát, vagy birtokát veszti el. Mintegy kiengesztelődése ez az állami felség rideg formulájának a vendégszeretet és baráti hűség nagy erkölcsi kötelességeivel.

* * *

Államunkat a királyság alapította meg; alkotmányunkat a kiváltságos rendeknek, a papságnak és főnemességnek szabadságszeretete. Ez a törvény velök egyenlőrangú tényező gyanánt állítja be közjogunkba a birtokos köznemességet. Egyenlőrangúnak nemcsak a nemesi szabadság és a rendi kiváltság alapján, hanem, a mi történeti szempontból ennél sokszorta fontosabb, a nemzet szolgálatában teljesítendő kötelességnél fogva. A közigazgatás és a bíráskodás vezetése és ellenőrzése, helyi önkormányzatának eszközei által, jutnak neki állandó osztályrészül a törvény szellemében.

Ez a nagy állami functio oly tulajdonságok kifejtését követelte meg, a melyek addig csirában meglehettek ugyan, de a melyek igazi megnyilatkozására addig nemcsak az alkalom hiányzott, hanem a nevelés is. A törvény bevezetése szerint az országokat épp úgy tartja fenn a törvény, mint a fegyver. Most mindkettő a megye kezébe van letéve. A jómódú birtokos nemes, ha közpályára lép, pedig arra kényszeríthető is, kell, hogy jártas legyen a törvényben. De a mellett a törvény a végrehajtással is a nemest bizza meg; tehát a köznemesnek a főúrral vetekednie kell katonai készültség és vitézség dolgában is, mert ha nem, hiábavaló a törvény és jelentéktelenségbe sülyed vissza megye és köznemesség egyaránt.

Ha egy törvényhozás igazi értéke fölött itélni akarunk, mindig azt kell néznünk, arányban vannak-e a benne biztosított jogok a kötelességekkel, a haszon a teherrel. E törvénynek világosan a köznemesség fölemelése a czélja. De ennek fejében mennyi kötelességet, mennyi terhet és felelősséget ró reá! Mert nemcsak fáradságával, szellemi munkájával, ha kell, vérével és életével is szolgálja a nemes a közügyet, hanem vagyonával is. A 64. t. cz. elrendeli, »hogy ezentúl a birtokosok, bárminő rendűek és rangúak, a község által megállapitandó költségekhez, jószágaik és birtokaik arányában mindnyájan és egyenkint, járulni tartoznak«. Az igazi önkormányzat épp oly kevéssé lehet meg anyagi függetlenség, mint erkölcsi erő és áldozatkészség nélkül.

Meglesz-e a magyar köznemességben az az áldozatkészség, az a politikai szellem, melyet e törvény föltételez? Mert ha azt nézzük politikai szellemnek, mi állandó, maradandó eredményeket biztosit, másban nem találhatjuk meg, mint az erős fegyelmezettségben és a közügy szolgálatában.

* * *

Hatalmas király, fegyverben, tudományban, igazságban a világ csudája, kit csak a törvénynek még magasztosabb felsége korlátoz; büszke, harczos, pompakedvelő főnemesség, mely duzzadó erejének feleslegét nagy nemzeti vállalatok győzelmes kivívására fordítja; jómódú, tanúlt és vitéz köznemesség, mely egyik kezében karddal, a másikban törvénynyel tartja fenn a közbékét: ez Magyarországnak képe, ha ennek a törvénynek lelkét megtaláltuk. Ilyennek kellett, hogy lássa a jövőt fönkelt szellemű alkotója. Lelki szeme előtt e képet még kiegészí-

tette a pap és szerzetes, ki szigorúan hivatásának él; a tudós, ki Európa szellemi kincseit hozza e hazába és azoknak uj bányákat nyit a szittya földön; a polgár, ki ezentúl békén élhet munkájának, növelve az ország s a király gazdagságát; a jobbágy, kinek vérét és verejtékét a törvény védi meg a zsaroló önkény ellen, és a ki nyugalomban szánt, vet, arat és szüretel a német és lengyel határoktól a törökig és a tengerig.

Így kellett látnia és nem túlzás vagy rajongó előszeretet irányozta tollunkat e kép vázolásában. Így kellett látnia, mert e törvény elfogadásától és végrehajtásától teszi függővé e haza boldogságát. »Mi-magunknak és az egész birodalomnak becsületére, üdvére, jólétére, hasznára és nyugalmára, törvény és irott jog gyanánt örök időkre meghagyandók és tiszteletben tartandók e törvények és czikkelyek« mondja a bevezetésben. »Azok tiszteletben tartására oly módon kötelezzük minden királyi utódunkat és az egész birodalmat, hogy soha semmi időben, sem uj király választásánál vagy koronázásánál, de országgyüléseken vagy más gyüléseken sem, ne lehessen bennök semmit változtatni vagy megmásitani, hanem azokat minden záradékukban és pontukban rendületlenül és sértetlenül fenn kell tartani.«

Örök időkre tervezett munka, a nemzet fölemelésére. És már öt év mulva alig maradt nyoma. A trónon tehetetlen király, az országban pártoskodás; igazság sehol. A magyar történet tragikus vonása, a folytonosság hiánya, melyet külsőleg is jelképez az, hogy nagy királyaink fiutód nélkül hunytak el, tán sehol sem lép oly megdöbbentően elénk, mint ebben az esetben.

Vannak e törvénynek oly kifejezései és fordulatai, melyek szinte a forradalom szellemét lehellik. Igazi modern vonás benne a külföldre való hivatkozás. A kihirdetett gyülések biráskodása »ezen a birodalmon kivül hallatlan«. A párbaj, mint az itélet egy neme, »ezen a birodalmon kivül a világon hallatlan«. De ha a szellem, a mely lelkesiti, ujitó is, az eszközök, melyekhez fordúl, conservativusok, a magyar történetben gyökerezők.

Csakhogy ezek közt az egyik, a királyság, gyönge, idegen uralkodók alatt csakhamar megtagadja a szolgálatot. A másik, a köznemesség nemzeti eleme, fejlődik ugyan, fejlődik részben abban az irányban, melyet az 1486. törvény jelölt ki részére; de fejlődése egyoldalúvá válik. Nem Mátyás király, hanem Verbőczy lelke szállott belé. Kezeli ugyan a törvényt és a megye igazgatását, de mindjobban megfeledkezik arról, hogy a joggal kötelesség áll szembe és elhanyagolja a fegyveres szolgálatot. Ha későbbi történeti fejlődésünket meg akarjuk érteni, soha sem szabad felednünk, hogy a XVI. század nagy rablólovagjainak sasfészkeit nem a nemzeti erő rombolta le, hanem Habsburgi Ferdinándnak külföldi serege, idegen vezér alatt.

Törvényhozásunk és így egész közéletünk történetében, két véglet vív egymással áldatlan harczot: az idegen intézmények átvétele és az ősi, vagy legalább

annak tartott gyakorlatnak megőrzése, akkor is, midőn már idejét múlta. Gyökeres reform a hazai viszonyok alapján, a nemzeti erő tudatos tovább fejlesztésével a legritkább kivétel; és ennek Kálmán decretumán kívül Mátyásnak e törvénykönyve a legnevezetesebb példája.

A nagy szellemi alkotásoknak az a kiváltságuk, hogy ha hatásuk nem is gyors, de annál folytonosabb és maradandóbb. És bárminő más irányban fejlődtek is viszonyaink, most sem tartom hiábavalónak visszatekinteni Mátyás művére, melyet öröknek akart, mint nemzetét.

Az igazság istennője. (A bécsi Korvin-kódexből.)

MÁTYÁS AZ IGAZSÁGOS.

IRTA: GRÓF ANDRÁSSY GYULA.

Mátyás trónra emelése annak a politikának a győzelme, a melylyel a nemzet konok balvégzete ellen férfias kitartással küzdött. Dicső látvány és a végső eredmény daczára valósággal bámulatos, hogy a mostoha sors ellen, soha nem csüggedve, miként küzdenek a nemzet tág rétegei. Királyaink gyorsan egymás után elhalnak; egyikök sem bírja föladatát megoldani; a nemzet azonban résen van és mindig rátalál a helyes útra. Hibákat is követ el, de soha nem feledkezik meg róla, hogy mindenekfölött erős vezetésre van szüksége. Ebből az általános érzésből merített erőt Hunyady János, és ez juttatta kedvező helyzetbe V. Lászlót. Reá támaszkodhatik most a nemzet leventéje, dicső királyunk.

Mátyástól várják, hogy a belső rendet helyre állítsa s hogy kifelé halhatatlan atyja munkáját befejezze. A nagy Hunyady fia köré sorakoznak a hazafiak, hogy vezetése mellett kövessék a hivatást, a melynek atyja élt s a melyet ők nem tévesztenek szem elől.

* * *

Nézzük, miként cselekszik az új király ebben a kritikus helyzetben.

Belső politikájának a czéljai helyesek. Sasszeme tisztán s messze lát.

MÁTYÁS KIRÁLY ARCZKÉPE.

(Miniatura a londoni Corvin-codexben.)

Ex Bibliotheca Regis Mathiae
Dono Rmi Episcopi Quinqueecclesiensis
D Antonij Verantij Anni Honor
Constantinopoli

Az ország jól fölfogott érdekeire alapítja törekvéseit, s ügyesen választja meg eszközeit. Nem igyekszik absolutus hatalom megalapítására.

Irányadónak mindig azt tartja, hogy miként képes a legtöbb szabad erőt a külactio számára állandóan biztosítani.

Ehhez képest törekszik a társadalmat szervezni. Legyen mindenki erős és harczra képes; de teljesítse is kötelességét. A fölfegyverzett társadalom fölött őrködjék a király; nem azért, hogy régi versenytársait gyöngitse, hanem azért, hogy erőfeszitésöket közhasznú irányba terelje, hogy a nemzeti erőket egyöntetű vezetés mellett az ország dicsőségének növelésére fordítsa. A király hivatása arról gondoskodni, hogy a társadalom elemeinek egymással való versenye ne bénítsa meg az államot s hogy a nemzeti erő minden porczikája a nagyhatalmi érdeknek szolgáljon javára.

Erős akarata, nagy önbizalma, a harczok közben természetté váló szokások, a nemzet egyes nagy érdekeinek egyoldalú méltatása Mátyásban autokratikus hajlamokat támasztanak.

Nagy tehetségeit hazája javára és a maga dicsőségére, apró embereknek zavaró beavatkozásától menten, szeretné kifejteni.

Volt-e, lehetett-e valaha nagy ember, a ki néha nem érezte földhöz bilincselve geniusát attól a kényszerűségtől, hogy kis elméket és önző sziveket kell tervei számára megnyernie?

Különben is Mátyás kortársa XI-ik Lajosnak, katholikus Ferdinándnak, III. Ivánnak. Hozzájuk hasonlóan teljes hatalom után vágyik. Saját szemével látta, hogy mennyire vészthozó a korona gyöngesége. Föladata is, hogy helyreállitsa a királyság tekintélyét.

Meg lehet tehát érteni, hogy nagy súlyt vetett jogaira.

Parvenunek is tekintik. A lenézés tűszúrásaival izgatják. Nagyravágyó, büszke természetét ez is lángra lobbantja. Már ezért is azon van, hogy mindenütt féljenek tőle, hogy mindenki alázatosan engedelmeskedjék neki.

Mégsem tűzi ki czéljáúl, hogy absolutismust alapitson. Gyakorlati helyes érzése erőt vesz hajlamain. Önkénykedésével föllhagy, mihelyt észreveszi, hogy oly ellenállást kelthet vele, a mely erejét lekötné és kifelé való imponáló föllépésében zavarná. Erős itélete rátalál a határra, a meddig az önkény útján haladhat, s megérti, hogy mikor és mennyire kell a szabadság követeléseivel megbékűlni.

Belátja, hogy az olyan nemzettől, mint a milyen a magyar, szokásai és jogai tiszteletben tartásával és szép szóval több erőt kaphat, mint ellenszenvet keltő új kormányzati módszerrel, parancscsal és kényszerítéssel. A mire csak kevesen képesek, a külső szín alatt meglátja a lényeget; megismeri, hogy a mi a papiron kevésnek tetszik, az életben több. Sohasem küzd, mint annyi király tette, puszta formaságokért.

A szellemi áramlat, a mely trónjának kedvez, nem téveszti meg. Hasznát igyekszik venni, de nem épít reá többet, mint a mennyit elbír.

Reális politikus, a ki nem indúl elmélet, dogma után, hanem az élet tapasztalataiból merít tanúlságot.

Ha absolutismusra tör, csak egy módja van reá: minden erejét arra kell fordítania, hogy legyőzze a nagyhatalmú főnemeseket. De ez esetben tétlennek kell maradnia kifelé. Ha kifelé szabad erőkre akar szert tenni, rászorúl a nagyok segítségére és nem lehet absolutisticus úr.

E két út közül kell választania.

Mivel az ország actioképességének fokozását helyezi minden más érdek fölé, kisérletet sem tesz reá, hogy az arisztokrácziát gyengítse.

Híveiből új főnemességet is teremt. Szapolyai, Kinizsy stb. neki köszönhetik nagy állásukat és óriási vagyonukat. A régieket is föntartja. Még ellenfeleinek is megkegyelmez, ha azt hiszi, hogy ezentúl megbízhatik bennök. Így tesz Garával, Ujlakival, Szilágyival, Vitézzel. Törekvése kizárólag arra irányúl, hogy hívek legyenek hozzá az ország főurai. A daczoló oligarchiát, a rablólovagot üldözi. A főnemesség erejét azonban nem akarja megtörni. Legyen áldozat hozatalára képes, de kész is. Midőn egyikkel-másikkal összetűz, a mennyire csak lehet, tartózkodik az erőszaktól.

Még Giszkrát, a hirhedt rablólovagot is kiméli és szolgálatába fogadja.

Módszerét jellemzi az 1471-iki eset. Vitéz érsek a lengyel király érdekében nagyarányú összeesküvést sző s a félelmet nem ismerő harczos, az önérzetes király ellenségeivel nyájasan bánik, megajándékozza őket, színleli, mintha semmit sem tudna gonosz tervökről, s őket küldi a lengyel király ellen. Persze, ha nem félnének tőle, s nem tudnák, hogy bársonyos kezének élesek a körmei, Mátyás nem érne czélt.

Így az utolsó perczben is meggondolják, hogy visszautasitsák a kezet, a melynek aczélos izmaitól remegnek.

Ha absolutismusra törne, másként járna el. A zsarnok az ártatlanban is vétkest keres, hogy láb alól eltehesse a veszedelmesekké válható alattvalókat. A ki aranyhidat épít a hűtleneknek, a ki megbocsát annak, a kit sújthatna és meghagyja erejében azt, a kinek hatalma mindig fenyegeti az ő önkényét, azt más szempontok irányozzák, mint a maga egyeduralma.

A főurak jelentőségét Mátyás azzal növeli, hogy a törvényt és saját igéreteit forma szerint való kezességökkel látja el.

Midőn 1459-ben Frigyessel gyűlik meg a baja, a nagyokat maga köré gyűjti és kérdi tőlük, hogy akarják-e még királyuknak? Különben kész a trónról lemondani.

A mit büntetés terhe mellett követelhet, hűségüket azon igérettel váltja meg, hogy beleegyezésük nélkül az ország törvényeit nem módositja.

A legfontosabb állami ügyekben a nagyok tanácsával él, a szabad szót eltűri.

Ha azonban elkerülhetetlennek tartja, Mátyás vaskézzel csap a rakonczátlankodó urakra. Tartsák magukat a törvényhez és hozzanak áldozatot a trónért és hazáért. Ha szép szóval és adományokkal czélt nem ér, az engedetlenek ellen ostorhoz és erőszakhoz nyúl. Senkit sem kímél, a legnagyobbat is összetöri, ha vele másként nem boldogúl. Jótevőjét, legközelebbi rokonát, a hatalmas és népszerű Szilágyit is megalázza, mihelyt meggyőződik róla, hogy dölyfével más módon nem bir; a törvény betűjén is túlteszi magát, ha így gyorsabb és feltünőbb példát mutathat.

Jó dolga legyen annak, a ki kötelességét teljesíti; de szenvedjen meg érte, a ki nem szűnik meg a rendet megbontani, a ki az állam fölé akar emelkedni. A nagy vagyon és rang ingyen nem jár. A közjóra fordítsa a birtokosa, különben veszélyben forog.

Nem üres szó, hanem politikájának tettekben nyilvánúlt egyik alapgondolata az, a melyet 1486-ban törvénybe iktatott, midőn azt mondja, hogy »azokat, a kik a nekik engedett mentességgel és kedvezménynyel visszaélnek, ettől méltán meg kell fosztani«. Jog és kötelesség, boldogulás és áldozatkészség együtt járjanak.

Czélhoz jut-e Mátyás a főnemességgel szemben követett ezen politikájával?

Hatalmát korlátozza, hogy óriás vagyonú, várakban és katonákban bővelkedő főnemesek veszik körül trónját. Régi állásukkal régi becsvágyukat is megóvták. Sőt talán még fokozódik is önérzetük. Maga Mátyás is főnemes volt. Közűlök nem egy lenézte atyját és nála nagyobb úrnak hitte magát. Ujlaki is király lett s így a koronát sem tekintették a magyar nemestől el nem érhető magasságban levőnek.

Mátyás diadalai szintén növelik a főnemesek tekintélyét. Egy Báthorinak vagy Szapolyainak barátságát a külföld fejedelmei is keresik.

Ilyen alattvalók jogait semmibe sem venni, őket az állam ügyei intézésénél mellőzni, még Mátyásnak sem lehet. Főleg azért, mert külügyi terveinél fogva rászorúl, hogy mind a két keze szabad legyen.

De Mátyás szellemi felsőbbségének mindezek mellett is sikerűl a büszke arisztokrácziát rendben tartani és erejét az állam javára értékesíteni. A politikát vezeti, a nagyok véleményét meghallgatja, de ő határoz. Igaz, néha ellenállanak neki, néha elégedetlenségök komoly veszedelemmel fenyegeti trónját; de mindent egybevetve, eléri akaratát.

A főnemesek váraikkal és pénzökkel szolgálják. Hathatós támogatásuk nélkül nem is lett volna képes a szélrózsa minden iránya felé folytatott küzdelmeit sikeresen befejezni. Dóczi egymaga, saját seregével és pénzével, kétszer menti ki urát szorongatott helyzetéből.

Mátyás a köznemességgel szemben is hű marad politikája alapgondolatához. Magához akarja lánczolni, erejét az állam hasznára kivánja fordítani, a nélkül, hogy jogaitól megfosztaná. Helyzete vele szemben kedvezőbb, mint a főnemességgel szemben, de nem olyan könnyű, mint volt a Tudoroké az angol középosztálylyal szemben.

A főnemesség egy része ellenségét látja benne. Érzi, hogy azért választották meg királynak, hogy véget vessen garázdálkodásának. A köznemesség ellenben érdektársa.

A közelmultban tapasztalta, hogy a királyi hatalom elgyöngülését a belső békével kellett megfizetnie s hogy az oligarchák rakonczátlanságait csak erős kormány bírja megfékezni. Ezért nagyhatalmú királyt óhajt. Másfelől azonban nem lakik benne félelem, a mely arra bírhatná, hogy, hagyományaitól eltérve, a belső béke biztositását helyezze minden más érdeke fölé s habár csak ideigóráig, vakon annak a parancsait kövesse, a ki veszélyes helyzetéből kimenti, mint a hogyan Angliában tette a gentry a Rózsák harcza után. A királynak megbizható szövetségese lehet, de nem engedelmeskedő szolgája. Egy-egy túlkapását elnézi, egyik-másik erőszakos cselekedetét helyesli is, föltéve, hogy nem ellene irányúl; de ragaszkodik az alkotmányos szokásokhoz s a maga jogait és érdekeit a királylyal szemben is megvédi. A magyar köznemesség magatartása Mátyás trónrajutása előtt is más volt, mint az angolé a Tudorokat megelőzött korban.

Az angol gentry megoszlik a főnemesség töredékei között, a nélkül, hogy önálló politikája lenne; holott a magyar, mihelyt az arisztokráczia egyes tagjainak önzése a nemzet békéjét zavarni kezdi, mihelyt a trónkövetelőkhöz csatlakozva, pártoskodásuk polgárháborút von maga után, sorompóba lép és Hunyady János köré sorakozva, védelmébe veszi a nemzeti érdekeket. Táborában van Magyarország. A királyság helyett ő karolja föl az egység és a rend nagy érdekeit. László halála után az ő iniciativája menti meg az államot.

A Szilágyitól vezetett nemesség találja meg az utat, a melyen a hínárból menekülhetni.

A megyékben katonailag szervezett nemesség együttes föllépése dönti el a királyválasztást.

Angliában a trónkövetelők és a főnemesek hadi erejének egymáshoz való aránya szerint dől el a harcz. Nálunk a köznemesség bátor közbelépése juttatja a sokat hányatott hajót a biztos révbe, mielőtt a vészfelhők pusztító árja megindúlna. De éppen ezért nem hajlandó letenni róla, hogy része legyen a kormányzásban. Magának tulajdonítja az érdemet, hogy Mátyás lett a király. A hasznáról sem akar lemondani.

Nemcsak azért emelték Hunyady János fiát a trónra, mert tőle várják a rend helyreállítását, hanem azért is, mert remélik, hogy a ki az ő vérökből való,

a ki szabad választásuknak köszöni fölmagasztalását, jogaikat és érdekeiket fogja szolgálni.

Nagy a hasonlatosság a nemesség ezen szelleme és azon szellem között, a mely III. Endre és Hunyady János idejében megnyilatkozott. E férfiak érdeke is azonos volt a nemesség érdekével; őket is a nemesség segítette nyeregbe; de nem adott nekik elég hatalmat hozzá, hogy betöltsék feladatukat.

Most is fenyeget a veszély, hogy a nemesség megköti a kezet, a melytől kemény munkát vár.

A sok nemesi szabadság nem teszi-e tehetetlenné a királyt?

A nemesség első tette bizonyítja, hogy nem halt ki belőle a régi szellem. Annak ellenére, hogy Mátyás már tizenöt éves, beleegyezése nélkül öt évre Szilágyira ruházza a kormányzás jogát.

Olyan törvényeket is hoznak, melyek békóba verik a királyságot.

A lábra kapott szokás ellenére kötelezőnek mondják ki a nemesség személyes megjelenését az évenkint tartandó országgyűlésen, s ezzel elvetik a desorganisatio csiráit.

Az ilyen tömeg nem maradhat együtt annyi ideig, hogy fontos és bonyolódott állami ügyeket megértsen; a komoly tanácskozás, a helyes vélemény képződése benne lehetetlen. A villám gyorsaságával kell előzetes megfontolás nélkül a dolgokhoz nem tudó embereknek oly kérdéseket megoldaniok, a melyekhez a tapasztaltabbak is csak gondolkozás után szólhatnak hozzá. Az ország ügyei így prédául vannak vetve a chaoticus zűrzavarnak és a rhapsodicus rögtönzésnek.

Az ilyen tömeg vagy egyszerű bábja lesz a szinfalak mögött dolgozó erőknek, játékszerévé az ügyes vezetésnek, a mely mindent már előre megállapított; vagy az anarchia rabjává és terjesztőjévé.

Ugyanaz a törvény a királyt egyébképpen is tehetetlenségre kárhoztatja; mert egyfelől azt mondja, hogy az országot saját erejével tartozik megvédeni és csak ha ez nem mutatkozik elégségesnek, fordúlhat a nemzethez, — másfelől meg minden adó követelésétől eltiltja.

Nehéz lehetett az új király helyzete, a kinek hívei is ilyen nézeteket vallottak.

Mátyás megérti, hogy mi a tennivalója. Irányában jórészt ellenséges érzésű nagyhatalmú főnemességtől és hozzája szító, de a szabadsághoz szokott, követelő és a politikai nagy kérdésekben tájékozatlan köznemességtől környezve, mérsékli becsvágyát.

Mindenekelőtt azon iparkodik, hogy a nemesség igaz érdekeit kielégítse. Midőn a rablók fészkeit elpusztítja; midőn a jogtalan foglalókat szigorúan megbünteti és birtokaikat visszaadja törvényes tulajdonosainak; midőn a helyi vámokat ellenőrzi s a gyengéket az erősek ellen megvédi; midőn igazságos

kormányzatot alapít meg: a nemzet zömének érdekét szövetségesévé teszi. Régi idő óta az első király, a ki a hatalmaskodókkal tud is, mer is elbánni.

A köznemesség érzelmeire szintén úgy bír hatni, mint előtte senki. Népszerűsége talán még mélyebb rétegekig tör magának utat, mint Nagy Lajosé. Az Anjou-király a vezető elemeknek volt a bálványa. A külföld szokásához képest feudalis minta szerint nemesi és főnemesi rendet alkotott, a lovagok példaképe lett; de a régi magyar szellem hatása alatt állott köznemesség alig érzett úgy vele, mint Mátyással.

Mátyásban minden magyar és különösen minden köznemes ráismer a maga képére. Az ő sikerei mindnyájuk dicsősége; ő a fajra és az osztályra, a melyből való, világtörténeti fényt áraszt.

Nevének örökölt népszerűségéhez, rettenthetetlen vitézségéhez, fényes hadi tetteihez járúlt képessége a tömegek képzeletének a foglalkoztatására. Kevés fejedelem volt, a kinek egyénisége a legtágabb rétegek szivéhez annyira hozzá tudott férkőzni, mint az övé.

Az engedményeket, a mikre kénytelen magát elszánni, oly formában és időben adja meg, hogy szabad elhatározásának tulajdonítják és hogy hálát várhat értök. Nagy mesterség ez és jó, ha a fejedelmek tudnak hozzá. Minden időben sokat tanúlhatnának e részben is Mátyástól.

Nagylelkűséget is, szigorúságot is tud kifejteni. Mindegyiket úgy, hogy vele a nemzet képzeletére hat. Mikor Nagy Simont megverik, a sereget, a mely megtizedeltetésétől tart, megvigasztalja és régi vezérével az élén küldi újra az ellenség elé. Bizalmát azzal hálálják meg, hogy győzelmet vívnak ki.

Tele marokkal oszt jutalmat. Ha az ország érdekében valónak látja, ellenfeleinek is megbocsát, bizalmával tünteti ki őket és kegyeivel halmozza el. Oly erős, hogy elnéző lehet. Engedékenységét nem magyarázzák gyengeségnek.

Tettei annyira kiválók, a maguk nemében olyan tökéletesek, hogy csodálat fogja el az embereket, a hogy a szellemeket magához lánczolja. Molnárlegényből hadvezért és nagyurat, egy főúrból királyt farag. Másfelől, midőn büntetni akar, erre a leghatalmasabbat szemeli ki; azt sújtja, a kiről a közvélemény úgy vélekedik, hogy érinthetetlen. Annál nagyobb hatása van a példának. Szilágyi esete után ki merne vele szembeszállni, ki hihetné, hogy az igazság büntető keze utól nem éri? Vitéz megalázása is elrettentő példa. Mással szemben aztán annál engedékenyebb lehet. A kis embereket félelem is, öröm is szállja meg annak a láttára, hogy a király hogyan bánik el a legnagyobbakkal.

A népet meghatja, hogy közönséges emberként vegyűl közéje s hogy közvetlen tapasztalásból igyekszik ügyeivel-bajaival megismerkedni és rajtuk segíteni. Másfelől elkábítja a pompa, a melyet kifejt.

Kápráztató fényességű udvartartása, párosulva művészi ízlésével, növeli nimbusát.

A kit ma paraszt ruhában látnak a nép között forgolódni, azt másnap fejedelmi bíborban, a rang és a hatalom tündöklő jelvényeiben bámúlják.

Mátyás nemcsak igazán nagy ember, de ért hozzá, hogy nagynak lássék is. Belső értéke mellett alakja külsőleg is ragyog. A látszat pedig a nép szemében a valóságnál is nagyobb hatású. Mátyás igazán rátermett, hogy a nép kedveltje, hogy mondák és költemények hőse legyen. Nincs fejedelmünk, a kiről a nép többet, szebbet, vonzóbbat tudna regélni, mint róla, a kit az igazságosnak neveztek el.

Az érzelmek kapcsával ekként hozzáfűzött köznemességet szabadságai elismerésével és hiúsága legyezgetésével még szorosabban köti magához. Máskülönben nem számíthatna reá. Bármennyire szeretik Mátyást, bármennyire felel meg kormányzata közvetlen anyagi érdekeiknek, a köznemességet nem lehet kielégíteni, ha kizárják az állami életből, ha az alkotmánynak régtől fogva megszokott törvényeit mellőzik. Még Mátyással is összetűzne, ha absolutismust akarna meghonositani. De ő többre becsűli az érzések hűségét joga szaporításánál.

MÁTYÁS KIRÁLY PÉNZÜGYEI.

IRTA: CSÁNKI DEZSŐ.

Mint a középkorban általában, a Mátyás idejében is ugyanazon jövedelemforrásokból fedezték az állam és az udvartartás költségeit. Magukat a jövedelmeket újabb vagy régibb keletű *törvények* szabják meg; azt azonban, mennyi fordíttassék azokból az állam s mennyi az udvar szükségeire, a XV. század végéig sohasem mondta ki az országgyűlés. Hallgatag magára a királyra bízta. Ha tehát egy-egy királynak volt tehetsége, hogy nagy összegeket szavaztasson meg a rendekkel s be is tudta szedetni a kivetett adókat: *csupán rajta állt, hogy fényes udvart tartson.*

Mátyás ilyen király volt. Kitünően érté a módját, hogyan kell fenékig kiaknázni a jövedelem-forrásokat s hogyan lehet újakat teremteni, ha a szükség úgy kivánja. Nem tudjuk ugyan, mennyit költött évenkint udvarára, minthogy az ő idejéből királyi számadások nem maradtak fenn; azt azonban látjuk a szétszórt adatokból, hogy *gazdag jövedelmei voltak.*

E gazdag jövedelmek alkoták a Mátyás fényes udvartartásának alapjait. Mivel az államnak és a királynak jövedelmeit ebben az időben nem külömböztették meg, mi sem választhatjuk el egymástól. De éppen ezért nem is szükséges.

Vizsgálódásunk eredménye néhány átlagos szám leend; oly számot, mely Mátyás uralkodásának minden évére ráillenék, hiába keresünk a kútfőkben.

Mátyás 32 évig uralkodott. S e hosszú időszak kezdete nagyon elüt végétől. Egy szerény és — mondhatjuk — szegény jövedelmű trónra ültették őt. Mint látszik, V. László idejében az évi bevétel alig haladta meg a 110—120 ezer forintot. És e jövedelem nem igen szaporodott Mátyás korában sem az első évek alatt. 1459-ben még elég csekély volt. Ez év tavaszán Gentilis de Curte, a milanoi herczegnek Bécsben időző követe, urához írt jelentésében azt állítja, hogy Mátyás királynak nincs több jövedelme 200,000 arany-forintnál s ebből is tulajdonkép csak 135,000 forint az övé. De már körülbelül egy évtized mulva, midőn a cseh, majd később, midőn az osztrák háborúk beköszöntenek, a zsoldos hadsereg állandósúl s egyidejüleg Beatrix jövetelével az udvartartás is mind nagyobb összegeket emészt fel, — a mily mértékben növekednek kiadásai, azonképpen szaporodnak a jövedelmei is Mátyás kincstárának. Nem úgy tett, mint utódai, a Jagellók, kik *ha megszorúltak, kölcsön vettek; Mátyás — jövedelmeit fokozta* ilyenkor.

Háromféle tudósításunk van a Mátyás kincstárának évi jövedelméről. Oly tudósítások, a mik részletekbe is bocsátkoznak, végösszeget is mondanak. Az első,

Mátyás arany-forintjai.

a *pápai nuncius*-é, a hatvanas évekből való; a második *Surriano* velenczei követé 1516-ból; a harmadik pedig *Bon Alajos,* ugyancsak velenczei követé, 1519-ből.

A pápai nuncius jelentése szerint a király rendes jövedelme 200,000 arany-forintra rug *évenkint.* De magából e jelentésből kitünik, hogy a végösszeget a nuncius csekélyre mondá. Mert ha tételeit csak nagyjából összeadjuk is, nem 200,000, hanem 260—270,000 forintot nyerünk. Hogy pedig Mátyás valóságos jövedelme nem ennyi volt, az is mutatja, hogy a nuncius, a mi fő, az adót nem számítja.

Nagyobb összeget mondanak a velenczei követek. Surriano nem kevesebb, mint 940,000, Bon pedig 800,000 arany-forintot. Jellemző, hogy ugyanazon állam két követe 3 évi időközben 140 ezer forint külömbséggel referál. Világosan mutatja ez, hogy Mátyás jövedelmei évről-évre nem voltak egyenlők. Egyszersmind, hogy mindkét követ kerek számokat ad s adatait mindkettő Mátyás uralkodásának utolsó korszakából veszi, melynek bevételei csakugyan nagyobbak lehettek s melyről az emlékezet még legélénkebb vala. Egyébiránt lehetetlen föl nem ismernünk

mindkét jelentésben azt a törekvést, hogy a Mátyás és a Jagellók jövedelmei közt levő külömbséget, az utóbbiak rovására — minél rikitóbb szinben tüntessék fel.

De vizsgáljuk a részleteket.

A nuncius szerint a *sóbányákból* folyt be a legtöbb jövedelem; néha 80, legtöbbször 100 ezer forint körül. Bon Alajos ugyanezek jövedelmét 100,000, Surriano már 140,000 arany-forintra becsűli. A külömbség a három összeg közt 40—50 ezer forint. E nagy számokból mindenesetre láthatjuk, hogy a sóbánya-jövedelem ingadozott; de viszont azt is, hogy Mátyás gondozása következtében rövid két-három évtized alatt kétszeresen, sőt háromszorosan is megnövekedett.

Másik fő jövedelem-forrás az arany, ezüst és a többi *fémek bányászata,* mely czímen a nemes fémek beváltásából, a bányabérből (urbura) s egyúttal a pénzverésből befolyó hasznot is érthetjük. Eme jövedelmeket az úgynevezett pénzverő- vagy bányakamarák kezelték. A nuncius szerint a pénzverő házakból 44—54,000 forint szokott befolyni. Bon ugyane jövedelmet 100,000, Surriano pedig már 400,000 forintra teszi. A külömbség e czímnél óriási s alig magyarázható csupán a jövedelem hullámzásából. Annyi bizonyos, hogy a nunciustól mondott összeg igen csekély, a Surriano-féle összeget pedig, ha elérte is valaha egy-egy jó esztendő, az bizonyára nagy ritkaságok közé tartozott. Egyébiránt ne feledjük, hogy Mátyás, kivált eleinte, sok rossz pénzt is veretett, mely visszaélés több ezer forintnyi jövedelemnek lehetett forrása; s másfelől, hogy 1476 óta a bányák jó része Beatrixnak és nem Mátyásnak jövedelmezett.

A *harminczadból* a nuncius szerint szintén 80—100,000 arany folyt be a Mátyás kincstárába. Surriano a harminczadot a huszaddal és a negyveneddel foglalja össze s azt állítja, hogy e három forrás összesen 50,000 aranyat szokott jövedelmezni. Bon egyátalán nem is említi. Jellemző, hogy e czímnél Surriano mond felényi összeget, mint a pápai nuncius. Valószinüen utóbbinak van igaza, és Surriano talán valamelyik háborús évről szerezte adatát, midőn e jövedelem rendszerint meg szokott csappanni. Külömben abból, hogy Surriano oly sokfélét együvé markol, látszik, hogy nem tájékozódott eléggé. Mátyás a harminczadot 1467-ben rendezvén, bizonyára jövedelmezőbbé tette s ettőlfogva (néhány évig) korona-vámnak nevezték.

A nuncius végül a *rézeladást, a zsidók adóját és más forrásokat* összefoglalván, azt állítja, hogy ezekből mindössze 30,000 forint jövedelme van évenkint a királynak. Hasonló tételt a velenczei követek tudósításaiban természetesen hiába keresünk.

Surriano még egy jövedelmi forrást említ; az úgynevezett *koronajavakat.* A mit mond, becses dolog. Tizenkét várból és négy földterületből állnak szerinte e birtokok, köztük három sziget a Dunán: Mária, Csepel (Zopodia) és egy harmadik. Eme koronajavak évenkint ötvenezer forintot jövedelmeztek Mátyás királynak.

Következik az *adójövedelem*, melyről már törvények intézkednek.

Uralkodása elején Mátyás rendszerint beérte az elődeitől örökölt s immár évszázados szokás és törvény által szentesitett kamaranyereséggel. De már a második évtizedben (1467) a nagyszámú mentességek miatt alászállt eme jövedelmi forrást újjal cserélte fel, az úgynevezett királyi kincstári adóval, melyet a nemeseken és a papokon kívül mindenki fizetni tartozott. Ez adó egy-egy kapu után husz dénár vala s bizonyára szaporítá néhány százalékkal az eddigi jövedelmet. A hatvanas évek végén pedig, a cseh háborúk ideje óta, rendessé válik egy másik, már eddig is több ízben előfordúlt, jóval jövedelmezőbb adónem, az úgynevezett *subsidium*. A király annak fejében, hogy a nemesek nem vesznek részt a külső hadjáratokban, esetről-esetre szavaztatja meg a segélyt a török ellen: minden jobbágy-kaputól egy arany-forintot. Ha ezt megszedeté, rendszerint békét hagyott a kincstári adónak.

E segélyt a nuncius is említi, de összegét nem ismeri. Surriano az adójövedelmet 300,000, Bon Alajos 200,000 arany-forintra becsúli. Úgy látszik, e tételnél Surriano jár közelebb az igazsághoz, — a mint ezt egyéb tudósítások mutatják, melyek szavahihetőbbek, mert *egykorúak*.

Mátyás ezüst-dénára.

Roverella Florius, a ferrarai herczeg követe, 1475-ben azt írja Budáról urának, hogy a rendek a most lefolyt országgyűlésen minden füstre (foco) egy aranyforintot vetettek ki s hiszik, hogy e réven több mint 500,000 forint fog befolyni.

A következő 1476. év elején pedig, a hazánkat és az udvart jól ösmerő Lupus Lukács, Mátyás király tanácsosa arról tudósitja a milanói herczeget, hogy a magyar országgyűlés *szokás szerint* (secondo l'usanza) 300,000 arany-forint adót vetett ki a török elleni háborúra. Ugyancsak Lupus ugyanez év (1476) okt. 27-éről azt írja a milanói herczegnek, hogy a Pécsett tartott országgyűlésen a bárók beleegyezésével minden füstre (foco) egy forint adót vetettek ki. Szerette volna megtudni, mennyi lesz e czímen a jövedelem; de senki sem mondhatja vala meg bizonyosan. Némelyek 300,000, mások 400,000 arany-forintot emlegettek.

Az évi adó összegét tehát már az egykorúak sem tudták pontosan meghatározni; annyi azonban világos, hogy a subsidialis adózás a hetvenes évek közepén már rendessé vált s jövedelme ha ingadozott is évről-évre, aligha szállt alább 300,000 forintnál s néha elérte a félmilliót.

Mindezekhez járúlt még, — a miről azonban fentemlített kútfőink megfeledkeznek, a *városok adója*. Az a forrás, melyből, mint általában minden középkori fejedelem, Mátyás is legtöbbször és legkönnyebben merített szorultságában. Nem tudjuk ugyan, mily összeg folyt be e czímen évenkint, de a városok e korbeli virágzó állapotából s Mátyás szigorúságából következtethetjük, hogy nem kevés. Külömben, ha a szükség úgy kívánta, a rendesnél nagyobb összegekkel is meg-

rótta őket. Ime, ezek valának főbb *rendes* jövedelem-forrásai a Mátyás kincstárának. A fentebbiek után átlagosan mondhatjuk, hogy belőlük évenkint mintegy *nyolczszázezer* forintot vett be. Körülbelül ennyi rendes jövedelme volt ez időben a többi elsőrangú európai hatalmasságnak is.

De teremtett Mátyás — nagyrészt alattvalói panaszára — *rendkívüli* forrásokat is. A cseh háború első éveiben rá-rátette kezét az egyházi vagyonra s megadóztatá a papokat. E rovásra ment, hogy a Szécsi bibornok által az esztergomi bazilika építésére hagyományozott 8000 forintot is a saját kincstára számára foglalta le. Jövedelmet csinált az úgynevezett nádori vagy országos törvényszékek megváltásából; s birtokügyekben is gyakran vezette a jövedelem-csinálás szempontja. Hamar megfosztott egyeseket birtokuktól, s gyakran nem szivesen tett új adományt.

1488-ban pedig a szarvasmarhának kivitelét — a miből a legtöbb földbirtokos pénzelt — Olaszország felé teljesen betiltotta, a míg az ő — Velenczébe küldött — ökrei el nem kelnek. »Nem szerezhetünk készpénzt másunnan« — mentegeti magát a különös rendszabály miatt.

De a mi fő, nem rettent vissza kétszeresen, háromszorosan, sőt néha négyszeresen is megszedetni az adót. S holott az országgyűlés határozottan »portánkint« veti ki, Mátyás — ha a szükség követeli — »füstönkint« (azaz kéményenkint) hajtja be. Hiába szólalnak föl ez ellen a rendek 1471-ben; ha a jelenlevő külföldi urak fentidézett jelentéseinek hinnünk szabad, — bizony megszedette ő az egy aranyat 1475-ben és 1477-ben is minden füsttől. S valószinűen más években is. Sőt Bonfini azt állítja, hogy volt olyan év, melyben a subsidiumot már nem is a füstre, hanem a személyekre vetette ki s így a sokszorosan jövedelmezőbb *fejadót* szedeté. S ha kivetette, volt rá gondja, hogy be is folyjék. A törvénykönyv és egyes okmányok is bizonyítják, hogy e részben elég rendezettek valának a viszonyok. Pedig a dolog éppen ezen fordúlt meg.

Hogy azután egy-egy év jövedelmét mily nagyra növelték eme törvényellenes szivattyúzások, — könnyen hozzávethetünk, ismerve a dicajövedelmet. Lehetett év, midőn kevés hiányzott a *két millióból*. Kivált ha még a hódított tartományok adóját is számítjuk.

Erről azonban csak fogyatékos adataink vannak. Tény, hogy a háborúk roppant költségei fedezésére Mátyás gyakran vetett ki Ausztriában nagy sarczokat. A mi pedig a rendes adózást illeti, eleinte az alsó-ausztriai rendek által megszavazott Frigyes-féle adókat tartá fenn. Az 1487. évi márcziusban összehívott tartománygyűléssel azonban mind ez adókat eltörölteté s a borra, sóra, ökörre, juhra és minden be- és kiviteli czikkre vettetett ki megszabott mennyiségű adót. Mint látjuk, ez adóalap teljesen elüt a hazánkban divottaktól s átalános természeténél fogva tág tért nyitott a visszaélésekre. A miket az osztrákok annyiszor felpanaszolnak Mátyásnak: az adóemelések is nagyrészt e körülményből magyarázhatók. S nem is ez volt a fő baj a tartományra nézve; hanem az, hogy Mátyás,

mint hazájában, itt is kérlelhetetlen szigorúsággal hajtatá be a megajánlt adókat. Holott Frigyes alatt, kinek nem volt elég ereje, hogy szigorú is lehessen — éppen az ellenkezőhöz: a folytonos húzás-halogatáshoz voltak szokva.

Mennyit vett be Mátyás évenkint készpénzül e tartományból, — adatok hiányában nehéz eldönteni. Tény, hogy egyedűl Bécs város a 2000 font fillért fizetett évenkint, a mi mintegy 20—22,000 magyar forintnak felelne meg. Ez összegből itélve, e tartomány adója bizonyára elérte évenkint a Mátyás által követelt váltságdíj (700,000 forint) 10%-át.

A cseh tartományok pedig (Morvaország, Szilézia és Lusatia), melyeket Mátyás minden felségjoggal birt, már a hatvanas évek vége óta adóznak; valószinűen szintén a váltságösszeg (400,000 frt.) hasonló százaléka arányában. E részben az átlagos számitásnak Eschenloer egyik elbeszélése szolgálhat alapjául. Mátyás ugyanis 1479-ben 12,000 magyar forintot követel Boroszlón. A város erre követséget küld hozzá, hogy inkább rendes (de kevesebb) adót vessen ki rájok; ezt szivesebben és könnyebben megfizetik, mint azelőtt is tevék. Végre hosszas alkudozás után abban állapodnak meg: fizessen a város 10 éven át évenkint 3000 forintnyi sör- és bor-adót; a 10 év leteltével pedig ne fizessen többé sem Mátyásnak, sem utódainak soha.

Még a török elleni külföldi segély mehetne jövedelem-számba. Mert látjuk, hogy Mátyás a pápától és Velenczétől pénzül többet kapott, mint akármelyik elóde vagy utóda, — ámbár külömben éppen nem sokat. Eleinte Velencze, majd a pápák küldözgetnek kisebb összegeket. 1464-ben II. Pál pápa — elóde hagyományát megpótolva — 50,000 aranyat, 1475-ben IV. Sixtus 50,000, Velencze 43,000 forintot; 1478-ban ugyancsak IV. Sixtus 100,000 forintot küld. A 400,000 forintos gyűjtés azonban megmaradt igéretnek; s Mátyás boszankodhatott miatta eleget, ha egyátalában bizott benne.

Végre ne feledjük, hogy Mátyás mint magánember is, atyja után egyike az ország leggazdagabb földesurainak. Magyarországon és Erdélyben a legjövedelmezőbb vidékeken bányái és roppant terjedelmű birtokai vannak. Igaz, hogy eleinte anyjának, később János fiának számos nagy birtokot adományoz; de ezek egy részét nem is magán-vagyonából, hanem a koronajavakból szakítja el. Utódait egyebeken kívül az is teszi koldusokká, hogy Magyarországon semmi magán-vagyonuk sincs s a koronajavak egy része szintén a János herczeg kezén maradt. Ők azután mintegy utalva voltak rá, hogy maradványait is elpusztitsák.

Mátyás ezüst-garasa.

Capitula concordie dudū inter Glo
riosissimū Principē dn̄m Fridericū
Romanorū imperatorē semp augu
stū etiā p suis heredib⁹ expresse noīnato
inclitissimo Romanoꝝ Rege necnō cla
re memorie Mathiā Hūgarie Regē ac
regni Hūgarie Prelatos ꝛ pceres super
successiōe in eodem regno ɔclusa Hincin
de acceptata et bulle cōfirmatōe .fe.re.
pij.p̄pe secūdi infra scripte inserta.

Az 1462. évi békeszerződés nyomtatott kiadásának czímlapja.

MÁTYÁS ÉS A NYUGAT.

IRTA: GRÓF ZRINYI MIKLÓS.[1]

Mihelyt az ország botját kezébe vette Mátyás és nem is szoríthatta volt jól is össze a markát, mindjárt oly három ellensége és hada támada, a ki mindenik elnyelni gondolta országostúl. Két világbíró császár, német és török; harmadik a Giszkra, cseh, maga országában, kit nehéz volt kiveszteni. Nosza most, vitéz király, lássuk, vagy-e olyan mint Hercules, Jupiter fia, a ki, bölcsőben még, két sárkányt ölt meg egyszersmind, mindenik kezével egyet. De a te állapotod annál is nehezebb volt, mert mindenik kezedre egy ellenség jutott; a harmadikat mire számlálod, az áruló szolgáidat? Tedd hozzá országodnak szegénységét, tárházadnak ürességét és a közönséges tébolyodást az országban ilyen nagy ellenségnek félelmétól: mit fogsz csinálni, hová fogsz kapni? Nagy Simon nagy harczczal győzettetik meg, szabadon fut a te vitéz sereged a német előtt, Vasvármegye füstöt vetett, füstölög: távolrul is megláthatod.

De mit érne az arany, ha a tűzben füstté lenne; mire való volna a kormányos, ha csak jó időben tudna hajókázni? Ezeket a zavarokat, háborúságokat a

[1] Mátyás királyról írt és e könyv külön czikkében méltatott halhatatlan tanulmánya után, a mai helyesíráshoz alkalmazva.

sors mind Mátyás szerencséjére hozta és fordította. Azért összeszedi a király minden elméjét, minden erejét; kegyelmet és tiszteket igér az árulóinak s magához hódítja. Ráküldi ugyan ismét Nagy Simont és gróf Szent-Györgyi Zsigmondot, a ki az előbbeni harczban ellensége volt, a római császárra, kit meg is vert s

Podjebrád cseh király.

kirázza a császárnak a kevély német gondolatokat a fejéből. Félni kezd, a ki azelőtt ijesztett; fél a maga zsákmányától, kit házában tartott, ugymint a koronát; örömest ellenne nála nélkül, ha tisztességgel lehetne; gondolja, hogy a miatt lesz neki romlása, ha sokáig lesz nála. De a király nagylelkűsége megmenti ettől a félelemtől; a császárnak kalácsot vet a torkába, mint Aeneas a Cerberusnak; hetvenezer aranyat vet néki, kivel a fösvény szemét befedte. (1462.)

Cseh királyra s országára támad a had ennekutána; ösztönözték erre a királyt a római pápa s római császár: a vallás ürügye alatt. Nem tudom, miképpen kell dicsérnünk azt a vállalatot; igazságáról nem, annál kevésbbé szükségéről. Király lévén, más királyra ment és azt a kardot, kit az isten az ő kezébe igazságnak tételére tett, olyan könnyen kirántotta és vérbe bocsátotta, mások hitegetésére, — nem lévén semmi nagyobb oka a csehekre támadni, hanem a pápa és császár rábeszélései és igéretei, miket azután meg nem tartának. De a királynak ugyan nem vala káros, holott ezzel a szép szinnel ugyan sokat nyere: Morvát, Silésiát, Lusatiát. Nézze meg minden ember már, ha igazán volt-e vallás ennek a hadnak czélja, holott a vége országoknak nyeresége és szerzése. Azonban míg a király husszitákra hadakozék, a török eljára dolgában; sok ezer lelket elvive fogságba. Sabáczot megépíté.

Ennekutánna az esztergomi érsek sok főurakkal, sok vármegyékkel a királytól elpártolkodék; királyt választanák maguknak bolondjában. Az összeesküvés a király ellen nagy volt és minden más szivet elijeszthetett volna a királyon kívül; ő csak egyedül kivánatos matériának gondolá az ő halhatatlan nevének öregbülésére. A magyarok Kázmér király fiát, Kázmért, az országba hozák, magyar királynak nevezék; de az igaz király ráment és beszorítá Trencsénbe minden hadastul ezt az éjszakai királyt. Azért itt a lengyel királynak értelmét megszólhatni, a ki oly könnyen ezeknek a megháborodott uraknak szavára beléereszté magát ebbe a tengerbe, a kiből hajótörés nélkül ki nem mehete. Ismét feltámada lengyel király a fiával, László cseh királylyal, kik nagy országos két hadat összehozván, Boroszlót megszállák. De a magyar király előbb, noha kevés néppel ugyan, jóval, belé szálla, a hol sehol semmit nem tehetének néki csehek és lengyelek; ő pedig viszontag számtalan rabot fogata, úgyannyira, hogy elijedének a magyar szerencsétől, Lengyelországban lett károktól és az éhségtől; békeséget kérének tőle, oda engedvén neki Morvát, Silésiát, Lusatiát, és hogy a csehországi királyság titulusával ő is éljen.

Kázmér király, neje és fia Kázmér hg.

A király megházasodék; a nápolyi királynak leányát, Beatrixet, hozatá el magának. Mivelhogy az Isten magának tartotta a nagy emberek házasságát, nem szólhatni hozzá; a mint mondják az olaszok: Nozze e magistrato dal cielo è destinato. Egyébiránt a magyarok sententiája sem volna rossz: messze komaságot, közel házasságot kell keresni. Véghez vivén a király a házasságot, nem nyughatik, de a német császárra való bosszúság annyira eltöltötte vala a szivét,

hogy magával sem birhata. Mesterkedék ugyan a Bonfinius előszámlálni az okait ennek a háborúságnak; de maga is megvallja, hogy hivságosan. Ki lesz, a ki általláthatja annak okait, hogy sem ez a dicsőségre termett király, tudván hogy méltóbb hadakozása lehetne a török pogány ellen, sőt inkább szükséges, mégis hátrahagyván azt, sőt elszenvedvén a nagy károkat, kiket a hadakozások alatt Ali bég Dalmatiában tett, mégis inkább mene a német császárra. Hihető bizony, hogy nem kicsiny ok volt, sem pedig egy; mert valamint a nagy hajókat nem evezhetik egy evezővel, szintén úgy a nagy országos dolgok nem indulhatnak egy okkal, hanem sokkal. Bizonyos, hogy a császár sok bosszút tesz vala néki és hogy, noha fiának hívá a királyt, ugyan gyűlöli azért és irígyli tündöklő vitéz hirét. Tehát a királynak nem lehetne elszenvedni egy bosszúját, a mint a Bonfinius írja. Adjuk hozzá azt is, hogy a két fejedelemnek természete éppen külömböző vala. Ugyanis német és magyar fő sohasem lehet egy fő.

Ha egyéb ok nem volna is, de az elméknek hasonlatlansága indíthat egyenetlenséget két szomszéd fejedelemben. Minden ember eszébe veheti, a mi királyunknak mennyi számtalan királyi erényei valának, a kik őt tündöklővé tették és mindenek felett dicséretessé. Nemcsak egy lelki jószág teszi az embert fényessé. Nem is lehet oly erény e világon, a ki csak maga emelje föl és tegye érdemessé az embert. Soknak kell ottan concurrálni; az egeket nemcsak egy csillag fényesíti és a kit mi tejesútnak hivunk, nem egyéb, hanem sok apró és láthatatlan csillagnak összegyülése és világossága. Mikor azért sok ilyen lelki jó egy emberben férkezik, nem lehet az setétségben; az ő erényeinek világossága előmutatja őt, a mint a mi jó királyunkat minden időben, cselekedetben és hasonlatosságban megmutatja. Hogy Bonfinius nagyobb áhitatosságot tulajdonit a császárnak, szüntelenebb isteni szolgálatot, én elhittem, azt is csak azért cselekedte, ne tota comparatione vilescat Caesar az olvasóknak; és hogy ennyi keserűség után adjon a császárnak valamit, a kivel édesedjék császári méltóságos híre-neve. De bizony az én itéletem szerint azzal nem kevélykedhetik császár a király felett.

Méltó elmélkednünk és megállapodnunk egy kevéssé a király tanácskozásán: hogy ha *jó-e Ausztriára menni haddal avagy nem*. Báthori István nem javallá, sőt éppen ellenző véleményt ada erre a hadakozásra, sok jó okokat előállatván, kik között egy méltó gondolkodásra; így mond vala: »Ha Ausztriát elfoglalod (már pedig semmi sem állhat ellen Corvinus virtusának és szerencséjének), hidd el nekem, ritkán, hej, nagyon ritkán lát téged a te Magyarországod, mely özvegymódjára elhagyatva marad, emez pedig meggazdagodik. Vajha hamis jóslatot hallanátok tőlem, de bizony elragadják tőlünk az ausztriaiak a mi urunkat és királyunkat.« Igazán nagy punctum, és nem tudom mi módon felelhetni meg neki, mert kettő a következése; egyik: az ország a király távollétével megkárosodik és árván marad; másik: hogy a király Bécsben lakván, ellágyúl természetében és megtompúl vitézségében, mint Hannibal Capuában, Nagy Sándor Baby-

loniában. De ezeket a nagy okokat a király kivánsága, világbiró császár ellen hadakozni, kicsinynyé tette és semmivé. Meghallá azért a többi urak itéletét is,

III. Frigyes császár.

kik között Kinizsi Pál ellentmonda Báthori Istvánnak, és czáfolá okait, csak a maga vitéz bátorságától viseltetvén és nagy szivétől. Itt azt kell mondanom, hogy egy mélységes tanácskozásban nem jó a vakmerőszivű embereket hallani, mert

az bizonyos, hogy ők sohasem fogják mondani, hogy *ne,* hanem mindenkor: *neki.* Ilyen bátor szavú és szivű ember, mint Kinizsi Pál, ha szólhat tanácsban, a többit is a maga véleményére hozhatja könnyen, a jó okoknak veszedelmes elbomlásával.

Rámene azért a király Ausztriára, és azt erősen megrablá, sok városokat benne megveve. Bécset megszállá és ha hamar követek a császártól nagy alázatossággal, hizelkedéssel, igérettel el nem érkeznek, oda lett volna akkor az egész Ausztria. De a király azoktól megenyhődék, végeze a követekkel, hogy bizonyos határidőre, bizonyos összeg pénzt a császár neki letegyen, addig a király a megvett városokat birná, a császár a koronát és jogát eleresztené. Így azért meglőn ismét a szövetség; a király itt is megmutatta nagylelkűségét, mert noha nem vala a végezésben, a császárnak a megvett városokat visszaadá és Ausztriát épen visszaereszté.

A király a császárt úgy mint fegyverrel meggyőzé, úgy királyi méltóságos nemeslelkűséggel is akará. De a császár hamissággal felele neki, az igéretekben semmit meg nem álla; ez lőn azután méltóbb bosszúja a királynak az elsőnél, kivel magára a császár bút, veszedelmet és gyalázatot hoza. Ha a német császár a magyar nemzettel Mátyás király alatt törökre egyenlőképpen ment volna, bizony általúzték volna a tengeren. Hogy a két elme nem egyezhetett, Isten dolga.

Mátyás király csehországi királylyal újabb szövetséget szerze; nem akará sok ellenséggel magát megterhelni felettébb. Nem ravasz, hanem bölcs a török közmondása: ha tiz ellenséged van, a kilenczczel békélj meg, a tizedikkel hadakozzál. Mátyás királynak más nagyobb ellenséggel való hadakozásra gondja volt, azért szövetséget szerze egygyel, hogy szabadabb legyen a másikkal. A király azért nem szenvedheté tovább a római császár hitetlenségét és szavának meg nem állását, holott kit igértek vala a követei, semmit sem álla meg benne. Igen nagy készülettel lőn reá és Ausztriára s maga akara magának végrehajtást tenni vitéz kardjával. De azonban a török császár is, mint az ólálkodó éhes farkas, látván a királynak messze voltát, Sléziában való hosszú gyüléseit, ráküldе országára, és azt igen megraboltatá és dulatá, harminczezer lelket belőle elvive. Nosza most, magyar király, megválik állandó-e szíved, helyen van-e bátorságod? Két világbiró császár ellenséged; elég volna egy is, hogy elnyelne. Tudniillik a Hercules nem vétetett istenek számában, meddig a sokfejű hydrával meg nem harczola; így a mi dicsőséges királyunk is, míg a két császár erejét egyszersmind meg nem próbálá, nem nyughaték meg. Az ő élete merő bátorság volt és minden gondolatja vitézség; az ő elméjében és szájában mindenkor ama híres római generalisnak szava volt: Bátorság és cselekvés erősitette a magyart, nem habozó tanács, mit a félénkek óvatosságnak neveznek. Utána indula a töröknek; Jajczáig úzé, de el nem érheté, hanem kiválogata tizenhatezer lovast, a kik visszanyerék a zsákmányt; Verbaszint Boszniában megvevék, és sok számtalant a törökben

levágának. Így álla azért bosszút a király egy császáron. A másikkal mit csinála azután, íme, megmondom. Nagy kénytelenségét írja Bonfinius a királynak német császár ellen való hadakozására; csaknem üstökén fogva vonattatott reá, holott őnéki mind okai, mind kedve nagyobb volt a török ellen való harczolásra, de

Mátyás bevonulása Bécsbe.
(A bécsi Philostratus-kódexből.)

a császár minden igyekezetében meggátolá. Sok volna mind ebben a hadakozásban való történetekről való észrevételeket írnom, mert hosszú is vala és sok történt. Mivel én hadi observatiókat most nem ex professo írok, elhagyom azért; a ki örömest látná, tekintheti a históriát; ottan meglátja a király vitézségét, szorgosságát és hadakban való fáradhatatlanságát, kiket ő mind úgy cselekszik, valamint más emberek valami kedves mulatságot. Tanúlhat innen

mindennemű hivatalú ember, hogy a maga dolgaihoz ne nyögve, ne megunva nyúljon, hanem jó víg kedvvel és teljes lélekkel. Így azért a mi királyunk is gyönyörüségűl vevé minden hadi fáradságait; nem csuda tehát, hogy soha meg nem uná, hanem halála órájáig vitézségben fáradozék, szintén mint régenten Archimedes a maga figuráinak szemléléséhen életének utolsó fuvallásáig marada.

Azt írják a krónikák, hogy Mátyás király halála előtt csaknem az egész ázsia- és európabeli fejedelmektől vala követség nála, kik mind barátságot és békességet kérének tőle. De szintén úgy nem örülhete neki sokáig, mint Nagy Sándor, kinél az egész világi követek harmadnappal halála előtt összegyülének. Így van e világi dicsőség, így a benne való reménység; mikor az üveg legfényesebb, eltörik. Ilyen állapotjában azért meghala a vitéz Mátyás király, kinek sok csodálói, kevés követői voltanak, maradának. Bízvást boldog életűnek mondhatjuk, kinek annyi testi és lelki jókat és szerencséket az Isten ada. Élete nem rövid. Nem rövid, mert ennyi dolgot vive véghez; két császárt, két királyt megzabolázhata, velenczei respublicát adóztatá és ez egész világot jó hírével nevével betölté. Egynéhány nappal azután megégé Bécs városa, mint Turnus veszedelme után Ardea. Talán ennek a királynak nagy geniusa nem szenvedhette az ő halálát valami bosszú nélkül, avagy onnan kezdte el az ország többi veszedelmét, mintha immár nem kellenének többé ezek, elhalván Mátyás király.

Az osztrák háborúk emlékére vert érem.

MÁTYÁS KELETI POLITIKÁJA.

IRTA: GRÓF KUUN GÉZA.

I.

A HADJÁRATOKNAK okai nem mindig önzők, a milyen a haszonvágy, valamely tartomány gazdagságáról, jeles terményeiről szóló hír, a remélt jólét, a kecsegtető alkalom stb.; hanem önzéstelen psychologiai okok is lehetnek, az erkölcsi világrend tényezői, melyek azonban elég gyakran nem az egyedüliek, hanem másféle történelmi okokkal szövetkeznek.

Ilyen önzéstelen ok: a szabadság védelme, a sértés megtorlása, melyre a nemzeti becsület kellő megóvása indít, a közjogi tekintet, — valamely uralkodó szellemi áramlat s mélyre ható érzés, minő a vallásos eszme, vallás-politikai tekintet, — az ethnographiai összefüggésnek vonzóereje, — a multak utánhangzata, visszaemlékezés és az őshaza iránt viseltető kegyeletes érzés. Helyes politikát követ az, ki az ethnographikus vonzódást s hagyományos törekedéseket, az előbbi nyomán járó lehetőleg gyors áthasonítást, az érdekek közösségét, népének előnyére helyesen használja fel; de helytelen politikus az, ki czéltévesztetten s idétlenül mindezekkel visszaél. A vezetőt azonban nem az egyes tényekről itéljük meg, hanem a tények folytonosságáról, közreműködő hatásairól, a megfutott pálya összpontos vonalairól s végeredményéről.

II.

A családi hagyományok még a nemzetieknél is közvetlenebbek, a hagyomány éltető vizeinek ősforrásai, s épp közvetlenségüknél fogva, nagy mértékben hatályosúltak; azonban a nemzedékek rendjén, néha rövid idő alatt, elerőtlenednek, meglankadnak. A nemzeti hagyomány felettébb szívós; az eshetőségeket nem latolgatja, a változás esetén elérhető hasznokat számításon kivül hagyja, az új állapotok derűs képét meg nem alkotja, nem politizál, hanem a különnemű

áramlatokkal szemben nagy és bámulatra ragadó ellenállásra képes. A családi hagyományok elég gyakran a nemzeti hagyományok hatályosúlt kifejezései s némely kiváló egyén lelkében nyilatkoznak meg leghatározottabban s legtisztábban ragyogó fénysugarakként. Nagyratörő lélek, bátor szív kell az erős érzések fölnevelésére s ápolására, a nemzeti s családi hagyományok termékenyítő befogadására. Az ilyen kellékekkel felruházott egyén mintegy a hagyományi letét őre s nagyban gyarapítója. Ilyen volt nemzetünk történetében »Krisztus győzhetetlen athletája«, mint a hogy III. Calixtus pápa Hunyady Jánost nevezi; ilyen volt fia, Mátyás, kinek nagysága nemcsak kora történetét töltötte be ragyogással, de a népek költészetét is. Az őrizetükre bízott letét, melyet oly igen nagy mértékben gyarapították, nemcsak saját családjuk s nemzetük drága hagyománya volt, hanem az a kereszténységnek régtől fogva ápolt hő óhajtásait, törekedéseit is magába zárta, melyeknek megvalósítását nyugat népei Magyarországtól várták. De itt a Hunyady-háznak a török világbíró hatalma iránt táplált ellenséges indulatáról szólva, külömbséget veszünk észre Hunyady János és fia, Mátyás közt. Az előbbinek lelkét a gyűlölet teljesen betölti, éjjel-nappal a harczias török ellen bosszús terveket forral, míg az utóbbi ugyan a keresztény hitnek kiváló bajnoka, de hadi tervei megalkotásában nemcsak kelet felé néz, hanem keletnél még sokkal inkább nyugat felé, mert lángesze távoli czéljai tetőpontját a nyugati császárság elnyerésében, kivívásában látja.

Hunyady János.
(Thuróczy krónikájának budai kiadásában.)

III.

A nagy példák vonzva-vonzanak s Mátyás király lángeszét bizonyára atyjának tündöklő példája hathatósan élesztette. Mátyásnál — mint a hogy oly szépen s helyesen jegyezte meg Fraknói Vilmos, — a lángelme azon legritkább alakjában jelentkezett, mely birtokosát az eszmék világának magas regioiban otthonossá és egyúttal a közélet gyakorlati problemáinak megoldására is alkalmassá teszi.

Az idealismus és realismus ugyanezen kapcsát látjuk Hunyady Jánosban is; és példája ezen főpontra nézve bizonyára nagy mértékben hatott fia lángelméjére.

Hunyady János nemcsak a törökök megrontó pörölye volt, hanem Oláh- és Moldvaországban is éreztette fegyverei hatalmát s azon igyekezett, hogy azoknak birtokában Magyarországot minél inkább megerősítse. Fényes hadjáratainak elején Mátyás is fölismerte, hogy a melléktartományok fejedelmeinek megoltalmazásával Magyarország megmentésére a legbiztosabb védőbástyákat emeli. Ezért

Jajcza.
(Rajzolta Dörre Tivadar).

elhatározá, hogy az oláhországi vajda (Vlád) segítségére fog menni. Ez igen helyes politika volt s nemcsak a törökre való tekintettel, hanem a magyar közjog értelmében országa állami fenhatóságának megóvására is; mindezekben Mátyás a nemzeti hagyomány útján járt. De abban is helyesen cselekedett, hogy a mint megtudta, hogy Vlád kegyetlenségeivel gyűlöltté tette magát alattvalói előtt,

Mátyás jajczai levelének záradéka.

elejtette pártfogoltját, sőt fogva küldte Budára; vetélytársát azonban, Radult, megerősítette a fejedelmi méltóságban. Az erkölcsös, igazságos politika, ha talán más sikerre nem is vezet, nagyban gyarapítja az azt követő egyén vagy kormány tekintélyét és ez magában véve is nagy siker. Őszinteség és politika, egymással bármennyire egyesíthetőnek találta is a kettőt Niebuhr, Bunsen s felejthetlen emlékű barátom, báró Goethe Farkas, a nagy költő unokája, mind a három kiváló tudós és porosz diplomata, bizony, már alapértelmüknél fogva divergens fogalmak; s a középkorban őszinte politikáról már éppen nem lehet szó.

Mátyás király 1464-diki hadjáratának Bosniában a török ellen, egy közte s II. Pius pápa közt történt megállapodás szerint, egyenesen Konstantinápoly felszabadítására kellett volna irányúlnia. A pápa Anconából személyesen vezette volna az olasz hajóhadat Konstantinápoly megszállására s egyidejüleg Mátyás a másik oldalról intézte volna a támadást; de a hajóhad csak nem indúlt meg s aug. elején Mátyás arról értesült, hogy a török császár személyesen Jajcza alá jött s már is löveti a várat. A mint a leverő hírt vette, azonnal Jajcza felmen-

II. Mohammed.
(Giovanni Bellini festménye).

tésére indúlt s erről a pápát értesitette. De már néhány nap múlva megrenditő gyászhír állította meg útjában. A pápa, mikor élete leghőbb óhajának valósulását biztosítva, a szemei előtt horgonyozó hajóhadat indulásra készen láthatta, — sorvasztó lázok áldozata lett. Aug. 15-dikén elhunyt. Mátyás a hadjáratot magára hagyatva is megindította s október 19-dikén Zvornik alatt tábort ütött; s míg vezérei a várat ostromolták, ő maga egyik hadosztályát Szrebernik alá vezette s azt néhány napi ostrom után bevette. Zvornik azonban keményen tartotta magát,

s az őszi esők a járhatatlan utakon az élelmiszállítást annyira megnehezítették, hogy Mátyás november második felében az ostromot abbahagyta és visszatért Magyarországba azon szándékkal, hogy a jövő évben alkalmasabb évszakban ott újból megjelenik. Török források szerint Mátyás az érkező török segédhadak hírére hagyta volna el Zvornik várát és indúlt volna haza nagy gyorsasággal. A hivatalos követi jelentések a török historikusok előadásának ellenmondanak. Hogy félelem késztette volna Mátyást a hazatérésre, rettenthetlen bátorságáról fel sem tehető; hiszen Mátyás kereste a veszélyt, nem hogy előle kitért volna s képtelen állítás az, a miről Szead-eddin tudósít, hogy a magyarok hallották volna az utakat ismerő emberek beszélgetését a várbeliekkel s ebben meg nem akadályozták.

1467-ben Mátyásnak ismét alkalma volt keleti ügyekkel foglalkoznia. A lengyel király Moldvaország vajdáját, Bogdánovics Istvánt, reá vette, hogy Erdélyt Magyarország királya ellen fellázitsa, a mi a vajdának sikerúlt is; de Mátyás a lázadást még idejében elfojtotta s Erdélyből Moldvába nyomúlt, hogy bosszút álljon István vajdán, ki a magyar korona fenhatósági jogainak nyilvános sérelmére idegen fejedelem védnöksége alá helyezkedett s ezen felül még a törökkel is szövetkezett. Mátyásnak Moldvaországban főérdeke lévén a magyar állam fenhatóságának biztosítása, szerencsétlen hadjárata után a hódolattal egyelőre beérte, noha a moldvabányai öldöklés megtorlásáról nem mondott le. Váradon fényes török követség járúlt Mátyás elé, hogy vele hosszabb fegyverszünetet kössön. Mátyás azonévi politikai actiója Csehország felé fordúlt; mégis úgy tett, mintha keleti hadjáratra készülődnék. Az ilyen politika többnyire sikerrel szokott járni.

IV.

1473-ban Mátyás követeket küldött *Uson-Hassan*-hoz, Perzsia uralkodójához, erzingani táborába. Perzsia fejedelme, ki a törökökkel évek óta háborút folytatott, kapott a kecsegtető alkalmon s 1475-ben szintén követséget küldött Budára. Mátyástól kétségen kivül igen helyes politikai kezdeményezés volt, hogy érintkezésbe lépett Perzsia uralkodójával azon czélból, hogy vele szövetséget kötvén, egyidejűleg támadják meg a törököt: keletről a perzsa, nyugatról Mátyás. — Ezenközben István moldvai vajda közel százezernyi török sereget győzött le s a zsákmányul ejtett török zászlókat s más becses tárgyakat követei által Mátyásnak felajánlotta. A királyt biztosította, hogy fenhatóságát elismeri s magát seregestől rendelkezésére bocsátja. Mátyás nagy örömmel fogadta a biztosítást; felejtette a moldvabányai éjjelt, személyes sérelmét, kapott súlyos sebeit s a vajdát kegyelmébe fogadta; mert mindezeknél előbbre tette országa s a kereszténység érdekeit. Ezen önmegtagadásában nemcsak politikájának jelessége, hanem nagylelkűsége is fényesen megnyilatkozott.

Leodium galliar clarissima & potētissima ciuitas hoc anno M.cccc.lxviij. a carolo burgundior duce capta & ingēti edita cede. diripit. Superiorib9 cū annis inter leodiēses & burgūdionū ducē maxie contentiones agebant. q3 cū leodiēsis eps extinguere tēptasset a ciuib9 suis vrbe pulsus fuit. ideo summ9 pontifex tricariensem epm legatū eo misit. Is in carcerē trudit. Quā ob rē indignatus dux vrbē in germania populosissimam presente & fauente ludouico frācor rege acerrimo īpetu ac plio vrbē expugnauit ac eā euertit

Mathias inclitus rex hungarie bosnēse regnū hac tēpestate aggressus castrū iaytza tū loci natura tū vo memior altitudine munitissimū dedition cepit. Inter hec sacro regni hungarie diademate a manibus friderici romanor cesaris magna cū difficultate rehabito. rex sexto sui regni. Anno xpi M.cccc.lxiiij. in die cene dñi astantib9 pceribus cū solēnitate maria coronatus. Post hec mahumetē turchor imparatorē in expugnatione dicti castri iaytza in fugā vertit. relictis machinis & tormentor generib9 inglori9 in turchiā rediit. Tandē post aliqua tpa castrū siue castellū turchor sabatz denoiatū ad lit9 fluminis zaue vel saui p eosdē ex lignis terraqȝ multū curiose pforti ope pparatū (vt sequēs figura p omnē diametrū ac formā ostendit) turrib9 ac fossatis ac vallibus. necnō minus militibus munitū diro hiemis sub rigore obsedit. in quo lignea menia ex tabulis fabricata sunt. quar tabular cōpago ita solidū est vt vix ab intento posset iunctura dprehendi. Suntqȝ triclinia ambitu pliriore distincta portic9 in oī decore disposite. Area vo curtis ingēti ambitu cincte vt amplitudo ipā regiā aulā ostentat. Dūqȝ rex acrius plio insisteret. turchi rapto comite iohāne de witebitz ab exercitu regis ad castellū. eo interfecto caput ei9 absciderūt cū flauescēte copiosaqȝ coma haste suffixum ad terrorem exponi iusserunt. Mathias rex indignatus vi aggressus dedition cepit ac expugnauit ingenti gloria. Nouissime turchi anno M.cccc.xcij. iterato castellū inuaserūt. ab hungaris repulsi ad propria redierunt

Sabatz

Szabács vára.

(Schedel 1497. évi világkrónikájából.)

A kenyérmezei diadal helye.
(Rajzolta Székely Árpád.)

Még ezen évben II. Mohammednak egy hosszabb fegyverszünetre irányúló ajánlatát visszautasította. Megtette nagymérvű előkészületeit egy ellene inditandó hadjáratra, majd Szabács alá vitte seregét s egyszersmind fenyegető állást foglalt el Nándorfehérvárral szemben. Az 1476-dik év első napjaiban kezdette meg az ostrommunkálatokat, a melyeknél egy új találmányt alkalmazott. Elvégre a törökök megadták magukat s február 15-dikén megnyitották a vár kapuit. Mátyás a megrongált építmények kiigazítását elrendelvén, Budára visszatért azon szándékkal, hogy a háborút mielőbb folytatni fogja. Azonban a nyugati újabb constellatiók egész figyelmét nyugat felé irányították.

1479-ben az Oláhország felől Erdélyt megrohanó törököket Mátyás két jeles hadvezére, Báthory István erdélyi vajda s a molnárlegényből vezérré emelkedett Kinizsi Pál Szászváros közelében a Kenyérmezőn teljesen megsemmisítette.

Otranto felszabadításának emlékére vert érem.

Ez egyike volt Mátyás legfényesebb hadjáratainak.

A következő évben Mátyás Bosnyákországban verte meg a törököket öt napig tartó véres csata után s Kinizsi Pált egyidejüleg Szerbiába küldte, hol a nagy hős a törökön többször vett diadalmat. Bosnyákországban Mátyás, hasonlóan Zsigmond királyhoz, a bogumil hitfelekezetűeket erőszakkal is igyekezett a róm. kath. egyházhoz téríteni s ezzel épp úgy, mint Zsigmond, náluk nagy elkeseredést idézett elő. Egy régi horvát krónika megjegyzi, hogy a bosnyákok a vallásüldözés miatt inkább hódoltak meg a töröknek, mint a magyarnak. Ez nem volt helyes politika, de psychologiailag teljesen megokolt; csodálkoznunk kellene, ha Mátyás király, a nyugati egyház hitbuzgó bajnoka, a bogumilismus iránt közömbösnek mutatkozott volna.

Még ugyanezen évben Mátyás, hírét vevén annak, hogy a török Dél-Olaszországba rontott s Otranto városát hatalmába ejtette, Magyar Balázst egy kis

csapat élén nagy gyorsan oda küldi s ez elfoglalván a várost vízzel ellátó forrást, a törökök kénytelenek voltak megadni magukat. A forrást mai nap is »a magyarok forrásá«-nak nevezik.

Mátyás keletre irányuló politikájának keretében Dsem herczeg története

Bajazád szultán.
(A Historia imperatorum Turciae miniatureje.)

érdekes közbetét, a melyről azonban itt nincs helyén bővebben szólni. Csak azon megjegyzésre szorítkozom, hogy Mátyás azért óhajtotta annyira Dsemnek hozzá való küldését, mert alkalomadtával fel akarta használni az oszmán birodalom ellen.

1483 őszén Geréb Mátyás horvátországi bán a császár területére tört török sereg felett fényes győzelmet vivott; majd Bajazád követei jelentek meg Mátyás előtt s vele öt évre fegyverszünetet kötöttek. De már a következő év nyarán (1484-ben) a szultán elárasztotta hadaival Moldvaországot s ugyanekkor kétezer török fegyveres Temesvár vidékét rohanta meg. Kinizsi Pál ezúttal is döntő csatát vivott s a török hadat szept. 13-dikán teljesen megsemmisítette. Így vezetett Mátyás fényes pályája a félhold hatalma ellen győzelemről győzelemre!

Mátyás király.
(A wolfenbütteli Cortesius Korvin-kódex miniatureje).

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS AZ OLÁH VAJDASÁGOK.

IRTA: JANCSÓ BENEDEK.

V. László király 1457. márczius 21-én kiadott oklevelében Hunyady János vétkei között felsorolja, hogy »a hűséges havaselvi és moldovai vajdákat hol megölte, hol elkergette s helyökbe olyanokat tett, a kik neki lekötelezettjeik valának«. Ez oklevél Hunyady János iránt való ellenséges indulattal ugyan, de oly kétségbevonhatatlan igazságú tényt hoz fel, melynél hívebben Hunyady politikáját az oláh vajdaságokkal szemben semmi sem jellemezhetné.

Az oláh vajdaságok politikai magatartását úgy a török birodalommal, mint Magyarországgal szemben saját érdekök határozta meg. Gyenge erejű, kicsiny országok voltak s azért a két hatalmas versengő fél között csak ravasz és kétszinűen egyensulyozó politikával vélték a maguk különállását úgy a hogy megtarthatni. A román történetirás e politika atyjául és mesteréül I. Mircea havasalföldi vajdát dicsőíti, olyan politikai felfogást és szerepet tulajdonitván neki, mint a magyar történetirás Fráter Györgynek, az erdélyi fejedelemség politikája

megalapitójának. Ez alkalmazkodó ravasz politikájának volt eredménye az a szerződés, melyet 1411-ben Mohammed szultánnal kötött s mely azután századokon át alapja volt Havasalföld függő viszonyának szemben a török birodalommal. Ez a szerződés nagyon előnyös volt Havasalföldre, mert benne a szultán az ország egész állami függetlenségét meghagyta; csupán csak azt kötötte ki, hogy évenkint 3000 garast vagy 300 ezüst tallért fizessen adóba.

Mikor Mátyás király 1458-ban a trónra lépett, a két oláh vajdaságban két olyan vajda ült a trónon, kik ellenségei voltak Magyarországnak, még pedig nemcsak érzületben, de tettben is. Mind a két férfiú a maga módja szerint első rangú és jelentékeny alakja a román történelemnek.

IV. Vlád vagy Tzepes vajda, trónra jutván, valószinűen azért, hogy pártfogóinak, a törököknek kegyébe behizelegje magát, üldözni kezdette az országában élő magyar alattvalókat. Román történetírók[1] beszélik róla, hogy miután odahaza biztosította uralkodását, betört Erdélybe. Feldulta a Barczaságot, Fogarast, hamuvá égetvén a falvakat és kolostorokat. Felégettette Brassó külvárosait és egy templom előtt a szászok közül igen sokat karóba huzatott, nyugodtan reggelizvén a karóba huzottak jajkiáltásai és nyögései között. A szászokra azért haragudott, mert azt hitte, hogy a szászok egy trónkövetelőt rejtegetnek és hajlandók alkalomadtán tettleg is támogatni.

A szászok az éppen most trónra lépett Mátyásnál panaszt tesznek Tzepes dulásai miatt. Mátyás azonban nem ér rá a brassaiakkal és az oláh vajdák ügyeivel foglalkozni. Fontosabb ügyekkel van elfoglalva; de tudja is, hogy Tzepesnek volt némi oka a szászokat a maga módja szerint megrendszabályozni.

A moldvai vajda, István, követi Tzepes vajda példáját; betör Háromszékre, hogy ily módon az erdélyi vajdát az elűzött Áron Péter moldvai vajda kiadására kényszerítse. Dulásainak nem lesz meg a kivánt eredménye. Mátyás királynak tudomására jut a moldvai vajda betörése, de ellene sem tesz semmit.

Mátyás rendkívül türelmes magatartása összefügg keleti politikájával, melynek atyjáéval ellentétes volta első tekintetre annyira szembeötlő.

Tévednénk azonban, ha azt hinnők, hogy Mátyás támadóan sohasem lépett volna fel és nem fejtett volna ki annyi buzgalmat és erélyt, mennyit, politikájának vezérelveit ismerve, tőle jogosan meg lehetett várni. Mikor azt tapasztalta, hogy az oláh vajdák magatartása, a kisebb szabású szomszédi torzsalkodás kereteit meghaladva, birodalmi politikájának féltékenyen őrzött határvonalait érintik, határozottan és cselekvően lépett föl ellenök.

Ilyen tettleges beavatkozásra csakhamar megjött az alkalom. Tzepes kegyetlenségei miatt a boérok Tirgovisten gyűlést tartottak s helyébe öcsését, a szép Radut (Radu cel frumos) választották. Miután Tzepest leghivebb emberei is

[1] *Tocilescu:* Istoria romàna. Bucuresci 1887. 48. és köv. lapok.

elhagyták, Erdélybe menekült azzal az elhatározással, hogy Mátyás királynál keres pártfogást, ki őt Kilia visszafoglalásáért már előbb a maga emberének tartotta s kitől már a háború kitörésekor segitséget is kért. Mátyás személyesen akarta Tzepest visszahelyezni, de követei utján Radu szintén meghódolt Mátyásnak. Ezek a követek arról is meggyőzték Mátyást, hogy a havasalföldiekre nagy sérelem lenne Tzepes visszavitele, mert kegyetlenkedései miatt az egész ország ráunt és irtózik tőle. István vajda is igyekezett közreműködni abban, hogy Mátyás vissza ne vigye Havasalföldére Tzepest. A ravasz Tzepes, mikor Erdélybe jött, hogy Mátyásnál pártfogást keressen, azt a mondást követve: két vasad legyen a tűzben, Resinárról a szultánnak egy levelet írt, melyben azt az ajánlatot tette a szultánnak, hogy Erdélyt a kezeire játszsza, ha visszafogadja kegyelmébe. Levelét a nagyvezir István vajdának adta át, ki Radu követei útján Mátyás király kezébe juttatta. Mátyás ezután szándékát megváltoztatta; Tzepest magával Budára vitte, hol tisztességes fogságba helyezte.

Tzepes vajdának csakhamar társa is akadt Moldva elűzött vajdájában, Áron Péterben. István vajda törökkel való szövetkezése Mátyás figyelmét a moldvai ügyekre fordította; annál is inkább, mert ez a vajda nemcsak a törökkel szövetkezett a havasalföldi vajda ellen, hanem Lengyelországnak is meghódolt, mi a Moldva felett praetendált magyar felsőség megsértése volt. Mátyás megparancsolta az erdélyi vajdának, hogy Áron Pétert Budára küldje; valószinűen azért, hogy vele, mint trónkövetelővel, István vajdát épp úgy féken tarthassa, mint Tzepessel Radut.

István vajda meg is érdemelte Mátyás különösebb figyelmét, mert egyáltalán nem maradt nyugton. 1465-ben Radutól elfoglalta Kilia várát. Időközben történt, hogy az erdélyiek az 1467-ki adóreformok miatt Veres Benedek vezetése alatt fellázadtak Mátyás ellen, sőt István vajdával is összeköttetésbe léptek. Mátyás tekintélyes sereggel gyorsan Erdélyben termett, hol a meglepett lázadók meghódoltak. Némelyek azonban István vajdához menekültek, ki szívesen fogadta őket. Mátyás az erdélyi zavargások lecsillapitása után elérkezettnek látta az időt a moldvai vajda megfenyítésére is. 1467. november végén az ojtozi és gyimesi szorosokon át betört Moldovába. István mindjárt kezdetben békét ajánlott, de Mátyás, nem tartván őszintének béke-ajánlatát, tovább ment. Midőn Moldva-Bánya helységben seregével együtt gondtalanul tanyázott volna, István éjnekidején rátört és seregéből nagyon sokat levágott. István diadala ugyan nem volt oly szörnyűségesen nagy, mint azt a román történetirók hirdetik, de mivel maga Mátyás is sulyosan megsebesült, kénytelen volt seregével visszatérni Erdélybe.

István vajda a nyert zsákmány egyik részét Kázmér lengyel királynak küldötte s egyúttal panaszt is tett Mátyás hadjárataért. Kázmér felvilágositásokat kért emiatt Mátyástól. Mátyás 1468. április elején azt felelte, hogy azért tört be Moldvába, mert István vajda nem tartotta meg igéretét, a hozzá menekült

lázadókat pártfogolta, a törökkel szövetkezett és Mátyás tartományait több ízben pusztította. A mi pedig Magyarországnak Moldva felett való jogát illeti, »a moldvai vajdák mindenkor a magyar királyoknak szolgáltak; e tartománynak soha más vajdája nem volt, csak olyan, kit a magyar király küldött oda. Hisz a mi atyánk is, a ki csak kormányzó vala, tetszése szerint egymásután nevezett ki több vajdát anélkül, hogy valaki ellent mondott volna«.

Hogy Mátyás király 1468-ban István vajdát nemcsak meg nem ajándékozta Küküllő és Csicsó várakkal, sőt formalis békét sem kötött vele, bizonyítják Istvánnak ezután következő tettei. 1468-ban szerződést köt a lengyel királylyal, melyben a lengyel királyt urának ismeri el, csakhogy az őt megvédelmezze minden ellenségétől: törököktől, tatároktól, magyaroktól stb. 1469-ben pedig 8000 lovassal pusztítja a Székelyföldet azon ürügy alatt, hogy Áron Péter ott időzik; sőt Áron Pétert becsalatja Moldvába és kivégezteti. Mindez lehetetlen lett volna, ha Mátyás formaszerint való békét köt vele; sőt ezenfelül még két várral is megajándékozza. Lehetetlen, hogy Mátyás a Székelyföld földulása után is meghagyta volna a szóban forgó két vár birtokában.

Mátyás és István kibékülése, illetőleg István meghódolása későbbi dolog. István, miután látta, hogy Magyarországtól nincs mit tartania és Lengyelország biztos pártfogását is megszerezte, Havasalföldére vetette tekintetét. Belekötött Radu vajdába s azt több csatában megvervén, helyébe Laiot Bassarab-ot ültette (1471.). Radu a törökhöz menekült s ily módon a török hatalmat is bevonta a két vajda közötti harczba. István a veszedelem közeledtére nemcsak segítséget kér a keresztény fejedelmektől, de Mátyásnak egyenesen meg is hódol. Mátyás Magyar Balázs erdélyi vajdát küldi segítségére. István Berlád mellett megveri a törököt; de tudja, hogy a török a szenvedett vereséget nem hagyja boszulatlanul, azért Mátyásnak 1475-ben ujra meghódol, ki e tényről augusztus 15-én oklevelet ád ki, mely igen érdekes világot vet az oláh vajdaságoknak Magyarországhoz való viszonyára.

Mivelhogy István vajda — mondja az oklevél — Mátyás királyt természetes urának ismerte el és neki, valamint a szent koronának is tartozó hűséget igért, Mátyás őt és boérjait s az egész Moldvát kegyelmébe visszafogadja. István megigéri, hogy mindazt teljesíti, mit jog és szokás szerint az előbbi vajdák is tenni tartoztak a magyar koronának. Mátyás nemcsak megbocsátja, a mit eddig ellene a moldvaiak vétettek, hanem igéri azt is, hogy senkit sem fog országában megtűrni, még kevésbbé pártolni, a ki Istvánnak ellensége. A két tartomány közötti határokban is a király mind István moldvai, mind Vlád havasalföldi vajdákat azon kiváltságok szerint erősíti meg, miket Sándor és Mircea kaptak a magyar királyoktól. Minthogy István személyesen és országával együtt kötelezi magát segítségre nemcsak a pogányok, de a királynak minden ellensége ellen, a király is István vajdát személyesen fogja védelmezni, valamikor szükség lenne

rá, hacsak az ország nagyobb ügyei nem foglalnák el, a midőn lehetőleg nagy segítséget fogna neki küldeni. Ha pedig megesnék, hogy István és boérjai a királynak birodalmába kényszerűlnének menekűlni, itt jó fogadtatásra találnak; szabadon vissza is mehetnek, sőt a király tehetsége szerint elő is mozdítja visszamenésöket.

E szerződés Havasalföld tényleges vajdájául Vládot, azaz Tzepest nevezi meg, holott ekkor tényleg még Laiot Bassarab volt a vajda.

Tzepes vajdát Mátyás valóban visszahelyezte trónjára azért, hogy Havasalföldén is hű embere legyen, ki az utóbbi esztendőkben a török ellen szép sikerrel és nagy dicsőséggel hadakozó István vajdát mindenben segítse s így a hozzá hű oláh vajdák segítségével a török hatalmat meggátolja a Duna vonalának átlépésében.

Alig hagyta el azonban Báthori Havasalföldét, vége lett Tzepes uralkodásának is. Miután volt egy Tzepelus vajda, s utána egy Calugarulnak nevezett Vlád vajda is, a román krónika-írók e három vajdából egyet csináltak: *Calugarul Vlad voda Tzepelus*-t, a ki nem lett volna senki más, mint Tzepes vajda, ki első uralkodásának kegyetlenségeit megbánva, nemcsak jámbor és istenes férfiúvá lett, de búnbánata külső jeléül kaluger öltözetet is viselt volna. E hagyományt csak a különböző vajdáktól kiadott oklevelek pontos vizsgálata alapján sikerűlt legújabban azzal a homálylyal egyetemben eloszlatni, mely éppen e hagyomány következtében az 1477—1493-ig uralkodott havasalföldi vajdák egyénisége felett borongott.

Tzepes vajdát két hónapi másodszori uralkodása után megölte Laiot Bassarab öcscse, Mlád Bassaráb, kinek *Tzepelus* melléknevet adtak s a kit emiatt a román krónika-írók éppen az általa megölt Tzepessel tévesztettek össze. Ez a Tzepelus vagy ifjabb Bassarab természetesen a törökök szövetségese volt. 1479-ben Alibég társaságában berontott Erdélybe, de a híres kenyérmezei csatában vereséget szenvedtek. Tzepelust is utólérte az oláh vajdák sorsa. A Calugarulnak nevezett Vlád személyében trónkövetelő támadt, ki István moldvai vajda segítségével a tróntól megfosztja, elfogja és kivégezteti. E Calugarul Vlád vajda inkább kolostor- és templomalapításairól nevezetes, mintsem hadi vállalatairól.

De egy más fordulat is áll be, a mi Mátyás figyelmét ismét elvonja az oláh vajdaságoktól. Bajazid szultán a Dsem herczegtől támasztott zavarok miatt szükségesnek látta Mátyást öt évi fegyverszünettel kinálni meg. Mátyás el is fogadta, de oly feltétel alatt, hogy a török nem fog egyetlen keresztény országot sem megtámadni ez idő alatt. Így tehát egy kis időre csendesség lett keleten. Nem sokáig tartott, mert Bajazid 1484-ben elfoglalta Kiliát és Dnjeszterfehérvárat. Mátyás, bár el volt foglalva Bécs ostromával, mégis észrevette, mekkora veszedelem rejlik abban, hogy a török a Duna vonalán átjöve, befészkelte magát e két erősségbe. Mátyás szemrehányásaira a szultán azt feleli, hogy ő nem szegte meg a békét, mert Moldva és Havasalföldе nem voltak a kötött békébe foglalva,

mit bizonyít a béke-oklevél szövege; különben igéretet tesz, hogy a két oláh vajdaságot többé nem fogja bántani. Mátyás látva, hogy a szultánnak formailag igaza van s hogy a baj a szerződés szövegét fogalmazó Várdai Péter érsek vigyázatlanságából származott, a történt dolgokba belényugodott s István vajdát, hogy a veszteségért kárpótolja, ekkor ajándékozta meg Csicsó és Küküllő várakkal.

Várdai érsek vigyázatlanságának igen súlyos külpolitikai következménye lett. István vajda egyenesen Mátyást okozta, de látva, hogy Mátyástól a törökkel kötött béke lejártáig, 1489-ig, a török ellen az elfoglalt két vár visszafoglalására nem remélhet semmi segítséget, Kázmér lengyel királyhoz fordult s neki 1484 szeptember 15-én személyesen meghódolt. Biztatást és némi segítséget nyervén a lengyelektól, István vajda megkisérlette a két vár visszafoglalását. Az eredmény az lett, hogy a török elpusztította Moldvát. Mátyás István vajda e tettében a magyar állam Moldva felett gyakorolt fennhatóságának megsértését látta. Érdekesen tárgyalja e kérdést abban a levelében, melyet Zsigmond ausztriai herczegnek írt.

Mátyás semmi szín alatt sem akarta megengedni, hogy a Moldva felett való védnökség átmenjen Lengyelországra. Miután az osztrák dolgok teljesen lekötötték erejét, diplomácziai úton igyekezett Moldvára való jogát sértetlenül fentartani. 1486-ban III. Incze pápánál bepanaszolta a lengyel királyt, hogy Moldvát elvonta a magyar király iránt tartozó hűségtől. A pápa még ez év juniusában azt felelte, hogy az ügyet a szent szék döntése alá bocsátotta s igyekezni fog megóvni Magyarország minden jogát. 1489-ben vissza is itélte a pápa Moldvát Magyarország hatalma alá. Mátyás el lévén a nyugati ügyekkel teljesen foglalva, megelégedett e diplomácziai diadallal, melyet teljessé és gyakorlatilag értékessé csak úgy tehetett volna, ha alkalomadtán diplomácziailag elismert jogait úgy Kázmérral, mint Istvánnal szemben fegyverrel érvényesiti. Erre azonban sem idő, sem alkalom nem volt; mert a nagy király egy év múlva 1490 április 6-án meghalt.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS AZ OROSZOK.

IRTA: MÁRKI SÁNDOR.

Harmadfélszázadig fizetett adót Oroszország a *kipcsaki* tatár kánságnak, míg végre III. *Vasziljevics* Iván hadai 1487 május 18-án bevették *Kazánt* s megfordították ezt a viszonyt. Barátságban maradt azonban *Krimmel*, mindamellett, hogy azt 1475 óta II. Mohammed szultán vetette fenhatósága alá s hűbérül adományozta *Mengli-Giráj* tatár kánnak. A kán nyiltan szövetkezett a nagyfejedelemmel s a közbenjáró szerepét játszotta közte és a szultán közt, kinek növekedő hatalma kezdettől fogva aggasztotta ugyan, ellenséges föllépésre azonban még nem ösztönözte a nagyfejedelmet. Iván czár a kán s a szultán követeit épp oly szivesen látta fényes fővárosában, Moszkvában, mint Ázsiából Perzsia és Dsagatáj, Európából a pápa, Velencze, Dánia s Német- és Magyarország küldötteit. *Vjetka, Novgorod, Perm* és *Tver* elfoglalása s a svédekkel, lengyelekkel, litvánokkal vivott harczai után büszkén fogadhatta azt az üdvözletet, a melyben örömét fejezte ki *Mátyás* magyar király, hogy hatalma így növekedik. Néhány évvel a magyar király halála után a magyarok őshazáját, *Jugriát* is birodalmához kapcsolta a czár, az oroszok ura, a hogy ettől fogva a külföldiek is nevezték.

Iván czár most már újból azt a politikát kezdette követni, a mely félezredéves volt éppen, mint maga az orosz birodalom s melynek nyiltan ki nem mondott czélja Bizáncz elfoglalása. Bizánczi herczegnőt vett feleségül, a bizánczi kétfejű sast fogadta el egynek és oszthatatlannak nyilvánitott birodalma czímeréül s 1464 óta az ő metropolitája kezdte gyakorolni az egykori konstantinápolyi patriarcha jogait. 1498-ban az első orosz követ, *Pletsej* Michail éppen oly nyersességgel lépett föl a szultánnal szemben, mint pl. 1853-ban Mencsikoff. S 1503-ban II. *Ulászló* magyar király már nyiltan szemére vetette Ivánnak, hogy a magyarok és lengyelek csak azért nem támadhatnak teljes erővel Törökországra, mert Oroszország egyre fenyegeti őket; VI. *Sándor* pápa pedig arra kérte, béküljön ki a lengyel királylyal, hogy az és szövetségese, a magyar király, egyesülten nyomúlhassanak a megdöbbentően terjeszkedő török ellen.

Valóban, Oroszország újjászületése új korszakot jelöl a *keleti kérdésben* s vele Magyarország történetében, ha Vasziljevics Iván és Mátyás király közt még

voltak is oly barátságosak a viszonyok. Lengyelország hatalmának növekedése épp oly alkalmatlan volt Orosz-, mint Magyarországra nézve. Oroszországot a litvániai, Magyarországot a cseh kérdés hozta meghasonlásba Kázmér lengyel királylyal, ki már 1472-ben is azért nem segíthette szövetségesét, *Ahmet* kipcsaki

III. Iván czár.

kánt az oroszok ellen, mert erejét Mátyás kötötte le. 1482-ben, mikor újabb cseh-lengyel támadás fenyegette *Mátyást,* a két szláv ellenében egy harmadiknál, az orosznál keresett szövetséget.

1482-ben követül küldte hozzá *Iván deákot,* kétségkívül ugyanazt, ki még 1511-ben is aradmegyei tisztje volt a szerb származású Jaksicsoknak s mint ilyen,

jártas lehetett a szláv nyelvekben. III. Iván szivesen látta őt Moszkvában s nemcsak elfogadta a felajánlott szövetséget, hanem egy titkos okiratban még abban is megegyezett, hogy az első alkalommal egyesülten támadjanak a lengyelekre. A kölcsönösen aláírt szövetséglevelet *Vilná*ban cserélték ki az uralkodók; a nagyfejedelem azonban Iván deákkal együtt *Kuriczint* is beküldte Magyarországba, hogy személyesen üdvözölje a királyt.

Kuriczin előtt a szent keresztre esküdött a király, hogy hű szövetségese lesz Ivánnak s azután a szövetséglevél aláírt példányával bocsátotta vissza. A követ azonban útközben a törökök fogságába esett. Mátyás sürgette szabadon-bocsáttatását s a porta meg is nyugtatta őt, hogy azonnal útnak inditotta Kuriczint *Mengli Giráj* krimi tatár kánhoz, Iván czár szövetségeséhez, ki éppen ekkortájban foglalta el *Kijevet* a lengyelektől. Az orosz-tatár-szövetségnek erre a diadalára *Kázmér* kénytelen volt abbahagyni az oroszok ellen nagy garral kezdett hadjáratát s hosszasabb tárgyalások után békére lépett a czárral. Mátyás király egy *Kelemen* nevű követe által figyelmeztette a czárt, hogy nemsokára haddal támad Kázmérra s kérte, hogy megkötött szövetségök érdekében majd segitségére legyen.

Követe, *Kuzminszkij* Fedecz által meg is igérte ezt a czár, kijelentvén, hogy ragaszkodni kíván szövetségökhöz, egyúttal azonban bővebb felvilágositást kért a hadjárat tervéről. Iván, úgy látszik, nem bízott Mátyás igéreteinek őszinteségében s követe, Fedecz, ismételten kifejezte abbeli gyanúját, hogy a szövetséglevél s Kuriczin dolgában valami álnokság történt. Már-már feltűnt a czárnak, hogy kelleténél tovább marad ki második követe, Fedecz is, midőn 1487 szeptemberében hozzáérkezett *Iván deák,* a király követe s hirül hozta, hogy *István* moldvai vajdánál, a magyar király hűbéresénél s a czár nászánál (menyének apjánál) tartózkodott Kuzminszky egészen mostanig, midőn vele együtt érkezett Moszkvába s hogy Mátyás szorosan ragaszkodik a szövetséghez.

Teljesen megnyugodhatott erre nézve a czár, midőn végre-valahára *Kuriczin* is megérkezett s magával hozta a szövetséglevélnek régen aláírt példányát. III. *Iván* abban bízva, hogy ennek értelmében Mátyás segitni fogja, azonnal megkezdte hadjáratát *Kázmér* ellen, hogy elfoglalja s birodalmába kebelezze Tvert. Értesitette a királyt, hogy helytartói már is több sikert értek el s hogy szövetségese, *Mengli-Giráj* kán, szintén nagy károkat tett a közös ellenség földén. A király azonban, ki Bécs elfoglalása óta minden pillanatban ébren őrködött III. *Frigyes* német-római császárral szemben, időt akarván nyerni, bővebb tudósítást kért tőle, egész haderejével tört-e Kázmérra, mely esetben azonnal megkezdi támadását; egyébként pedig szerencsét kívánt neki uralma terjedéséhez. Mátyásnak aligha volt egyéb czélja az orosz szövetséggel, mint az, hogy megakadályozza Kázmért III. Frigyes megsegitésében; s Kázmér, kit a tveri hadjárat lekötött, nem is jelenhetett meg a nyugati csatatéren. 1488 jul. 29. kegyesen bocsátotta ugyan el a czár *Iván deákot,* vele küldött követével, *Stibor*ral és *Karamiszovi* Vaszilijjal

azonban elég érthetően adta Mátyás tudtára, hogy többet várt volna s vár is tőle ebben a dologban. Ő erősen áll a szövetség mellett; csak erősen álljon mellette a király is és megtámadván, addig meg se béküljön Kázmérral, míg bosszút nem állhatnak rajta, a közös ellenségen. »Bárcsak megtudná a mi ellenségünk, — szólt Iván deákhoz is, — hogy a mi testvérünkkel, Mátyás királylyal, mi ő ellene egy ember vagyunk.« Tudatta különben vele, hogy *Mihály* tveri nagyherczegtől, Kázmér szövetségesétől, már el is vette Tvert s hogy a nagyherczeg elmenekült Kázmérhoz, kitől különben szintén több vidéket elfoglalt. Kázmér követei gyakrabban megfordúlnak ugyan nála, ő azonban nem szándékozik békére lépni vele. Titokban arra utasította követét, járjon végére, milyen viszonyban van Mátyás a törökökkel, németekkel, csehekkel, lengyelekkel, hogy végre meggyőződjék, komolyan számíthat-e reá.

Mátyás átvette a nagyfejedelemtől, az »egész Oroszország urától« érkezett első fejedelmi ajándékot s Bécsből, 1488 decz. 16. azt válaszolta, hogy mindenesetre fenntartja a kötött szövetséget, a hadjárat megindítása ügyében pedig külön követet küld hozzá. S mivel a III. *Frigyes*től izgatott Cseh- és Lengyelország már a következő évben szövetkezett ellene, valószínű, hogy az *orosz-magyar szövetségnek* sokáig csűrt-csavart eszméje csakugyan megvalósúl, ha Mátyást a halál váratlanul el nem ragadja.

A két uralkodó közt való diplomatiai érintkezéseknek mellékes czéljaik is voltak. 1488-ban a nagyfejedelem megparancsolta *Zagrjaszki* Dimitrijnek, hogy Kolivánig kisérje el Iván deákot. Ez és *Kuzmínszkij* Fedecz általa a czár nevében arra kérette Mátyás királyt, »mutatná meg hozzánk való barátságát és küldene nekünk *ágyúöntő mestereket,* a kik értenének ágyúkat önteni és a kik értenék az ágyúkkal való tüzelést és a városok megszállását. És küldene hozzánk olyan mestereket, kik értsenek az *érczmunkához,* az arany- és ezüstművességhez és a kik értsék az érczet elválasztani a földtől; mert az én földemben arany és ezüst van ugyan, de nem tudják azt elválasztani a földtől. Azután küldjön nekünk *ezüstmíveseket,* a kik tudjanak jó ezüstedényeket, végre pedig *építő kőmíveseket,* kik értenek a templomok és paloták építéséhez — és a városok csinálásához«. Alkalmasint küldött is egy-két mestert a király; ebből az időből vannak ugyanis orosz aranypénzek, melyek a magyar aranyokon ábrázolni szokott Szent László arczképét tüntetik föl, az orosz-magyar szövetség emlékére vert érmen pedig egyik oldalon Iván czár képe, a másikon Magyarország és Mátyás király egyesített czímere látható. Tudjuk azonban, hogy *Aristotele Fioravanti,* a bolognai művész, ki 1467-ben Mátyás udvarában időzött, 1475—79 közt Oroszországban tartózkodott, hol mint építő, pénzverő, ágyú- és harangöntő, tehát éppen aféle munkákkal foglalkozott, a minőkre Iván kért embereket Mátyástól s más európai

III. Iván aranyforintja.

uralkodóktól. Lehet, hogy ő vitt be néhány magyar vonást a gyermekkorát élő orosz művészetbe; s hogy az ő befolyásának kell tulajdonitni azt a hasonlóságot, mely az orosz és a magyar *sodrony-zománczolás* közt mutatkozik.

Egyáltalán élénkülni kezdett a *kereskedelmi összeköttetés* a két ország közt. *Mátyás* király pl. orosz kereskedőktől hallotta, hogy magyarok laknak a Don eredete táján; felesége, *Beatrix* királyné, 1488-ban Muszkaországból s Erdélyből hozatott betanitott solymokat, hogy azokat *Herkules* ferrarai herczegnél olaszországi betanitott solymokért cserélje be; az orosz prémeket pedig rendesen Krakkón át hozatta. A czobolybőr darabja 17, a hölgymenyét csomagja 28—42, a nyuszt-suba 100—150 frt volt, a mi a gyarmatárúczikkekhez képest még olcsónak is mondható.

S ha Vasziljevics Ivánban meg volt az a büszke törekvés, hogy *minden orosz urának* mondja magát, ki tudja, nem törekedett-e arra Mátyás is, hogy *minden magyart egyesítsen* uralkodása alatt, vagy hogy legalább összeköttetést eszközöljön a magyarságnak századok óta elvált elemei közt? Hagyomány szerint *Kelemen* és *Iván deákoknak* az állitólag a Don eredete táján, tehát Nagy-Bolgárország délnyugati határán lakó magyarok visszahivása lett volna egyik feladata. Híre járt, hogy egy veronai ember a Don eredetéig jutván, ott magyarul beszélő népre talált s II. *Pius* pápát már meg is kérte, hogy ferenczrendi barátokat adjon melléje, kikkel a pogány magyarokat megtérítse; a dolog csak azon múlt volna, hogy az oroszországi görög egyház világi feje, a czár, nem túrhetvén a pogány magyaroknak a katholikusokkal való egyesülését, a hittérítőket nem eresztette hozzájok. *Jugoriát,* Szibéria éjszaknyugati részét, hol a magyarok őshazáját keresték, a czár végképpen 1499-ben csatolta birodalmához. »Ez az a Juharia — szólt félszázad múlva »Oroszország szellemi felfedezője«, Herberstein, — melyből a magyarok kivándoroltak, hogy Pannoniát vagy Magyarországot és Európának több más országát Attila alatt elfoglalják. Azért az oroszok ma is nagyon dicsekesznek vele, hogy alattvalóik hajdan Európa nagyobb részén uralkodtak.« Mikor Muszkaországban először (1517.) volt követ, hogy a moszkvai fejedelemnek Livóniára való jogát bizonyitgassák, azt beszélték neki, hogy a juhrok, a nagyfejedelem alattvalói, egykor Moszkvában laktak és a Maeotis-tavánál tanyáztak, azután pedig elfoglalták a Duna mellett levő Pannoniát s még most is ungároknak nevezik őket. Majd meghódították Morvát és Lengyelországot. »Mondják — teszi hozzá, — hogy a juharok nyelve ma is egy a magyarokéval. Azt azonban nem tudom, igaz-e, vagy sem. Mert akármilyen gondosan kerestem is, senkit se kaphattam meg azon országból, kivel a magyar nyelvben teljesen jártas szolgám beszélhetett volna.« Előtte különben már *Miechow* is terjesztette ezt a hitet a két Sarmatiáról írt könyvében, melyet *Thurzó* Szaniszlónak ajánlva, még 1518-ban adott ki s melyet Magyarországban nagyobb mohósággal olvastak, mint az Amerika fölfedezéséről szóló tudósitásokat.

Mátyás királynak 1490-ben történt halálával úgyszólván egyszerre megváltozott az a politikai helyzet, melyet Magyarország Oroszországgal szemben teremtett. II. *Ulászló*nak magyar királylyá választása egyértelmű lett volna a *magyar-cseh-lengyel szövetséggel.* Vasziljevics Ivánnak nagyon érdekében állt, hogy ezt a szövetséget szétrobbantsa s hogy Magyarországban olyan trónkövetelőt támogasson, kinek uralomra-jutásával délfelől is folytonosan bizonytalanságban tartsa Lengyelországot.

MÁTYÁS KÖVETEI PERZSIÁBAN.

IRTA: VÁMBÉRY ÁRMIN.

Mielőtt a magyar-perzsa követségről szólnék, szükséges, a perzsa birodalom történetének azon korszakát érintenem, melyben a Szofi-család, mely a siismust legelőször hirdetvén, az iszlám közt nagy szakadást idézett elő s egyszersmind családját Irán trónjára helyezé, Uzun Haszán személyében azon magasra törő, bátor katonát és fejedelmet találá, ki az akkor már jó nagy hatalomra kapott oszmán birodalomnak keztyűt vetve, folytonos háborúskodásra adott okot. Uzun Haszan, miután Timur utódjait Turkesztánban legyőzte, azon kedvező perczet vélte találni, melyben az őt hódítói tervei kivitelében leginkább gátló törököket is megtámadhatja; ezeknek hatalma akkori időben Tebrisz és az összes transkaukazusi tartományok fölött kiterjedt és II. Mohammed, kit Európában nyert győzelmei egészen elkábitának, kimondhatatlan dühhel látta, miként sérti őt először keleti vetélytársa egy dölyfös levélben és mint támadja meg ezután merészen saját birodalmát.

1473-iki márczius hó végén személyesen indúlt Uzun Haszán ellen egy százezerre menő sereggel, melynek vezénylésével Chasz Murád basát, a Palaeologus-család egyik utódját bizta meg; a két sereg az Euphrates partján ütközött össze. Uzun Haszán — a mint a törökök állitják — csel által, vagy — mint a perzsák beszélik — kiváló bátorsága által, az oszmánlit rútúl megverte, a főbb vezérek közül három az ellenség kezébe kerűlt és győztes előrenyomulását egészen a pontusi hegységig terjesztette.

Ezen hadjárat alatt és előtt azonban fegyveres erő mellett még diplomatikai módszerekhez is fogtak, hogy a szunniták hatalmát képviselő oszmán birodalmat megtörve, siita felekezetüknek hatalma alapját megvethessék. A perzsák jól tudták már akkor, hogy Európa a félhold hatalmától rettegve minden alkalmat megragad, hogy Konstantinápoly birtokába jutott veszedelmes ellenségének

árthasson. — A mint a karamáni herczegek hajdanta, úgy a perzsák most, az európai keresztény fejedelmeket a török ellen való szövetségre hivták. Az első követség, mely e czélból nyugat felé indúlt, egy a velenczei köztársasághoz küldött követ vala, ki az ádriai szigetvárosból Rómába is ment, hogy IV. Sixtus pápát, vagy jobban mondva annak befolyását megnyerhesse. A pápa Bessarion, Bembo és Borgia bibornokokat, mint Hammernél olvassuk, Franczia-, Német- és Spanyolországba küldé, hogy a fejedelmeket keresztes hadra buzdítva, a közös ellenség egyik hatalmas vetélytársával — a perzsával — szövetségbe vonja. Micsoda eredménye volt a pápai követségnek a perzsa szövetségre nézve, arról hallgat a történet; mi csak annyit tudunk, hogy a velenczei köztársaság, mely már ezelőtt is diplomatikai összeköttetésben volt Uzun Haszánnal, Catarinus Geno (vagy mások szerint: Zeno) szónokot az ezelőtt kötött barátsági viszonyok megujitására küldé; őt egyszersmind a pápánál, a római császárnál, siciliai Ferdinándnál, Kazimir lengyel királynál és Mátyásnál is megbízta. Hogy Mátyás királyunk ezen alkalmat meg nem ragadta, hogy általa veszedelmes szomszédjának árthasson: mindig feltünt előttem, annyival is inkább, mivel tudjuk Dsem, vagy, mint az európaiak nevezik, Zizim szultánnal való levelezéséből, hogy ő Bajazid ezen Rómában tartózkodó öcsesét érdekében felhasználni iparkodott.

Tarikh-i-Szefevi nevű kéziratban ugyan, mely Uzun Haszán életét részletesen leirja, említés tétetik, hogy Velencze, Freng és Madzsarországokból követek érkeztek: de én ezt inkább keleti dicsekvés valami jelének tartottam, és Mátyás királyunknak perzsa követségéről csak azóta tudok valami biztosat állítani, hogy »La republica di Venezia e la Persia« czímű, Berchet Vilmos által kiadott okmánygyűjtemény jutott kezemhez. E mű, mely a velenczei köztársaságnak a keleten levő diplomatikai összeköttetésére és kereskedésére fényt akar vetni, mindazon követségi jelentéseket és diplomatikai levelezéseket tartalmazza, melyek a nevezett köztársaságnak Perzsiával való érintkezéséből keletkeztek.

Itt documento XII. szám alatt »Relazione della bataglia di Terdshan« czímű levélre akadunk, melyet Catarinus Geno Erzinganból 1473. augusztus 8-káról intézett a tizes tanácshoz. Geno elbeszéli először a perzsákra szerencsétlen kimenetű terdshani ütközet folyamát, folytatja a perzsa király jövőbeli terveinek elbeszélését és a táborban lakó udvar eseményeit érintve ezt beszéli:

»A folyó (julius) hó 7-kén érkezék a táborba Magyarország felséges királyának két követe, kikkel együtt a kihallgatáson jelen voltam és miután az intézett választ is meghallgattam, azon kérést tevém Ő Felségéhez: engedtetnék meg nekem egy emberemet a főkapitánysághoz (Velenczébe) küldeni és hogy Ő Felsége ennek egyszersmind a tetszésében levő rendeletet is átadhatja. Ő Felsége azt felelé, hogy nem küld senkit sem, hanem azt akarja, hogy saját magam indúljak útnak a felséges magyar király követeivel együtt. A mint mindnyájan tudják, nekem sajátképpen tervem abban állott, hogy még egy évet itt időzzek, hogy lássam,

mire bírhatom a királyt; de most, miután elbucsúztattam, nem tehetém egyebet, mint hogy elutazzam és a magyar királynak ezen nagyságos követeivel útnak is indultam.«

Mátyás királynak a perzsa udvarhoz való követségéről tehát kétség nem lehet. Hammer a szokott magyarellenes indulatával, nagy királyunknak, messze Kelettel való politikai összeköttetéseit készakarva elhallgatja; mert alig szenved kétséget, hogy ezen okmány neki, ki a velenczei archivumokat többször forgatta, figyelmét kikerülte volna.

A magyar olvasót, vagy jobban mondva a magyar történészt, talán az is érdekli, hogy mely úton haladt a magyar-perzsa követ messze czélja felé; és noha e tekintetben semmi bizonyosat nem állíthatnánk, mégis, az akkori viszonyokból itélve, mondhatjuk, hogy a követség, valamint a velenczeiek szokták tenni, először Lengyelországba ment, innét déli Oroszországba, a Kaspi-tenger éjszaki partjára; vagy pedig, mi követünknél valószinűbb, a Kaukazuson és Araxesen át Tebrisnek és innét az akkor még nagy hírnek örvendő Erzingannak tartott.

Igaz, hogy ezen út sokkal fáradságosabb volt mint az, melyen később utaztak Iránba. Ma rendesen Trebizont és ázsiai Törökország örmény részén át alig kerűl két hétbe, hogy az ember Tebriszt elérhesse, mi pedig akkori időtájban legalább hat, sőt nyolcz hónapig tartott. Okát ezen nagy kerülésnek leginkább abban találjuk, hogy a törökök, kiknek hajói a Fekete-tengert ellepték és kiknek befolyása Transkaukazus nyugati részén igen nagy vala, éber szemmel kisérék a nyugati hatalmak Perzsia felé irányuló politikáját; és ha esetlegesen ily perzsa követet elfogtak volna, az mint veszedelmes kém, bizonyosan halállal lakolt volna küldetéséért.

Ha ezen magyar-perzsa követség, mint történelmi tény, már eléggé érdekes magában véve, úgy hiszem, még érdekesebb volna, ha a küldetéssel megbizott személy neve, főképpen pedig a perzsa udvarnál eszközölt válasz nyomába juthatnánk. Ennek kutatását a magyar történészek figyelmébe bátorkodom ajánlani.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS A PÁPASÁG.

IRTA: ÁLDÁSY ANTAL.

»Soha fejedelem, soha nemzet nem volt engedelmesebb, odaadóbb a szentszék iránt, mint a magyar nemzet és a magyar király.« E szavakkal találkozunk Janus Pannonius azon üdvözlő beszédében, melyet II. Pál pápához tartott, mint annak a hódoló követségnek szónoka, melyet Mátyás király Pál pápához küldött, hogy őt megválasztása alkalmából üdvözölje. E mondást Mátyás uralkodása is igazolta. A magyar király és a szentszék között a viszony mindvégig benső volt; az a feszült ség, mely a magyar király és VIII. Incze pápa között támadt, nem volt oly mélyreható, hogy nyilt szakitásra vezetett volna.

III. Calixtus pápa.

Midőn Mátyás a magyar trónt elfoglalta, a pápai széken III. Calixtus ült, az elhunyt Hunyady János igaz tisztelője és bámulója, ki Hunyadynak a török ellen vívott harczait a rokonszenvnek nem egy megnyilatkozásával kisérte. E rokonszenv az apáról a fiúra szállott. Mátyás trónraléptekor a pápa siet őt üdvözölni, ki trónrajutását a pápának bejelentve, hódolatát mutatta be neki, mint a kereszténység fejének. Maga Mátyás a pápa rokonszenvét már előre megnyerte magának azzal a kijelentéssel, hogy apja nyomdokaiba lépve a török ellen való harczot fogja legfőbb feladatának tekinteni. A jó viszony fentartására mindkét részről megvolt a kellő biztosíték, s jóllehet III. Calixtusnak nehány hónap múlva (1458. aug. 6.) bekövetkezett halála a

II. Pius megválasztása.

(Pinturichio freskója a sienai székesegyház könyvtárában.)

viszony bensőbbé alakulását megakadályozta, Mátyás a pápa jóindulatát abban az irányban mégis tapasztalhatá, hogy III. Frigyes a pápa életében nem merte kezét a neki felajánlott magyar korona után kinyujtani, jól tudván, hogy a pápa támogatására e törekvésében nem számíthat.

Mátyás királynak az az elhatározása, hogy, mint apja tette, a török elleni háborut fogja élete legfőbb feladatául tekinteni, biztosította neki III. Calixtus utódjainak jóindulatát is. A szentszék Konstantinápoly eleste után a török ellen való hadjáratot politikai programmjába fölvette s II. Pius pápa, Calixtus utódja mindjárt trónralépte után az összes keresztény fejedelmek részvételével tervezte az ozmán elleni háborút. Ennek a tervnek a megvalósítására volt hivatva az 1453. évi mantovai congressus, melyre Carvajal bibornok legatus a magyar királyt is meghivta. A török ellen való hadjárat kérdésében a szentszék és Mátyás politikája találkozott s a kettő közti jó viszonynak kulcsa épp a terv közösségében feküdt. A viszonyok akkori alakulása következtében Pius egyedül csak a magyar királytól várhatta tervének sikeres keresztülvitelét s e körülmény befolyásolta a pápa magatartását a magyar királylyal szemben. A mantovai congressus a török elleni hadjáratot elhatározván, Mátyás arra előkészületeit azonnal megtette s Pius pápa, hogy a királyt e terv megvalósításában semmi se akadályozza, maga igyekszik elháritani az esetleges akadályokat. Ezért nem talált III. Frigyes császár támogatásra a szentszéknél, midőn a neki 1458-ban a magyar főurak egy része által felajánlott magyar korona megszerzésére lépéseket tett. Viszont Mátyásnak is érdekében volt a szentszékkel jó viszonyban állani a török elleni terveire nézve; hiszen a török elleni harczaiban a szentszék nem egyszer anyagi támogatásban részesiti őt. S midőn 1464-ben Pius pápa, hogy a sok huza-vonának véget vessen, maga áll a keresztes sereg élére, az európai fejedelmek közül egyedül Mátyás karolja fel a hadjárat ügyét, melynek azonban a pápa hirtelen halála egyszerre véget vet.

A szentszék és Mátyás közti jó viszonynak kulcsa azonban nem tisztán a török elleni tervek közös voltában rejlett. Nagyban befolyt erre Mátyásnak a cseh kérdésben tanusitott magaviselete; s a támasz, melyet a pápaság e kérdésben a magyar királyban nyert, megbecsűlhetetlen, mert egyedüli volt.

A cseh kérdés teljesen csak II. Pál pápa alatt ért meg. Csehországban a prágai compactaták formális megsemmisitése a curia részéről még mindig nem történt meg s ezért az ország egyesülése a katholikus egyházzal még mindig függőben volt. Podiebrad György trónrajutása után koronázási esküjében ugyan erre igéretet tett, de tekintettel arra, hogy a cseh nemzeti kiváltságok megtartását is, melyhez a compactaták is számitottak, megigérte, előbbi igéretének nagyobb súlyt tulajdonitani alig lehetett. A cseh király magatartása a curiával szemben világosan mutatta, hogy a szentszéknek tett igéretei beváltását komolyan nem veszi; s midőn 1462-ben a cseh király követség útján Rómában

hódolatát bejelenti és a compactaták megerősítését kéri, a pápa azokat megszünteknek jelenti ki. A cseh király erre oppositioba lépett a szentszékkel s egy pápaellenes szövetség létesítésén fáradozott, melynek tagjaiul XI. Lajos franczia és Mátyás magyar királyt igyekezett megnyerni. Ámde Mátyás apósa minden igyekezete daczára sem volt hajlandó a szentszék ellenében a cseh királylyal szövetkezni, s ezért Podiebrád tervei is egészen más irányba terelődtek. II. Pius pápa különben a cseh király ellen megindított eljárásnak csupán első szakaszáig jutott; a cseh királyt megidéző bullát kiállíttatta ugyan, de közzétételét már nem érte meg.

Pius utódja, II. Pál pápa alatt a jó viszony a szentszék és Magyarország között a régi maradt. Első sorban ez ismét a török ellenes harcz tervének közös voltában feküdt, melynek megvalósítása végett Pál pápa hazánkat főleg a pénzügy terén támogatta. A két uralkodó közti jó viszony szabályozója azonban Pál pápa idejében Mátyásnak a cseh kérdésben tanusított magaviselete volt.

II. Pál pápa pecsétje.

A hitszegő cseh király ellen a curia végre kiméletlen szigorral lépett föl, jórészt Carvajal bibornok befolyása következtében. Az 1465. deczember 8-án kibocsátott pápai bulla, mely a cseheket a király iránti hűség alól feloldja, végrehajtóra várt. Sem a császár, sem a lengyel király nem voltak erre alkalmasak; egyedül a magyar király jöhetett tekintetbe, ki a pápa felszólítására erre készségesen vállalkozott; s 1468 márczius 31-én a hadüzenet magyar részről meg is történt. A szentszék, melynek kezdeményezésére e háború megindúlt, maga részéről kerűlt mindent, mi a jó viszonyt a magyar királylyal elhomályosítaná. A szentelt kard Mátyás részére való megküldését udvariassági ténynek tekinthetjük. Politikailag fontosabb, hogy a szentszék, jóindulatát kimutatandó, nemcsak 1469-ben ismeri el Mátyást cseh királyul az olmützi választás után, hanem Podiebrád halála után is (1471 márczius 23.) Ulászló helyett ujból a magyar királyt ismeri el mint cseh királyt. Ez elismerést nemcsak Pál pápától nyerte Mátyás; Pál utódja, IV. Sixtus is mindjárt trónralépte után megerősiti Mátyás cseh királylyá választását.

E megerősités a jó viszony megszilárditásának újabb tényezője volt s arra czélzott, hogy Mátyást a szentszék régi politikájának, a török ellen való háborúra, továbbra is megnyerje. Sixtus pápa, e tekintetben az elődei által inaugurált politikát folytatva, Mátyás közreműködését magának biztositani igyekezett. Hogy ez megtörténjék, ezért igyekezett Sixtus pápa a feszültséget Mátyás, a császár és a lengyel király között is kiegyenliteni. Nem rajta mult, hogy a háború a lengyel király és Mátyás között 1474-ben mégis kitört; igaz, hogy már 1475-ben békekötéssel ért véget, de a török elleni hadjárat, a pápa pénzbeli áldozata daczára, csakhamar abbanmaradt. A török elleni hadjárat erélyes megindítását a III. Frigyes császárral kitört viszály is ellensúlyozá, melynek békés megoldása a pápa minden igyekezete daczára sem sikerült.

IV. Sixtus pápa.

A míg ily módon a szentszék Mátyás elől a török elleni háború érdekében az akadályokat elhárítani igyekezett, addig az olaszországi viszonyoknak Sixtusra nézve kedvezőtlen alakulásában Mátyás király a pápa érdekében emeli fel szavát. Sixtus rossz viszonya Toskanához szakitásra vezetett s egy nagy szövetség alakulását mozdítá elő, melyben XI. Lajos franczia király is részt szándékozott venni Lorenzo di Medici szövetségese gyanánt, sőt Frigyes császár bevonását is megkisérlették. Ezen, a pápa letételét czélzó szövetség ellen, lép fel Mátyás király, szövetségben Ferrante nápolyi királylyal és érintkezésben Károly burgundi herczeggel. Gyakorlati téren Mátyás föllépésének eredménye nem volt; mert mielőtt a magyar király hadait a pápa érdekében síkra állította volna, a pápa és Firenze között a béke lassankint helyreállott, míg a két fejedelem barátságos viszonyát Mátyás magatartása csak bensőbbé fűzte.

II.

A Mátyás és a szentszék közt való viszonyban VIII. Incze pápa alatt változás áll be; a kettejök viszonya főleg az olaszországi események alatt kezd elhidegülni, a mihez még, noha alárendelt szerepben, a magyar királyi kegyúri jog körül fölmerült súrlódások is járultak, a mik azt eredményezték, hogy Mátyás végre nyiltan állást foglalt a pápa ellen.

A két fejedelem közti feszültségnek kiinduló pontja az a háború volt, melybe a szentszék Ferrante nápolyi királylyal 1485 október havában az évi adó lefizetésének megtagadása és a nápolyi királynak az egyházi téren tett túlkapásai miatt keveredett. A magyar királynak támogatására s kipróbált karjára a szentszék e küzdelemben nem támaszkodhatott. Mátyás apósának felszólítására hozzá állott, megigérve, hogy nejének apját a pápa elleni küzdelemben elhagyni nem fogja, sőt neki fegyveres segélyt is fog küldeni. A gyakorlatban azonban Mátyás a szentszékkel szemben túlmerev álláspontot nem foglalt el. Fenyegetőzött ugyan, hogy Ferranteval együtt a pápa ellen egy általános zsinathoz fog föllebbezni, de ugyanakkor a szentszéket a törökök részéről várható támadás ellen megvédelmezni késznek nyilatkozott. A későbbi események azonban a viszonyt Mátyás és a pápa között elmérgesítették; elsősorban Ancona elpártolása, mely a szentszék fennhatósága alól magát kivonva, a magyar király fenhatóságának aláveti magát, a mit Mátyás elfogad, részint, hogy esetleges olaszországi hadjáratában magában Olaszországban egy kikötő legyen birtokában. Növelte a feszült viszonyt továbbá Dsem török herezegnek ismeretes ügye, kit Mátyás mindenáron kezei közé szeretett volna kapni, hogy őt Bajazid szultán ellen felhasználhassa. Mátyásnak erre ezélzó lépései azonban eredmény nélküliek maradtak, Dsem 1485-ben a szentszéknek adatott át s Rómában telepedett le. Ekkor Mátyás király a pápához fordúl, hogy az a török elleni háború érdekében adja ki neki Dsemet. Fáradozásai eredményre nem vezetnek s Mátyást ez annyira elkedvetleníti, hogy Pecchinoli Angelo pápai követ előtt a törökkel való kibéküléssel is fenyegetőzött s hogy azzal együtt fog hadat inditani Olaszországba. Azonkívül a pápa helyzetét még azzal is súlyosbítá, hogy Giulio Cesare Verano condottieri-vezérrel érintkezésbe lépve, magában az egyházi államban gyámolítá a pápaellenes mozgalmat. Befolyt Mátyás kedvezőtlen magatartására az a körülmény is, hogy Incze pápa az ujonan választott cseh királynak, Ulászlónak és Miksa császárnak követeit ünnepélyesen fogadva, a cseh királyt ezzel mindegy elismerni látszott. Az ingerlékeny természetű Mátyásra e körülmény is nagy befolyással bírt; ez által megszegve látta a II. Pál pápa által neki tett igéretet, hogy a szentszék csak őt fogja cseh királyul tekinteni. S nem is késett neheztelését Pecchinoli Angelo pápai követtel éreztetni, egyenesen üres szavaknak nevezve a szentszék igéreteit.

A politikai téren támadt feszült viszonyt a magyar király és a pápa között a magyarországi főpapi javadalmak betöltése körül támadt bonyodalmak növelték. Mátyás a királyi kegyúri jog értelmezésében az 1450. évi országgyülés határozata alapján állott; az összes magyarországi egyházi javadalmak adományozásának jogát a korona jogkörébe tartozónak tekintette s e jogot gyakorlatilag érvényesítette is. A szentszék e felfogásban nem osztozott ugyan, mindazonáltal nem foglalt ellene nyiltan állást és a Mátyás által előterjesztett főpapoknak a megerősítést megadta, ha mindjárt nem is ment ez mindig simán, mint pl. a zágrábi püspöki széknek betöltésénél, melynek hosszan húzódó ügye 1466-ban végre is a királyi kegyúri jog diadalával végződött. II. Pál pápa alatt különben komolyabb feszültségre ok nem merült fel; épp így IV. Sixtus alatt sem. Csak a Beckensloer szökése által 1476-ban megüresedett esztergomi érsekség betöltése adott okot viszályra, melyben Mátyás akaratát nem tudta teljesen érvényre juttatni. Az általa kinevezett Aragoniai János bibornokot, Beatrix királyné testvéröcsesét, a szentszék csak az esztergomi érsekség kormányzójává nevezte ki. Aragoniai Jánosnak 1485-ben bekövetkezett halála újból összeütközést támasztott a pápa és Mátyás között. Az utóbbi által esztergomi érsekké kinevezett Estei Hippolytot, a gyermekprimást, a szentszék semmi áron sem akarja megerősíteni, jóllehet a király bemutatási jogát ekkor is elismerte. Hippolyt ügye különben a magyar király diadalával végződött. A magyar királyi kegyúri jog kérdéséből azonban erősebb összeütközés a két fél között nem támadt, az ideig-óráig tartó feszültség többé-kevésbbé gyakran kiegyenlítődött, jóllehet Mátyás kegyúri jogának megvédésében nem egyszer erős fenyegetőzésre engedte magát ragadtatni, mint a modrusi püspökség betöltése ügyében, midőn azzal is fenyegetőzött, hogy nem retten vissza a kettős keresztet hármas keresztté átalakitani.

Komolyabb természetű feszültség Mátyás és a szentszék között tehát csak VIII. Incze pápa alatt állott be s ennek kiegyenlitésére is maga a pápa tette meg a kezdeményező lépéseket. Az olaszországi viszonyok veszélyes alakulása 1488 elején, Ferrante nápolyi király előnyomulása és az egyházi állam egyes részeinek lázadása birják erre Incze pápát, ki 1488 szeptember havában követe, Pecchinoli Angelo ortei püspök által igyekszik apósától elvonni és a szentszéknek megnyerni. Kész volt ennek fejében Mátyást a Korvin János trónöröklésének biztosítására czélzó törekvéseiben támogatni, ez által vélvén őt magának legkönnyebben megnyerhetni. S Mátyás a tárgyalásokat nem utasitá el magától, sőt 1489-ben Drágfi Tamás királyi személynököt küldte Rómába. A kibékülés ára Dsem herczeg átengedése volt, mitől Mátyás nem tágitott. S a pápa, tekintettel, hogy ugyanakkor ő maga is újból felvette a török ellen való háború eszméjét, erre hajlandónak mutatkozott. A míg Pecchinoli Angelo a pápa és Mátyás közti kibékülésen munkálkodik, addig Raimondo Perandi a török elleni actio érdekében a császár és Mátyás közt igyekszik a kibékülést létrehozni. A viszonyok kedvezőtlen

alakulása okozta azt, hogy Pecchinoli működése a várt gyümölcsöt nem termé meg. A Miksa római király és Mátyás közt való érintkezések a linzi értekezlet előtt egyenesen oda irányúltak, hogy Mátyást Miksa pápaellenes politikájának megnyerjék. Mátyás határozott nyilatkozatát ugyan a linzi értekezlettől tette függővé, de mégis mintha újból a szentszék ellen foglalna állást. Legalább Pecchinoli Angelo minden befolyását latba veti, hogy Mátyást a szentszék irányában kedvezőleg hangolja. Hogy ez neki nem sikerűlt, 1490 január 6-i jelentéséből világosan kitűnik, hol abbeli aggodalmának ad kifejezést, hogy Mátyás a pápa és Ferrante közt esetleg újból megindulandó háborúban ismét a pápa ellen fog állást foglalni. Úgy látszik, hogy teljes javulás a Mátyás és a szentszék közti feszűlt viszonyban már nem állott be. Mátyás maga még január folyamán elhagyta Budát és Bécsbe ment. Hogy Pecchinoli a következő hónapokban Mátyással tárgyalásokat folytatott-e, vagy sem, nem tudjuk; jelentései ily irányban nem maradtak fenn. Formális kibékülés azonban Mátyás és Incze között létre nem jött. Mátyásnak 1490 ápril 6-án bekövetkezett halála, mint sok mást, ezt a kérdést is megoldatlanul hagyta.

VIII. Incze pápa érme.

II. PIUS PÁPA ÉS MÁTYÁS KIRÁLY.

IRTA: PÓR ANTAL.

Ugyanazon évben, melyben Mátyást magyar királynak, Enea Silviót római pápának megválasztották. (L. a 109. lapon.) Mint ilyen, II. Piusnak nevezte magát.

II. Pius pápa ekkor ugyan csak ötvenharmadik életévét haladta meg, de már törődött ember volt; szellemének elevensége azonban szakadatlan háborúságot viselt lankadt testével. Nem tartozott azokhoz, kik abban a véleményben vannak, hogy a nyugalom és kényelem az aggkor jutalma. Midőn a conclavéban mint pápa a bíborosok első üdvözletét fogadva mereven álla és könyei megere-

dének, így válaszola barátai biztatására: »Csak azok örvendhetnek a hatalom e magas fokának, kik annak fáradalmaira és veszélyeire nem gondolnak.« E gondolat, hogy immár önmaga van hivatva mindazt elvégezni, a mire másokat annyiszor buzdított, egész súlyával nehezedett lelkére. A kisszerű hiúság, mely az író tollában perczegett, a nyugtalan ambitio, mely sarkallá, most, midőn a legfelsőbb polczra tevé lábát, tárgytalanul szétpattant, mint a szappanbuborék.

A Szent-Péterben, szeptember 3-án fogadá Pius a bibornoki fődékán kezéből az apostoli tiarát.

II. Pius.
(Pinturicchio falfestménye).

Mindenki feszülten várta a pápa első hivatalos nyilatkozatát, mert híre szárnyalt, hogy a titkos consistoriumban nagy dolgok folytak. Valóban, Pius nagyszerű programmal kezdette meg pápaságát. Mint a keresztény hit előharczosa az ozmán hitetlenség ellen lépett föl s e föladatát helyezte összes működése középpontjába. Ő, ki a fejedelmek késedelmeskedését oly keményen korholta, most elragadó hévvel és erélylyel vette kezébe a kereszténység ügyét, hogy Bizáncz elestét megbosszúlja. Bevezetésül az összes európai fejedelmeknek congressust hirdetett Mantovába, hová 1459. január 29-én maga is elindúlt.

Útját szülőföldjének, Sienának vette. Itt fogadá az Italián kívüli fejedelmeknek trónfoglalása alkalmából érkezett üdvözlő követei közt az elsőket. Közöttök kiváló díszszel Mátyásnak, Magyar-, Dalmát- és Horvátország dicső királyának követeit, küldőjök azon nagyszerű érdeménél fogva, melyeket atyja és ő szerzének, és — tegyük hozzá — azon meleg ajánlat következtében, melyet nekik a nagytekintélyű Carvajal adott.

A pápa válaszában, melyet a követségnek adott, Magyarországot, a legnemesebb és terjedelmes birodalmat, mely hetven éven felül folytonosan harczol a katholikus hitért a törökök ellen, a kereszténység kelet felé fordított pajzsának

nevezi. Fölemlíti, hogy Zsigmond, Albert, a most uralkodó Mátyás, valamint ennek atyja, a hadi tudományokban kitünően jártas Hunyady János, számtalanszor megverték a pogányt és rút futásra kényszerítették. Megérdemli tehát a király, hogy az apostoli szentszék különös kedvezésében részesűljön, mit nem is fog elhanyagolni. Hogy Magyarországon segitsen, már is egybe hítta a mantovai congressust, hova immár útban van.

A megigért kedvezmények a következők valának: értesűlvén a pápa, hogy némely főurak »és mások, kik velök egyetértenek«, áskálódásaikkal Mátyást hadi készületeiben gátolják, meghagyja követének, hogy egyházi fenyítékkel sújtsa ezeket az országon belül vagy kívül élő gáncsvetőket, akár királyi, akár egyházi vagy világi méltóságokat viselnek. Ezt a brevét a német-római császár ellen intézettnek tartották.

A pápa igen óhajtotta ugyan, hogy Carvajal megjelenjék a mantovai congressuson, mivel azonban a magyar király követei igen kérték a pápát, hogy ebbeli rendeletétől elálljon, mert a pápai követ jelenléte Magyarországon fölöttébb szükséges: meghagyja neki, hogy ez országból ki ne mozdúljon. Gondoskodjék mégis, hogy Mantovába az esztergomi bíboros, vagy más nagytekintélyű főurak mielőbb megérkezzenek; továbbá, hogy mindenről kimerítően tudósitsa. Nem hagyható figyelmen kivül, a miről Pius ugyane levele végén értesíti követét, hogy a magyar király követeit, kiket Carvajal neki oly igen ajánlott, tisztelettel fogadta és hallgatta; nem is volt szándéka őket másként mint királyi követeket fogadni, mivel a magyar király működése a szentszék atyai szeretetét megérdemli. Ezért áldását küldi és szolgálatait ajánlja neki. Szentelt zászlót is küld Pius pápa az ő magyarországi követének, hogy az — mint hallja — a tavaszszal megindítandó török hadjáratban buzdításul a harcz éle előtt kibontsa. — Kieszközölt végre a magyar követség a pápától a császárnak szóló brevét, melyben Pius inti Frigyest, ne hallgasson arra a néhány magyar főúrra, kik önérdekből és nem iránta való szeretetből pártütésben törik fejöket, mert ebből nagy botrány keletkezhetnék. Megeshetnék ugyanis, hogy a magyar király, midőn külről a török, belül pedig a császár hozzájárultával egy töredék szorongatja, a törökkel kötne inkább békét, és ez esetben bizonyára nem a nemes szándékáról ösmeretes magyar királyt, hanem a császárt okolnák. Magyarország megszűnnék pajzsa lenni a kereszténységnek, és tárt kapuja nyílnék a török kegyetlenségnek. Inkább hallgasson tehát a pápa az egész világ itéletére, mint néhány lázadó igéretére.

A császár követei, kiket Pius üdvözletére küldött, ekkor már Firenzében valának; de késlekedtek, értesűlvén, mily kegyességgel fogadta a pápa Mátyás követeit, mintha uruk igényeit a magyar koronára semmibe se venné. Eljöttek végre mégis és neheztelve szemrehányásokat tettek a pápának, hogy a császárra és érdekeire semmi tekintettel se volt; vetélkedő társát magyar királynak elismerte, követeit kitüntetéssel fogadta, kegyeit rájok pazarolta, holott a császár

is hajlandó a török ellen föltámadni és jelenben, mióta Magyarország egyházi és világi főurai királyukká kikiáltották, kötelessége is, hogy ez országot minden ellenséggel szemben megvédelmezze.

Nehéz állása volt a pápának. A császárt, ki iránt a hála sokféle kötelékével volt lekötelezve, mint az egyház világi fővédőjét, kimélnie kellett. Mátyást, a törvényesen megválasztott és tényleges magyar királyt, kit ilyennek Calixtus is elismert, annál kevésbbé sérthette, mert több reményt nyújtott a kereszténység ótalmára, mint az aluszékony Frigyes, ki a maga érdekeit se bírta megvédeni. Pius e dilemmában kényes és hálátlan feladatául tűzte maga elé a két fél kibékítését, vagy legalább az ellenségeskedés megakadályozását, főleg most, midőn a császár részvételétől a mantovai gyűlésen sokat remélt. Oly csinján bánt tehát a császárral, hogy el nem kerülhette a határozatlanság, sőt kétértelműség vádját. Kitünt ez mindjárt a congressus megnyitó ülésén (szept. 26.). Az egybegyűlt fejedelmekhez és követekhez gyujtó beszédet tartott. Élénken festé, hogy Mohammed Magyarországon, Európa belső részeiben forgatja meg vasát; hogy csak a hű magyarok tartanak még ki, de már nem sokáig állhatnak fönn segély nélkül. Kelet felől ők szolgálnak fal gyanánt, mely ha ledől, nem lesznek biztonságban sem a németek, sem a csehek, sem a lengyelek. A magyarok legyőzetvén, a világuralomra vágyó töröknek nem vetnek gátat sem a rideg bérczek, sem a mély folyók. A magyar követek is megszólaltak. Dicsérték a pápát, gyalázták a császárt, ki hazájokban a visszavonás és békétlenség burjánját veti el, midőn annak a török ellen kell küzdenie. Általános zúgás támadt a császár ellen. Senki sem vállalkozott védelmezésére, úgy,

III. Frigyes.

hogy Piusnak magának kellett a kedélyek csillapitására szót emelnie. Nincs itt helye — úgymond — a czivakodásnak. Ő a császárt és magyar királyt egyaránt igazságszerető emberekül ismeri és kibékiteni reméli őket. Egészben véve a mantovai congressus eredményei nem elégitették ki sem a pápát, sem a magyarokat. Tényleges és hathatós segély helyett csak biztatásokat kaptak.

A mantovai gyülésnek egyetlen határozatát sem hajtották végre. A pápa tehát azon volt, hogy Frigyes császárt a törökellenes vállalatnak megnyerje és hogy — mi e vállalkozásnak szerinte leginkább útját állotta, — az egyenetlenséget a német császár és magyar király közt megszüntesse. Viszont Mátyás királynak az ország akkori helyzetében mindenekelőtt pénzre volt szüksége. Őszintén beszélt a pápa, midőn 1459. július 6-án azt írta a segélykérő Mátyás királynak, hogy ha telnék tőle s a római egyháztól, a magyar király érezné első sorban jóindulatát. Mantovai útja, ottani hosszas időzése, az itáliai béke helyreállitása sok pénzébe került. Hogy készségét mégis kitüntesse, huszezer aranyat küldött Magyarországnak. De mi volt ez a szükséghez képest! A következő év elején tehát a Sienában időző pápának a magyar követ őszintén megmondta, hogy királya fegyverszünetet köt a törökkel, ha ő szentsége hathatósb segélyt nem küld neki. A pápa húszezer aranyat küldött, de Mátyás a megigért tizenkétezer lovas eltartását követelte. A pápa azt válaszolá, hogy igéretét mindig csak azon föltétel alatt tette, hogy azok, kiknek e czélra adózniok kellene, igérete megtartását lehetővé teszik; késedelmességök miatt azonban maga sem tudja, mikor válthatja be szavát. — Hosszú fáradozás után, mikoron már három pápai követség fáradt bele a császár és magyar király közt való békeszerzésbe, az alkudozás végre eredményre vezetett. A pápa igen örűlt a békének és jó előjelnek tartá, hogy uralkodása ötödik évét a béke megerősitésével fejezhette be.

A rég óhajtott béke a török háborúnak nagy gátját mosta el. Bosznia feltartóztathatlanul ment azon végzet elé, mely Szerbiát már elérte, hogy t. i. az ozmán igába jusson. Mátyás Budán vette azt a hírt, hogy tönkre jutott az utólsó bosnyák fejedelem, a magyar koronának — mint annyi elődje — kétes hitű bérese. Szövetségre lépvén tehát Velenczével, késedelem nélkül az Al-Dunához sietett. Azon a napon, melyen Jajczavár megadta magát, 1463. karácsony ünnepén a pápa Rómában kardot szentelt s azt a magyarok dicső királyának küldé. »Még mindig el van tökélve ő szentsége, hogy személyesen inditson hadat a törökök ellen?« kérdé Mátyás az udvari tisztet, ki neki a pápa ajándékát meghozá. »Minden bizonynyal, volt a válasz; ebben csak Isten akadályozhatja.« Mire a király megindúlva így szólott környezetéhez: »Mit szólatok tehát, urak? Ha az agg és beteg főpap harczra kel, én, az erős ifjú, nem fogok honn vesztegelni. Ez a szablya fog nekem útat nyitni az ellenség rendjein keresztül.«

Ez időben Velencze, mint Magyarország kívánságainak tolmácsa, sokszorosan közbejárt, hogy necsak jó szóval tartsák Magyarországot. Mátyás királynak

40—60 ezer katonára volt szüksége, hogy a kereszténység ügyét a Dunánál sikeresen megvédje. Arra kérte tehát a pápát, hogy ezeknek a katonáknak tartását a keresztény fejedelmek fizessék legalább hat hónapra, aztán megélnek a zsákmányból is. Velencze ezt a kívánságot méltányolta s a magyar követ ügyét a pápához intézett levéllel támogatá, javasolván, hogy a magyar királynak havonkint tizenkétezer aranyat adjanak Olaszország hatalmai úgy, a hogy azt rájok a pápa kiveti. Velencze 18—20 ezer aranyat nemcsak felajánlt, hanem előlegül mindjárt tízezer aranyat is küld a magyar királynak. Pius pápa kétezer aranyat igért. A többi olaszországi udvarok azonban semmit sem adtak. Sok álmatlan éjet okozott ez a pápának. Látta a mindenfelől tornyosodó akadályokat, a fejedelmek lelketlenségét, melylyel önhasznukat lesik és irtóznak a háborútól. Olyasmire

Hajóhad a XV. században.

határozta el tehát magát, mit csakis a veszély és felelősség nagyságának súlyos érzete sugalmazhatott neki.

Magához kérette hat legbizalmasabb bíborosát és föltárta előttök gondolatait. Ne higyjék, mondá nekik, mit sokan hisznek, hogy Mantovából visszaérkezte óta nem törődik a török háborúval; hallgatását ne gondatlanságának, hanem a kétségbeesés bizonyos nemének tudják be. Mindig azon tanakodik, miképpen lehetne a kereszténységet a háborúra egyesiteni. Nem talál módot benne. Gyűlést híjon egybe? Megtanította Mantova, hogy ez hiú gondolat. Követeket küldjön szét a fejedelmektől segélyt kérni? Üres szavakkal tartják. Tizedet vessen a papságra? A jövő zsinatra hivatkoznak. Búcsút hirdessen? Kapzsiságról vádolják. Csak egy módot lát még, az utolsót: Ő, a pápa, agg és beteg testével síkra száll a török ellen. »Elhatározásunk mint a villám fogja a népeket álmukból fölriasztani s a hívek keblét a vallás oltalmára tüzelni,« fejezé be a pápa. — A bíbornokok

helyeslék szándékát, mert méltó a Krisztus helytartójához, hogy kövesse a mester példáját.

II. Pius pápa 1464. június 18-án kora reggel Sz. Péter templomába ment, hogy a kereszt jelét fölvegye. Július 18-án vonult be Anconába a szövetséges hadak gyülekező helyére. Miközben a velenczei dogét és hajórajt várta, betegsége ijesztő mérvben sulyosodott. — Végre augusztus 12-én napköltekor föltűntek a a velenczei hajóhad árboczhegyei. E hírre fölvonatta Pius a zászlókat gályáira és a doge üdvözletére küldé azokat. Négy bíboros fogadá az érkezőt, a többi főpapok és városi hatóságok a révparton várakozának reá. Harsogó zene és üdvlövések közt közeledett a kikötő felé a velenczei hajóhad. A szegény beteg pápa hallván a zajt, nagy bajjal hálóterme ablakához viteté magát. Gyöngesége óráról-órára nagyobbodott; maga is érzé végperczei közeledtét. Még utolsó perczeiben is arra kérte a bíborosokat, hogy föl ne adják a keresztes háború eszméjét; aztán éjfél után három órakor (aug. 15.) minden tusa nélkül elszunnyadt ... Augusztus 16-án a velenczei hajóhad a dogeval együtt haza távozott. A pápa gályáit a bíborosok Velencze rendelkezésére bocsáták. A mit Pius pénzben hátrahagyott, mintegy 48 ezer aranyat, mint a török háborúra szánt hagyatékot, a magyar királynak küldék. Mátyás ekkor már Bosniában Jajcza felé haladt, melyet a szultán nagy erővel ostrom alá fogott. A pápától ugyan azt az utasítást vette, hogy táborba ne szálljon előbb, míg Anconából el nem indúl az olasz hajóhad, mely a közös ellent Konstantinápolyban fogja fölkeresni. A határidő június elejére volt kitűzve; de most, a határidő elteltével, azt kellett tapasztalnia, hogy míg a szultánt hátulról senki sem támadja meg, ez minden erejét ellene fordítja és megrohanja Boszniát, »a kereszténységnek kulcsát és kikötőjét, honnét nyugatnak, éjszaknak, mindenfelé nyitva áll az út«. E miatt levelében keserű szemrehányást tett a pápának. Levele már halva találta II. Piust.[1]

[1] Kimerítőbben írtam e tárgyról a *Budapesti Szemlé*ben XX. kötet, 225—278. l.

II. Pius érme.

BEATRIX KIRÁLYNŐ.

IRTA: BERZEVICZY ALBERT.

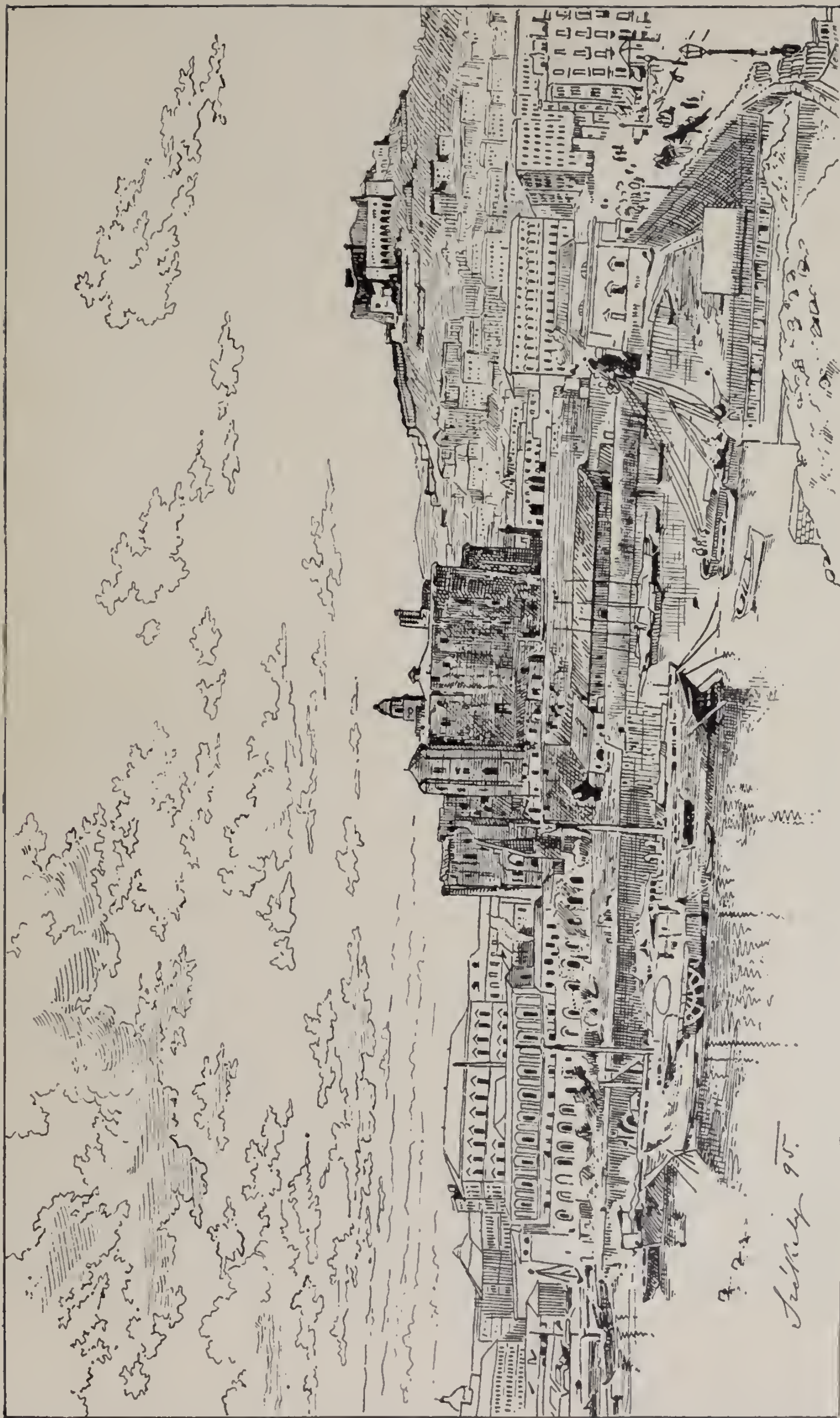

Z OLASZ királyleánynak, a ki hivatva volt Magyarország legdicsőségesebb uralkodójának élete társává lenni, bölcsőjét ott ringatták a Sirének tengerének partján, valószinűleg a Castello Nuovonak nevezett várban, melynek sötét, mogorva bástyáit most is körülzsongja egyik oldalról a tenger hullámzása, a másikról Partenope városának, Nápolynak soha sem szűnő kikötői és utczai zaja.

Gyermekkorában még láthatta nagyatyját, a »nagy« Alfonsot, a ki szerette a tudományokat és művészeteket, de szerette népét is és a kiről kortársai nem mondhattak nagyobb dicséretet, mint azt, hogy őrizetlenűl és fegyvertelenűl járhatott alattvalói körében,[1] a mi szinte példátlan volt a tizenötödik század olasz fejedelmeinek történetében. És később a hajadon királyleány láthatta a szép diadalkaput, melyet dicső nagyatyja emlékére állitottak a Castello Nuovo bejáratánál: »a jámbornak, a kegyesnek, a legyőzetlennek« emlékére; itt erényeit symbolikus nőalakok példázzák, győzelmeit egy diadalmenet ábrázolása örökiti meg, egészen a római triumphatorok bevonulásainak mintájára, mint a hogy az olasz renaissance egyáltalán nem tudta a dicsőséget másképp elképzelni és átérezni, mint azokban a formákban, a melyekben a régi rómaiak ünnepelték nagyjaikat.

A gyermek és hajadon aragoniai Beatrix gyakran hallhatta a magyar név és a magyar hatalom emlitését. Nápoly szomszédságában buján termő ligetek és mezők közepén ott fekszik Aversa, a melynek várában egy magyar herczeget, a ki királyi korona reményében jött ide, saját hitvese tudtával csúfosan meggyilkoltak; e tett hírére egy magyar király, a ki ugyanabból az Anjou-vérből való volt, melyből az Aragoniaiak elűzött elődei származtak, hatalmas sereg élén vonúlt be tengereken és hegyeken túl fekvő távoli országából, rettentő vérítéletet tartani a nápolyi tartományba, kemény bosszút állott öcscse gyilkosain s hosszas háború vérengzéseit és pusztitásait idézte föl déli Olaszországban. A véres kezű

[1] *Pasquale Villari:* Nic. Macchiavelli e i suoi tempi. Introduz. 79. l.

A nápolyi Castello Nuovo.

Johannát is utólérte, bár késón, az igazságszolgáltatás keze; kötél által veszett el ó is, mint áldozata: férje, a szerencsétlen magyarországi Endre.

A nápolyi királyság közéletében már az Anjou-ház Johannái óta nagy szerepet vittek a nők; befolyásuk elől a nagy Alfonso sem zárkozott el; a renaissance nevelési rendszere is, mely a nőknek a férfiakéhoz teljesen hasonló szellemi műveltséget igyekezett adni, hozzájárúlt Olaszországszerte ahhoz, hogy az előkelő osztályok leányai a nyilvános életben s így a politikában is fontos helyet foglaljanak el. Alfonso törvénytelen fiának és nápolyi trónja örökösének, Ferranténak leányai s unokái úgy természeti hajlamaiknál, spanyol-olasz vérük hevénél, mint képzettségöknél fogva hatalmas női typusok voltak mind s alkalmasak arra, hogy különböző országok politikai és művelődési viszonyaira befolyást gyakoroljanak.[1] Ferrante legidősebb leánya, Eleonora, Ercole d'Este ferrarai herczeg neje lett, középpontja annak a ferrarai udvarnak, mely a quattrocento finom életélvezetének, vakító fényűzésének, sima udvaroncz-műveltségének példányképeúl volt elismerve s mely köré Bojardo, később pedig Ariosto költészete vont dicsfényt. Eleonora leányai közűl Beatrice Lodovico Moro milanoi herczeghez ment nőül, Izabella pedig — korának egyik legszebb és legeszesebb fejedelmi hölgye[2] — Francesco Gonzaga mantovai őrgróf hitvese lett; Ferrante fiának s utódjának, Alfonso calabriai herczegnek leánya Izabella Gian Galeazzo, trónjától megfosztott milanoi herczeg sanyarú élete sorsának lőn bátorlelkű osztályosa.

A nápolyi királyleányok közűl Beatrix lett az a »várt leány, a ki várat nyer«; királyi trónra csak ő emelkedett közülök.

Sajátságos volt a középkori fejedelmi házasságokban a férjhez adott leányok sorsa. Rendesen már gyermekkorukban jegyezték el őket politikai érdekből valami távoli idegen ország trónja örökösének, a ki szintén gyermek volt. Évek multával azután egy idegen küldöttség jelent meg a fejedelmi ara szülői házánál: sohasem látott alakok, sohasem látott öltözetekben, idegen szokásokkal, idegen nyelvvel ajkukon, a kik dús ajándékokat hoztak, mintegy mutatóul hazájok kincseiből, s azután magukkal vitték leendő úrnőjüket néhány honi kisérőjével együtt messze világba, veszedelmes utakon, hogy ott élettársává legyen egy embernek, a kit sohasem látott, a kinek arczvonásairól legfölebb megbízhatatlan képek vagy érmek után alkothatott fogalmat magának s a kivel sok esetben egyetlen közös nyelvet sem beszélt.

Az aragoniai Beatrix sorsa, helyzete sok tekintetben kedvezőbb volt az ily házasságkötések részeseinél. Ő, Olaszországban szinte szokatlanúl érett korban ment férjhez; körülbelül 21 éves lehetett, mikor Mátyás eljegyezte és 23 éves,

[1] L. *Eugen Müntz* czikkét (La renaissance en Orient) a Gazette des beaux Arts 1894/5. évi évfolyamaiban.

[2] *Gregorovius :* Lucrezia Borgia 54. l.

a mikor nejévé lett; tehát ehhez a frigykötéshez módja volt saját, jól megfontolt elhatározásával járulni. Férjét ugyan ő sem látta egybekelésök előtt, de egyéni-

Beatrix ifjúkori mellképe.

ségét, rendkívüli tulajdonait és tetteit bőven ismerhette hírből. Mátyás nevét akkor már — 1474-ben — mint hadverő hősét, mint a kereszténység hatalmas védőjeét, mint a német-római császár veszedelmes vetélytársáét s mindenekfölött

mint a tudomány és művészet bőkezű pártfogójáét és terjesztőjéét a »barbár«-nak tartott Pannoniában, mint »Olaszország új műveltségének kedvenczéét« [1] szárnyára vette a hír. Személyét éppen olasz földön vetélkedve kezdték dicsőíteni költők és művészek. Az iránt sem kellett aggódnia Beatrixnak, hogy férjével való érintkezése kedélye és szelleme igényeit legalább kezdetben nem fogja kielégíteni, mert ő — épp úgy, mint Mátyás — teljesen bírta a latin nyelvet, sőt annak használatát a classicusokból vett idézetekkel is tudta ékesíteni,[2] a mi ama kor magasabb műveltségének próbakövéül volt elismerve.

Mindazonáltal Beatrix útja a szülői házból Magyarországba nem csekély elhatározást igénylő vállalkozás lehetett. Mátyás fényes követséget küldött érte Nápolyba 1476 nyarán, Filipecz János újon kinevezett váradi püspök vezetése alatt s a király két rokonának, Geréb Péter és Dengelegi Pongrácz Jánosnak, valamint több magyar, cseh és sziléziai főúrnak és főpapnak részvételével, nyolczszáz lovas, köztük húsz pompás öltözetű fogoly török vitéz kiséretében;[3] a csapatban még a zenészek és bohóczok sem hiányoztak. Beatrixot Magyarországba elkísérték a nápolyi érsek, aragoniai Péter, a Ferrante király természetes fia, számos főrangú olasz hölgy és úr. Október 2-án szállottak hajóra a manfredoniai kikötőben s kedvezőtlen szelek miatt csak 13-ikán köthettek ki gályáik ferrarai területen, a hol Beatrix nővére, Eleonora herczegnő vendégszeretetét élvezték.[4] Innen már szárazföldön folytatták útjokat Krajnán és Stirián át, folytonos rettegésben a portyázó törököktől, kik útjokban mindent elpusztitottak s valószinűleg szerették volna az egész utazó társaságot hatalmukba ejteni.[5] Pettauban, Magyarhon határához közel, Mátyás anyja, Hunyady János özvegye fogadta előkelő hölgyek kiséretében leendő menyét s vezette őt Székesfehérvárra, a hol a királyi mátkapár találkozása deczember 10-ikén a város falain kivül díszes sátrak alatt ment végbe. Beatrix térdre akart ereszkedni Mátyás előtt, de ez előzékenyen fölemelte s karját nyujtotta neki. A király s az ország nevében veronai Rangoni Gábor egri püspök — maga is olasz — fogadta olasz beszéddel a királynőt, ki rövid, de választékos beszédben felelt s köszönte meg a királynak iránta való jóságát.

Filipecz János aláírása.

[1] *Droysen:* Geschichte d. preussischen Politik II. 319. l.

[2] *Marzio Galeotti:* Mátyás kir. bölcs és jeles mondásai s tettei (Kazinczy Gáb. Mátyás kir. kortársai tanusága szerint) 47. l.

[3] *Fraknói:* A Hunyadyak és Jagellók kora (az Athenaeum millenáris magyar történelmében). 263. l.

[4] *Fraknói:* Mátyás király (a Történeti Életrajzok 1890-iki köt.) 248. l.

[5] *Ant. Bonfini* Rerum Hungaricarum Decades 597. l.

Mátyás, ki akkor hatalmának és hírnevének majdnem delelőpontjára emelkedett már, szembetűnőleg igyekezett megjelenése, környezete s a fogadtatási, lakodalmi és koronázási ünnepélyek fényével elvakítani aráját s annak kíséretét; és nem kevésbbé iparkodott kellemesen hatni rájok azzal, hogy mindenben az akkor egész Európaszerte legelőkelőbbnek és legműveltebbnek ismert olasz szokásokhoz, ízléshez, divathoz alkalmazkodott.[1] A lakodalmi menetben a király »fehér paripáján túlragyogott mindenkit; lovának valamennyi ékszere arany volt, palástját, saruit elborították a gyöngyök és drágakövek«.[2]

Mátyás és Beatrix czímere Thuróczy krónikájának augsburgi kiadásában.

A Székesfehérvárott deczember 10-én kezdődött és Budán január 1-én végződött ünnepélyek, — melyeknek részletes leírását főleg a pfalzi választófejedelem követe jelentésének köszönhetjük — pazar fényökkel, a mai nemzedék előtt szinte kiállhatatlanúl fárasztónak látszó hosszadalmasságukkal és gazdag változatosságukkal csakugyan bámulatot kelthettek az összes vendégekben és fogalmat

[1] *Csánki Dezső:* I. Mátyás udvara (Századok 1883. évf. 563., 619. és 655., 751. l.).

[2] *A pfalzi követ* hivatalos jelentése. (Kazinczy Gáb. Mátyás kir. kortársai tanusága szerint, 125. l.)

nyujthattak Beatrixnak férje hatalmáról és gazdagságáról épp úgy, mint pompaszeretetéről. De ha büszkeség, önérzet s bizonyos tekintetben politika is volt az, a mi Mátyást addig ismeretlen arája s most immár neje, valamint ennek családja és nemzete iránti figyelemre s ily tüntető pompakifejtésre inditotta, kétségtelen, hogy csakhamar ezeknél sokkal melegebb érzelmek jutottak új hitvesével szemben való magatartásában uralomra.

Mátyás abban az időben 36-ik életévét töltötte be;[1] egy gyermekkorában Cilley Erzsébettel kötött névleges és egy trónraléptekor Podjebrád Katalinnal politikai érdekből kötött, de ez utóbbinak előbb zsenge kora, majd meg hirtelen bekövetkezett halála miatt tényleg csak rövid ideig tartott házasság után tizenkét évi özvegység állott mögötte. Özvegységének ideje nem nélkülözte a szerelmi kalandokat, — hiszen erre vall Korvin János eredete is, — de azért mégis elmondhatjuk, hogy Mátyást fiatalkori erkölcsei valóságos erényhősnek tüntetik föl a renaissance-kori Olaszország nagyjainak életpéldáival szemben. Nincs tehát kétség felőle, hogy Mátyás amaz időben még teljes mértékben megőrizte fogékonyságát egy szívbeli vonzalomra alapított házassági viszony iránt.

Másrészt Beatrixnak úgy testi, mint lelki tulajdonai a kortársak tanúsága szerint valóban alkalmasak lehettek ily vonzalom fölkeltésére. Galeotti és Bonfini a humanistáknál megszokott dagályos túlzásokkal magasztalják a királynő bájait és erényeit. Galeotti azt mondja, hogy az ő »szertelen szépsége« mellett a többi nők rútaknak látszottak;[2] Bonfini jellemzése szerint az ő »nemes homloka, magasan ívezett szemöldjei, telt halántéka, piruló orczái, szemének nyájas derüjével, orrának és szájának kellemével annyi bájt egyesitettek, hogy szépségre Venushoz, szemérmességre Diannához, bölcseségre és ékesszólásra Pallashoz lehetett őt hasonlítani. Szóval olyan volt, hogy még Sokrates szívét is lángoló szerelemre gyújtotta volna.«[3] Akármennyire szállitjuk le a dicséret értékét a tárgyias igazság kedveért s bár Beatrix egykorú képmásai szépségéről épp oly kevéssé nyujtanak fogalmat, mint például a Lucrezia Borgia arczképei: tekintve a történetileg igazolt benyomást, melyet kortársaira s különösen magára Mátyásra tett, nem kételkedhetünk benne, hogy ez esetben az udvaroncz-történetírók panegyrikusai nem voltak pusztán képzelődés és hízelgés szüleményei.

De a mi a királyt ifjú neje iránt oly szenvedélyes odaadásra indította s ennek oly nagy befolyást, majdnem, mondhatni, uralmat biztosított hosszú időre férje lelkülete s elhatározásai felett, az talán az érzéki ingeren és szívbeli rokonszenven s vonzalmon fölül álló értelmi, szellemi hajlamok, ösztönök, irányok találkozásának a lelkeket összeforrasztó hatásában is keresendő.

[1] L. *Fraknói:* A Hunyadyak és Jagellók kora 180. l.
[2] *Mátyás király jeles mondásai* stb. (l. Kazinczynál 8. l.)
[3] *Decades* IV. Lib. IV. 598. l. 606. l.

BEATRIX KIRÁLYNÉ DOMBORMŰVŰ ARCZKÉPE.

MÁTYÁS KIRÁLY DOMBORMÜVÜ ARCZKÉPE.

Mátyás mint minden, korszakára alakító hatást gyakorló nagy ember, egészen korának gyermeke volt s föltétlen odaadással vette föl lényébe amaz idők uralkodó szellemi áramlatát. Az Olaszországban megindúlt renaissance legcsodásabb varázsát éppen akkor árasztotta az európai népek kimagaslóbb szellemeire. Azok az addig nem is sejtett perspectivák, melyek az emberi értelem előtt a classicus ókor hagyományai elterjedésének s az ember és a természet elfogulatlanabb megismerésének hatása alatt megnyíltak; az a gyökeres átalakulása az egyéniségében fölszabadúlt ember világnézletének, mely a keresztény hit tanításának s az ókori irodalom eszmekörének megkísérlett összeolvasztásából bontakozott ki; az a pogányosan szilaj életkedv, mely a középkor ascetismusát háttérbe szorította s míg egyfelől az élet legfinomultabb örömeinek, legszíngazdagabb pompájának élvezetére tanított, másfelől az antik műemlékek becsének s az emberi test bájainak felismerése útján a művészeteknek szinte káprázatos föllendülését idézte elő: mindez ellenállhatatlan erővel vonzotta, ragadta magával Mátyás lángeszét, égő képzeletét, határtalan becsvágyát. Mind ennek az igéző női báj symbolumában való megnyilatkozását, megtestesülését láthatta ő a Beatrix személyében.

Kétségtelen, hogy a nápolyi királyleány nemcsak személyének vonzó tulajdonaival, de a renaissancenak s az akkori olasz nemzeti geniusnak belőle Mátyásra átáramló delejes hatásával is megbűvölte a király szívét és eszét.

Rövid idő alatt nyilvánvalóvá lett, hogy Mátyásra nézve valódi életszükséglet a folytonos együttlét nejével, ennek folytonos részvétele minden munkájában, vállalkozásában s hogy a király még kormányzati tettei, politikai tervezései legnagyobb részében is szinte rabja lett neje akaratának, rabja szerelmének Beatrix iránt, melyet ő maga egy adománylevelében »halhatatlan«-nak mondott.[1]

A menyegző utáni időről Bonfini azt mondja, hogy a király egy óráig sem tudott neje nélkül ellenni, s azután is az első években még hadjárataira is mindenüvé magával vitte, hogy a nap fáradalmai után a nyugalom óráit vele tölthesse; 1478-ban — fölhasználva a fegyverek nyugvásának idejét, — Mátyás nejével hosszabb utazást tett a felvidéken, megmutatni akarván neki országa egy részét, a bányavárosokat, a pénzverdét, a kincstárába folyó aranyak sokaságát.[2] Házasságuk harmadik évében a firenzei követ már azt írhatta kormányának, hogy »az asszony (t. i. a királynő) mindent ki tud vinni a királynál, a mit akar«.[3] Mátyás nem is titkolta Beatrix befolyását; úgyszólván társuralkodói szerepet adott neki. A királynő folytonos, élénk részt vett nemcsak az olaszországi, de a németországi diplomatiai tárgyalásokban is. A királyi adománylevelekben gyakran

[1] *Fraknói:* Mátyás király 333. l.

[2] *Decades,* IV. lib. IV. 597. 606. 614.

[3] *Fraknói:* Mátyás király 345.

fordúlt elő oly megjegyzés, hogy ez az intézkedés a királynő jóváhagyásának és beleegyezésének hozzájárulásával vagy a királynő kérésére, kívánságára történik.[1]

Beatrix befolyása Mátyás kormányzati tényeiben leginkább rokonainak pártolása, magas állásokba emelése által nyilvánúlt. Testvérei közül Ferencz és Péter már házasságának első idejében megfordúltak Magyarországon. Ferencz egy ideig a királyi kanczelláriában is működött;[2] de nagyobb szerepet vitt

Mátyás és Beatrix.
(A brüsszeli Korvin-kódexben).

testvéröcscse, János, és ennek korai halála után unokaöcscse, estei Hippolyt, kik mindketten egymásután az esztergomi érsekséget birták.

Azonban nagyobb mértékben, mint Mátyás belkormányzati tetteiben, érvényesűlt Beatrixnak és a hozzá tartozóknak befolyása a külügyi kérdésekben s még inkább az udvari életben, a király kedvteléseiben és fényűzésében, a divatnak és szokásoknak az udvaron is túlterjedő némely változásaiban.

Bonfini elégtétellel emeli ki, hogy Mátyás Beatrix eljövetele óta a »szittya erkölcsökbe olasz elemeket vegyített«, »Magyarországot megtisztította a parasztos szokásoktól«, sőt belőle »második Itáliát igyekezett alkotni«.[3] Az udvari szokások mindenesetre gyökeresen megváltoztak. A fegyveres őrizet, melyet Mátyás azelőtt szükségtelennek tartott, az udvarnál állandóvá lett; a király nem volt többé mindenkire nézve olyan könnyen megközelíthető, mint azelőtt;[4] a szabad asztalok, a királynak majdnem állandó együtt étkezése országnagyjaival, vezéreivel, sőt másokkal is, az inkább a katonai tábori élethez, mint udvartartáshoz

Beatrix emlékérme.
(A nemzeti muzeumban).

[1] *Teleki József:* Hunyadyak kora, 12. köt. 397. l.
[2] *Csánki* id. művében, 576., 580. l.
[3] Id. m. dec. IV. lib. VIII. 646. 670. l.
[4] *Kazinczy Gáb.* id. m. Jegyzések 178. l.

Visegrád romjai.

hasonló fesztelenség és egyszerűség eltűntek. A magyaros hagyományt és gyakorlatot olaszos etiquette váltotta fel;[1] de a mindenben való szertelen bőség a királyi udvar és különösen a királyi asztal jellemző tulajdona maradt.

A finomúlt életmód a királyi lakásnak is nagy átalakulását vonta maga után. A pfalzi követ ugyan már Beatrix menyegzője idejében is káprázatos színekkel festi Mátyás budai palotáját, de nem tudjuk, hogy mekkorák voltak azok az átalakítások és diszitések, a melyeket a király éppen Beatrix fogadtatása czéljából eszközöltetett rajta; s az kétséget sem szenved, hogy az ő nagy építkezési kedvét — mely szintén a renaissance-kori fejedelmek egyik jellemző tulajdona volt — nejének hasonló hajlama még táplálta.

Maga a budai várlak a Zsigmond királytól épített részhez csatolt új, a Dunára néző palotával bővűlt ki s Mátyás az egész épülettömböt nemcsak együvé foglalta, hanem művészi díszszel, szobrokkal és faragványokkal, márványlépcsőzetekkel és padlóval s a legfényűzőbb berendezéssel látta el; ehhez csatlakoztak a Budán a vár alatt — a mai Krisztinaváros területén — lévő pompás királyi kertek és egy márványból épűlt nyaraló-palota, míg a pesti oldalon szintén üdülő-kertek terűltek el s még ezeken kívül a budai hegyekben kiterjedt vadaskert és nyárilak, úgyszintén Buda közelében a sóház mellett egy harmadik nyaraló állott a királyi udvar rendelkezésére. A király kertjei lugasokkal, útvesztőkkel, kilátástornyokkal, halastavakkal, állatok, különösen madarak őrzésére szolgáló kaliczkákkal, — egy szóval a szórakoztatás és gyönyörködtetés mindamaz eszközeivel el voltak látva, a melyeket a renaissance az olaszországi horticulturában meghonositott s a miket bizonyára azok az olasz kertészek hoztak be, a kiket Mátyás és Beatrix tényleg foglalkoztattak az országban.[2]

Budavár fényével a maga nemében vetekedhetett Visegrád. Itt Mátyás szintén nagyszerű építkezéseket és kertalakításokat végzett; a hegytetőn levő régi váron kívül, melyben a koronát őrizték s a Duna partján levő úgynevezett vízi várhoz csatlakozva a pazar fényű palotáknak, függőkerteknek, lépcsőzetek- és emelttereknek, ugrókutaknak és medenczéknek egész kis tündérvilága keletkezett itt, melytől elragadtatva, a pápai küldetésben Magyarhonban időzött castellai püspök Visegrádról mint »földi paradicsomból« kelteztette levelét, s a melyről még a mohácsi vész után is Oláh Miklós primás mint a világon példátlanúl álló fejedelmi otthonról emlékszik meg. Vajda-Hunyad és Diósgyőr, úgy látszik, Mátyás uralkodásának ideje alatt háttérbe szorúltak. Kedvelt tartózkodási helye volt Mátyás udvarának Tata vára és Komárom, a hol a király pompás berendezésű s a velenczei dogék díszhajójáról Bucentaurusnak elnevezett dunai hajója horgo-

[1] *Csánki* id. m. 644. 655. l.

[2] *Bonfini* id. m. dec. IV. lib. VIII. 646—648. l. *Kazinczy G.* id. m. jegyz. 167—168. l. *Csánki* id. m. 765—777. l.

nyozott, nemkülönben Pozsony s végül a meghódított Bécs, melyben a király kivált végéveiben szívesen lakott s a hol szintén fényes építkezések hirdették az ő teremtő erejét.[1]

Ezekhez az építkezésekhez mindenkép méltó volt a királyi paloták és nyaralók berendezése is. A mit a behozott művesek által előállíttatni nem lehetett, azt Mátyás és különösen Beatrix Olaszországban rendelték meg és onnan hozatták el; így különösen a pompás edényeket és aranyozott evőszereket, fegyvereket, a drága szöveteket, szőnyegeket, ékszerneműeket, a sok mindenféle selymet és selyemhímzést, — ez utóbbit főleg Beatrix honából, Nápolyból, a hol

Bécs Mátyás korában
(egy 1483. évi festmény után).

az aragoniaiak idejében a selyemipar oly rendkívüli lendületet nyert, hogy egykorú krónikások szerint ott majdnem minden ember selyemben járt.[2] És nem szenved kétséget, hogy a tudományt és művészetet oly lelkesen pártoló nápolyi udvarban nevelkedett Beatrix hatalmas ösztönzője s istápolója volt Mátyás ama törekvéseinek is, melyek a renaissance-kori olasz művészet s a humanistikus tudomány és költészet termékeinek hazája részére való megszerzésére, sőt olasz művészek és tudósok ide telepítésére irányúltak. Volt ama kor szellemi áramla-

[1] L. *Bonfini* (648—649. l.) *Kazinczy G.* (169—173. l.) és *Csánki* (777—781. l.) id. műveit.

[2] *Eug. Müntz* czikke »A nagy magyar királyról« a P. Napló 1895. márcz. 30. számában. *G. Weber:* Allg. Weltgeschichte 9. köt. 710. l.

tában valami, a mi kedvezett annak, hogy fejedelmi nők legyenek a nyugati civilisatio közvetitői kelet felé; Mátyás kortársát, III. vagy Nagy Iván czárt is egy Olaszországban nevelkedett herczegnő: Palaeologos Tamás leánya, Zsófia avatta be az olaszos civilisatio titkaiba s ő is az olasz építészek, mérnökök, ötvösök egész telepét gyűjtötte maga köré.[1]

Mátyás udvarában ezenfelül »az olasz renaissance fényűzése a magyar pompaszeretettel vegyűlt«.[2] A király határtalan személyes bőkezűsége is nyilvánúlt ebben, a melyet különösen a jövevény olaszok nem győztek csodálni és magasztalni, szokva lévén oly fejedelmek költekezéséhez, a kik talán kiművelt ízlés tekintetében Mátyás fölött állottak, de pénzforrásaik bőségében csak ritkán állhatták ki a versenyt vele. Tőle senki sem mehetett el megajándékozatlanul. Olmützben a megkötött béke alkalmából vendégeiül fogadván a cseh és lengyel királyt s a béketözvetítőkként szerepelt szász herczeget és pfalzi grófot, ezeknek lakásaik összes berendezéseit, minden asztalkészlettel, szőnyeggel és ágyneművel együtt, sőt az aranyhímzésű ruhaneműeket is odaajándékozta.[3]

A Beatrix jövetelével összefüggő olasz befolyás térfoglalása természetesen sok lappangó ellentétet is hozott felszínre a szokásokban, a kedvtelésekben s a dolgok felfogásában. A királynő elborzadt, mikor a menyegzői ünnepélyek alatt minduntalan ismétlődő lovagtornáknál a bajvívók mindannyiszor iszonyú zuhanással a földre terítették egymást; bizony a magyar lovagtornák — melyeknél hegyes lándzsát is használtak — valamivel komolyabb küzdelem képét nyujtották az olaszokénál, mint a hogy a magyarok csatái is komolyabbak voltak azoknál a harczoknál, melyeket a XV. századbeli olasz bérhadak gyakran valóban csak mutatványképpen s az emberéletet kölcsönösen lehetőleg kímélve, vívtak egymással. Még jellemzőbb e tekintetben Mátyás levélváltása apósával, a nápolyi királylyal a lóidomító ügyében, kit ez utóbbi küldött hozzá. Mátyás természetesen ezt a jövevényt is gazdagon megajándékozta, de mindjárt haza is küldte s válaszában kedélyes nyíltsággal adta tudtára apósának, hogy csodálkozik fölötte, miért küldött neki olyan embert, a ki lovak idomításával foglalkozik, holott tudhatta volna, hogy neki ilyenre szüksége nincs. »Mert mi — úgymond — gyermekkorunktól fogva a fegyvert forgatjuk, sokféle nemzetek ellen viseltünk háborút és mindig saját lovainkat, melyeket a mi népünk idomít, használtuk... Olyan lovakat, a melyek spanyol módra tánczolnak, soha sem kívántunk birni, azokkal sem komoly dolgokra, a minők nálunk folynak, sem játékokra élni nem akarunk...«[4]

[1] L. *Müntz* fentebb idézett czikkét.

[2] *Csánki* id. m. 636. l.

[3] *Csánki* id. m. 751. l. *Óváry Lipót* a modenai és mantovai levéltári kutatásokról. Századok 1889. évf. 397. l.

[4] *Fraknói, Mátyás kir. levelei,* külügyi oszt. II. köt. LXIX. és 367. 368. l.

Beatrix királynő olasz szinészeket is hívott be, kiknek előadásait módfelett szerette s a kik aligha találtak itt versenytársakra; ellenben a zeneélvezet dolgában a hazai hagyomány és a hazai — bár valószinűleg kezdetleges — művészet, nem engedett oly könnyen tért az idegennek. A magyar hegedősök sohasem maradtak ki Mátyás udvarából s különösen a lakomákat élénkitették a hősi harczokat dicsőítő magyar énekökkel és lant- vagy kobozjátékukkal; de valószinű, hogy mindinkább megosztani kényszerűltek a tért a Beatrix hívására bejött külföldi, különösen olasz zenészekkel, a trovatorékkal és hárfásokkal, kiknek zenéjét a királynő annyira kedvelte, hogy betegsége alatt is abban keresett üdülést és szórakozást.

A honi szokás és idegen befolyás mérkőzésének egy másik tere a ruhaviselet divata volt. Beatrix nemcsak kelméket hozatott külföldről, de olasz szabót is, ki Mátyás számára is dolgozott; valószínű tehát, hogy némely neme az olaszos öltözéknek legalább az udvarnál nem volt éppen szokatlan, bár viszont jeleit látjuk annak, mintha némely tekintetben a bejövő olaszok lettek volna kénytelenek a magyarhoni öltözködés szabályaihoz alkalmazkodni. A milanoi herczeg titkára 1489-ben azt írja urának, hogy a Maria Bianca herczegnővel küldendő kiséret tagjai készíttessenek hosszú ruhákat, mert a magyar udvarnál ez a divat; az olaszos rövid szabású öltönyökön ott megbotránkoznának.[1]

Ellenben legalább udvara, főnemesei, főpapjai és vezérei körében teljesen meghonositotta Mátyás a hosszú, szabadon lehulló hajfürtök és a borotvált arcz ama divatát, mely még a XV. században Olaszországban s Közép- és Nyugati-Európa nagy részében általános volt az előkelőbb osztályokban. Maga Mátyás összes egykorú képeinek tanúsága szerint sohasem viselt bajuszt és szakállt,[2] csak későbbi korok képírói festették le őt képzeletből szakállosan. Épp úgy borotvált arczot mutatnak a Szapolyaiak, Ujlaki Lőrincz, Telegdi István, Tarczai Tamás képmásai síremlékeiken, holott a század hetvenes évei előtt meghalt országnagyok sírszobrai bajuszosan, szakállosan tüntetik fel őket; világos ennélfogva, hogy ez a divat Mátyás második házasságának idejével kezdődött.[3]

Tehát, a mint látjuk, a külsőségek tekintetében Bonfini álma: az olasz világ Magyarországon, Beatrix befolyása alatt mintha csakugyan közeledett volna a megvalósuláshoz. A belső, szellemi és erkölcsi assimilatio munkásai sem hiányoztak azonban a Beatrix környezetében: azok az olasz diplomaták, a kiket nem annyira az olasz államok tartanak a Mátyás udvaránál, mint inkább Mátyás tart magánál, hogy tanácsukkal éljen az olasz vonatkozású ügyekben, melyek második házassága óta mind fontosabb helyet foglalnak el külügyi politikájában s hogy őket

[1] *Csánki* id. m. 659. l.
[2] L. *Csontosi* czikkét az Arch. Ért. VIII. évf. 97. l.
[3] *Fraknói:* A Hunyadyak és Jagellók kora. 631. l.

külföldi kiküldetésekre használja fel. Azok a tudósok és írók, a kik nemcsak könyveiket ajánlják fel az uralkodónak, de egyéb megbizásokban is részesűlnek, mint herczegi nevelők, könyvtárnokok, néha mint diplomaták is és a kikkel nemcsak a királynő, de a király is legszívesebben társalog és vitatkozik még asztal felett is; végül pedig azok az olasz orvosok, a kik a király és királynő testi jóléte fölött őrködtek, valamint azok az olasz gyóntató-atyák, kik legalább a királynő lelki életének mindenesetre legrejtettebb titkait is ismerték.[1]

Hogy az olaszságnak ez a zajtalan, de biztos terjeszkedése a magyar királyi

Ranzano kihallgatása.

udvarban és a magyar előkelő világban ellenhatást idézett elő, az természetes; de a Mátyás erélyes kormányzata azt is megmagyarázhatóvá teszi, hogy ez az ellenhatás az ő életében többnyire csak csöndes zugolódásra szorítkozott; a »durae cervicis ungari« — a keménynyakú magyarok — Mátyásnak engedtek ebben is; de hogy nem szívesen engedtek és hogy a lappangó ellenszenv és féltékenység főleg Beatrix ellen irányúlt, az kétségtelen. Heltai Gáspár száz évvel később talán a Mátyás korabeli magyar nép nagy részének hitét fejezte ki, midőn elmondta,

[1] *Csánki* id. m. 540, 557—560, 619, 645. l.

hogy Mátyást Magyarország elolaszosítására irányzott törekvésében egy olasz nő vitte tévutakra, ki őt mindenféle »pogány üzelmekre« csábitotta.[1] Jellemző tény, hogy 1483-ban a külföldön az a hír terjedt el, hogy a királynő, férje minden kincsével s koronájával együtt, a lengyel királyhoz menekűlt; a mit azzal magya-

Bergamoi Fülöp felajánlja munkáját Beatrixnek.

ráztak, hogy bár a király nagyon szereti nejét, annál jobban gyűlölik olasz erkölcsei miatt a magyar főurak.[2] A közhit a Váradi Péter kalocsai érsek rejtélyes

[1] *Márki Sándor:* Math. Corvinus u. die Renaissance, 6—7. 22. l.

[2] *Csánki* id. m. 578. l.

kegyvesztése és bebörtönöztetése értelmi szerzőjét is Beatrixban kereste, kiről maga Mátyás elismerte már élete végéveiben, hogy alattvalóinak szeretetét nem bírja és talán arra, hogy iránta rokonszenvet tápláljanak, okot sem igen szolgáltat.[1] Mátyás halála után a magyar nemzetnek a trónöröklés kérdésében Beatrixszal és Korvin Jánossal szemben való állásfoglalásába is kétségkívül beléjátszott az olasz befolyás megujulásától való félelem s különösen a Beatrix uralomvágya és tékozlása miatt való neheztelés; sőt nyoma van II. Ulászló uralkodása alatt 1496 nyarán Pesten egy zavargásnak, mely az idegenek s különösen az olaszok üldözésének jellegével bírt.[2]

Külömben az olasz befolyás és példa mód feletti lábrakapásának volt két természetes gátja: az egyik a magyarok és az olaszok jellemének, gondolkozásának, erkölcsi felfogásának lényeges ellentéte, a másik Mátyásnak magának tiszta és erős magyar érzése.

Akármennyit dicsérték az olasz diplomaták és humanisták Mátyást, az ő magyarjait, azért többé-kevésbbé mégis csak barbároknak nézték, a minthogy viszont a magyarok legnagyobb része is őket aligha tartotta egyebeknek simanyelvű udvaronczoknál és léha ingyenélőknél. De ha ezek az idegenek találtak is alkalmat arra, hogy a magyaroknál »a hatalom és bírvágy kinövéseit, az önkény és erőszak tényeit, a fényűzés és lakomák kicsapongásait« korholják időnkint, nem volt módjuk a ledérségnek, a megromlott családi életnek, a courtisaneok uralmának olyan jelenségeit megfigyelni nálunk, a minőkre saját hazájukban szokva lehettek.[3] Fölötte jellemző az a csodálkozó magasztalás, a melyben Galeotti Mátyás királyt részesíti azért, mert a szószegésre és méregkeverésre irányuló politikai tanácsokat magától elutasította s büszkén azt vallotta, hogy »fegyverrel vívunk mi itt, nem méreggel;«[4] Galeotti bizonyára akárhány olyan fejedelmet vagy kényurat ismert, a ki az ily ajánlatokat ha nem is nyiltan elfogadni, de titokban követni hajlandó lett volna. Lodovico Carbo Mátyás király dicséretére írt párbeszédében Ernest Zsigmond pécsi püspök által azt mondatja magának, hogy »méltán lobbant haragra királyunk a ti olaszaitokra, kiknél ama hazánkfiai (a pártütő püspököket érti) ily aljas elveket sajátítottak el s alig volt visszatartható, hogy törvényes rendeletként ne mondja ki, hogy magyarnak tudományos képzése végett ne legyen többé szabad Olaszországba mennie«. A mire Carbo, vitatkozva, megjegyzi, hogy »Nem olasz hazánknak rovandó fel az, ha némely embereitek hálátlanok és hitszegők lettek. Mi a tudományokkal együtt az erkölcsök feddhetetlenségét is tanítjuk .... Nem a tanultság vétke az, ha valaki a szabad tudományokban

[1] *Fraknói:* A Hunyadyak és Jagellók kora, 292. l.
[2] U. o. 363. l.
[3] *Fraknói:* Mátyás király 347. l.
[4] *Jeles és bölcs mondások* L. XV. Kazinczynál 6, 33. l.

kiművelve elveteműl és megromlik, hanem azoké, a kik a jóval visszaélnek; mert van-e bármi oly hasznos dolog, a mit valaki, ha visszaélni akar, balul is ne használhatna fel?....«[1] Nyilvánvaló, hogy itt az olasz humanista az akkori magyar közvéleménynyel szemben iparkodott nemzete becsületét megvédelmezni.

A másik gát: Mátyás személyes, erős magyar érzése volt; láttuk ennek jeleit már a fölsorolt jelenségek egynémelyikében; nyilvánúlt az főkép a magyar nyelv megbecsülésében az udvarnál is, még Beatrix s a többi olaszok részéről is. Igaz, hogy a kormányzat s a diplomatia hivatalos nyelve a latin volt; Mátyás maga teljesen bírta ezt a nyelvet, bár néha hibákat is követett el használatában, mert

Mátyás és Beatrix térdelő alakjai.

mikor latinul írt vagy diktált, magyarul gondolkodott s gondolatát szó szerint fordította le latinra.[2]

Hogy azonban Mátyás nejének anyanyelvét, az olasz nyelvet bírta volna: ezt az eddig kiderített történeti adatokkal kétségbevonhatatlanul bebizonyítottnak nem látom. Bonfini azt mondja ugyan róla, hogy »omnia Europae glossemata calluit,« — az összes európai nyelveket ismerte,[3] — sőt egy pápai követ jelentése

[1] *Párbeszéd,* Kazinczy G. id. művében 79—80. l.
[2] *Mátyás kir. levelei,* II. köt. LVII. l.
[3] Id. m. dec. IV. lib. VIII. 670. l.

szerint ékesszólása azt a benyomást keltette, »mintha mindig az olasz és latin nyelvvel foglalkozott volna;«[1] de viszont tény, hogy Mátyásnak egyetlen beszédét vagy levelét sem ismerjük, mely olasz nyelven lett volna mondva, illetőleg írva, sőt ellenkezőleg Bonfini még Mátyás uralkodásának későbbi éveiről is följegyzi, hogy a király számára ezt meg azt a könyvet olaszból latinra leforditotta. És végül feltünő, hogy udvari krónikásai sehol az ő olasz nyelvismeretét külön és kifejezetten ki nem emelik; valjon ők, a kik oly szívesen találtak csodálatra és dicsőítésre valót a királyon, a kik szükségesnek látták megemlíteni, hogy Mátyás törökül, görögül, németül beszélt s elősorolták mindazokat a szláv nyelveket, a csehtől egész a »roxolán«-ig, a melyeken magát az illető nemzetiségbeliekkel megértetni tudta,[2] magasztalták azt a könnyűséget, a melylyel a lengyel követeknek az ő saját nyelvükön válaszolt, jobb rendbe szedve beszédjében az ő zavaros előadásukat:[3] valjon ők dicséret nélkül hagyták volna-e azt, ha a király az ő saját honi nyelvöket folyékonyan beszéli s beérték volna-e azzal, hogy ezt csak a többi »európai nyelvek« gyüjtő megjelölése alatt értessék?

Valószínűbbnek tartom tehát, hogy Mátyás maga nem bírta teljesen az olasz nyelvet, mely rá nézve az olasz nemzeti irodalom akkori fejlődése szakában amúgy is kevésbbé szolgált volna kulcsul az olaszországi renaissance szellemi világához, mint a humanistikus irodalom latin nyelve.

Ez a föltevés pedig magában véve kizárja azt a másikat, hogy t. i. Mátyás udvarában Beatrix befolyása alatt az olasz nyelv uralkodóvá vált, udvara nyelvileg is egészen elolaszosodott volna. Ellenkezőleg okunk van hinni, hogy a magyar udvarhoz jött olaszok igyekeztek a magyar nyelvet elsajátítani s kétségtelen, hogy e tekintetben maga Beatrix királynő adta meg a példát.[4] Diomede Caraffa, a nápolyi király főudvarmestere, már hazulról való elindulásakor azt a tanácsot adta Beatrixnak, hogy utazása közben, — mely akkor természetesen hónapokig tartott, — igyekezzék magyar kisérete tagjaival minél többet beszélni magyarul, mert csak így tanúlhatja meg e nyelvet, melyre oly nagy szüksége lesz. A királynő meg is fogadta e tanácsot, ezt kortársai is bizonyítják; de tanusítja az a körülmény is, hogy ugyanezt kötelességévé tette az udvarnál huzamosabban tartózkodó olaszoknak s elsősorban unokaöcsesének, az estei herczegnek, a mi nővéréhez intézett leveléből kitünik, s minden bizonynyal testvéreinek is.[5]

Hogy estei Hippolyt értett magyarul, arra abból is következtethetünk, hogy magyarhoni egyházi javadalmait kezelő tisztjei a későbbi években hozzá

[1] *Teleki* id. m. 5. köt. 527. l.
[2] *Galeotti* id. m. Kazinczynál 53. l.
[3] U. ott 9—10. l.
[4] *Márki* id. m. 19. l.
[5] *Fraknói:* A Hunyadyak és Jagellók kora 326—327. l. *Csánki* id. m. 580—581. l.

Olaszországba küldött jelentéseikben minduntalan magyar kifejezéseket használtak.[1]

A Mátyás és Beatrix házaséletének ege ugyanakkor kezdett elborúlni, a mikor tünni kezdett a remény, hogy e házasság gyermekekkel lesz megáldva. A királynó, mintegy kárpótlásáúl anyai szeretetének, nővére fiát, Hippolytot dédelgette, kit, ha a maga közelében látott »úgy érezte, mintha saját magának volna gyermeke;«[2] Mátyás vigasztalását természetes fiában, Korvin Jánosban kereste, ki a király második házassága előtt három évvel született s kit hat éves korától — 1479-től — kezdve Mátyás külömböző uradalmak, czímek és rangok adományozásával igyekezett a trón közelébe emelni.

Diomede Caraffa intelmei Beatrixhez.

Nincs semmi történeti nyoma annak, hogy a Korvin János ismeretlen anyja, — ez a rejtélyes, eddig minden történeti kutatás elől kisiklott alak — lépett volna mint békerontó a fejedelmi házastársak közé; sőt annyira eltünt Beatrix jötte óta, hogy a hagyomány őt kolostorba költöztette.[3] De a sors könyvében mégis úgy volt megirva, hogy az ő s a Mátyás szerelmének gyermeke legyen a meghasonlás oka a hitvestársak közt.

Mátyást arra a gondolatra, hogy törvénytelen fiára, a római Corvinusokról nevezett Jánosra, Hunyad grófjára, Liptó herczegére, — trónját is örökül hagyja, az atyai szeretet természetes ösztönén kívül komoly politikai megfontolás is indíthatta. Jól tudta ő, hogy életének műve az ő halála órájában a véletlen esélyek koczkáján forog, ha nem sikerűl örökét már életében egy, az ő véréből származó nemzeti király számára biztositania. És éppen ez a törekvése volt az, mely Beatrix ellenkezésével találkozott, azért, mert a nagyravágyó királynő ily módon férje halála esetére önmagát a hatalom minden kilátásától megfosztottnak látta; holott az ő vágya az volt, hogy, ha férjét túléli, maga jusson trónja birto-

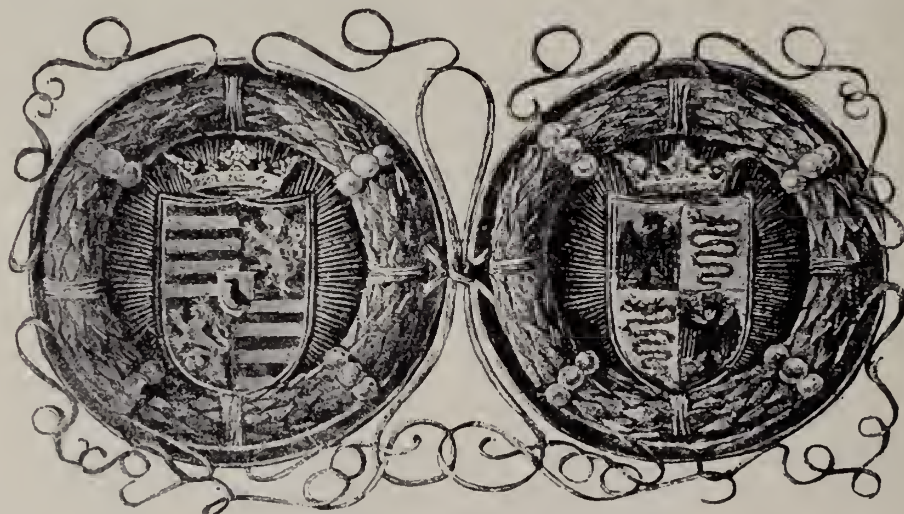
[1] *Óvári* id. m. 393. l.

[2] *Csánki* id. m. 577. l.

[3] *Schönherr Gyula:* Korvin János (Tört. életrajzok 1894.) 21. l.

kába s legfölebb az ő kezével együtt kaphassa meg más király Magyarország koronáját. Rövid időre sikerült Mátyást tervétől eltántorítania s annak az eszmének megnyernie, hogy János fiát a papi pályára szánja s neki hét éves korában a győri püspökséget adományozza.[1] De idő haladtával s különösen mikor Mátyást korán hanyatló egészsége, gyötrő köszvénye sürgetően ösztönözte a fiáról s trónjáról való gondoskodásra, eredeti szándéka mind határozottabban lépett előtérbe s ő mindinkább igyekezett intézkedéseivel, kormányzati tényeivel a János herczeg útját egyengetni, népét a trónöröklés e szokatlan rendjével megbarátkoztatni s annak előnyeit kedvező házassági összeköttetéssel is növelni.

Ez a házassági terv: Korvin János eljegyzése Sforza Mária Bianca herczegnővel, mely ellen Beatrix a cselszövés minden fegyverét mozgásba hozta, még az okmányhamisítástól sem riadva vissza, melynek megdöntésére egész olasz-

A Hunyady- és Sforza-házak címerei.
(A volterai Korvin-kódexben.)

országi atyafisága szövetkezett vele; ez a terv juttatta aztán úgyszólván nyilt kitörésre a lappangó meghasonlást. Bár Mátyás azután sem szünt meg szerelme jeleivel halmozni el hitvesét, bár ez utóbbi férje végéveiben már-már belényugodni látszott a változhatatlanba, kétségtelen, hogy a régi bizalom többé helyre nem állhatott közöttük s hogy Mátyás szivén nejének ez az ellenséges magatartása gyógyíthatatlan sebet ütött.

Az 1490. év tavaszán a Bécsben tartózkodó Mátyást éppen fiának — az ekkor már 18 éves herczegnek — trónöröklése s küszöbön álló házassága foglalkoztatta,[2] a mikor mint derűlt égből a villámcsapás, hirtelen, váratlanul bekövetkezett a katasztrófa: a még csak ötvenéves nagy király halála.

[1] *Fraknói:* A Hunyadyak és Jagellók kora. 289. l.
[2] *Fraknói:* Mátyás király. 389. l.

Mátyás mint életében, úgy halálában is hasonló volt az oroszlánhoz; halálküzdelme rémülettel töltötte el környezetét; fájdalmában ordítva küzdött szervezete egész óriási erejével az enyészet hatalma ellen. Végre megtört erővel, beszélni nem bírva többé, néma esdekléssel jártatta szemeit halálos ágya mellett álló nejéről fiára, fiáról nejére, mintegy kérve őket, hogy egyesűljenek lelke leghőbb vágyának teljesítésére. S mikor beállt a halál és az atyját vesztett ifjú zokogva borúlt a férjét vesztett hitves lábaihoz, esdve, hogy őt árvaságában ne hagyja el s anyai szeretetével támogassa; mikor emez szívére ölelte az elhagyottat, mikor a nagy halottat szorongó fájdalomban körülálló országnagyok — mindkettejöknek hűséget fogadva, — reménynyel és bizalommal néztek a királynőre s királyfira, úgy mint — Bonfini szép hasonlata szerint — »a nap lenyugtával a holdra irányozzuk tekintetünket«:[1] valóban úgy látszott, mintha az elhúnyt szándékának megvalósulását idő előtti halála meg nem hiúsíthatta volna.

De a végzetes esemény rohamosan fejlődő következményei csakhamar lerontották ezt a reményt, lerontották mindkettejök reményét: a Korvin Jánosét csak

A magyar főurak esküje Szerémy György emlékirata szerint.

úgy, mint a Beatrixét. Törekvéseikben szétváltak, — csalódásukban találkoztak. Mátyásnak, úgy látszik, végzete volt, hogy őt elárúlja mindenki: azok, a kikhez való bizalma atyai örökségképen szállott reá, azok, a kiket ő maga emelt föl a porból és helyezett magas polczokra, és az is, a kire »halhatatlan« szerelme dús kincsét pazarolta. Az árulást már életében tapasztalnia kellett; halála után fia sorsában is beteljesedett az.

Az országnagyok beleegyezésével az özvegy királynő által összehítt királyválasztó országgyülésen János csakhamar tapasztalhatta, hogy még azokra sem számíthat, kiknek támogatásába atyja leginkább vetette reményét. A politikai eszély némely figyelmet érdemlő intelme mellett főkép az oligarchikus hatalomnak a Mátyás erőteljes kormányzása visszatérhetésétől való iszonyodása egyfelől, másfelől pedig a herczeg házasságon kívüli származása döntötték el a kérdést. Hiába utaltak Mátyás életében és halála után is arra, hogy az új korszellem szülőhonában, Olaszországban évtizedek óta a kormányzati hatalom elnyerésénél csak

[1] Id. mű. Dec. IV. lib. VIII. 667. l.

a személyi képességek és sikerek voltak mértékadók, sohasem a származás törvényessége; hogy Francesco Sforza, Sigismondo Malatesta, Federigo di Montefeltre, Borso és Lionello d'Este, maga az uralkodó nápolyi király és ennek Magyarországon járt fiai: Péter és Ferencz mind törvénytelen szülöttek voltak: a magyar nép felfogása a családi élet szentségéről és a dynastikus elv tisztaságáról be nem fogadta az e példákra alapított elméleteket s elébe helyezte a tiszta vérből származott Dobzse Lászlót a törvénytelen viszonyból született Korvin Jánosnak.

Korvin János pecsétje és aláírása.

Mátyás fiának sorsa még annyiban enyhébb volt, hogy nagyratörő reményei hamar és mindenkorra szétfoszlottak; ellenben Beatrix éveken át csapongott remény és kétségbeesés közt, míg végre a teljes kiábrándulás megtörte.

Meg kellett érnie, hogy ő, a ki kora egyik legnagyobb cselszövőjének, atyjának, Ferrante királynak iskolájában nevelkedett föl, rút ámítás áldozatául essék. Korvin bukásakor s Ulászló megválasztatásakor diadalmaskodni látszott, mert a választási föltételeknek megfelelően az új király házassági igéretet tett neki; de ez az igéret a főrendek tudtával azzal az utógondolattal volt megadva, hogy a házasság soha érvényesen létre ne jöjjön; s így következett be Beatrixra nézve az a siralmasan lealázó szerep, hogy egy házasság fennállása mellett kellett erősködnie, melyet saját férje elismerni nem akart, míg végre hosszú, keserű küzdelem után mint egy királynő, a kit országa, — hitves, a kit férje visszautasít, nagyravágyásában, női hiúságában, önérzetében egykép meggyalázva, tönkre téve, életének ebből a teljes hajótöréséből nem menthetett meg semmit, csak a múltak fájdalmasan fényes emlékét.[1]

[1] *Bonfini* id. m. 680—753. l. *Fraknói:* A Hunyadyak és Jagellók kora. 334—349. l.

Miután a pápa itélete 1500-ban feloldotta Beatrix házasságát Ulászlóval,[1] a minden reményét vesztett királynő Esztergomból, hol özvegységének majdnem egész idejét töltötte,[2] a következő évben visszatért hazájába, Olaszországba.

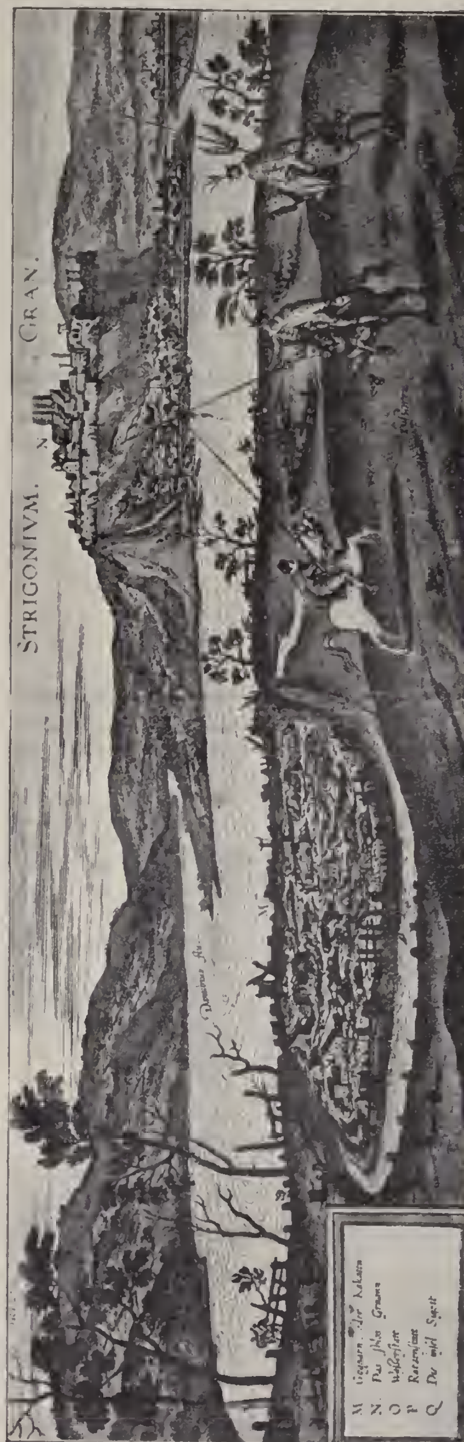
De mekkora változást kellett ott is találnia!

Atyja s nővére, a ferrarai herczegnő, néhány évvel Mátyás kimulta után elhaltak; bátyját, Alfonsot, az új nápolyi királyt, kegyetlensége és népszerűtlensége miatt amúgy is ingadozó trónjáról elűzte VIII. Károly franczia király, és sorsában osztozott bátrabb lelkű fia, Ferrandino is. Ez utóbbinak sikerült ugyan még egyszer, rövid időre helyreállitani az aragoniaiak nápolyi uralmát s az ő korai halála után nagybátyja, Federigo, Beatrix egy másik testvére, jeles uralkodói tulajdonokat is hozott magával a trónra; de a pápasággal egyesült franczia hatalomnak egy újabb támadása végkép megpecsételte az aragoniaiak sorsát, úgy, hogy mikor Beatrix Nápolyba érkezett, ott már a győztes francziák és spanyolok osztozkodtak az ő családja egykori uralmának területén.[3]

II. Ulászló emlékérme.

Ischia szigetén vonúlt meg az elhagyatott özvegy s kínos testi és lelki szenvedések után halt meg 1508 szeptember 13-án, mintegy ötvenöt éves korában.[4]

Esztergom.
(1507. évi képről.)

[1] *Horváth Mihály:* Magyarország tört. 3. köt. 283. l.
[2] *Schönherr* id. m. 197. l.
[3] *G. Weber* id. m. 9. köt. 781—787. l. *Pasqu. Villari* id. m. 1. köt. 265—268. l. *Add. Symonds:* Renaissance in Italy I. köt. 429. l.
[4] *G. Weber* id. m. 9. köt. 219. l.

Nápolyban temették el fényes pompával a nagy kikötő közelében levő San Pietro Martire-templomban, melyben anyja tetemei is nyugosznak, s melynek szerzetesei jótéteményeit élvezték. Síremléke ma is látható itt, a falba illesztett egyszerű fehér márványkoporsó alakjában, két czímerrel és ezzel a felírással: »Beatrix Aragonea, Pannoniae Regina, Ferdinandi I. Neap. Regis Filia. De Sacro hoc Collegio optime merita. Hic sita est. Haec religione et munificentia se ipsam vicit.« (Aragoniai Beatrix, Pannonia királynője, I. Ferdinánd nápolyi király leánya, ki e szent gyülekezet körül kiváló érdemeket szerzett, itt nyugszik. Ő vallásosságával és jótékonyságával önmagát győzte le.)[1]

Ez a sokat sejtető sírirat igaz lehet; de kétségtelen az is, hogy a Beatrix nagyratörő becsvágyának már csak roncsa lehetett az, a melyet a sorssal való kétségbeesett küzdelemből megmentett s a melyet saját lelke erejével kellett leküzdenie.

Beatrix.
(A bécsi Agathias Korvin-kódexből.)

MÁTYÁS ÉS A RENAISSANCE.

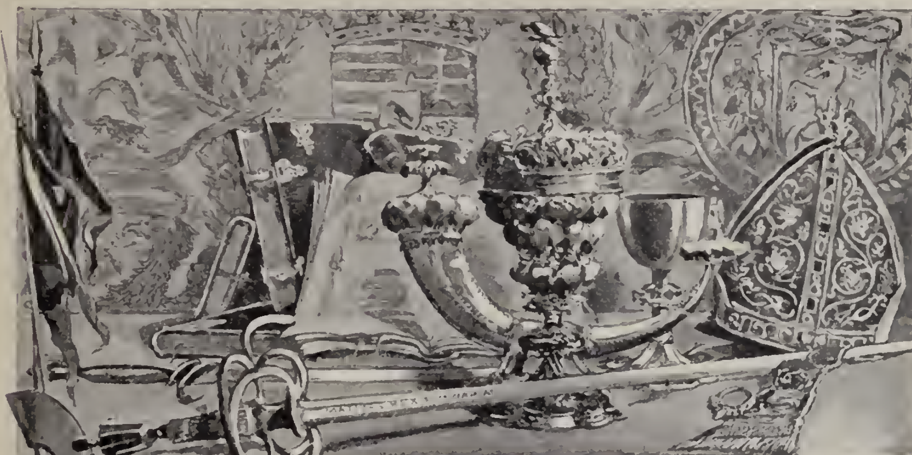
IRTA: EUGÈNE MÜNTZ, A FRANCZIA ÉS A MAGYAR AKADÉMIA TAGJA.

I.

Mátyás király trónralépte előtt azok a fáradozások, a melyeknek czélja a civilisatiónak minden alakjában való felujítása volt, többé-kevésbbé töredékesek voltak. Hiányzott belőlük az egység s inkább csak az irodalom vagy a művészet egy-egy pártolója szeszélyének, semmint valamely határozottan megállapitott programmnak a kifolyásai voltak. Azonkivül nem támaszkodtak sem a kormányzat szentesítésére, sem azokra a jelentékeny segédforrásokra, a melyeket csakis az uralkodó bocsáthatott rendelkezésökre. Ellenben, a mi Mátyás királyt — nem tekintve az olaszokat — valamennyi versenytársától megkülönbözteti, az éppen a rendszeres jellege annak a propagandának, a melyen fáradozott. Sem a jó Anjou René király, sem II. Mohammed szultán, sem III. Iván czár, sem a császár,

[1] *Óvári Lipót:* A nápolyi magyar műemlékek (a Bpesti Szemle 1874. évfolyamában).

sem a francia, angol, spanyol király nem hasonlítható ő hozzá. Világosan tudta, hogy mit akar; el volt tökélve arra, hogy a maga elé tűzött czél elérése végett

minden kisérletet megtesz, és így biztosan és gyorsan haladt előre a maga útján, teljes tudatában az eszközöknek és a czélnak.

II.

Bármilyen gondos volt légyen is Hunyady Mátyásnak a neveltetése, bármennyi készültsége volt is ahhoz, hogy a tudomány, az irodalom és a művészet pártfogójának a szerepét játszsza: tanulmányainak az igazi irányt csak egy olasz herczegnővel, arragóniai Beatrix-szal való házassága adta meg és csak ennek a révén tette magáévá olyan szenvedélyesen annak a forradalomnak az elveit, a melyet az utókor renaissancenak keresztelt el. Nem magában álló jelenség ez; ugyanakkor III. Nagy Ivánt, az oroszok urát, szintén egy Rómában nevelkedett herczegnővel,

Műkincsek a Hunyadyak korából.

Paleologos Zsófiával való házassága avatta be annak az oly tökéletes civilisatiónak a titkaiba; és miként Mátyás király, ő is az olasz építőmestereknek, mérnököknek és ötvösöknek egész gyarmatát gyűjtötte maga köré. Keresd az asszonyt, mondja egy modern párisi szólás. Ez a tanítás már a tizenötödik században is igaz volt.

Beatrix, a nápolyi király leánya, félig spanyol, félig olasz természet, a jellem erősségét az elme élességével egyesitette magában. A mellett, hogy szemelőtt tartotta a családja érdekeit (unokaöcsesét, a ferrarai herczeg fiát, esztergomi érsekké neveztette ki, s általában királyi kegyekkel halmozta el a hozzátartozóit), fenköltebb czélok is lelkesitették. Testvérével, Eleonóra ferrarai herczegnével való levelezése, a mely a Monumenta Hungariae Historica-ban látott napvilágot, megismerteti velünk az ő asszonyi szeszélyeit épp úgy, mint politikai becsvágyát. Ábrándja az volt, hogy a Duna partján olasz ízlésű fővárost teremtsen, hogy udvara a legpallérozottabb elmékkel, a legelőkelőbb művészekkel legyen tele és meglegyen benne mindaz a fényüzés és finomultság, a mely a renaissancenak jellemzője. Majd selyemhimző munkásokat, majd egy aranyszövőt, majd szabókat hivott az udvarába. Ugyancsak Olaszországból hozatott kelméket, fegyvereket, farsangi álarczos öltözeteket, sőt még olajbogyót, parmezánt és gesztenyét is. Föl lehet tenni, hogy az ő befolyása alatt a ferrarai, firenzei, római, vagy nápolyi divatok beférkőztek Magyarországba és versenyeztek a nemzeti viselettel. Beatrix olykor — de ritkábban — a franczia ipar termékeihez is folyamodott; így vásároltatott 1489-ben a lyoni vásáron 500 arany ára finom cambraii vásznat.

Beatrix rokonai és az olaszság előharczosai között külön említést érdemel unokaöcscse, Estei Ipoly bíbornok, esztergomi érsek, a ki épp olyan művelt izlésű, mint erőszakos természetű ember volt. Hol a legnemesebb szellemi élvezetekben látjuk gyönyörködni, hol a legocsmányabb dührohamokba esni. Így például, féltékeny haragra gerjedve egyik öcscse ellen, a ki Borgia Lukréczia egyik hölgyének a kegyeit elvadászta előle, kiszuratta a szemét. Pártfogoltja, Ariosto, szép emléket állitott neki az Orlando furiosoban; idegeneket ír le, a kik hosszú mentében és hosszú hajzattal jönnek Hunyady Mátyástól a ferrarai herczeghez, Ipoly fia felől kérdezősködvén, a ki akkor még csak nyolcz éves. Azután leírja a gyermeknek szüleitől való bucsuzását és a Dunához érkeztét, ahol a nép elibe sereglik, hogy lássa és Istenként imádja őt. A király, teszi hozzá a költő, nem győzte eléggé csodálni ezt a rendkívüli itélőképességet és érettséget ebben a zsenge korban, a melyben az erő és a bölcs értelem rendszerint még hiányozni szokott; és fölibe helyezte őt az udvar összes főurainak. Mindjárt attól a pillanattól fogva, nem nézve ifjúi voltát, reábízta Esztergom kormánypálczáját, és az ifjú herczeg elkisérte őt mindenhova, palotáiba, táboraiba.

Török vagy német ellen harczolni megy bár a hatalmas uralkodó, ő mindenkor mellette van, megfigyelvén nagylelkű cselekedeteit és tanulván az ő vezetése alatt az erényt.

Érdekes látvány lehetett ennek a finom, művelt, hivalkodó és csakis szellemi életet élő idegen gyarmatnak a vitéz, de nyers magyar nemességgel való egybe-

Sforza Bianca Mária.
(Ambrogio de Predis festménye.)

olvasztása, vagyis inkább csak párosítása. Összeütközés, úgy látszik, ritkán fordúlt elő. Mátyás király sokkal nagyobb erélyű és tekintélyű egyéniség volt, semhogy

rá ne erőltette volna akaratát a környezetében levőkre. De mihelyt ő meghalt, ez a nagyon is mesterkélt műveltség nyomban el is tűnt, mint az a homokra épített ház, a melyről az evangélium beszél.

III.

Mátyás király törekvései és vállalkozásai szélesebb látókörűek voltak és messze fölötte állottak a felesége és unokaöcscse, Ipoly bíbornok műkedvelőségének. Először is emeljük ki e fejedelemnek ritka tanultságát és nagy dialektikai erejét; hat nyelven beszélt, az agya tele volt klasszikai emlékekkel, gyorsan és élesen tudott visszavágni s így, miként kortársa, Alfonz nápolyi király, vagy Frigyes urbinói herczeg, inkább feje lehetett azoknak a tudós gyülekezeteknek, a melyek körülte csoportosúltak, semmint csodálásra könnyen hajló hallgatójuk. Kedve telt abban, hogy valami hibán kapja rajta e latinos nevű tudósok bölcseségét vagy logikáját; állhatatosan erre törekedett s ez sokszor sikerűlt is neki.

Az idegen fejedelmek elárasztották Mátyás királyt rokonszenvök tanujeleivel. Hol VIII. Incze pápa küldötte hozzá követül Barbo bíbornokot; hol Moro Lajos, a milanói herczegség kormányzója bocsátott hozzá fényes követséget és ajánlotta föl fia, János számára unokahugának, Bianca Máriának a kezét; hol pedig Firenze ura ajándékozott neki oroszlánokat (1469. és 1471.). Mátyás király, úgy látszik, különösen kedvesen vette a VIII. Károly franczia király figyelmességeit; ajándékokkal halmozta el a követeit. De abban az időben Magyarország királya egész Európa szemében leghatalmasabb ellenfele is volt a töröknek, a közös ellenségnek; az ő éberségére számítva, nyugodtan viszálykodhattak egymással a többi keresztény fejedelmek.

Különösen hizelgő volt a Mátyás király iránt nyilvánuló hódolat az Örökvárosban. Egy római polgár lefesttette őt monumentális arányokban a Via del Pellegrinón levő háza homlokzatára: a festmény lóháton ábrázolta a királyt, hajadon fővel, győzelmes kardját magasra emelve; fölötte angyal lebegett, koronát bocsátva a fejére, más angyalok pedig táblácskákat tartottak, melyeken hangzatos latin versek dicsőítették erényeit és hőstetteit. Ez a festmény, a melyről Paolo Giovio említést tesz, a tizenhetedik században még megvolt. Le is másolták akkor egy rajzban, a melyet megtaláltam a Barberini-könyvtárban és van szerencsém azt be is mutatni (ez album 19. lapján).

IV.

Ha átsikamlunk a minden heves törekvéssel együttjáró túlzásokon és a talán pedantériával határos formalismuson és úgy igyekszünk behatolni abba a szellembe, a mely Mátyás királyt vállalkozásaiban vezérelte, olyan következte-

tésre jutunk, a mely szerfölött megnyugtató. Mátyás király a klasszikai művelődésben, a mint azt a tizenötödik századbeli Olaszország képviselte, felsőbb elveket ismert föl: a rendszer világosságát, a következtetés biztosságát, a beható kritikát, egyszóval a haladás leggyümölcsözőbb tényezőit. Az olaszok, a régiek tanításait magukévá téve és folyvást kutatva Athénnek és Rómának azt a csodálatos civilisatióját, nemcsupán a forma kultuszát merítették belőle, hanem egyúttal mindennemű feladat megoldásának a titkát is. A multból nyert tapasztalatokhoz csatlakozván az önálló kezdeményezés is, oda jutottak, hogy egyaránt kitüntették magukat az iparban, kereskedelemben, államtudományban, diplomatiában, hajózásban, mérnökségben és a hadviselés mesterségében is. Nagyon is feledésbe ment már, hogy ha az olasz katona erőre nem mérkőzhetett is északi versenytársaival, az olasz hadvezérek és tengernagyok egészen a tizenhetedik század derekáig hosszú sorát vívták ki a győzelmeknek az idegen uralkodók számára. Pescara márkitól, Pavia legyőzőjétől, Andrea Doriától, Strozzi tábornagytól, a Farneséktől, Gonzagáktól, Spinoláktól kezdve a harminczéves háborúbeli vezérekig, a Piccolominikig és Montecuccolikig, nem hagyva említés nélkül azt a híres diplomatát sem, a ki ebből a véres küzdelemből Francziaország számára a legvilágosabb hasznot szerezte: Mazarini bibornokot.

Így magyarázható meg, hogyan keresték a tizenötödik században még az elszakadt oroszok és hitetlen törökök is olyan hévvel annak a nemzetnek a képviselőit, a mely folyvást szellemi életet élvén, oly nagy felsőbbséget ért el a szellemi dolgok mezején. Maga II. Mohammed is, Konstantinápoly bősz meghódítója, nem olasz mérnököket, érczöntőket és orvosokat hivott-e magához? Még a tizenhetedik században is látunk egy livornói renegátot, bizonyos Musztafát az ottomán birodalom kincstárosi állására és a tengerészeti építkezések igazgatóságára emelkedni. Mindezt nagyon jól felfogta Mátyás király; az irodalmat és a művészetet pártolva, nem feledkezett meg arról, hogy ezek a tudás fájának csak a virágai, de hogy a nyomukban termő gyümölcsök annak a nemzetnek, a mely meg tudja őket becsülni, épp annyi hasznot fognak hozni, mint a mennyi gyönyörűséget okoznak az irodalmi és művészeti remekek. És anélkül, hogy messzire kellene mennünk, látjuk is, hogy a király agronómusokat hív magához, a kiket azzal biz meg, hogy meghonosítsák Magyarországon az olasz földművelésnek leginkább tökéletesített módszereit.

Szónokokat, bölcsészeket, költőket, tudósokat gyűjteni maga köré, hogy tolluk szétvigye dicsőségének a hírét a világ négy sarkára, vagy megörökittesse cselekedeteit a késő utókor számára — ez volt Mátyásnak első és legközelebbi czélja. A leghíresebb olasz írók telepedtek meg a Duna partján s találták ott a legjövedelmezőbb állásokat, királyi titkárságot, professzori, lectori, könyvtárnoki és egyéb hivatalokat. E messze földről jött vendégek jegyzéke sokkal ismeretesebb, semhogy itt föl akarnám sorolni; megtalálható egyebek közt a Fraknói Vilmos

könyvében. Azt sem fejtegetem, hogy mi értéke volt munkáiknak, melyeket mind azon a holt nyelven írtak, a melynek a használata igazolva van, ha theologiai, bölcsészeti, jogi vagy egyéb tudományos tárgyakról van szó, de a mely semmiképp sincs helyén, ha olyan érzelmeket kell kifejezni, a melyeknek az üdeség adja meg legfőbb értéköket. A mely nyelvvel nem gyermekkorunk óta bántunk, — ha nem azon dadogtuk el első szavainkat, ha nem azzal fejeztük ki a családi élet összes benyomásait vagy lángoló érzelmeinket — annak a nyelvnek hogyan adjuk meg azt a melegséget, hajlékonyságot, szint, a mely nélkül nincs költészet? Az inkább csak buzgó, semmint felvilágosodott propaganda révén csakhamar csupa versfaragót és rhetort lehetett látni a magyar király körül. Elképzelhetni, hogy mily hidegséggel és unalmassággal lehettek tele azok az elucubratiók. Ámde a szándék jó volt és Mátyást csak dicséret illeti meg érte.

Az olasz humanisták betódulása sokkal rohamosabb és uralmuk sokkal kizárólagosabb volt, semhogy zúgolódást ne támasztott volna; nem egy főúr

Galeotto Marzio emlékérme.

nem egy derék vitéz tiltakozott az irodalomnak eme túltengése ellen; Bonfini, a király történetírója azzal felelt nekik, hogy szittyáknak és barbároknak nevezte őket. A titkos tudományok művelőinek adott buzdítás még inkább ingerelte a hazai lakosságot; így Galeotto Marziotól erővel elvettek és nyilvánosan elégettek egy Olaszországból hozott kéziratot, a mely a magiáról szólott.

A klasszikai kor emlékei iránt való előszeretet annyira ment már, hogy 1473-ban latin betűkkel nyomtatták ki a Chronica Hungarorum-ot. Pedig abban az időben mindenütt, Francziaországban, Németországban, Angolországban egyaránt csak a gót betűket használták.

V.

A munkások eme hadserege számára fegyvertár kellett; minthogy a humanisták kiválóképpen a multból éltek és a görögök és rómaiak tanításai főképp könyvalakban jutottak az utókorra: a legelső feltétel könyvtár alapítása volt.

Ezt a feladatot a legelején kellett kezdeni s ez csak annál inkább feltüzelte a magyar király buzgalmát. Csakhamar bízvást mérkőzhetett a kor legkiválóbb

Ad uenerandum dñm Ladizlaũ prepoſitũ eccleſie budeñ: ꝓthonotariũ apoſtolicũ: necnon uicecãcellariũ ſereniſſimi regis Mathie ĩ cronica hũgaroꝝ Andree prefatio.

CVm ſuperiori tempore uenerande dñe in latio uerſarer: uiderẽq quãto emolumento ac decori hoĩm generi hi uiri forẽt: q magno pſtantes ingẽio ſuã diuinã induſtriã compmẽdis libris adhibebant: placuit mihi tam dignũ tamq excellens ſtudiũ mea pro uirili capeſſere: ut ſiquid demũ aſſequi poſſem: id non in meam dũtaxat: uerũ etiam pluriũ mortaliũ utilitatẽ conuerterẽ. Vnde cũ dei benignitate ꝓ uoto meo aliquãtiſper profeciſſem: & ob id rei ad inclytum hungarie regnũ tua gratia accerſitus uenirem: eſſemq nõ parum ocioſus: ſuſcepi laborem ingentem dieꝝq plenũ: imprimendi uidelicet cronicũ pãnonie opus: laborẽ inquã: quẽ omnibus hungaris gratũ atq iocundũ fore putaui: quãdoquidem: ut quiſq natale ſolum unice diligit: reliquiſq orbis terrarum partibus longe anteponit: ita & ſuoꝝ: qualem uitam egerint: quiq uernaticus ſcire plurimũ exoptat: ut ſiqua preclara: memoratuq digna cõſpexerit: imitari debeat. ſiqua uero minus feliciter geſta compererit doctus precauere poſſit. Sed cum animaduerterem: & diu mecum ipſe uolutarẽ: cui meam primam in hoc ſedulitatẽ pluribus diebus lucubratã dirigerẽ: te preter domine mi obſeruandiſſime inuenio nemĩnẽ. Quippe & tu de me optĩe meritus es: & ſine te ſuſceptus labor neq inĩri: neq expleri potuiſſet. Accipe itaq hoc munuſculum noſtrum iure quodam tue excellentie dedicãdũ: ut q uidelicet potiſſima laboris cauſa extitiſti: ipſius quoq operis particeps eſſe debeas. Et ſiqua indies maiora excudemus: tuo etiã illuſtri nomini dedicanda putabimus.

Incipit prima pars cronice de origine hũgaroꝝ: de deſcenſu de ſcitia in pãnoniam: de bellis cõtra diuerſas natiões habitis: ac de expulſione eorũdẽ & reditu in ſcitiam.

A Budai Krónika ajánlólevele.

könyvbarátjaival: V. Miklós és IV. Sixtus pápával, Alfonz arragóniai királylyal, Frigyes urbinói herczeggel, Bessarion bibornokkal, a Mediciekkel.

Könyvtára megalapitásában, mint minden egyéb vállalatában, ugyanaz a biztosság és határozottság nyilvánul, a mely Mátyás királynak igazi jellemvonása. Amellett, hogy a firenzei másolók jól berendezett műhelyeihez folyamodott, maga köré is egész sereg másolót gyűjtött (állandóan harminczat foglalkoztatott). Így aztán, mint annak előtte Cosimo de Medici, pár hónap alatt több száz kötetre rugó gyűjteményt rögtönözhetett. Nem vonatkozott el attól sem, hogy régi kéziratokat kutattasson mindenfelé. Kiküldöttjei bejárták egész Európát, sőt Kis-Ázsiát is, hogy a nagy könyvbarátnak oly kedves írásokat fölhajszolják.

Mátyás király a művészetet a tudománytól és az irodalomtól elválaszthatatlannak tekintette. Ezzel is, a formacultus révén, a renaissance emberének, a görög és római művelődés igazi örökösének bizonyította magát. Beérhette volna a hibátlan szövegű kéziratokkal; de ő azt akarta, hogy a diszitmények gazdagsága megfeleljen a tartalom érdekességének. És izlésének nagy dicséretére válik, hogy köteteinek illusztrálásával a kor legnagyobb miniatür-festőjét, a firenzei Attavantét bizta meg. Szükséges-e említeni, hogy az izlésnek és tökéletességnek mily csodáit remekelte ez a híres mester azokban a munkákban, a melyek a vatikáni könyvtár Breviáriuma vagy a brüsszeli könyvtár Missaleja néven ismeretesek? Ihlettel és hévvel teljes, olykor kissé beteges szinezetű alakjai mintegy testvérei azoknak, a melyeket ugyanabban az időben Sandro Botticelli festett. A mi a diszitményeket illeti, azok páratlan vegyülékei a gazdagságnak, finomságnak és kecsességnek. Kevésbbé szerencsés Attavante a párisi Bibliothèque Nationalban található miniatürjeiben. A Breviarium Ecclesiae Strigoniensis (8879. szám) nemcsak a szinek pompájával tűnik fel, hanem a kivitelnek bizonyos szegénységével is. Az arany pazarul van benne elhintve; a 285. levél második lapján az arany-betűk kápráztatóan gazdag bibor-alapról válnak le. Attavanténak egyik jelessége az is, hogy sötét alakokat vet fehér alapra, így hozva ki — mint a kaméákon — az ellentétet, a mely szerfölött hatásos. Ilyenek az apostolok mellképei a 10. levél második lapján, meg a 11.-en. Viszont a 198. levél első lapján a főképp virágokból álló diszitmény inkább gótikus. A rajz rendszerint meglehetősen szegény; a géniuszok csúf kis gnómokhoz hasonlitanak. Valjon nem az-e ennek az oka, hogy Attavante, kinek a stilusa a brüsszeli Missaleben olyan tiszta, többször folyamodott egyik-másik kevésbbé ügyes munkatársnak az ecsetjéhez?

A párisi Bibliothèque Nationalnak egy másik kézirata, Szent Jeromos Zsoltármagyarázata (16,839. szám) közel áll a velenczei Szent-Márk-könyvtár Marcianus Capellájához, mely szintén ennek a művésznek köszönheti ékítményeit. Ennek a kéziratnak, a mely 1488-ban készült Firenzében, nincs jelentékeny miniatürje, csak a czimlapján. Féltestű alakok, meztelen gyermekek, különféle emblémák, homokórák, hordók stb. láthatók rajta.

Az áldozatok nagyságát, a melyeket Mátyás király magára rótt, megitélhetni egyetlen adatból is: egy bibliáért meg egy missaléért, a melyet a Mediciek

MATYÁS KIRÁLY BREVIARIUMA.

A vatikáni könyvtár Korvin-kódexe

Az Athenaeum kiadása.

másoltattak neki, ezerötszáz aranyforintot fizetett, vagyis legalább hatvanezer koronát, ha számításba veszszük a pénz értékében való különbséget.

A Corvina-könyvtárra vonatkozólag a legellentétesebb állításokkal találkozunk: némelyek szerint a könyvtár épp olyan nagy volt, mint becses; mások szerint a kéziratok számát nagyon is túlozták, s a könyvek többet értek diszítés, semmint a szöveg régisége és szabatossága tekintetében. Ezt az utóbbi állítást Fraknói Vilmos valódi értékére szállította le. A mi a gyűjtemény nagyságát illeti, fogalmat alkothatunk magunknak róla a következő három számadatból: 1878-ban 62 kötet volt ismeretes, a melyek kétségtelenül a Corvina-könyvtárból eredtek, és 53 olyan, a melyeknek az eredete nem oly egészen bizonyos; összesen tehát 135 kötet;[1] körülbelül 115 másik kötet még Budán volt 1686-ban, a mikor a várat a töröktől visszafoglalták. Ezt az adatot gróf Marsigli tábornok szolgáltatta, a ki akkor inventariumot vett föl;[2] végre körülbelül 150 kötet volt munkában Firenzében akkor, a mikor Mátyás király meghalt (de az is igaz, hogy ezekből több kötet számítható az 1686-iki 115 kézirathoz). Íme tehát összesen körülbelül 400 kézirat, a mely a királyi könyvtárban volt, vagy oda volt szánva.

Még ha csak ezt a minimális számot veszszük is alapul, akkor is kitűnik ez adatokból, hogy Mátyás király könyvtára versenyezhetett a legkiválóbb olaszországi könyvtárakkal; a Vatikán könyvtára 1443-ban csak 340 kötetből állott, a Mediciеké 1464—1465-ben 158-ból, az urbinói 772-ből, a Bessarion bíbornoké 800—900-ból. Csak a század vége felé érte el a Vatikán, IV. Sixtus buzgólkodása következtében, a 3650-es roppant számot.

Ámde az említett 400-as szám nyilván jóval alatta marad a valóságnak. Megdönthetetlen bizonyítékot hozhatok föl e mellett: Fischer szerint 62 olyan kötet közül, a melyek kétségtelenül a budai könyvtárhoz tartoztak, csupán egyetlenegy volt görögül írva, egy Konstantinos Porphyrogenita; és másik, bizonytalanabb eredetű 53 kötet közül csak 8 volt görög nyelvű. Már pedig tudjuk a jól értesült Oláh Miklós tanúsága alapján, hogy a görök kéziratok számára egy egész terem volt fentartva!

Duae aedes concamerata, altera voluminibus graecis, partim e medio Graeciae, partim ex aliis Orientis regionibus, per Regem non minori cura quam labore eo congestis, referta erat.

A következtetést már most könnyű levonni. Ha a kérdéses teremben volt összes kéziratok közül csak 9 jutott el reánk, ebből az arányból megitélhetni, hogy mennyi veszhetett el az egész nagy könyvtárból.

[1] Csontosi 1882-ben 110-re tette az ismert Corvinus-kéziratok számát. (Lásd Revue critique d'Histoire et de Litterature, 1882. II. kötet, 494. lap.) 1895-ben ugyanő a Pallas Lexikona X. kötetében (a Corvináról szóló melléklet XXIV. lapján) 145 kétségtelen Corvina-kódexet ösmert el.

[2] M. L. Trati czikke a Rivista delle Biblioteche-ben, IV. köt. 7—16. l.

Oláh Miklós, a ki tudományával és erényeivel az esztergomi érseki széket érdemelte ki, azt erősíti továbbá Magyarország történetében, hogy 1526-ban, Budavára elfoglalása után, a könyvtár egy részét a törökök összeszaggatták, másik részét szétszórták: partim dilaceravit, partim in alios usus, argento detracto, dissipavit.

Ezek után bizvást mondhatni, hogy a konstantinápolyi szerájban megtalált és a szultán által Ferencz József királynak nagylelkűen visszaajándékozott kéziratok azokkal együtt, a melyek számos más könyvtárba hányódtak el, csupán kicsiny részét teszik a Corvinának. Tudjuk egyebek közt gróf Marsiglitól, a kinek a tanúságára már hivatkoztam, hogy egész halmaz kézirat, a melyet a törökök elhordtak s néhány brassói könyvkedvelő összeszedett, a tizenhetedik század utolsó harmadában elpusztúlt a brassai nagy tűzvészben.

De mindeme pusztítások után is a királyi könyvtár 1686-ban, Budavár visszafoglalásakor, Marsigli tanúsága szerint, még 274, részint kéziratos, részint nyomtatott munkából állott; a theológiai kéziratok körülbelül 70, a profánus kéziratok mintegy 45 kötetre rugnak. Ezeknek nagyobbrésze minden bizonynyal még a Mátyás gyűjteményéből eredt.

Ma, mint ismeretes, a Corvinának maradványai a bécsi, olmützi, berlini, wolfenbütteli, drezdai, erlangeni, lipcsei, müncheni, római, bolognai, modenai, velenczei, milanoi, párisi, besançoni, brüsszeli, londoni, cheltenhami, holkhami s még más könyvtárak közt oszolnak meg, a budapesti Corvinákról nem is szólva.

Úgy hiszem, némi örömöt okozok olvasóimnak, ha felemlítek három kéziratot, a melyek kikerülték a Corvina-kutatók figyelmét. Az egyik Lord Laicesternek a könyvtárában van Holkhamben (Norfolk). Egy tizenötödik századbeli evangélium ez, secundum usum Tramontanorum, és 138 pergament-levélből áll. A folioján pompás keret van, a melyen Mátyás czímere kétszer fordul elő, előbb részenkint, azután czímerpajzsba egybefoglalva. A többi miniatür a négy evangélistát ábrázolja. A másik két kézirat — szintén a XV. századból — Cheltenhamban van, a Sir Thomas Phillips könyvtárában. Az egyik: Liber de habitu Virginis, Caecilius Cyprianustól, a másik Titus Livius könyve: De secundo bello punico, a melyet Johannes Franciscus Martius de San Gimignano másolt.* A két könyv diszítésén semmi kivételes sincs (az első Mátyás király czímerével van ékítve, a másiknak keretbe foglalt czímlapján alúl ugyanaz a czímer és az M. A. betűk láthatók két angyaltól vitt koszorúban); de mindakettő igen szép s megvan az az előnyük, hogy régi, aranylapú, festett metszéseik teljesen érintetlenek.

* Durrjeu, les Manuscrits à Peintures de la Bibliothèque de Sir Thomas Phillips à Cheltenham. Paris, 1889. p. 39.

MÁTYÁS KIRÁLY KÖNYVTÁRA.

IRTA: ERDÉLYI PÁL.

Mikor Mátyást mind ez ország királyságra választotta, gondolatai között már ott lebeghetett a magyarországi renaissance ábrándja. De uralkodásának első éveit a trón biztositására folytatott küzdelmei foglalták le; s mégis az a hat esztendő, mely megválasztatása és megkoronáztatása között elmult, vetette meg a magyar renaissance alapját, mert annak küzdelmeiből emelkedett ki Mátyás hatalma és a királyi szék tekintélye. E küzdelmes évek alatt rakta le az imperátorság alapját, a mely azután lehetővé tette, hogy az előbb szegény kincstár megteljék és födözni tudja a fényes udvar költségeit. Ez évek alatt tette le tehát a Bibliotheca Budensis alapját is, ha a formális alapitás minden valószinűség szerint 1467 előtt, a koronázást követő évek valamelyikében történt is. Eddigi értesüléseink szerint a könyvtár meglétének legkorábbi adata 1467-ből való s nem valószinű, hogy míg ő a pártok ellen itthon s a szent koronáért ottkint küzdelmet folytatott, a békés időnek való művelődési intézmények alapozásán fáradhatott volna.

Középkori könyvtár.
(1497. évi metszet).

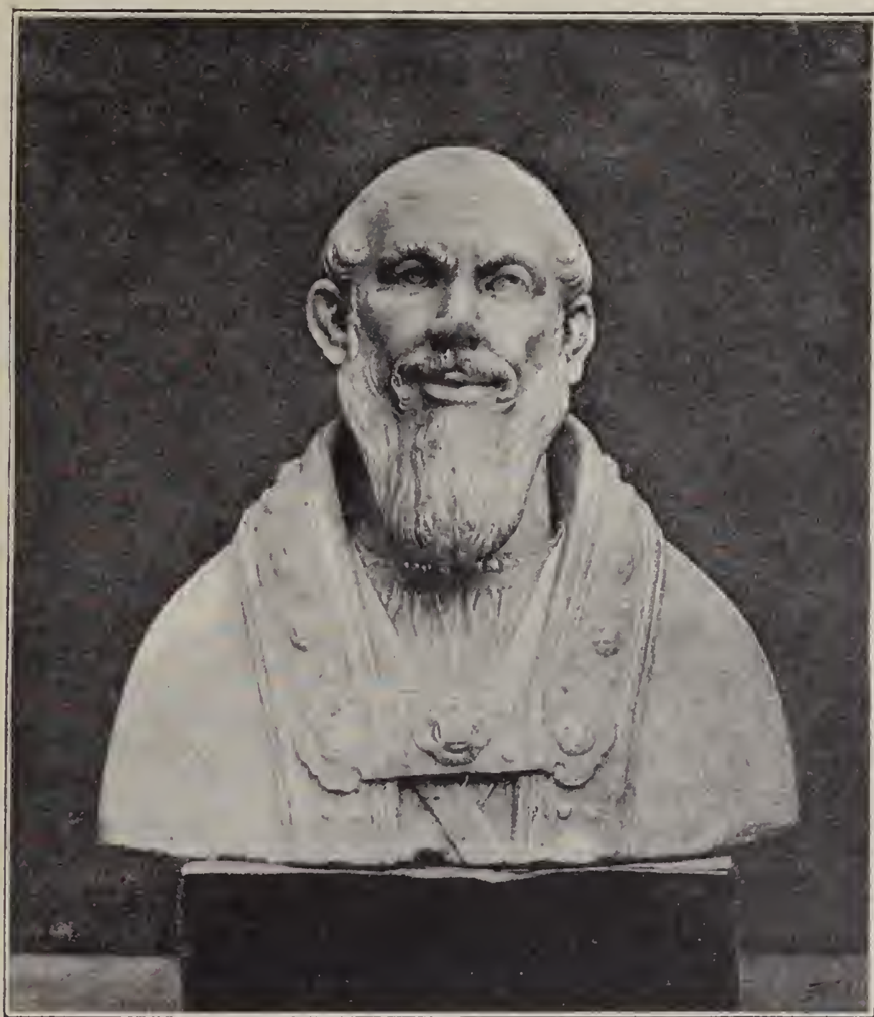
Mátyás és a renaissance szorosan össze voltak forrva, a mit legjobban a budai könyvtár bizonyít, a mely épp oly kedvencz eszméje volt neki, mint a milyen jellemző alkotása a renaissancenak. E művelődési áramlat hullámai Itália felől fodrosodtak Magyarország felé, de jótékony árja csak alatta lepte el az országot. Nyilván, mert benne nemcsak fogékonyság volt a renaissance iránt, hanem valódi lelki szükség kivánta a tudomány és művészet fölkarolását. Sem az Anjouk fényes udvarában, sem Zsigmond hatalma árnyában nem tudott a renaissance hóditani, mert inkább a divat, mint a szomjú lélek kielégitésére szolgált. Mátyás alatt azonban az udvar, mint Pomponius Laetus írja, a tudomá-

nyok és művészetek második Itáliája lett s annak Firenzéje Buda, Cosimója Mátyás maga volt. A renaissance Magyarországon a politikában mint imperialismus, az ország belső állapotában mint rend és vagyonosodás, a külföld szemében mint tekintély és dicsőség, az udvar életében mint fényűzés és pompa jelent meg; Mátyásban, mint a szépművészetek kivánása, csúcsosodott ki. De a mi idegen volt elődei alatt, idegen maradt alatta is. A magyar szellemre általánosságban mélyebb hatást gyakorolni nem tudott, mert, egyéb okokat nem bolygatva, idegen szellem és nyelv hódítására a magyar renaissance ideje igen is rövid volt. Mátyásban az új műveltség átültetője, főgondja-viselője élt, halálával éltető napja hunyt el s oly korán, hogy az udvar tömör bástyáin és zárt körén túl alig hathatott. Virágzása így csupán az udvari élet fényét emelte, de azt azután beragyogta s annyira, hogy a külföld szemét káprázatba tudta vonni, a magyarság szemét szinte bántotta. De alkotásai, emlékei s köztük a budai könyvtár, a századok ködén keresztül világitanak, fényök még ma is melegít s Budavárát és Mátyás alakját annyi idő mulva is beragyogja.

A király maga is renaissance-alak, a mint már apjában is az új idők emberére ismerünk. A vajdát a viszonyok nevelték, Mátyást a renaissance. A fiatal Hunyadyra nézve Vitéz János képviselte ezt a nevelő szellemet; Vitéz, a kit lelki jósága és nagy tudománya kitünő mesterré avattak, Vitéz, a kit két híres tanítványa dicsér, Janus Pannonius és Mátyás király. Amaz a magyarországi latin költészet koszorúsa, a klasszikus tudományok és költészet titkait sajátította el a mestertől, és kitünő latinságával és nemes költészetével Guarinus barátságát vívta ki; emez az augustana historia szellemét leste el s atyjának merészen előre törő és hatalmasan érvényesülő pályája által csábítva, Augustus hatalmáról és dicsőségéről ábrándozva, a független és hatalmas Magyarország utolsó képviselője lett. Ezekből az ábrándokból bontakozott ki, mikor királylyá választották s még trónja biztonságáért küzdött, Mátyás egész dicsősége, melyet politikai sikerei, hadvezéri diadalai és művészi törekvései egyformán jellemeznek. Mátyás uralkodásának két nagy eredményét jegyezte föl a történelem: a magyar királyság hatalmi szerepét s a renaissance virágzását. Úgy tetszik, hogy e kettő szorosan összefügg s hogy míg a királyság hatalmát a renaissance fénye megnagyította, a renaissance csak egy gazdag és hatalmas király fényűzése lehetett. Összetartozott mind a kettő Mátyás fölfogásában is, a ki előbb a maga ura akart lenni, hogy urává lehessen az országnak s meczenása a renaissancenak.

E politikájának biztos nyomait látjuk törekvésein. Budát, mely addig a nemzeté volt, a magáévá tette, közjogi jelentősége helyére lassankint a királyi hatalom fogalmát állította. Védelmi szempontból sasfészekké erősítette, hogy személyének és hatalmának biztos támasza legyen, de egyben gazdag építkezéseivel, templomaival, palotáival s udvarának fényével leplezte. A budai vár inkább mulató kastélylyá vagy múzeummá látszott átalakúlni, noha voltaképpen

hatalmas urának védelmi eszköze volt. Főképpen a vár déli sarka, melyet különös gonddal erősített meg és kiváló fényűzéssel valóságos múzeummá épített át. Buda ily módon a királyi hatalomnak zálogává és a fényűző udvar körében felvirágzó renaissancenak otthonává lett. A várkastélyban a legjobban védett helyen, a déli part fölött emelkedett a könyvtár, a mely az udvari életben meghonosodó új műveltségnek középpontja, büszkesége és jelképe volt.

Vitéz János.

A könyvtár, mint Oláh Miklós tudósításából értesülünk, a királyi kastélytól délre feküdt, Alamizsnás János kápolnája mellett. Habár voltaképpen mindig csak a bibliothecáról van szó, kétségtelen, hogy Mátyás király könyvtára nem egy épületben volt elhelyezve. Hisz utóbb már arról értesűlünk, hogy a latin könyvek számára emelt épület szűknek bizonyúlt, az újabb gyarapodások elhelyezésére a régi thékák alatt is alkalmaztak szekrényeket s tudjuk, hogy Oláh két épületről

szól; mind a kettő könyvtár volt. Nevezetesen: »Két nagy egymással szemben álló épület tünik szembe, melyek közül egyikben a görög könyveket tartották, melyeket részint Görögországból, részint más keleti tartományokból nem kis fáradtsággal gyűjtött össze; a másikban az egész latin irodalom kódexei voltak, szekrényekben és polczokon jó renddel elrakva, az alapvető munkáktól, a minden tudományok csúcsáig (theologia) való iratok. Valamennyi aranynyal átszőtt, szines selyem takaró alatt, valamennyin ama tudomány és szakma jelzése, melyhez tartoztak. A kódexek legnagyobb részben selyemmel összefűzött hártyából valók voltak, tábláj ukon arany, ezüst köldökökkel s aranyozott ezüst csattokkal, selyem kapcsolókkal.«

Minden valószinűség szerint e két nagy épületben őrízték a királyi könyvtár javarészét; s általában ha könyvtárról volt szó, ezeket, főként a latin kódexek épületét értették. De ugyancsak Oláh leirásából két más könyvtartó helyről is van tudomásunk, úgy, hogy Mátyás könyvei utóbb négy helyen voltak elrakva. Naldius, ki a könyvtárról egész nagy négy énekes panegyrist, költői katalogust ír, s abban versbe szedi a könyvtár klasszikus íróinak műveit, azt mondja, hogy négyszögletű, erős kőfallal kerített s magas boltíves épület volt, melyet az elején két szines üvegű ablak világitott s a két ablak között állott egy aranyos szőnyeggel leterített lócza, a nagy királynak kedves pihenő helye; ugyanezen a falon nyilt a két ajtó, melyek közül egyik közönséges bejárásul szolgált, a másik egyedül a királynak volt fentartva; a terem három falát a könyvtartó-szekrények foglalták el. A könyvtár épületeinek e leirásából különösen az tünik ki, hogy a múzsák e hajlékában sok könyv számára volt hely s hogy a könyvek pazarul, nagy pompával voltak diszítve. Az insignis bibliotheca a századok folyamán csakugyan arról volt különösen nevezetes, hogy benne nagyszámú és gyönyörűséggel teljes könyv volt. Az Oláh és Heltai által táplált hagyomány, a diplomaták híradásai, az utazók följegyzései és később a történetirók legkorábbi tudósításai a budai könyvtárnak ezt a két vonását emelik ki és hirdetik a művelt világban. Az ennyire eltérő forrásokból támadt és táplálkozó hír azután századokon keresztül változatlan hűséggel kisérte a budai könyvtárt és szokásához híven megnagyította, úgy hogy 50.000 kötetről regélt. A könyvtár azonban, ha csakugyan rendkivüli fényűzéssel, fejedelmi bőkezűséggel s művészi ízléssel volt is berendezve, nem pusztán pompája által nyert jelentőséget a nemzeti művelődés történetében. E jellemző vonások csupán arra voltak jók, hogy belevésvén magukat az egykorúak és szemtanúk emlékezetébe, folytonosan ébren tudják tartani a hagyományt és foglalkoztatni az utódok képzeletét.

A renaissance-műveltség alakulásában a könyvtárak nagy szerepre voltak hivatva s a mint az egész új iránynak fővonásaként a tudományok és művészetek fölszabadulása, a szellemnek megfiatalodása, az irodalom ujjászületése mutatkozik, a könyvtárak alapitása a renaissance történetének jellemző és az új

NALDI NALDII FLORENTINI EPISTOLA DE LAUDIBUS AUGUSTE BIBLIOTHECAE AD MATHIAM CORVINUM REGEM SERENISSIMUM.

VM ITA PER
universam italiam
Mathia serenissi-
me iam fama tui
nominis late ua-
garetur, ut omne
florentinam ciuita-
tem occuparet omnesq. de tuis maximis cla-
rissimisq. uirtutibus plurima loquerentur, ut ca-
ptus amore tui regiarumq. uirtutum coepi co-
gitare quonam modo tibi significare possem o
qui meus in te animus esset. Et quonam potis-
simum genere litterarum res tuas domi atq.
militiae abs te pulcherrime gestas attingere
deberem ut ex uno me plane intelligeres q̃ ce-
teri omnes nostre urbis ciues te colant et ob-
seruent q̃q. pro tua diuina uirtute admiran-
tes ea quae antehac bene gessisti, quaeue geris

NALDI NALDII EPISTOLA DE LAUDIBUS AUGUSTAE BIBLIOTHECAE.

(A thorni gymnasium könyvtárában őrzött Korvin-kódex czímlapja.)

szellemnek szükségszerű következése volt. És csakugyan Itáliában a XV. század második felében egymásután rakják le a nagy könyvtárak alapjait s Itálián túl hazánkban, amazokkal csaknem egyidejüleg, meg van már alapítva a *harmadik nagy* és *az első nyilvános* renaissance-könyvtár. A vatikáni (1447—1455), a cesenai (1452) után a Corvina (1464—67) következik, melyet a velenczei (1468), a firenzei (1475) követnek; a míg azonban az olasz könyvtárak nem a nyilvánosság számára szolgáltak, a budai már, a mint a róla szóló tudósításokból megállapították, nyilvános jellegű volt. S a mellett a Corvina nemcsak itthon, hanem egész Európában is a renaissancenak legnagyobb ilynemű alkotása volt s nemzetközi jelentőségre emelkedett, a melynek dicsőségét a renaissance-műveltség körébe tartozó irodalmak hirdetik. Ötödfél századja annak, hogy a Corvina-kérdés a nemzetközi tudományosság piaczára van állítva s ez idő alatt a Corvina emlékeiért, emlékeinek megszerzéseért tudósok, könyvnyomtatók, katonák, diplomaták, fejedelmek, sőt hódító nemzetek versengenek. Mindez egyaránt kitüntető a XV. századnak nagy magyar könyvtárára s annál értékesebb, mert a Corvinát a renaissance hatása alatt ugyan, de egy magyar humanista példájára s egy magyar király művészi szellemének legsajátabb ösztönéből alapította s fejedelmi bőkezűségével gondozta.

Oláh Miklós följegyzéséből tudjuk, hogy a görög kódexeket Görögországból s Keletről gyűjtötte; egykorú levelezésekből, hogy ágensei, tarsolyaikat jól csengő magyar aranyakkal bőven megtöltve, vásárolták össze az olasz könyvpiaczok díszeit; hogy állandóan foglalkoztatta Itáliában, főként Firenzében, a könyvfestők és másolók műhelyeit; s Oláh arról is tudósít, hogy Budán maga állandóan 30 könyvmásolót foglalkoztatott, a kik a könyvfestésben is gyakorlottak voltak; a latin és görög kódexek javarészét ezek írták össze. Élükön a dalmát Raguzai Felix volt, a kit vén korában, valamint a másolók egy részét Oláh személyesen ismert, s a ki nem csupán görögül és latinul tudott, hanem tudós a khald és arab nyelvekben s tanult ember vala a könyvfestésben is és serényen ügyelt, hogy a leirandó könyvekbe valamelyes hiba ne csúszszék be. Az a gondosság, utánajárás és áldozatkészség, a melyet Mátyás könyvtára gyarapítására, gondozására és könyveinek valóban fejedelmi díszítésére fordított, nem fakadhatott másból, csupán a könyv s a tudomány megbecsüléséből, tehát egy nemesebb és mélyebb szenvedélyből, a mely kizárja azt, hogy csak hiúsága és fényűzési hajlama kielégítéseért tette volna. Amazok mindenikére bőséges alkalma nyilt dicsőséges pályafutása alatt; s ha könyvtárára mégis annyit áldozott, tette azért, mert a könyvet nagyon megbecsülte s mert királyi udvara fényéhez, művészi környezetéhez és saját ízlése kielégítésére könyvtárát is illően akarta felszerelni.

Nagyon idevágnak amaz adataink, a melyek a király műveltsége, tudományossága felől tudósítanak, különösen azok, a melyekből értesülünk, hogy üres óráiban a könyvtárnak selyem takarós nyugágyán olvasgatott, hogy könyveiről

a tábori élet zajában sem feledkezett meg, hogy a táborban s a budai várban folytonosan olvasgatott. Ez adatok közül különösen egy nyer nagyobb jelentőséget, az időpontnál fogva, a melyről szól. 1463-ból jegyzi föl róla Philippus Bergomensis, hogy reggelenkint gyakran ott találják ágya vánkosai között Curtiusnak, Liviusnak vagy más történetírónak munkáját. A tanulás vágya, mely 1463-ban ilyen módon megnyilatkozik nála s az ágya vánkosai között talált klasszikus történetírók művei már eleve kizárják, hogy az idegen, főként olasz fölfogás a Corvina alapítása idejéről megállhasson.

Az olaszok Mátyás renaissanceát, könnyen érthető hiúságból, főként Beatrix befolyásának szeretnék tulajdonitani s a Corvina alapitását is 1476-ra teszik. Kétségtelen a királynénak ily irányban való határozottabb befolyása, de az új műveltség szellemét nem ő, hanem Vitéz János és a vajda ébresztették föl Mátyásban s a király maga nevelte nagygyá és fejlesztette nemes szenvedélylyé. Hogy csakugyan mennyire szerette a könyvet s mennyire megbecsűlte, tanúnk ama három históriai tény, hogy ő nem csupán gyűjtötte, hanem el is tudta ajándékozni a könyvet. A gyűjtő, az amateur, a sóvárlelkű könyvszerző ily áldozatra nem képes. Különben is az a tény, hogy a Corvina maradványainak jó része az 1467—75 közötti évekből való, egyszersmindenkorra eldönti a kérdést, és pedig a nemzeti fölfogás javára.

A mint általában, a könyvgyűjtés szenvedélye is, erősödik az idővel s a gyűjtemény szaporodásával. Mátyásnál is így volt. Nemcsak abban kereste a virtust, hogy nagy könyvtárat szerezzen össze, hanem abban is, hogy művészi díszszel gazdag könyveket halmozzon rakásra. Vespasiano Bisticci, maga is humanista és egy híres könyvmásolói műhely vezetője, Mátyás királynak egyik legszorgalmasabb munkása volt, a műhelyéből kikerűlt darabok a kényesebb igényeket is kielégíthették; s mégis Mátyás, a mint a finomabb ízlésű illuminatorokra szert tehetett, sietett nálok dolgoztatni s Gherardo, del Chierico mellett főként Attavantest pártolta. Föl van jegyezve, hogy később ez utóbbit úgyszólván egészen magának foglalta le. Könyvtárának e rendkivül becses kódexei s a könyv illusztrálásának művészi becsére való törekvés arra az időre esik, a mikor Budán Beatrix királyné hatása alatt a magyar renaissance virágzásának magas fokára emelkedett. Ez az időszak, 1478 után, volt a könyvtár történetének is a fényesebb kora s ez mutatta őt nem csupán meczénásnak, hanem valóságos humanistának, kinek tudományos műveltsége és művészi ízlése teljesen kora szinvonalán állott. Mert Mátyás a könyvtárat elsősorban a saját használatára szánta, szinte azt lehetne mondani, magán könyvtárául. A maga igényei szerint rendezte be, a legvilágosabb helyen, a két ablak alatt, de mégis úgy, hogy az egyenesen betűző fény a szemet ne fáraszsza, állíttatta föl olvasó kerevetét. A kódexeket úgyszólván személyéhez fűzte, királyi czímereivel és családi madarával s a hagyomány gyűrűjével ékesíttette. Kódexeit, hogy megbízható szöveget olvashasson, emendáltatta.

Uralkodásának első felében János püspök emendálta, később a dalmát Félix, a ki gondosan őrködött, hogy a másolt könyvekben valami hiba ne essék. Kódexeit Budán, a saját könyvkötő műhelyében köttette be, vagy, ha már be voltak kötve, ott köttette át, úgy hogy a korvin-kötés, mint önálló kötési stilus a XV. század könyvművészetében külön helyet foglal el. Ez a korvin-kötés ily módon Mátyás szellemi hagyatékához tartozik. Ránk nézve kiválóan értékes, már azért is, mert benne a renaissancenak bizonyos nemzeti vonással való megbővülését ismerhetjük föl, s így művészi iparunk történetében is szerepet játszik. Szóval, Mátyásban nem szabad egyszerűen gyűjtőt, hanem kitünőleg a könyvek barátját kell látnunk.

A budai könyvtár történetének legbeszédesebb s legjobban megbízható emlékei a Korvin-kódexek. Ezek a fényes kiállítású, díszes kéziratok egyaránt mérői a könyvtár művészi értékének és a budai renaissance fényének. S annál nagyobb jelentőséget nyernek e szerepükben, mert a Budán összehalmozott műkincsek legnagyobb része nyomtalanul pusztúlt el. Csodálatos fatum üldözte Mátyás alkotásait. Halála után, mintha csak személyéhez lettek volna kötve,

Vitéz János bejegyzése az általa javított Victoria-kódexben.

minden romlásnak indult. A mi maradandónak készült — csupán néhány törmelékben hagyott maga után emléket. Palotái, mulató kastélyai, a budai szobrok stb. szinte nyom nélkül tüntek el; a mi megmaradt s a renaissance fényét hirdeti, néhány műipari tárgy s valami másfélszáz Korvin-kódex. E kódexek fénye, dísze, pompája után következést vonhatunk a budai udvar fényére.

Mert mindössze ennyiről tudjuk, hogy kétségtelenül a budai könyvtárból valók; sejtjük azonban, hogy e szám, Európa gyűjteményeinek rendszeres átvizsgálása után, jelentékenyen növekedni fog, még pedig oly arányban, a mint a kutatások eddig a kétségtelen Korvin-kódexek számát gyarapították. Fischer 1878-ban 62 kétségtelen s 53 kétes kódexet sorolt fel; a könyvkiállítási kalaúz 1882-ben 112 hiteles kódexet említ, míg Csontosi 1895-ben 145 kétségtelen Korvin-kódexről számol be. A kutatónak aránylag könnyű munkája van, mert e kódexek kiállítása és diszítése szigorúan megtartott stilusukban állandó és biztos kritériumaikat hordják magukon.

Kötésükben önálló könyvkötői stilus fejlődött ki, a mely egyaránt közel áll a kelethez és a nyugathoz: a bőrkötés inkább emehhez, a bársonykötés inkább ahhoz. A bőrkötés alaptechnikája a nyugati eljáráson nyugszik, inkább a diszítés

egyes elemeiben s némileg a dísz alkalmazásában hajlik a kelethez. Sötétvörös maroquinnal borított fatáblájukon feltűnő a budai műhely sajátossága: hogy kereteli a táblát és a középrészt keleties gazdagsággal díszíti. A díszítés elemei általában közösek; mindeniken ugyanazok a minták vannak használva, csakhogy elrendezésükben és alkalmazásukban végtelenül változatosak és gazdagok. A bőrbe kötött kódexek eredetileg polichromok voltak, ma azonban az egyes mintákba ragasztott s eredetileg szines betétek az idők folyása alatt oxydálódtak vagy

Az erlangeni Korvin-kódex kötésének részlete.

lekoptak, hanem azért, mint az erlangeni biblián, ily polichrom kötés bizarr díszét még érezhetjük ma is. A bőrkötésű kódexek rendszerint aranymetszésüek s metszési lapjukon vagy a könyv czímét, vagy szabályos mértani díszítést hordanak. A másik eljárás szerint selyembe, bársonyba kötötték a kódexeket, s akkor a metszésre válogatott színekben tartott virág- vagy lombdíszt alkalmaztak, a mely sokban emlékeztet népies ornamentikánk elemeire.

A kódexek ily módon már külsejükkel elárulják eredetüket, de azonkívül

tartalmazhatnak valamely följegyzés alakjában hiteles tudósítást hányt-vetett sorsukról, rendesen pedig a lapszéli keret alsó szalagjában elhelyezett czimerrel leplezik le magukat. Mert a könyvfestők e koszorúkat üresen szokták hagyni a megrendelő czímere vagy színei számára. Néha ugyan az eredeti czímert átfestik s ily esetben a jó szemű s éles tekintetű kutatót csak a véletlen segíti biztos eredményre. A kódexek fölismerésének persze gyakran útját vágják a barbár gyűjtők s az oktalan könyvkötők; amazok azzal, hogy a szinezett czímert, a czímlapot leszelik, emezek, hogy a régi kötést lefejtve, modern kötést tesznek rá. Látni kell a kódexeket, hogy a rajtok elömlő báj és gazdagság a maga igazában elragadhasson. A mi elsősorban meglep, a színeknek csodás harmoniája s az aranydísznek bámulatos épsége. Mintha csak most kerültek volna ki a firenzei művészek, Attavantes és társai műhelyéből. A kódexek díszitése főleg a czímlapon halmozódik fel, de azonkívül az elólapon s bent a szövegben, mint initiális és a kötet testében az egyes lapokon, mint széldíszités is sűrűen előfordúl. A Nemz. Múzeumnak egy Augustinus-kódexén minden levél finom fonalas díszszel van ékitve, egy másik kódexben, melyet Attavantes festett, négyszáznál több kezdőbetű van művészileg rajzolva és pompásan kifestve. E czímlapok, lapszéli szalagok, kezdőbetűk, homlokléczek és záró vignetták a maguk csodálatos gazdagságában, szinharmóniájában, rajzuk finomságában és alkalmaztatásuk szellemességében a mai néző szemében szinte érthetetlenek. Jól vissza kell mennünk a művészet történetében s az ízlésnek általános fejlődése fonalán, míg a renaissance könyvdíszt a maga valóságában fölfoghatjuk. A régebbi kódexek díszitése részint egyhangú, részint nehézkes volt. A néző csak a barátot látta maga előtt, a ki veres és fekete, vagy később kék, lila, zöld festékeivel idomtalan czifrákkal és bántó szinezéssel izzadta meg a díszités óráit. A renaissance dísz mást mutat: művészi érzékű, gazdag képzeletű és jó szinharmoniájú illuminátort, a ki kedvvel és becsvágygyal dolgozik. A részletek már a pogány művészet ismeretén és elemein alapúlnak. Géniuszok és amorettek, a növényi és állati világ alakjai és füzérei között, működésben lévő emberi alakok, történeti jelenetek, csoport- és arczképek váltakoznak, néha egy-egy épület előterében, vagy valami oszlopos csarnokban elhelyezve. Mindez a természet szemléletén alapúl s elemeit az élet, a természet gazdagságából meriti. Gazdag képzelet és gyakorlott kéz ily módon s a színek fölhasználásával bájos és harmonikus guirlandokat varázsol a levelek szélére, főként a czímlapokra. Rajzát és díszét emeli az arany ragyogása, mely néhol az össze nem illő színeket tompitja, a halaványabbakat kiemeli, az erősebbeket enyhíti s az egész szalagot valami kellemes ragyogással vonja be. Még a mikor vonaldíszszel, szijfonattal vagy keskeny szalagdíszszel dolgozik, vagy arabeszkekkel díszít is, mindig változatos és iparkodik eredeti lenni. A Korvin-kódexek ily díszitésében a rajz uralkodni, a szín érvényesűlni kezd s a művész a mesterember helyére lép. Érezzük az új művészi irány közeledtét,

melynek héroszai a Korvin-kódexek festése idején még gyermekjátékaikat kergették. A kódex-ornamentika a művészet történetének egyik fejezetévé s a nagy művészet úttörőjévé válik; s míg ennek előtte azt nyomon követte, ezután már útját egyengeti. E szempontokból a Korvin-kódexek, általában a renaissance könyvdíszítés művészi becscsel dicsekedhetik s a könyv, a mellett, hogy irodalmi, még művészi emlékké is lesz. A Corvina e tekintetben azért volt nevezetes, mert Mátyás király ágensei a legdíszesebb kéziratokat vásárolták össze.

Az 1882-iki könyvkiállításon s az ezredév ünnepén, rövid idő alatt kétszer volt alkalmunk a Corvina maradványait nagyobb számban összegyűjtve látni. S alkalmunk nyilt ily módon arra is, hogy a róla szóló hagyományt s a rávonatkozó kutatások eredményeit, az ismertté lett anyaghoz viszonyítva, kellően értékelhessük. A Korvin-kódexek nem csupán a könyvek közül tüntek ki, hanem díszük, jelentőségük és gazdagságuk által a renaissance fényét is éreztetni tudták. Megokolták egyfelől a Corvina tanulmányát, másfelől megadták annak a tárgyi ismeretek apparátusát. Mert addig sem a história-írás adatait, sem a hagyomány elbeszélését kellően nem tudtuk mérlegelni. Ily gyűjtemény láttára könnyű elképzelni, hogy Mátyás évenkint 33.000 aranyat költött könyvtárára s még könnyebb elgondolni azt, hogy milyen lehetett az a könyvtár, melyre a király majdnem egymillió aranyat fordított. S még tovább menve, mily szédületes arányokban költhetett a renaissancera, ha csupán a könyvtárra ennyit áldozott. Valóban, a Corvina tanulmánya nem csupán gyönyörűséget, hanem, eszméltető és irányító jelleménél fogva, a magyar renaissance megismerésére mély tanúságokat nyit meg.

A Corvina maradványai hirdetik nekünk azt a fényes és pompázó udvari életet, a mely Mátyás alatt Budán uralkodott, mértékét adják a király hatalmának és gazdagságának, megismertetik művészi tevékenységét és az ízlés fejlettségét, kiegészítik a história adatait és igazolják a hagyományt. A budai renaissance fénye beragyogta Európát s dicsősége lelkesítette a történelem búvárait mind e mai napig. E lelkesült munkálkodás eredménye, hogy a Corvinát fővonásaiban teljesen, jelentősége szerint alaposan s egyes részleteiben meglehetős tájékozottsággal ismerhetjük. Minden kérdése nincs megoldva, de kellően elő van készítve arra, hogy a Corvina emlékeit megfelelő díszszel publikálhassuk. Ez a kötelesség, valamint a Corvina-kérdés teljes megfejtése, a mi feladatunk. Elég leczke lehetett volna, hogy a budai könyvtár tudományos föltárásában a külföldiek adtak ösztönt, útmutatást és példát. Mert a könyvtár és alkotója a miénk volt, bárha dicsősége Európára szólt is.

A Corvina föladatát a jövendőben mi teljesítsük. Eddig megőrizte és emlékezetébe véste Európának az M. A. betűket, a melyekkel *Mathias Augustus* a kódexeket jelölni szokta, a melyeket belevésett a történelem márványtábláira is. Ha erővel teljes egyéniségét, pártatlan igazságosságát, kemény szigorúságát, hatalmas akaratát az ars emolliens nem mérsékli: úgy e két betű goromba

pergamenre, a rideg barátnak tompa nádja alól fekete és veres szinekben szögletesen írva, merev vonalakkal, hideg czifrázattal maradt volna ránk. Talán hirdette volna a nemzet hatalmát és nyers erejét! Holott így, mert az új műveltség embere volt, az illuminator finomra csiszolt hártyáján, gazdag szinezésű, aranynyal ékes rajzával, arabeszkekkel, virág- és lombdíszszel festett medaillonokban maradt ránk. Így az M. A. a magyar renaissance virágkorát hirdeti, melynek ő maga örök dicsősége marad.

Mátyás képe.
(A brüsszeli Corvina-kódexben).

MÁTYÁS ÉS A KÖNYVNYOMTATÁS.

IRTA: DÉZSI LAJOS.

Nem volt magyar király, a kit a tudomány igaz és őszinte szeretete oly kiváló mértékben jellemzett volna, mint Mátyást. Nagy lelkek kiváltsága, hogy tehetségük sokoldalú fejlődésre képes a nélkül, hogy egyik lelki tulajdonság vagy nemesebb szenvedély a többi rovására érvényesűlne. A fejlődés legmagasabb fokát elérhetik az egyensuly, a harmonia bárminemű megzavarása nélkül.

Ilyen szellemi kiválóság tette Mátyást nemcsak Magyarország, hanem kora legnagyobb uralkodójává. Nehéz volna eldönteni, hogy úgy-e nagyobb, mint hadvezér, úgy-e, mint törvényhozó, vagy pedig mint politikus. Ha ugyan ezzel ki volna merítve tehetségének sokoldalúsága. De a hadi dicsőség, a politika és országkormányzás nehéz gondjai távolról sem foglalták le minden idejét, nem töltötték be egészen lelkét; a tudomány és a művészet érdeklődését nem kevésbbé foglalkoztatták. Ugyanezen szellemi kiválóság bizonysága, hogy e nemes szenvedélyek nem élte egy bizonyos korszakában, a könnyen hevülő ifjúság vagy a meglett férfi korában léptek föl, hogy azután egyik a másiknak adjon helyet, hanem mindannyian állandóan megtartották uralmukat.

Különösen áll ez tudománykedvelő hajlamairól s a mi ettől elválaszthatatlan, könyvgyűjtő szenvedélyéről. Mint a legtöbb könyvharátnál, úgy nála is a zsenge ifjúkorba nyúlik ez vissza. Már ekkor nagy kedvvel olvasgatta a római klasszikusokat s egy kortársa emlékezetben hagyta róla, hogy ágyában gyakran találták párnái között Curtius, Livius és mások munkáit.[1] Ha szembetűnő is a párhuzam, melyet a hízelgő humanista író Mátyás és Nagy Sándor közt akart vonni, a ki gyakran Homeros olvasásán szenderedett el, mégis elhihetjük ezt ezúttal neki, mivel Mátyás maga is írja, hogy már ifjúkorában is tetszett neki Silius munkája.[2]

A ki ily korán és ennyire szerette a könyveket, természetesen gyűjtötte is azokat ifjúkorától kezdve haláláig. Hiábavaló kísérlet megállapitani akarni az évet, a melyben Mátyás könyveket kezdett gyűjteni. Talán azon könyvek tették könyvtára alapját, melyekkel még Poggio Bracciolini kedveskedett hősi atyjának.[3] Épp oly hiú törekvés a Corvinának mint »nyilvános könyvtár«-nak alapitási évét vagy nagyságát meghatározni.[4]

Mátyás egyaránt gyűjtött kéziratokat és nyomtatványokat. Mily arányban volt képviselve a könyvtárban az egyik vagy másik gyűjtemény, a rendkivül csekély maradványokból hozzávetőleg sem tudjuk megmondani.[5] Valószinű, hogy a könyvtár túlnyomólag kéziratokból állott; következtethetjük ezt abból, hogy Mátyás ezek gyűjtésén kezdte s ebben a megkezdett irányban folytatta a gyűjtést mindinkább fokozódó hévvel; továbbá abból is, hogy, kivált kezdetben, ezekből sokkal nagyobb volt a kinálat s egy fényűző király izlésének jobban is megfeleltek Attavante, Francesco de Cherico, Gherardo, Girolamo dai Libri stb. művészi kivitelű művei, mint akár a nürnbergi, akár a velenczei nyomdatermékek.

De vannak azért adataink arról is, hogy Mátyás a könyvnyomtatást is kellő figyelemre méltatta.

A Corvina maradványai közt két ősnyomtatvány is van. Az egyik egy velenczei nyomtatvány, Nicolaus de Ausmo »Supplementum Summae Pisanellae« czimű munkája, mely a pozsonyi ferenczrendi szerzetesek könyvtárában maradt fent;[6] a másik, Reynerius de Pisis »Anterior Pars Pantheologiae« czimű műve az

[1] J. Ph. Bergomensis: Erem. Aug. Lib. XV. Suppl. Chron. ad an. 1463.

[2] Julius Pomponius Laetushoz Budán 1471. szept. 13-án irt levelében. Közli Teleki: Hunyadiak kora, XI. köt. 451. l.: »Placuit namque et in juventa nostra Silius et nunc, dum nos quoque bellis occupamur, placet eo magis, quod bella canat . . .«

[3] Poggio Bracciolini levelét kiadta Mai: Spicilegium Romanum. Roma 1844. X. 248—50 és Fraknói: M. Könyvszemle 1878. 4—5. l.

[4] A Heltai adata (50,000 kötet) semmiképpen sem fogadható el. Fraknói 1000—3500 kötetre, Csontosi 16,000 kötetre becsüli a könyvtár nagyságát.

[5] Fraknói, e kor legnagyobb buvára, 136-ra, Csontosi 145-re teszi a Corvina maradványait.

[6] Nyomt. hely és év nélkül. Bőven ismerteti a M. Könyvszemle 1878. 59—79. l.

esztergomi főegyházi könyvtárban, mely 1477-ben Nürnbergben nyomatott.[1] Hogy nem csupán e két mű képviselte Mátyás könyvtárában a nyomtatványokat, azt a kevésszámú fennmaradt Corvina-történeti adatokból is constatálhatjuk. 1471-ben egy rendkívül érdekes levélben köszöni meg a király Julius Pomponius Laetusnak

idcirco torpeſcemus: ſed memores illius
ſentencie: oportere uidelicet unumquemque
uitã pbatiſſimã eligere: expectare autem
ut conſuetudo illam faciat eſſe iocundam
atque dulcem uideri: ea ſeq aggrediemur.
Turpe eſt. n. cum tempus per ſecordiam
abierit tunc demum illud reuocare: cum
pter dolorem nihil ſit ãplius uocãti redi-
tuy: Ego igr q optima eſſe rebar: partim
nunc uos admonui: ptim omi uite tempe
admõebo: Vos aũt cũ tria ſint morboy
genera: utinã nec uos ei ſimile pſtetis: qd
inſanabile eſt: neu ita mente egrotetis: ut
plerique ſolent corpe egrotare nam hi qui
parua ualitudine agunt ipi pficiſcunt ad
medicos: q uero grauiori morbo pmunt
ad ſe curantes accerſunt. at hi q in atram
bilem inſatiabilr tranſuecti ſunt: nec ue-
nientes quidẽ medicos recipiũt. qd uos
nõn patiamini nũc recta cõſilia aſpnãtes.

Sic finis libelli Baſilii e.
per . . A: . H: Bude.

Hess budai kisebb nyomtatványa.

Rómában nyomatott Silius Italicusát, melyet neki ajándékba küldött.[2] Ugolleti egy levelében pedig ezt írja többek közt Mátyásnak: »B. (onfini) Antalnak, ki

[1] Knauz Nándor hívta föl rá először a figyelmet.

[2] Teleki: Hunyadiak kora, XI. 454. l. M. Könyvszemle 1878. 70—71. l. Vespasiano Bisticci feljegyzése Janus Pannoniusról (1469), hogy Rómában és Firenzében minden latin és görög könyvet, a mit a könyvpiaczon talált, megvett Mátyás és Vitéz János könyvtára számára, szintén magyarázható úgy, hogy a megvásárolt könyvek között nyomtatványok is voltak.

nemsokára Magyarországba megy, adtam könyvtárad számára néhány Rómában nyomtatott művet . . .«[1]

Mátyás korához fűződik az első magyarországi könyvnyomda felállításának dicsősége is. Uralkodása alatt (1471 körül) hívta be Karai László budai prépost Hess András német származású könyvnyomtatót, a ki egy kisebb művön kívül a »Chronica Hungarorum«-ot nyomtatta ki Budán 1473-ban.[2] Habár Hess bizonyos, előttünk ismeretlen körülmények miatt elhagyta Magyarországot, még mielőtt Mátyás figyelmét magára vonta s aztán megbízásaival támogatta volna, azért az ő hatása és pártfogása alatt működő Karai prépostć mellett az ő nevére is dicsőség sugárzik abból, hogy előbb jelent meg nálunk nyomtatott könyv, mint Ausztriában, Lengyel-, Angol-, Spanyol-, Dán- és Svédországban.[3]

Magyarországon ez időben a könyvnyomtatás gyökeret nem verhetett. Hogy ennek oka Hess személyi körülményeiben rejlik, leginkább abból is kitetszik, hogy Budán ettől kezdve folyton működik könyvárus (Feger, később Ruem, Paep vagy Pap stb.), kik megrendeléseiket magyar könyvnyomtató híján kénytelenek

Illustrissimoꝝ hungarie regū chronica In
inclita terre Morauie ciuitate Brunēsi lucu
bratissime impressa finit felicius. Anno sa
lutis. M. CCCC. lxxxviij. die. xx. Martij.

Thuróczy krónikája brünni kiadásának kolophonja.

voltak külföldön megtenni, annyival is inkább, mivel a külföldön működő magyar könyvnyomtatókban (Septemcastrensis, Corvus, Magyar Péter, Garai, Basai) hiányzott a vállalkozási kedv új könyvnyomda alapítására.[4]

Hogy Mátyás a könyvnyomtatás jelentőségét felfogta, az is bizonyítja, hogy 1479-ben megbízta Mihály milkói püspököt, hogy az esztergomi egyház javított Breviariumát nyomassa ki,[5] mely csakugyan megjelent a következő évben

[1] Budik: Entstehung und Verfall der berühmten von König Mathias Corvinus gestifteten Bibliothek. Wien 1840. 8. l.

[2] Fraknói: Karai László budai prépost, a könyvnyomtatás meghonosítója Magyarországon. Bpest 1898. (Tört. ért. 7.) és »Chronica Hungarorum impressa Budae 1473. Typis similibus reimpressa Budapestini 1900«. (Fraknói bevezető tanulmányával.)

[3] Meisner—Luther: Die Erfindung der Buchdruckerkunst. Bielefeld u. Leipzig 1900. 109—110 l.

[4] Gr. Kemény J. Tört. és irod. kalászatok. Pest. 1861. 18—46. l.

[5] Az idevonatkozó rész az említett Breviarium 7[b] lapján a püspök előszavában: »Superioribus diebus recepimus in mandatis a serenissimo principe domino Mathia Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croacie etc. rege invictissimo, domino nostro gratiosissimo, quatenus de modo et

Velenczében és második kiadásban a nyomtatási hely említése nélkül 1484-ben;[1] erről tesz tanubizonyságot Feger Theobald is Thuróczi krónikájának Mátyás királyhoz intézett magasztaló ajánlólevelében.[2]

Kétségbe nem vonható tény, hogy első sorban Mátyás király példája és tudománypártolása serkentette főpapjainkat s főurainkat is a tudománynyal való foglalkozásra; rendkívüli szellemének hatása, hogy Buda egyidőre tudományos középpont lett, melynek tudományos kincseire a külföld is irigykedve tekintett. A nagy király halála után e dicsőséggel is szegényebb lett a nemzet s alig maradt meg más számára belőle vigasztalásul és kárpótlásul, mint annak emlékezete!

Serenissimorū hungarie regū chronica bene reuisa ac fideli studio emendata finit feliciter Impressa erhardi ratdolt viri solertissimi eximia industria et mira imprimendi arte: quā nuper venetijs nūc Auguste excellet nominatissimus. Impensis siquidem Theobaldi feger conciuis Budensis Anno salutifere incarnatiōis millesimo q̄dringentesimo octogesimooctauo tertio nonas Junij.

Thuróczy krónikája augsburgi kiadásának kolophonja.

MÁTYÁS ÉS AZ ISKOLA.

IRTA: BÉKEFI REMIG.

A nemzetek művelődésének alapja és fokmérője az iskola. Egyes korok és nemzetek előhaladásának megítélésénél tehát első sorban az iskolaügy esik a mérleg serpenyőjébe. Hunyady Mátyásról a történelem fönnen hirdeti, mennyit áldozott ő a magyar nemzet szellemi életének emeléseért. Kiválóan tanulágos

rubrica ipsius alme ecclesie Strigoniensis Breviarium correctum pro exemplari super horis canonicis peragendis de tempore et de sanctis, diuturnis et nocturnis circumspecto *Johanni de Ratispona librario* ad imprimendum plura breviaria pro horis canonicis juxta sanctiones canonicas peragendis traderemus . . .«

[1] E kiadásban Miklós milkói püspöknek ugyanezen előszava áll, azzal a különbséggel, hogy a regensburgi könyvkiadó (Johannes Cassis) helyett itt Feger Theobald neve van. Ez utóbbi előszót Knauz is kiadta »Libri Missales 1870« cz. műve 78—79. lapján.

[2] Az általa velenczeinek tartott kiadás ajánlólevelét újra kiadta Toldy: Új Magyar Muzeum 1850—1. II. 389—90 l.

és fontos feladat tehát azon kérdés megfejtése: *Minő volt az iskolázás nálunk Hunyady Mátyás király korában?*

Iskoláink életfolyama Mátyás király alatt az előző idők medrében haladt, de gazdagabb tartalommal. A plébániai és városi, a székesegyházi (káptalani) és kolostori iskola, a királyi udvarban és a lovagvárban való nevelés, a nevelőtartás és az egyetemi oktatás már örökségül maradt a renaissance, vagyis a humanismus századára, a tizenötödikre.

Plébániai iskola a XIV. és XV. században — általánosságban szólva — minden plébániai székhelyen volt. Hiszen a zsinatok meghagyták, hogy egy pap se misézzen egymaga; hanem legyen mindegyikkel egy klerikus, vagy egy tanuló, a ki neki a misénél válaszol és a kivel, ha akarja, a zsoltárokat mondhatja. Az erdélyi szászoknál még ott is volt iskola, a hol plébániának híre-hamva sincs. A népoktatás ügyét szolgálták még az egyházi beszédek és a hitelemzés vasár- és ünnepnapokon.

A *városi iskola* a városi szervezettel együtt született meg, mert az iparosnak más ismeretekre volt szüksége, mint a papnak. A város iskolájában tanították a vallás elemeit, az imádságot, a számolást, írást, olvasást és fogalmazást anyanyelven, továbbá az éneket. A városi iskolát íróiskolának hívták; sőt az egyház iskolájának is, mivel gyakran a szentegyház szomszédságában emelkedett. A város tanítóját rendesen rector vagy iskolamester néven emlegetik. Városi tisztviselő számba megy s a város választja. Fizetése elég tisztességes. A segédtanítót a rector fogadja fel. Városi iskola mindegyik városban volt.

Forrásaink Mátyás király korából még külön megemlítik a brassói, budai, csütörtökhelyi, késmárki, nagyszebeni, prázsmári, székesfehérvári és kolosvári iskolát.

Ezen utóbbiról írja Heltai: »Mert az Erzsébet asszony akkor *Kolozsvárott* szállott vala, jövén Szilágyból, egy szőllőműves kazdag embernél, ki lakik vala az Óvárba, egyenest arról, mikoron bemennek az Óvárban, egy kőházban. És az ember szász vala. Annál marada szálláson az Erzsébet asszony a szülésnek utánna egynihány esztendeig. *És ott vitték a fiát, Mátyást, legelőszer is az iskolába.* Hogy annakutánna magyari királylyá lőn Mátyás, nagyon megajándékozá a gazdát és jeles szabadsággal meglátogatá.«

Kolostori iskolákat a férfi szerzetesrendek — benedekrendiek, czisztercziek, prémontreiek, ágostonosok, karthausiak, domokosok, ferenczesek, pálosok és Jánosvitézek — továbbá az apáczák állitottak és tartottak fenn. Névszerint tudjuk, hogy Mátyás király idejében *Stropkai Lőrincz* domokos Budán tanárkodik; *Tornai András* a karthausiak segedelemvölgyi tárkányi kolostorában, *Bertalan* pálos Gyulán (Baranya vm.) tanít. A híres *Temesvári Pelbárt*tal a ferenczesek budai iskolájában találkozunk, mint a hittudomány tanárával. Ő még egészen a scholasticus rendszer híve. Vezérfonalul Lombardiai Péter »Quatuor libri Senten-

Pomerium de ſanctis.
fratris Pelbarti ordinis
ſancti Franciſci

Temesvári Pelbárt Pomeriumának czímlapja.

tiarum«-ját használta s ennek szellemében írta meg »Aureum Rosarium«-át és az »Expositio Compendiosa et Familiaris«-t.

Az *ágostonosok* pataki (sárospataki) iskolájában 1489—1490-ben *Kisvárdai* János baccalaureus a rector. Itt járt ekkor iskolába *Szalkai* László, a késôbbi esztergomi érsek. Ő az előadásokat lejegyezte; s így tőle megtudjuk, mit és hogyan tanítottak ekkor a kolostori iskolákban.

A *grammatikai* oktatáshoz *Theodolus* eklogáját használták, a melyet nyelvtani és tárgyi magyarázattal világosítottak meg. Ezen pásztorköltemény szerint, midőn a nap »éghnek tyzenkettőd rizyben« volt, *Psewstes* fiatal pásztor, »görög országnak athenas nevű városából«, »hásfának kyessyge alá« telepszik. Rajta párduczbőr van; »popháyáth« síp fújja föl s ebből »zóknak ezer lychán« bájos hang ömlik el. Hozzá közel, »kwthfw melleth« juhokat őriz *Alatia* leány. Ez oly kedvesen »kynthornála«, hogy »ydes zaw kynthornának zawayth« hallván, a patak megállt folyásában, a nyáj nem legelt tovább, Psewstes meg »bánathnak myrghéwel« ... »az más parthnak magasságárul« ... »vetekedésre« szólította a leányt. »Egybeszerkezzwnk«, mondja Psewstes; s a ki győz, az kapja meg a másik hangszerét. A versenyben a leány győz.

Psewstes kéri, hogy hagyjanak fel a mérkőzéssel, hiszen már »estellik« és a »föld alá vetteteth hydeg« fölszáll.

Szalkai László aláírása.

Nyelvtani, de egyúttal erkölcsi oktatásra szolgált *Szent Bernát*nak »A világ megvetéséről és az isteniek kivánásáról« czimű munkája, melyet versbe szedtek.

Tybinus rhetorikája kettős czélt szolgált. Egyrészről a nyelvtani oktatás segédeszköze. Hiszen van benne sok szófejtés, és pedig etymologiai alapon s kiterjed mind a latin, mind a görög szókra. Ez bizonyitja egyúttal, hogy a latin nyelven kívül a görögöt is tanították. Másrészről feladatúl tűzték ki a *szónoklattan* elé, hogy megtanítson a beszéd tárgyához szükséges anyag kiválasztására, elrendezésére, felosztására, szókba és mondatokba foglalására, illedelmes kiejtésére és elszavalására. A szónoklattan keretében adták elő a képleteket, alakzatokat, vagyis — mint nevezték — a színeket, továbbá a czímtant és a levélírást.

A verset ez a kor nagyon kedvelte. Még a *számtant* és a *csillagászatot* is versben tanították. A »Computus«-ra sokat adtak, mert az ünnepek kiszámitásához és az egyházi naptár készítéséhez mindegyik papnak kellett értenie.

A csillagászat terén nagy részt kötött le magának a *csillagjóslás* (astrologia).

Még az erkölcsi világrendet, az erényt és a vétket is a csillagokkal és az égi jelenségekkel látták kapcsolatban. De itt azért a keresztény felfogás is érvényesűl. Egyrészről ugyanis elismerik, hogy az erények és a vétkek a szokást, vagyis a hajlandóságot tekintve, függhetnek ugyan a csillagoktól, mivel az időjárás és az

égi jelenségek hatnak a testre, ez meg a lélekre. De másrészről nyíltan hirdetik, hogy az erények és a vétkek, az elhatározást tekintve, tisztán az ember akaratától függnek. Ez pedig független, szabad. Tehát a cselekvés, a tett is beszámítható. Ha az ember tetteinek létrehozói az égi jelenségek volnának, megszűnnék az emberi beszámíthatóság, — a jóban az érdem és a rosszban a bűnösség.

Tanították Szalkait Patakon *zenére* (musica) is, a melyről azt tartották, hogy a szabályos éneklésnek Isten dicsőségére feltalált művészete.

Mindebből kitűnik, hogy a kolostori iskolákban akkor is a triviumot és quadriviumot tanították.

Ugyanezeket adta elő a sublector és a succentor a *székesegyházi (káptalani) iskolákban,* melyekkel mindegyik püspöki székhelyen találkozunk. Névszerint szó van ezen időben az esztergomi, váradi és veszprémi székesegyházi iskoláról. A lőcsei zsinat 1460-ban elrendeli, hogy az iskolások (scholares) hosszú és illendő ruhában járjanak s arany és ezüst gyűrűt ne viseljenek.

Az 1458-iki országgyűlés kimondja, hogy a miséspapok, a tanulók (scholares) és a nemesek vámot és tizedet — az ország régi szokásjoga szerint — nem fizetnek.

A gazdag nemes családok a gyermekek mellett *nevelőt* is tartanak. A fiúk azért járnak nyilvános iskolába is; a nevelő még külön is oktatgatja őket; sőt még egyetemi hallgató korukban is mellettök van. Így tudjuk *Kállay* Lőkösről, hogy egyetlen fia mellé fogad nevelőt is. Ez már hat évig foglalkozott a fiúval, midón túl akartak adni rajta. Ő ezt nem tudja elhinni. Elmondja, hogy a hat év alatt mennyit tett a fiúval. Erkölcsileg és szellemileg úgy akarta nevelni, hogy családjának büszkesége legyen. Midón Budán járt iskolába, még súlyos betegségében is egyedül ő ápolta. A mint meg Pozsonyba került az egyetemre, mindig vele volt, óvta a veszedelmektől s nehéz fejű levén, még az előadások anyagát is megmagyarázta neki s belőle ki is kérdezte. Ő szívesen megmaradna a családnál továbbra is. De ha nem akarnák megtartani, számít ura nagylelkűségére s hiszi, hogy érdemeinek megfelelően fogja dijazni.

Ez az eset érdekes vonásokban mutatja be a XV. századbeli nevelő sorsát.

Az *egyetemi* oktatásnak szintén kiválóan érdekes emlékei maradtak ránk. Mátyás király 1465. jun. 1-eje előtt írja II. Pál pápának, hogy Magyarországon, jóllehet ez nagy is, meg termékeny is, egyetem (studium generale) virágzásáról szó sincs. Így azután az ország lakói közül azoknak, a kiknek van tehetségük és tanulmányokra alkalmasak, külföldre kell menniök, hogy egyetemet látogathassanak. Csakhogy közülök sokat a szegénység, az utak hosszúsága s veszélyes volta és a nyelvbeli nehézségek visszatartanak. Ebből azután az egész egyházra, a keresztény vallásra és magára az országra nagy kár háramlik. Pedig éppen itt, a hol a hitetlenek a szomszédságban élnek, tanult emberekre van szükség. Ezért kéri Mátyás király a pápát, engedje meg, hogy országában egyetemet állíthasson és szervezhessen.

II. Pál pápa jun. 1-én *Vitéz* János esztergomi érseket és a pécsi püspököt utasítja, hogy azon városban vagy mezővárosban, melyet a király alkalmasnak talál, állítsanak egyetemet valamennyi fakultással és kanczellárral. A tanárok fizetését határozzák meg; a szokásokat, törvényeket és intézményeket a bolognai egyetem mintájára állapitsák meg. Ha a törvényeket megalkották, terjeszszék megerősítés végett a római szent-szék elé. A kanczellár megkapja a jogot, hogy alkalmas és érdemes embereket egyetemi fokozatra előléptethet s ennek jelvényeit nekik megadhatja. Egyáltalán a kanczellárt mindaz a jog megilleti, melyet a bolognai egyetem kanczellára gyakorol.

A választás *Pozsony* városára esett. Itt jött létre az egyetem azon telken, mely egykor Gmaintl István tulajdona volt s az ő magtalan halála után a királyi kincstárra szállt. Az épület egyik fele tanterem, a másik meg a tanárok és tanulók lakása. A régi egyetem telkén ma a kir. jogakadémia áll.

Az egyetem tényleges megalapitása, úgy látszik, 1467. jun. 20-án történt, mivel Vitéz esztergomi csillagvizsgálójában ezen napra kedvező csillagállást jeleztek. E szerint délután öt órakor a nap Jupiterhez közel, az ikrek jegyében nem messze van a nyugtától; a Mercurius meg, »a tudósok sorsdöntő csillaga« delel. Vitéz saját korának a fia volt; érthető tehát, hogy adott a csillagjóslásra.

Vitéz János.
(A bécsi udv. könyvtár Plautus-kódexéből.)

Az egyetem kanczellára *Vitéz* János lett. A tanárokat ő fogadja fel s a szervezés nehéz munkáját ő végzi. Egészen érthető tehát, hogy a bécsi egyetem a pozsonyi egyetemet Vitéz egyetemének tekintette.

Vitéz a tanárok egy részét 1467. julius 18-án inditja útnak Esztergomból. Tudtára adja a városi hatóságnak, hogy a király akaratából küld néhány tanárt.

Igéri, hogy rövid idő alatt még majd más doktorok is érkeznek, a kikért már elküldött Olasz- és Francziaországba. Végül kéri a várost, fogadja a tanárokat tisztelettel; legyen irántuk becsüléssel és humanitassal; védelmezze meg őket is, meg a hallgatókat is; s ne engedje, hogy bárki is akadályokat gördítsen eléjök. Pozsony városa átérezte azon tény fontosságát, hogy kebelében egyetem alakúl. A tanárokat ünnepélyesen fogadja és csibével, hallal, zsemlyével, borral, körtével és más gyümölcscsel megvendégeli. Most már azután még 1467-ben megkezdődött a tanitás az új egyetemen, az *»Academia Istropolitana«*-n. Tanárai közül többet ismerünk. Itt tanárkodott korának legelső csillagásza, *Königsbergi Müller* János (Joannes de Monte Regio, Regiomontanus) s tanította a quadriviumot. Vitéz őt Esztergomban bízta meg a »Tabulae Directionum« megkészitésével. Regiomontanus a váradi tabellákat Vitéz Jánosnak ajánlotta. A pozsonyi egyetem tanára volt még *Ilkusch* Márton, jobb keze Regiomontanusnak; *Péter* az orvosi tudományok doctora; *Gattus* János hittudós; *Hittendorfi Schricker* Miklós, a ki

éppen mint pozsonyi tanár kölcsönöz könyvet a bécsi egyetem könyvtárából; s *Krompachi Koch* Lőrincz, a kinek a bécsi egyetem csak Vitéz János kérésére engedi meg, hogy a megszabott idő előtt taníthasson.

Az egyetem kebelében levők pereit nem a rector, hanem a kanczellár bírálta el; 1469-ben azonban az alkanczellár, *Schönberg* György lesz az egyetem bírája. Ha azonban ügyét valaki az esztergomi érsekhez akarta föllebbezni, megtehette. Maradt ránk két kézirat, melyeket Schönberg György használt.

Mátyás király kívánságára II. Pál pápa megengedi, hogy a pozsonyi prépost, vagyis az egyetem alkanczellára mise, litánia és más ájtatosság után áldást adhat, ha más főpap vagy a pápai követ nincs jelen; főpásztori süveget, gyűrűt és pásztorbotot, vagyis főpapi jelvényeket viselhet. VIII. Incze pápa engedelméből meg feladhatja a kisebb rendeket, megáldhatja az egyházi ruhákat, fölszentelheti az egyházakat és temetőket és negyven napi búcsút engedélyezhet.

Az egyetem legjelesebb tanárai igen rövid ideig tanítottak Pozsonyban. Gattus Jánossal már 1469-ben Siciliában találkozunk. Regiomontanus rá két évre hagyja el hazánkat s Nürnbergbe távozik. Ugyanekkor Krompachi Koch Lőrincz a bécsi egyetemre megy. Ők tehát Vitéz János halálakor (1472) már nincsenek Pozsonyban. Ez lehetett az oka azon felfogás kifejlődésének, hogy a pozsonyi egyetem Vitéz halálával szűnt meg. Ez azonban tévedés, mert a pozsonyi egyetem Hunyady Mátyás halálakor még fennállt; s végső órája csak az I. Miksa és II. Ulászló közötti háború idején ütött. Az egyetem egyik felét II. Ulászló és Korvin János 1492-ben elajándékozták, másik felének tetejéről pedig a város ugyanekkor leszedette a cserepet a »Schusterthurm« kijavítására.

A budai studium generale czímere

(Reichenthal Ulrik krónikája 1483-diki kiadásából).

Carbo Lajos szerint Mátyás király 1475 körül Budán is akart egy új iskolát (studium) állítani. Ennek létrejövéséről *Niger* (Schwarz) Péter »Clypeus Thomistarum« czimű munkájának ajánlásában (dedicatio) értesít bennünket, midőn Hunyady Mátyást imigyen dicsőíti: *Buda* városában, a te virágzó székhelyeden a Domokosok részére »universale gymnasium«-ot szerveztél, a hol bővebben elő lehessen adni mindenféle tudományt — a philosophiát, theologiát és szentírást. De nemcsak kezdeményezője és megalapítója vagy, hanem fentartod és tekintélyt is adsz neki. A tanárok és az elüljárók bőven kapnak királyi felségedtől aranyat; a tanulóknak meg bőven adsz ételt, ruhát, ágyat és a mi csak éjjelre s nappalra szükséges.

Ez az iskola azonban *nem egyetem, hanem a Domokosok rendi hittudományi főiskolája, »studium generale«-ja volt.* Állt pedig a Boldogasszony-templom közelében, a mai Iskola-téren.

Heltai szerint Mátyás király *Budán* negyvenezer tanuló részére akart iskolát,

egyetemet alapítani. Ő ezt Brodarics váczi püspöktől hallotta, »kinél vala az egész épületnek jedzésének a képe is«. Ennek nyomán Heltai leírta az egész épület tervezetét, a melynek fundamentumát egyébként ő saját szemeivel látta is.

A negyvenezres létszám rengeteg nagyítás. Salamon Ferencz ebből kiindúlva, s tekintettel az épület tervrajzára, azon meggyőződésre jutott, hogy Mátyás király Budára nem egyetemet, hanem »állandó elsánczolt tábort (castrum)« tervezett. De bárminek szánta is Mátyás ezt az épületet, Heltai szerint száz év is ráment volna, míg elkészűlnek vele.

A tengődő pécsi s a negyedszázados életű és csakis pár évig virágzó pozsonyi egyetem a tanúlni vágyó magyarok igényeit nem elégitette ki. A régi szokáshoz híven, nagy számmal keresik föl a *külföldi egyetemeket* is. Bécs, Róma, Krakkó és Prága egyetemén kívül különös előszeretettel látogatják Olaszország egyetemeit. *Bécsben* az 1453—1499 közötti években 1285 magyar járt az egyetemen. A *bolognai* egyetemen Mátyás király idejében szigorlatot tett: Miller János, Yzpeli Benedek, továbbá Simon, Balázs, Kelemen, Tamás és a nemes vérbeli István, királyi titkár. Ugyanitt János 1461-ben az orvostan, Dénes 1471-ben a logika és Gergely 1472-ben a mennyiségtan és csillagászat tanára; Bodó Miklós meg ugyanekkor rector. A bolognai egyetemet kereste föl Slantzi Stoltz Miklós váradi püspök is heted magával, a kik között volt Kassai János kánonjog-doktor, az ő paedagogusa is. A *pádovai* egyetemen tanúl Csezmiczei János (Janus Pannonius), Hantó György és Brodarics István. A *ferrarai* egyetemen az artisták (bölcsészethallgatók) rectora 1481-ben a magyar Albert. Itt végzi tanulmányait 1467-ben Geréb László, Palóczi Zsigmond és Perényi Miklós; néhány évvel később meg Erneszt Zsigmond, már mint kinevezett pécsi püspök.

A pécsi egyetem czímerének töredéke.

Az iskolák ilyen fokozatain gyűjtötték ezen kor gyermekei azon *ismereteket,* melyeket az élet tőlük megkövetelt. A papi pályára lépőknél a kisebb rendek fölvételekor megelégedtek azzal, hogy jól tudjanak olvasni és énekelni. A nagyobb egyházi rendeket azonban csak olyan egyénnek adták fel, a ki értett a szentségek kiszolgáltatásához, az egyház kormányzásához, a ki értette és fejből tudta a mise oratióit, praefatióit és canonját s az egyház egyéb imádságait. Elvárták a paptól, hogy a szent-leczkéből, az evangéliumból vagy a szentírás más helyéből vasár- és ünnepnap egyet-mást okosan tudjon fejtegetni. A bártfai, körmöczbányai és szepesmegyei plébániai könyvtárak a világi papság tanultságát hangosan hirdetik. A szászoknál meg 1444 óta csak az kap plébániát, a ki tanulmányait egyetemen végezte. A világi emberek között azonban — Hunyady Mátyás korában — még egy Báthory István, Országh László és Rozgonyi László sem tud írni.

MÁTYÁS ÉS A CZISZTERCZIEK.

IRTA: BÉKEFI REMIG.

Hunyady Mátyás trónraléptekor, a többi szerzetesrendekkel és egyházi férfiakkal közösen, a cziszterczieknél is megfogyatkozott az egyházias szellem. A magas felfogású király egész erejével iparkodik új életet és szellemet lehelni a cziszterczi kolostorokba. Jól ismeri a cziszterczi rend szervezetét. Tudja, hogy az egész rendre kiható intézkedés joga a cisteauxi nagykáptalant illeti. Ez előtt azon határozott kivánságát fejezi ki, hogy a magyarországi apátságok élén jeles és a tudományokban jártas egyéneket szeretne látni.

A királyi beavatkozásnak csakhamar meglett az eredménye. A cisteauxi nagykáptalan 1471-ben a pilisi és borsmonostori apátot megbízza a magyarországi rendi kolostorok reformálásával. Ez a két férfiú a kitüntetést saját egyéni tulajdonainak köszönhette. *Ferencz* pilisi apátot a nagykáptalan jó irányúnak és vallásos buzgalmúnak ismeri; *Lénárd* borsmonostori apát meg okos, körültekintő, megbizható és erényes ember hírében áll. Megbízó levelökben, mely Szlavoniára, Horvátországra és Karinthiára is kiterjedt, ilyen utasítást kapnak: Az apátságokat a világi emberek kezéből vegyék vissza s élőkre rendtagokat állítsanak. Ha szükségét látják, a czél elérése végett a hatalmasok és a biróság támogatását is kérhetik. Azon rendtagokat, a kik kolostorukat elhagyták s akár a benedekrendieknél, akár másutt tartózkodnak, kényszerítsék visszatérésre, censura vagy bármely büntetés alkalmazásával.

A tapasztalás arról győzte meg Mátyás királyt, hogy a kiküldött két apát elégtelen a magyarországi kolostorok ujjászervezésére. Nem hagyja abba a dolgot, — gondolkodni kezd a baj orvoslásáról. Érdeklődik az ügy iránt új felesége, Beatrix is. Mindkettejök lelkében erősen él a cziszterczi apátságok új életre keltésének gondolata. S ez még csak nyer erőben, midőn házasságukat magtalannak ismerték föl. Mint házastársakban megszólalt bennök az ember, a ki a családi élet örömforrását a magzatban szemléli. De nem maradt néma énjöknek az a fele sem, mely a trónon vérszerinti utódot kivánt látni. Azt tudták, hogy házasságuk természetes úton meddő marad. Egyben reménykedtek még, — Isten áldásában. Úgy vélekedtek, hogy a rendi szabályzat szerint élő cziszterczi

rendtagok majd buzgón fognak imádkozni a királyi pár házassága termékenységeért.

Hogy az újjászervezés minél könnyebben menjen, Mátyás király a világi kézen levő kolostorok közül hetet nyomban visszaad a rend kezére, a többiekre meg kilátást nyujt. Egyúttal ő is, meg felesége is a cisteauxi nagykáptalanhoz fordúl. Elmondják, hogy a cziszterczi rend Magyarországban nyomoruságosan tengődik s már majdnem kipusztúlt; miért is mulhatatlanul szükséges az egyes kolostorok ujjászervezése, a szerzetes-fegyelem alapján. Erre pedig csak a rend maga vállalkozhatik. S éppen ezért kérik a nagykáptalant, küldjön kellő számú és a nagy munkára alkalmas rendtagokat a magyarországi kolostorokba. A nagykáptalan mély tisztelettel fogadja Mátyás király felhivó sorait s kebeléből nyomban hármas bizottságot küld ki. Ez azután utasításul kapja, hogy az egész rend nevében, Németország határain belül, a hol tetszik, hivja össze tanácskozásra azon apátokat, a kiknek megjelenése a czél érdekében szükségesnek látszik; s rajzolja előttük hű vonásokkal a bajokat, melyeknek orvoslása közös rendi czél. Ennek alapján szólítsa fel őket, hogy, a magyarországi kolostorok életének megjavítása és biztosítása végett, küldjenek kebelükből becsületes és jámbor rendtagokat olyan számmal, mint a szükség kivánja. Ha a felhivásnak lesz eredménye és az egyes apátok ajánlanak rendtagokat, ezeket a bizottság átveszi s akár személyesen, akár megbizott útján Magyarországba vezeti és a királynak bemutatja. Ezután az új tagokat az egyes kolostorokban elosztja; az apáti és a többi rendi hivatalokat saját belátása szerint betölti; a lelki és anyagi ügyekben mindazt életbe lépteti, a mit szükségesnek talál; s a király, az ország főurai, nemesei, községei és lakói körében egész erővel azon lesz, hogy az apátságok ingó és ingatlan birtokai, melyek idegen kézen vannak, a hozzájok fűződő jogokkal és kiváltságokkal együtt a rendre visszaszálljanak.

A cisteauxi nagykáptalan azonban nem elégedett meg a biztosok kijelölésével és felhatalmazásával, hanem működésük sikeréről is gondoskodik. Ezért fordúl most az egyes apátokhoz és rendtagokhoz. Lelkök elé állítja azon kötelmeket, melyeket a rendi közszellem ró rájok. Majd meg biztatja, serkenti, kéri s esdekelve buzdítja őket, tárják föl szivöket a felhivó szózat előtt, hallgassanak rá és kövessék, hogy a rendi közös czél, a magyarországi kolostorok megmentése biztositva legyen. Az egyes apátoknak még azt is lelkökre köti, hogy a Magyarországba kiszemelt rendtagokat kellő ruházattal és útiköltséggel is ellássák. Figyelmezteti őket, hogy van Magyarországon a czisztercziek között egy kiváló ember, — *Márton,* a ki imént köszönt le a szentgotthárdi apátságról. Ebben megbizhatnak s bármily dologban és alkalommal hozzá fordúlhatnak. S végül, a mit a jövő évi összejövetelig végeznek, részletes jelentésben közöljék.

Szép világot vet a rendi közszellemre, hogy az apátok egy része már a nagykáptalan tartama alatt száznál több rendtag küldésére saját keze aláírásával

kötelezte magát. A hármas bizottság is híven eljárt küldetésében. A rendi apátokat Würzburgba hivta össze tanácskozásra. A gyülés idejét azonban rosszul választotta meg, mert ekkor éppen sok teendő akadt s így a meghivottak jó része meg sem jelent. Mélyreható tárgyalásról tehát szó sem lehetett. Végre is abban állapodik meg a gyülés, hogy a kérdést döntés végett a nagykáptalanhoz teszi át.

Az 1479-iki nagykáptalan tárgysorozatában tényleg megtaláljuk a magyarországi apátságok ügyét. Itt úgy intézkedtek, hogy az ügyet maga a cisteauxi apát vegye a kezébe. Megbizták őt, menjen el Németországba, az apátokat hivja össze tanácskozásra és intézkedjék. Ha pedig őt a megjelenésben bármiféle ok gátolná, helyette hármas bizottság fog működni. A bizottsági tagok megbízó levele elrendeli, hogy a németországi és a közel lakó apátokat hivják össze gyülésre. Tanácskozásukat érett megfontolás, körültekintő okosság, óvatosság és szerető kimélet vezérelje. Határozat nélkül szét ne oszoljanak; a Magyarország részére felajánlott rendtagok összegyüjtéséről, útiköltségéről s útnak inditásáról gondoskodjanak; figyelemmel legyenek, hogy a magyarországi kolostorok között az elosztás arányosan és a szükségnek megfelelően történjék; állapitsák meg, hogy az ujjászervezett apátságok fölött kit illet meg az atya-apáti jog. Megállapodásukat közöljék a cisteauxi apáttal, hogy a további eljárásra nézve tanácsát megadhassa. De ha ez kellő időben nem válaszolhatna, haladéktalanul intézkedjenek, a mint elhatározták. Sőt ha szükségesnek látják, a végrehajtásnál még világi karhatalmat is alkalmazhatnak. Végül figyelmezteti a nagykáptalan a tanácskozásra egybegyülő apátokat, hogy a hármas bizottság a nagykáptalan nevében s ennek tekintélyével jár el; miért is, a ki neki nem engedelmeskedik vagy vele közre nem működik, egyházi kiközösités alá esik.

A nagykáptalan előrelátása csakugyan helyén volt, mert a cisteauxi apátot gyenge egészségi állapota megakadályozta a kérdés megoldásában. Előáll tehát a bizottság s Würzburgba gyülést hirdet.

Apát vagy negyven jelenik meg. Cisteaux apátja *János* rendtagot küldi követül s levelében hő óhaját fejezi ki az ügy gyors és sikeres lebonyolitására nézve. Buzdító felhivásának meg is lett az eredménye. A jelenlevő apátok áldozatkészségükben igazi cziszterczieknek bizonyúlnak. Kijelentik, hogy a felső-németországi kolostorok négy, az alsó-németországiak meg három magyarországi apátság betelepitésére vállalkoznak.

Mielőtt a megajánlott rendtagok Magyarországba indúltak volna, Lehninben (Brandenburg) nagy tanácskozásra gyültek össze. A búcsúzó testvérek előtt az elüljárók meggyőzően ecsetelik a fontos okokat, melyek magyarországi működésöket követelik. Ha eddig lett volna is valamelyikükben gyanú a távozásra nézve, most egyszerre eltünt minden aggodalom. Mindenki tisztán látta a rendi czélt és szivesen meghajolt előtte. Alt-Zelleben (Szász kir.) búcsúznak el rendi

testvéreiktől s megkezdik útjokat Magyarország felé. Chemnitz (Szász kir.), Lunckwitz, Zwickau, Olssnitz, Éger (Csehorsz.), Waldsassen (Bajororsz.), Tirschenreut, Neustadt, Weiden, Pfraimt, Nabburg, Schwandorf és Regenstauf érintésével megérkeznek Regensburgba, a hová egybegyültek a többi kolostorok küldöttei is. Itt a fáradságos szárazföldi utazással felhagytak. Hajóra ülnek s a Dunán leeveznek Magyarországba, — leendő hazájukba. Az új telepeseket szétosztották az egyes kolostorok között. Egyik helyen az egész konvent közülök került ki; a másikon meg a hiányzó tagok helyét pótolták s az elüljárói hivatalokat viselték. Így *Rosner* Jodok a pilisi, *Scholl* Henrik a szent-gotthárdi, *Mulich* Henrik meg Ebrachból a pásztói apátság élére került.

A kolostorok ujjászervezése tehát már az új rendtagok megjelenésével megkezdődött. Mint kipróbált és edzett erők új életet teremtenek hazai apátságainkban. A reformmunkában a pilisi apátnak jutott a vezérszerep. Bejárta az egyes apátságokat, változtat, javít, szóval intézkedik.

A cisteauxi nagykáptalan örömmel értesült a reformálás szülte előnyös változásokról. S hogy az új viszonyokat állandósítsa, óvó intézkedésekre gondolt. Tudja nagyon jól, hogy a rendi fegyelemnek az évenkinti hivatalos látogatás az egyik biztosítéka. S mivel ennek végzését a messze lakó külföldi apátoktól várni nem lehetett, a pilisi apátra ruházza a vizsgálat jogát. Ezzel azonban a nagykáptalan nem akarta sérteni az atyaapátok hatáskörét. Mert ha ezek helytálltak, minden akadály nélkül gyakorolhatták azon hatalmat, mely a rendi szabályok szerint őket megillette. A szép remények azonban Hunyady Mátyás király halálával egyszerre meghiusúltak. Intézményei bomlott kévéként hullottak szét. Az elernyedés általános folyamata az új életnek induló cziszterczi kolostorokat sem kimélte. Nagy részök commendatori kezekre jutott. Már ez is csak tengődés volt. A halálos döfést a reformatio és a török hódítás adta meg nekik.

MÁTYÁS ÉS DANTE.

IRTA: CS. PAPP JÓZSEF.

A humanismus áramlatában sem kerülhette ki egymást ez a két nagy szellem. Ha egyetlen biztos adatunk sem lenne arra, hogy Mátyás ismerte a középkor lehanyatlott eszményi világának hőskölteményét: a személyi természetű okoknak egész sora feljogosíthatna arra a következtetésre, hogy ismerte azt a költőt, a ki ugyan maga nem volt még a renaissance embere, de a ki halhatatlan dalának általános emberi érdekű mozzanatain kívül bőségesen gondoskodott arról is, hogy egy *magyar* ember különös figyelmére méltassa.

Kézzel fogható bizonyítékunk csak egy van, az igaz, — t. i. a Divina Commediának az a XV. századbeli kézírásos példánya, melyet a török szultán 1877-ben ajándékba visszajuttatott és melyet most a budapesti egyetemi könyvtárban őrzünk. A két hatalmas lélek ismeretségének ez a kódex az egyetlen tanúja. Mátyásnak forgatnia kellett ezeket az avatag lapokat. Az isteni költő elévülhetlen eszméit, mély gondolatait ebből a könyvből ismerte meg. Ezt föl kellett nyitnia, hogy beszélgetésbe eredjen azzal a bujdosó vándorral, kinek földi hüvelyét már akkor régóta lezárta a ravennai koporsó, de a lelke él a késői nemzedékekben is.

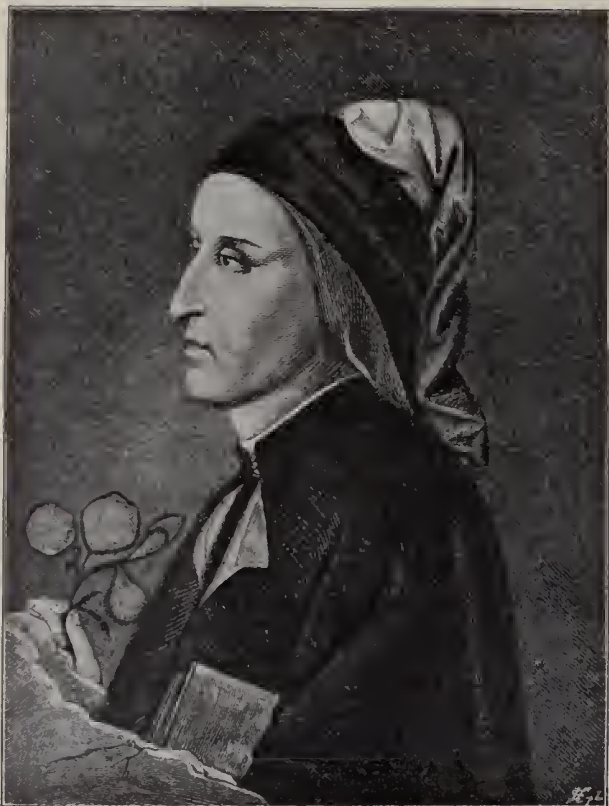
Mátyásnak, a magyar királynak megvoltak a saját külön okai arra, hogy foglalkozzék azzal a hóssel, kinek csodás ereje ma is megnyilatkozik a költők remekeiben és a művészek ihlettségében. Ez a rettenetes erő forrt az olasz katona szivében is, valahányszor kardot rántott, ha idegenek fenyegették szabadságát, vagy ették el a kenyeret előle. Tény, hogy Mátyás idejében sokat veszthetett már korszerűségéből egy olyan világrend, mely a hittől nyert tartalmat és czélt, melyben a hitet hirdetik az üdv kezdetének s a csalódásokból kiábrándúlt lélek békességét az igazi jutalomnak. A vallás-erkölcsi ujjászületést hangoztató elvek kissé idejöket múlták már abban a században, melyről Alfieri csak annyit akar tudni, hogy gazdag volt nyelvtani hibákban.

Elmerűlni az istenség titkaiba: nem igen ízlett az új iránynak. A legtöbb czéhbeli tudós nem sokra becsülte ezt a szivet és észt foglalkoztató olvasmányt, mely azt a »botlást is elkövette«, hogy a nép nyelvén beszélt, azon az együgyű nyelven, melyet még az asszonyok is megértenek. A hírnév és dicsőség vadászai, a klasszikus tudományok szerencse-lovagjai olyan, mély tanulmányokkal járó munkával nem szerettek bibelődni, hol olyan ember az eposz hőse, ki elveszett szabadságát a bűnbánók irgalmas istenénél, saját nyugodt lelkiismeretében találja meg. Századok mulnak el nem egyszer, a mig a »különös versek fátyola alatt« rejtőzködő igazságokat többen is megértik, nemcsak itt-ott egy-két különcz.

Hiszen csak a minap olvastuk, hogy a D. C.-ban sokan csak »a kiváló író« alkotását látják. Nyelvéről elismerik, hogy az összes korok és népek bámulhatják és hogy e tekintetben fölötte áll minden vitának; de már azzal nincsenek tisztában, hogy mely más egyéb tulajdonságnak köszönhetné nagyságát. Annak a keresztény erénynek-e, a mely hisz; vagy a positivisták erényének, a kik nem hisznek? Ma is hallhatjuk róla elvétve, hogy benne csupán egy magános pártember szenvedélye lángol és a szűkkörű, egy emberre szorítkozó világban csak az író érdemli meg, hogy figyelemre méltassuk. Nem akarja tudni mindenki még ma sem, hogy a tudásnak nincs olyan oldala, melyet ő új világításban nem mutatott volna be; hogy nincs az a tudomány, mely ne köszönhetne neki egy-egy eszmét legalább, de olyan eszmét, mely tovább vitt a haladás útján. A humanisták zöme megelégedett rendesen az ízlelitővel, pedig ez az étel — a

költő szavai szerint — csak a megemésztés után válik életszükségletté. Dante »komor« lelkével nem tudott megbarátkozni a ledér életfelfogás.

De az ellentétek több helyt érintkeznek itt is. Janus Pannoniusnak szintén eszményképe Vergilius, mint Danténak. A keresztény siralomvölgy lantosát sokszor éri az a vád, hogy a pogánysággal paktál, mint az a miniator, ki a British Muzeum egyik kódexében dicsfényt fest Vergilius feje körül. Ezeknek meg ezért nem kellett Dante. A legérdemesebb humanisták mégsem tartják méltóságukon alul valónak a vele foglalkozást.

Dante.
(Giotto festménye után).

Francesco *Filelfo* nemcsak abban fáradozott, hogy »halottakat támasztgasson fel«. Budán is megfordúlt Zsigmond idejében. Európa-szerte elsőrendű görög és latin tudósnak tartják, ki azt hiszi, hogy a szónok Cicerót és a költő Vergiliust ő egymagában egyesíti. A czéh leggőgösebb tagja, ki tagadja az olasz nyelv irodalmi jogosultságát; Dantét magyarázza olaszul és elsőnek áll be a költő apologistái közzé. Felolvasásait a firenzei dómban tartja, az isteneknek és pogány múzsáknak szentelt oltár előtt, hol Mátyás születése előtt két évvel tudósok és költők azt a kérdést szeretnék eldönteni, hogy egyenlő rangú-e hát a nép nyelve a tudósokéval? A kérdés egyelőre eldöntetlen marad. A tény azonban jellemző a klasszikus latin nyelv uralmára; mintha már akkor érvényesűlni kezdett volna, a mit Dante pengetett először (De Vulg. El. I. 1.), hogy már nem csupán szerelmes gőgicsélésekre képes a si-vel beszélő nyelv.

Giammario Filelfo megírja Dante életrajzát. Forrásműnek annyit ér, mint akár Don Quixote. Boccaccioval együtt ő is hiszi, hogy Dante a Div. Commediát latin hexameterekben kezdte írni. Tulajdonít neki egy levelet is, melyet állítólag »a hunok legyőzhetetlen királyához« czimzett; sőt még azt is tudja, hogy így kezdődött a levél: »Magna de te fama« . . .

Mátyás kortársai közül ott van továbbá Marsilio *Ficino*. Míg egyfelől Plato-

fordításán dolgozik, másfelől ő fordítja le először olaszra a »De Monarchiát« s postillákat ír a D. C.-hoz. Matteo *Palmieri* »Città di Vitá«-jában költőnket utánozza, mint előtte Petrarca, a humanismus atyja, vagy Boccaccio. Antonio *Pucci,* a bargellobeli Dante-képhez írott szép sonett költője, egyike ama »Lamenti« szerzőinek, melyek közül két magyar vonatkozásút ismerünk. Az egyik »La morte di Andrea d' Ungheria« czímet viseli; a másikban pedig, az »I Reali di Napoli nella rotta di Montecatini« czíműben a magyar Mária, II. Károly özvegye tudakozódik csatában elesett fia, Pietro után. *Malpaghini* Dante sírja előtt esküszik meg, hogy az ő szellemét követi. A római klasszikusok mellett Dantét is magyarázza templomban és iskolában. Vagy vegyük Giovanni *Ghirardit,* a »három firenzei

Baccio Baldini rézmetszete Landino első képes Dante-kiadásából (1483).

korona« aspiránsát. Tudjuk róla, hogy az isteni költeményt és Dante erkölcsi irányú canzonéit magyarázta a nagy közönségnek, mint később *Gelli,* a czipész, vagy akár Panfilo *Sasso,* a híres latin rögtönző. Valamennyi humanistát nem ragadta el tehát annyira a klasszikus régiségek iránti rajongás, hogy tudomást se vegyenek az »édes új stilus« atyamesteréről. El-elhangzott ugyan Mátyás idejében is az a jelszó, hogy Dante »a csizmadiák poétája s könyve legfeljebb arra jó, hogy a szatócs sós halat takarjon bele«.

Leonardo *Bruni,* Xenophon és Polybius átdolgozója, Plato és Aristoteles ismerője, megírja a költő életrajzát. Komoly munkát végzett vele és bár hamis egyik-másik adata, vagy legalább kétes hitelességű, mégsem másolja le Boccacciot, vagy Villani »rubrica dantescá«-ját; nem fogad el készpénznek minden mendemondát, így pl. nem hisz abban sem, hogy a Frangepánok családjával rokon

lenne a firenzei költőé. Tőle való az »Opusculum«, a budai krónikán kívül az egyetlen budai nyomdai termék. Mátyásnak kortársa volt Gianozzo *Manotti* is, Dante másik életrajz-írója. Összes adatai közül eredeti és értékes csak egy van, az, hogy tud költőnk santacrocei és bargelloi arczképéről. Guiniforte delli *Bargigi* kommentárt írt az Infernohoz, még pedig olaszul. Mátyás halála előtt hét évvel készült el az első nyomtatott olasz kiadáshoz Cristoforo *Landino* olasz nyelvű magyarázata, a renaissance műveltségének ez a ma is nélkülözhetetlen tükre. A híres humanista a firenzei főiskolában 300 aranyforint tiszteletdíjért felolvasásokat tartott Firenze legnagyobb fiáról. Könyve 1483. jelent meg, először »csak« 1200 példányban, a város és a Mediciek czímerével, a czímlapon költőnk megkoszorúzott arczképével. Alig tudjuk elképzelni, hogy abból az 1200 példányból Mátyásnak ne küldött volna, ha más nem: Lorenzo, kit szoros barátság fűzött a magyar királyhoz. Ezt a viszonyt Machiavelli a »Storie Fiorentine« utolsó fejezetében (VIII. könyv, 36. fej.) így jellemzi: »Fece Mattia re d'Ungheria molti segni dell'amore gli portava.« A viszonzás bizonyára nem maradt el Lorenzo részéről. A nyomtatásnak ezt az elsőrendű művészeti büszkeségét nem nélkülözhette a Corvina, bármennyire kedvelte is Mátyás a pompával írott könyveket a nyomtatottak rovására. Landino tisztelte meg először a költőt az »isteni« jelzővel, a mit később, vagy 70 év mulva a velenczei Dolce az egész költeményre kiterjesztett.

Maga Angelo *Poliziano,* a klasszikus írók éles kritikusa, ki a Corvina számára megrendelt könyvek közül sokat közvetített, szintén merít a D. C. forrásaiból, ha nem kérkedik is vele. *Talice* 1474. írt magyarázatot a költeményhez. Rá három év múlva Jacopo della *Lana* kommentárját ki is nyomtatják. Poggio *Bracciolini,* humanista kartársai közt a legtöbb kézirat fölfedezője, Aristotelesnek, az Új-Szövetségnek és a Zsoltároknak fordítója, a legőszintébb elismeréssel nyilatkozik a könyvről, »melyre ég és föld rátette a kezét«. Trágár adomáin kívül, melyeket 1450 körül szedett össze, költőnk iránti hálájának azzal is kifejezést adott, hogy 3 adomát jegyzett fel róla. (Facezie 39, 40, 66.) Az a kiadás, melyből Papanti gróf »Dante secondo la tradizione e i novellatori« cz. gyűjteményébe átvette, csak 1531-ben jelent ugyan meg, de nem lehetetlen, hogy a korában nagyon olvasott Faceziét Mátyás is olvasta kéziratban.

Lodovico *Carbone,* a »De laudibus rebusque gestis Mathiae regis« írója, ki Mátyás udvarában is megfordúlt és feljegyzette Hunyady »Janco«-ról, hogy csatáit görög versben és prózában dicsőítették, — három adomát őrizett meg a költőről. (Papanti id. mű 110. l.) Vespasiano da *Bisticci,* Mátyás firenzei könyvárusa, hasonlóképpen megörökített Dantéról egy jóízű adomát. (Papanti i. m. 116. l.) Lorenzo de' *Medici*ről tudjuk, hogy az »édes új stilus« mestereinek, főképp Danténak hatása alatt írta sonettjeit, canzonéit és sestináit. Még Lucrezia Donati iránt érzett szerelme is költőnk Biccéjét juttatja eszünkbe. Környezetében nemcsak az új-platoi bölcsészet találta magát otthon; a politikán és a mindennapi élet apró-

csepró baján és bolondságain kívül a komoly terzinák zenéje is meg szokott csendűlni. Beatrice királyné városában, melyet szintén útba ejtett az új irány, mielőtt átlépte az Alpokat, 1465-ben Marino *Jonata* »Giardeno«-ja kelt szárnyra. Határozottan Dante utánzata.

A magas műveltségéről ismert királyné bizonyosan elhozta magával az akkor még ujdonságszámba vehető versek hírét.

Papok a templomokban széltére-hosszára idézgették Dantét. Erről Lodovico Sforza titkárjának egyik levele is kedves adalékkal szolgál. II. Pius Astesivel magyaráztatja magának a költőt, IV. Jenő pedig másolatokat készíttet a költeményéről. Elkezdve Accorso de' *Bonfanti* inquisitorral, a ki azért fogott a tanulmányozásába, hogy kisüsse rá az eretnekséget; vagy pisai *Guido* karmelita baráttal, ki a D. C. tartalmát nyolcz énekben s terzinákban foglalta össze; vagy *Da Colle* ferenczrendi baráttal, kinek latin kommentáriusából egy 1480-iki példányt a vaticani könyvtárban láttam, — a legszigorúbb szerzet sem lehetett közömbös a középkor hattyúdala iránt.

Egy igen elterjedt könyvről, Franco *Sacchetti* novelláiról bizvást föltehetjük, hogy Mátyásnak olvasmánya volt csak úgy, mint az említett Dante-magyarázatok és életrajzok egynémelyike. Költőnk földije s politikai dalaiban utánzója, 300 novellát gyűjtött össze, de csak 223 maradt reánk. (Legujabb kiadása: »Le Novelle di Franco Sacchetti«. Firenze, 1888. Két kötet.) Sacchetti családjában hagyományos volt ugyan az Alighierekkel való ellenségeskedés, több helyen mégis a legnagyobb rokonszenv hangján emlékezik meg költőnkről. A 8., 114., 115., 121. novella egészen róla szól; azonkívül a bevezetésben és még tizenegy helyen találhatni reá vonatkozásokat. A 4-ik novella, némi eltéréssel, éppen azt az adomát mondja el, melyet mi Mátyás király nevéhez fűződve ismerünk; ott azonban Bernabo Visconti, Milano zsarnok ura szerepel, a mi czinkotai kántorunk helyett pedig egy olasz molnár felel meg a kérdésekre. Térszűkében csak azt a kis részletet mutatjuk be, a melyben Dantéra hivatkozik a molnár. »Az volt a harmadik kérdésed, úgymond, — hogy mit csinálnak a pokolban? Biz ott marakodnak, ölik-vágják, akasztják egymást azon módon, a hogy te bánsz itt mivelünk.« — »Hát aztán mivel tudod ezt bebizonyítani?« — »Beszéltem olyan emberrel, a ki ott járt. Ettől tudja a firenzei Dante is, a mit a pokolról leírt. De már meghalt. Ha nem hiszed, a mit mondtam, hivasd ide!« Ebben az alakban olvashatta Mátyás azt a különben régi keletű és másutt is elterjedt adomát, a melybe később a néphagyomány Visconti helyett őt csúsztatta be, de a harmadik kérdést kiméletesen kihagyta, mert a köztudatban igazságosnak ismert magyar királyra nem illett, a mi a kigyó-czimeres kényúrra valóban ráfért, kit nemcsak a népe és felesége, a »szép és büszke« Beatrice, II. Scala Mastino leánya átkozott meg, hanem még az a 34 gyermek is, kikkel neje meg a szeretői megajándékozták. Sacchetti könyvében a 193-ik novella Dantén és Bernabo Viscontin kívül meg-

emlékezik a mi országunkról is, melynek koronáját egykoron, Apuliával egyetemben, »Carlo Terzo« viselé, míg »ő vele is egyet fordúlt a szerencse kereke«.

Ismételjük, hogy Mátyás napjaiban nem volt ugyan olyan divat Dantét olvasni, mint többek közt abban az időben is, melyről Falloux írja, hogy mielőtt XVI. Lajost kivitték a vesztőhelyre, a szerencsétlen király utoljára is a D. C. Grangier-féle fordítását olvasta s a 624. lapon találták felütve a könyvet; de a mondottak után lehetetlennek tartjuk, hogy Mátyás az isteni költő terzináit ne olvasta volna, még pedig nemcsak a mi fogyatékos szövegű, magyarázatok nélküli kódexünkből. A Dante-tanulmányok kultusza megkezdődött már a költő életében. Fia, Jacopo maga kivonatolta először terzinákban a költeményt. Mátyás idejében sok példány foroghatott közkézen, mit abból következtetünk, hogy később, a XV. században nyomtatott könyvek legtöbbjéből alig maradt ránk egy-két példány. És bár sok kézirat elkallódott a D. C.-ból, mégis ma 600-nál többet ismerünk s ezek közül a legrégibb, a piacenzai, a költő halála után alig tizenöt évvel készűlt.

Dante nem hiányozhatott több példányban sem olyan nyilvános könyvtárból, melyet száz meg százezer aranyra rúgó költséggel, 26 éven át, öntudatos rendszerességgel gyarapítottak és melylyel csak a vaticani, urbinoi és cesenai volt összehasonlítható. Be kellett szerezni a Corvinába egy olyan költőnek valamennyi megszerezhető munkáját, kinek híre akkora darab földet bejárt. 1465-ben már a firenzei székesegyházban függött a költő arczképe, melyet Domenico Michelino festett. Azóta a mai napig milliók csodálták. Akkortájból van róla egy metszet a bécsi udv. könyvtárban, egy másik a firenzei Laurenziana 148. sz. kódexének a táblájába van beragasztva. Mátyás századának a második feléből ismerünk egy bronzérmet. Ennek egy példánya a berlini érem-gyűjteményben van. Felhívhatták rá a király figyelmét Sandro Botticelli gyönyörű rajzai is az említett 1483-iki fejedelmi kiállítású editio princepsben. Mátyás halála előtt három évvel készűlt el az első fametszetes, bresciai kiadás, 68 képpel; még előbb a Vindeliniana és Nidobeatina 1477-ből. Valószinűnek tartom, hogy ezek mind szeme elé kerűltek a tudós királynak.

Csak röviden utalhatunk a magyar vonatkozású és királyunkat kiválóan érdeklő helyekre. Az ő napjaiban még szerepet játszott családok ősei közül a túlvilág birodalmában találkozunk a Malatestákkal, Montefeltrókkal, da Polentákkal, kik 1441-ig maradtak Ravenna birtokában, továbbá a Viscontiak, a Habsburg-, Anjou-, Aragoniai és Este-ház tagjaival; Venus egében ragyog Carlo Martello, kinek »homlokán ott ékeskedett egykoron ama földnek koronája, melyet a Duna öntöz, miután elhagyta a német partokat«; ott találjuk a sorok közt a »boldog« Magyarország királyát: III. Andrást, illetve a költemény írásakor értett Róbert Károlyt; Máriának, a magyar királyleánynak férjét, II. Anjoui Károlyt, »istennek ellenségét«; Habsburgi Rudolfot, a »szeretet nélkülit«, a ki elmulasz-

sio suō dudir le tuo parole degno.
dime se vien dinferno od i qual chiostra.

Per tutti i cierchi del dolēte regno.
rispuose lui sono diqua uenuto.
uertu dal ciel mi mose e con lei uegno.
Nō p far ma p nō far io perduto.
a uede lalto suol che tu disiri.
e che fu tardi p me conosiuto.
Luocho e la giu nō tristo da martiri.
ma di tenebre suolo e di lamēti.
nō suonā chome guai ma suō sospiri.
Quiui stoio cō parvoli inocēti.
dai denti morsi dala morte auāte
che foser dala humana colpa esēti.
Quiui stoio cō que che le tre sante.
uertu nō si uestiro e sança uicio.
conober laltre e seguir tute quāte.
Ma se tu sai e puoi alchū indicio.
da noi p che uenir posian piu tosto.
la doue purgatorio a drito inicio.
Rispuose luocho certo ne e posto.
licito me ādar i su e i torno.
p quāto ir posso a guida mi ti acosto
Ma uedi gia chuome dichina il giorno.
andare su di note nō si puote.
po e bel pēsar di bel soggiorno.
Anime suono a destra qua rimote.
se mi consenti io ti merro ad ese.
e no sança diletto te fier note.
Chome cio fu risposto chi uolese.
salir di note fora lin pedito.
daltrui o nō saria che nō potese.
El buon sordello i terra fregol dito
dicendo uedi sulo questa riga.
nō uarche resti dopo il sol partito.

Non pero chaltra cosa dese briga.
che la noturna tenebre ad ir suso.
quela lo chon poder la uolia i tricha.

8

Era gia lora che uolge il disio.
ai nauiganti e intenerise il chuore.
lo di chan dito ai dolci amici adio.
E che lo nuouo pelegrin damore.
ponge se ode squilla da lontano.
che paia il giorno pianger che si more.
Quandio comincia i render uano.
ludir e a mirar una de lalme.
surta che la scoltare chiedea cō mano.
Ela giunse e leuo ambo le palme.
ficando li ochi uerso loriente.
chuome dicese adio altro nō chalme.
Te lucis ante si diuota mente.
li usio di bocha e cō si dolce note.
che fece me a me usir di mente.
E laltre poi dolce mēte e diuote.
seguitar lei p tuto limno intero.
auendo li ochi ale supne rote.
Aguça qui letor ben li ochi al uero.
che luelo e ora ben tāto sutile.
certo che l trapasar dentro e legiero.
Jo uidi quello exercito gentile.
tacito posia riguardar in sue
quasi aspetando palido e umile
E uidi usir de lalto e sienter giue.
due angeli cō due spade afogate.
tronche e priuate dele ponte sue.

A CORVINA DANTE-CODEXÉNEK EGYIK LAPJA.

(A budapesti egyetemi könyvtárból.)

totta begyógyítani Itália sebét; az egyedülit, a ki akkor sem nyitja fel a száját, mikor a többiek mindnyájan éneklik a Salve Reginát; ott van II. Ottokár és névtelenül a mi Venczelünk; aragoniai Fülöp III. Alfonzzal; estei II. Obizzo, kit a saját fia fojt meg ágyában párnával.

A Frangepánok a D. C.-ban nem fordúlnak ugyan elő, de Boccaccio költőnk őseiként emlegette. A mint tudjuk, Korvin János, atyja halála után három év mulva, Frangepán-leányt vett feleségül. Beatricenek hívták, mint Mátyás nejét és mint a firenzei dalnok kedvesét. Négy Beatrice is fellép a D. C.-ban. Az egyik Dante őrangyala; létezését már Filelfo tagadta. A második talán Sánta Károly leánya; a harmadik Beatrice határozottan ő, kit kapzsi atyja pénzért ad el Estei Azzo őrgrófnak. A negyedik pedig Estei Obizzo leánya, Nino Visconti neje. Végzetes név különben Dante és Mátyás király életében egyaránt. Hazánkat kétszer is említi a költő, egyszer név szerint, másszor körülírással, valamint a magyar korona gyöngyét, a Quarnerot. A magyar névvel találkozunk még a Vulg. El.-ban is (I, 8, 22, 27.).

Nagyon valószinűnek tartom, hogy Mátyás Dante kisebb prózai munkái közül legalább a De Monarchiát lapozgatta. Ama nyolcz kódexből, melyekről Witte tudott, három Mátyás századából való. A római császárság gondolatával tépelődő király, a ki annyiszor beavatkozott a versengő olasz államok ügyeibe s a kinek zászlaját ki is tűzték már egyszer az anconai városház tornyára, — lehetetlen, hogy ne olvasta volna ezt a politikai röpiratot akár eredetiben, akár annak a Marsilius Ficinusnak az olasz fordításában, kivel gyakran váltott levelet. Mátyásnak a Curiával szemben tanúsított határozott magatartása oly elvekből leszűrt meggyőződésnek a kifolyása, melyeknek egynémelyikét örök időkre érvényes érvekkel éppen Dante állapította meg először.

E politikai hitvallásnak csupán egy példányát lehetett elégetni, különben pedig »durva latinsága« mellett is annál több kézben forgott. Reklám volt neki a máglya, ugy szintén az index is, a honnan csak 1900-ban, a szent év utolsó hónapjában törölték ki.

Az itt mellékelt kép a mi Dante-kódexünk 37. levelének második oldalát mutatja be. A Purg. XIII, 19—115. sorig terjed a szövege. A két tollrajz közül az I. hasábon levő kép Dantét és Vergiliust ábrázolja, a vendégszeretet asztalához hivogató két lélekkel; a II. hasábon a két költőt és az irígy sienai Sápiát akarná bemutatni. A szövegből kihagyta a másoló a 22—24, 31—33, 64—66, 73—84, 88—90, 94—99. sorokat, tehát csak ezen az egy oldalon 30 sort. Ki tudná megállapítani ma, hogy egész sorok és terzinák milyen természetű okból maradtak ki. Azonkívül az illustrátiók is hiányzanak a kódex vége felé. A Paradicsomhoz érve, kifáradtak a miniatorok rendesen. Bizonyára nem a hiteles, kritikai kiadások közül való. Könyvészeti szempontból Csontosi írta le a M. Könyvszemlében, műtörténeti méltatásáról pedig röviden olvashatni Kraus F. Xaver »Dante«-jában

(586. l.), Volkmannál (»Iconografia Dantesca« 35. l.) és Bassermannál (»Dantes Spuren in Italien« 597. l.).

Az ismeretlen czímerrel ellátott kódex provenientiájának kiderítése nem lesz könnyű. Keletkezésének idejéhez mérten is kezdetleges munka. Anatomiai ismeret és perspectiva tekintetében mögötte marad sokkal régibb kódexeknek, nem is szólva a mester mythologiai tájékozottságáról, a mely nem ütközik meg azon, hogy Charonban ördögöt, a centaurusokban koronás férfialakokat lásson. Messzire áll a mestere attól a Mantegnától, a ki Mátyás arczképét lefestette; még a saruját sem oldhatja meg annak az Oderisinek, a kit maga Dante »Agubbio büszkeségé«-nek nevezett.

És mégis kedves emlékünk, kegyeletet fakasztó ereklyénk ez nekünk. Akárcsak mintha egyik őspéldánya lenne annak a mesebeli kétezer kódexnek, a melyeket Dumas komoly állítása szerint (Revue des deux Mondes, 1836. évf. 532. l.) maga Dante másoltatott volna Ravennában. Drága ereklyénk ez nekünk, mert láttára egymás mellett jelenik meg lelki szemeink előtt a rég eltemetett időkből két halhatatlan hős, koruk eszményeinek leghatalmasabb képviselői, két testvér-nemzetnek elsiratott gyermekei. Mert Mátyás és Dante az idők végtelenségéig . . . sovra gli altri com'aquila vola.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS A LATIN KÖLTŐK.

ÍRTA: HEGEDÜS ISTVÁN.

Mátyás neve messzire elhangzott Európában. Fenkölt szelleme, mély bepillantása, a fenyegető török ellen szervezkedő közvélemény előtt tetteivel, férfias jellemével és a kereszténység nagy lovagjától, édes atyjától örökölt harczias készségével kivívott tekintélye a legtávolabbi országokban is ismertté, jóhangzásúvá tették a Korvin nevet. Lehet-e csodálni, ha a latin renaissance-költők lantján is megszólalt az ő dicsősége? Az a fény, az a pompa, melyet Mátyás kifejtett udvarában, az az izlés, melyet tanusított palotájának épitésében, berendezésében, még jobban fölébreszté a költők figyelmét, kik a humanisták panegyrikus iskolájába járván, hőst kerestek, kit magasztaljanak, vagy még inkább pártfogót, kiknek támogatásával maguknak kényelmes állást, bő jövedelmet, kedvteléseik kielégítését föltalálják. De legnagyobb hatással a latin irókra és költőkre Mátyás azon elhatározása volt, hogy nagyszabású könyvtárt teremtett, melynek fényes kiállítására pazar kézzel szórta a pénzt. A tudós világot valóságos lelkesedésbe hozta a nagy király, ki ezzel a renaissance-fejedelem mintaképévé vált.

Mért mi egy renaissance-fejedelem? Legyen hős, legyen bátor, legyen merész, szolgáljon nagy czélokat; de mindez a latin költők szemében még nem tesz egy fejedelmet nagygyá. Maecenas éleslátása észrevette, mint lehet az erőszak, ravaszság és talán bűn útján megszerzett hatalmat erkölcsi tartalommal fölruházni, a tekintély fényével venni körül. Beulé szerint aranykalitkába zárta a zengő madarakat. Ezek az Augustust dicsőítő költők. A ki a római irodalom fejlődését figyelemmel kiséri ez időponttól kezdve, az adulatio huzódik végig a költészet alkotásain; a költők lantján egy alaphang csendűl meg: a panegyris hangja. Szónoki formát Plinius adott a panegyrisnek Trajanus magasztalására írt szónoki beszédében, de a panegyris megpendűl már Horatius, meg Vergilius, Ovidius lantján. A régi latin költészet utánzói, a sírjából föltámasztott antik szellem fanatikus hívei, az utánzók túlzásával ápolták ezt a szellemet. Az olasz föld apró kényurai Caesarokká lettek. Minden kis érdem hihetetlen mérvet öltött az antik nagyság tükörében.

Azután volt a renaissancenak egy majdnem beteges ábrándja. Ez a római egység: a latin császárság feltámasztása. A darabokra szaggatott Olaszország vérző sebeinek panaceája volt ez ábránd.

Nem jellemző-e, hogy Janus Pannonius, az alig 18 éves ifjú, III. Frigyeshez írt panegyrisében esdekel, vagy inkább Italia megszemélyesített alakját szólaltatja meg, hogy egyesítse a széteső tagokat; és *Carbo Lajos* 1475-ben *Dialogus de laudibus rebusque gestis regis Mathiae*[1] czimű, Janus Pannonius utódával, Ernest Zsigmonddal szőtt párbeszédében így nyilatkozik: »Oh bár mielőbb eljönne az a nap, melyen Mátyást mint a rómaiak királyát és császárát üdvözölhetjük. Ezt kivánják atyjának, ezt saját érdemei; és valamint tudjuk, hogy a Mátyás apostolsága felett sorsot vetettek, úgy eme második Mátyásra nézve szabad remélnünk, hogy a *császárság* fog neki osztályrészül jutni. Oh milyen beszédet fogunk akkor tartani!«

Még egy hatalmas érdek, mondhatni az európai közvélemény megnyilatkozása, különös fénynyel vette körül Mátyás alakját. A nagy Hunyady történelmi küldetését: a török hatalom megtörését a nagy magyar halála után kezdték fölfogni.

Mátyást egy mozgalom középpontjává tevé az atyjától nyert nagy örökség. II. Pius pápa a mozgalom élére áll. Új keresztes hadjáratot hirdet a török ellen. Mátyás Janus Pannoniust és Rozgonyi Jánost küldte követségbe, hogy fessék le a veszedelmet, mely a keresztény Európát fenyegeti és föl ajánlják a király készségét a nagy küldetés betöltésére. Képzelhetni, hogy Janus Pannoniust, az elsőrangú latin költőt költőtársai mily örömmel fogadták és Janus Pannonius a költőknek a lelkesedésre és lelkesítésre új tárgyat, új alkalmat nyujtott.

[1] Megjelent: Olaszországi XV. századbeli íróknak Mátyás királyt dicsőítő művei. Budapest, 1890. Irodalomtörténeti emlékek, 2 kötet. Kiadta Ábel Jenő.

Az akkori költői felfogás, a Vergilius Aeneise legszebb helyeinek kizsákmányolásából eredő képek, hasonlatok, fordulatok, sőt motivumok fölhasználásával Mátyást a dicsőités tárgyává tette és a keresztény leventét a római imperator nimbuszával környezé.

Ha végig olvassuk a magasztaló költeményeket, melyek szűnni nem akaró bőbeszédűséggel halmozzák a dicséreteket Mátyásra, megérezzük a bántó hizelgésen keresztül is, hogy az egész kornak hősre volt szüksége; és e kor szellemében a középkor hitbuzgalmát a renaissance-gondolkodás merész szabadságával Mátyás egyesíté magában.

Kiérzik az »éhes« költő magasztalásából, hogy jutalmat, kitüntetést áhit; de nemzeti elfogultság nélkül érezhetjük azt a fényt, azt a bűvös hatalmat is, mely Mátyást e korszak hősévé, legpregnansabb kifejezőjévé tette.

Mátyás halálának 400-ik évfordulójára a renaissance-kutatás fáradhatatlan és elévülhetetlen érdemű buvára, Ábel Jenő egy kötetet bocsátott közre, melyben a Carbo Lajos prózában irt dialogusán kivül, mely maga is Mátyás dicsőitését tartalmazza, megtaláljuk *Cortesius* Sándor római, *Naldi Naldus* és *Ugolini Verini* firenzei költők magasztaló verseit. *Janus Pannonius*nak több epigrammja szintén Mátyást magasztalja, habár e költemények hangjából nem érzik ki az a melegség, melyet egy Guarinus, egy Marcellus iránt érez és bár a Guarinusra irt panegyrisében igérkezik, hogy valaha Hunyady János fényes tetteit megénekli: az a meghasonlás, sőt pártütés, melybe költőnk nagybátyja, Vitéz János révén belesodortatott, mindennek véget vetett. Ha valaki, ő lesz vala hivatva arra, hogy Mátyás valódi nagyságát a közvetlenség melegével, a hazafi büszkeségével örökitse meg; és ha végig olvassuk minden sorát, mely Mátyásra vonatkozik, a költői feldolgozás csinján, a verselés könnyű folyásán, a szellemes, ötletes, fordulatos apróbb gondolatokon kivül a mélyebb felfogást, a nagyszabású conceptiót hiába keressük.

Fölhasználtam néhai Ábel szellemi hagyatékában talált egynéhány költeményt, köztük Mátyás halálára irt sirverseket: *Strozza, Paulus Jovius* junior, *Tebaldeo, Marullus, Constantius Phanensis, Bonfinius* epigrammjait. Távolról sem meritik ki az itt felsorolt költemények a Mátyást dicsőitő irodalmat. Az a sűrű érintkezés, melyet Mátyás az olaszországi irókkal fentartott, a könyvtára számára keresett könyvek érdekében kifejtett nagy buzgalma, melyet *Ugoletti Thaddeus, Bartholmaeus Fontius* egész odaadással szolgáltak, az irókat versenyre hitta, hogy Mátyás pártfogását műveik ajánlásával megnyerjék. De ez alkalommal egynéhány jellemző részletet mutatok be műforditásban a nagyobb költeményekből és bemutatom Janus Pannoniusnak Mátyásra vonatkozó költeményeit, egyúttal az egykorú latin költők epigrammjait.

Vegyük sorra a jelzett három vonást, melyek Mátyás eszményitett arczát jellemzik. Ő a tudományok pártfogója, tehát a korszellem képviselője, a kereszt-

ténység védője és imperatori méltóságra hivatott. *Naldus Naldi* firenzei költőt nagyobb szabású költemény írására lelkesíté Ugoletti Thaddeusnak, Korvin János

Bartholomaeus Fontius munkájának ajánlati lapja.

herczeg nevelőjének közleménye Mátyás páratlan áldozatkészsége felől, melylyel palotájában fényes könyvtárt alapított.

Ugoletti Thaddeus levele[1] szerint »eljövend a boldog költő, ki a te halhatatlan érdemeidet a Muzsák iránt költeménynyel fogja magasztalni.« E boldog költő *Naldi* volt. Valóban boldog. A renaissance költők költészetében talán az egyetlen igaz hang: hódolat a szellem, rajongó lelkesedés az antik kor ereklyéi, szellemi hagyatéka iránt. Naldi költeményét épp ez átérzett boldogság teszi meleggé, majdnem közvetlenné.

Ott látja a lángeszű uralkodót, a szellemi műveltség rajongó tisztelőjét abban a fényes teremben, melynek ragyogása az olympusi lakások fényével vetélkedik, melynek butorai a kényelmes, a gondtalan tanulásra vannak berendezve, az arany himzésű, drágakövekkel kirakott takarókkal fedett tripusok épp arra jók, hogy rájok a lefüggönyzött könyvpolczokról a művészi kézzel diszitett Corvinák elhelyeztessenek, hogy a nagy király az ő elefántcsontból faragott nyugvóágyára ülve tanulmányaiba mélyedjen.

Naldi költeményének második éneke így kezdődik:

»Négyszög-alak terem áll benn a palotának a mélyén.
Sziklából fejtett kő- s téglafalakra merészen
Bolthajtásnak az íve hajol le alá a magasból.
Két magas ablaka déli verőfényt messzi sugároz.
Rakva vagyon sok szines üvegből, képeket ábráz.
A csoda fogja el azt, a ki látta művészi tökélyét.«

Itt szeret a fejedelem tartózkodni. Leirja a könyvtárt. Attalus, Ptolemaeus Philadelphus, Eumenes, Mithridates, Lucullus, Caesar, Asinius Pollio könyvtárait túlszárnyalja a Mátyásé. A mennyi görög vagy latin író, az egyházi atyák iratai, a szent irodalom termékei, gazdag gyüjteményben vannak együtt. Otthont szerzett a Muzsáknak:

Ott hagyván a Muzsák Helikonnak a bérczi tetőjét,
Ott Aonia régi honát, hol laktanak egykor,
Ottan a Permessus forrását és üde habját,
Cyrrha magaslatait, hol örömmel időztek idáig
Bellerophon paripája nyomán fakadott vizet abban:
Mert, Corvinus, ohajtva siettek szép palotádba,
Nálad akarván venni lakást és lenni tevéled,
S átültetni honodba borostyán-berket is egyben,
Mely, a hol áll palotád, zöldelve körülte virúljon.

Itt Mátyás két kútat is állit.

Corvinus, hogy túlszárnyalná minden elődjét
Diszben is úgy mint érdemivel, két kútat is állit;
Egyet, Apollo, neked szentelt s a Muzsáknak is egyet.

[1] Budik, Entstehung und Verfall der berühmten von König Matthias Corvinus gestifteten Bibliothek zu Ofen. (Jahrb. der Litteratur. Wien, 1839. p. 41. 42.) Én Ábel másolatában találtam.

Márványból faragák ki amazt, Etruria önté
Tiszta ezüstbül emezt és hozta sietve a gálya.
Vésésében a pannon, a germán gondja, tudása
Szép versenyre kel és ime egybe is olvada rajta.

E könyvtárra vonatkozik Giorgio Anselmo da Parwa [1] epigrammja, mely együtt magasztalja Mátyást és Ugoletti Thaddeust.

»Nőttön nőtt a becses könyveknek birtoka, kincse,
Győzhetlen király büszke, királyi müve.
Büszke királyi müve; de tudósnak a tette egyúttal,
Taddé lángesze volt, mely segité a királyt.

A király történetirója, *Antonius Bonfinius* [2] is írt egy epigrammát:

Szép fejedelmi lakodban az érczszobrodnak a fénye
Tükrözi, nagy Korvin, messzire lángeszedet.
És, ki olyan sokszor nyertél a csatán diadalmat,
Ércz, márvány és könyv nem hagy enyészni soha.

Mátyás tudományszeretetét hirdeti *Marullus Mihály* [3] hírneves költő is, kinek verseit a mi Balassánk is meglepő híven ülteti át, mint a Szilády Áron kiadásához csatolt jegyzetek kétségtelenné teszik. Tőle van a következő epigramma:

Békében törvényt, a csatákban szerze hatalmat,
Több dicsőségnek nem vala helye se' már.
Még tudományt hoza ő az aoni hazából.
Hittem, többet már nem tehetett maga sem.

Mégis többre menél, gyarapítva, növelve hazádat
Új néppel, készits új lakot, új palotát.
Igy nő általad egyre a nép, te hazád igaz atyja:
Nép, föld, műremekek mind gyarapodnak együtt.

Cortesius római költőnek, ki Mátyást négy évvel élte túl és halálakor csak harmincz éves volt, egy 1198 sorra terjedő költeménye [4] Mátyást, a hőst, a nagy Hunyady János küldetésének örökösét magasztalja. Csupa áradozó dithyrambikus dicséret. Vergilius Aeneisének helyeiből kitünő mozaikot állít egybe, melyek együtt a Mátyás képét tükrözik. Az olasz költő épp úgy összeköté a *Corvinus* név mondáját az ős római Valerius Corvus mondájával, mint Janus Pannonius

[1] Közli C. *Marchesi:* Bartholomeo della Fonte. Catania, 1900. 80 l. jegyzetében.

[2] A 428. sz. lat. m. müncheni kéziratból Ábel hagyatékában.

[3] Poetae tres elegantissimi. Paris, 1852. Mar. Epigr. IV. fol. 80. Ábel jegyzete alapján.

[4] T. Alexandri Cortesii Liber unus de virtutibus bellicis Matthiae Corvini Hungariae Regis invictissimi. — Az Ábel-féle kiadásban (Irod. tört. Emlékek 1890. II, 302 és köv. lapjain) használtam e sok kiadást ért költeményt.

a velenczei hős Jacobus Ant. Marcellusre írt dicsénekében a régi Claudius Marcellusokra vitte vissza hősének eredetét. Ez eredeti renaissance-eszmekötést, melyet Vergiliustól tanúltak, ki az Aeneas fiához (cui nomen Julo) csatolta a Julius-család eredetét és így az imperatori méltóság jogczímét.

Cortesius a holló regéjét úgy adja elő, hogy az áldott állapotban levő Erzsébet bágyadtan szunnyad el. Álmában születendő gyermeke játékközben a duzzadó folyam árja felé halad. Az anya siet megmentésére; gyűrűje lesiklik ujjáról, a holló elkapja és egy magas fáról ölébe hullatja, mire fölébred. Meg is jelen Mátyásnak, midőn a török ellen tábort üt éjnek a csendjében a Corvinus család latin őse és csodálatos anachronismussal kéri Mátyást, hogy családjuk régi fényét állítsa vissza.

Drága utód, ne habozz a dicső pályán, csak előre!
Ím', az utat föltárta előtted most a szerencse.
Nagy dolgokra övezd föl a kardod' szép diadalra...
Kedvez az ég, harczolj hát bátran, mentsd te meg újból
Rómát és új fényt, ragyogást adj ősi nemednek.
Nézz rám, én vagyok az, ki neved viselé legelőször,
Mert sisakomra leszállt ama Holló, jósszava hangzék,
(És hollós sisakát megrázta) no rajta, ne késsél,
Édes vérem, — előre, hová hív téged a Végzet!

És a holló-mesét lépten-nyomon megtaláljuk. Így Ranzanus, a nápolyi király követe, ki Székesfehérvártt Mátyás király felett a halotti beszédet is tartá, kinek történeti műve, mely több kiadást ért, meg van diszpéldányban a Nemzeti Múzeum 294. Quart. Lat. sz. kéziratában, Mátyáshoz intézett beszédében szintén megemlékezik a Korvin-családnak római eredetéről. Bizonyítékul hozza föl a Hollót, mely a király czímerében megvan, sőt a Duna egyik szigetéről is megemlékezik, mint a mely őseinek hosszasan birtokában volt. Még nagy Constantinus hítta volna a Korvin-család több elődjét Italiából magához és ő adta volna nekik a Corvina szigetet.

Így szövődik össze a Korvin-család homályos eredete a renaissance mesemondó-történet képzelmében is a római ősökével.

De bár a hizelgés édesmézű ajkán is ömlik a szó, nekünk még is jól esik Cortesius költeményében az a fordulat, mely, mondhatni, Vergilius Aeneisének VI. énekéből van átírva, de mégis csak a magyar nemzet európai hivatását hirdeti.

Hunyady János halálát írja le. Hagyakozik fiának. Rábizza a hun népet:

»Rád bizom én e veszélybe' s a harczi viharba' megedzett
Népet, a mely a hősi tusába' kiválik, a hithez
Hű örökön s ha merészet akarnál, tenni merészel.

E nép hivatását egy vergiliusi helynek átvételével rajzolja:

Mást hadd fedje puhább ruha, mint a tyrusi bársony,
Másnak az ajkán zengjen a szó, a beszéd csoda bájjal,
Lágyan verjen más cziterát és lejtse a tánczot,
Más fényes lakomát lakjék ujjongva, örömmel:
Ám teneked harczolnod kell s diadalmat aratnod.
Ez legyen, ez gondod, gyarapítni hazádnak a fényét,
Küzdeni szent hitedért, tettel megvívni a mennyet.

Fest csodaképeket a megszokott keretben, szónokias nyelvvel, minden jellemző erő, drámai igazság nélkül. A költemény Mátyás halhatatlan hírnevét jósolja meg és esdekléssel végződik, hogy viharok között, a sötét égbolton jelenjék meg mint ragyogó nap, mely szétűzi a fellegeket.

Mauzoleum leomol, megemészti a hosszu idő majd
A márvány-pyramist, mit bérczi magasra emeltél;
Ám rólad fog zengeni ének messzi jövőben;
A késő unokák is hirdetik egyre a fényed,
Fényes példa gyanánt ragyog életed és neved egykor.

Ugyanily magasztalás zeng *Ugolini Verini* (Ugolino de Vieri) firenzei költőnek 1484-ben *Epigrammatum libri septem* czím alatt Mátyásnak és Beatrix királynénak ajánlott költeményeiben is.

Ez a költő a szegénységet sűrűn emlegeti, a király adakozó kedvére igen érthető alakban czélozgat egyes epigrammjaiban. Kapott is gazdagon jutalmat. De fiát, ki a költő kézirati példányát átadta, útközben kirabolták, mint egy levélből kitetszik, melyet dr. Weisz Ignácz másolt le a firenzei állami levéltárból és Ábel hagyatékából Fraknói egész terjedelmében is közöl.[1] Ő is megemlékezik az Erzsébet álmára vonatkozó mondáról, de ő önkényes allegoriává változtatja. Halljuk magát a költőt:

Megjósolta anyád, mi dieső leszen egykor erényed;
Áldott állapotába' te rólad álmoda egykor.
Gyémánt pajzsot láta, a mely megvédte hazádat;
Szerte, szilánkra törött a török kelevéze e pajzson.
S látta, a mint lágyéka világra viszont kelevézt szül,
Melytől megriadott Germánia büszke hatalma,
Megszaladott a velenczeiek, thrákok hadi népe
S messzi a Fekete-tenger előtte simúlt meg ijedten.[2]

[1] Irod. tört. Közl. II. Bevezetés XIV. lapján.

[2] Triumphus et vita Mathyae regis admiranda versu heroico percursa 7. és köv. sorai.

E költemény elmondja Hunyady János halálát, Mátyás királylyá-választását, Mátyás boszniai hadjáratát, Frigyes ellen való küzdelmét. Valóságos verses compendiuma annak, a mit hallott Mátyásról, azzal a szeretetre méltó időtévesztéssel, mely az összes renaissance-költők állandó jellemvonása. Érdekes e versben az Oranto ostromáról való megemlékezés. Mátyást magasztalja, hogy Italiát menti meg azzal az ezer vitéznek a küldetésével, kik apósát megvédték.

A *holló,* a cseh háború után az oroszlánnal együtt Mátyás czímerébe fölvett holló, Verininek a Coronis regéjét juttatja eszébe, kit Apollo szeretett. A renaissance-költők az etymologia játékában gyönyörködtek. Verini verse így hangzik

Zeusnak a sassa felett diadalt ül mostan a holló;
Phoebus előtt kedvesb, mint Coronissa vala.
Szárnya fehér ismét, mint hó ragyog aetheri fényben,
Mert hiszen a madarak dísze, királya leve.

II. Pius pápa nagyszerű terve, hogy a keresztény haderők együttesen verjék ki a törököt Európából, a költőknél is viszhangzik.

Legérdekesebb költeményt Constantinus Antonius Fanensis írt. E költeményre Janus Pannonius, mintegy Mátyás megbízásából, válaszolt egy szép költeménynyel, mely legjobb alkotásai közé tartozik. Midőn e költeményt fordításomban közzétettem az Erdélyi Múzeum-Egylet Mátyás-ünnepi számában 1896.,[1] még nem ismertem magát az eredeti költeményt. Olaszországi tanulmányutamban kutattam e költemény után és nem találtam mást mint Constantinus egyik régi kiadásában fölvett költemények sorában egy Európa fejedelmeihez írott hosszabb költeményt.[2] Most azonban Ábel hagyatékában megtaláltam azt a költeményt, melyre Janus Pannonius költői levélben megfelel. A kézirati hagyományról nem szólva, idézem a költeményből azokat a részleteket, melyek Mátyásnak, mint a kereszténység védőjének küldetésére vonatkoznak:

»Méltán élvezé égben az üdvöt Blancus atyád már,
Égbe utat törsz te, hős fia itten alant.
Hogyha halántékodnak az ékét, szent koronádat
Látjuk, az istenség fénye sugárzik elénk.«

És a renaissance-költő forma-érzéke észreveszi, hogy ily elegiás mérték nem talál az ódai szárnyalást kívánó tárgyhoz.

Észre te Nestor és a korodra vagy isteni Achill',
Meg nem mérkőznék földi erő te veled.
Hejh, nem ily elegiás versekben kellene szólnom,
Hozzád méltókép illik a hősi ütem.

[1] Erdélyi Muzeum, XIII. 8. f. 377—383. l.
[2] Közöltem az Irod. tört. Közlemények VIII. kötetében 1898-ban.

Mátyást mint világszabadítót üdvözli.

Hogyha a föld kerekén van még csak is egy szabad ember,
Mint szabadítóját tégedet emleget az.

Álljon itt a költemény befejező része:

Új Sándornak s új Caesarnak néz a világ már,
Égi atyádnál is így te dicsőbb fia lészsz.
Majd ha szemed lehunyod, koszorút tűzz büszke fejedre
S áldott csillagként tűnj föl az égnek ölén.
Ég veled, ámde a míg csata közt elhallgat a kürtszó,
Kérlek esengve, király, Antoniust ne feledd.

És a király nem feledte. Bizonyára megjutalmazta egyébbel is; de nem nagy jutalom-e, hogy a kanczellári teendőkkel megbízott Janus Pannonius által verses választ küld a költőnek?

És e ponton legalkalmasabb helyen fűzöm egy virágcsokorba Janus Pannoniusnak Mátyásra, illetve Mátyáshoz írt verseit.

Vincenzo *Reforgiato* Janus Pannonius epigrammjairól írott tanulmányában [1] helyesen jellemzi költőnknek Mátyásra vonatkozó verseit. »Mátyás iránt a költő nem mutat valóban mély vonzalmat, sem őszinte bámulatot, de dicséretére mindig megtalálja a királyhoz méltó formát.«

A Teleki-féle 1784. utrechti kiadást követem. Az *I. 1.* epigramm:

Mátyás királylyá-választásáról.

Látva a Holló, mint juta föl Mátyás a magyar trón
Szép polczára, legott szóla magában eképp:
Én a madár, kit az atyja dicső zászlói vivének,
Most a keresztnek eképp boldogan engedek, ím.
És ha alatta kivésnek avagy lefestnek alatta,
Nékem e soh'se remélt dics diadalmi öröm.

I. 3. Panaszkodik Mátyás hosszas távolléte miatt.

Szörnyű csikorgó bár ez a szél, te, dicső fejedelmem,
Hadba' maradsz, nem tart vissza se hó, sem a jég.
Ebben a zordon időbe' befagyhat a kard hüvelyében,
Fogni se' bír kantárszárat a dermedő kéz.
Mégis harczolsz, várfalakat döntsz ostromerővel,
Benned egészen eként él maga Mars nagyatyád.
Jer pihenésre; találsz te időt még táborütésre
Jobbat, hogyha beáll majdan a szép kikelet.

[1] Gli Epigrammi di Giano Pannonio. Catania, 1896. 14. l.

I. 5. Panaszkodik, hogy Mátyás sokáig marad Moldvában.

Sarmata bérczek s kék Duna, mely két ágra szakadva
Fekete-tengernek habzo ölébe rohansz,
És ki valál egykor még szép nevü római gyarmat,
Most a neved barbar, barbar a nép ajaka:
M'ért tartjátok ilyen sok időig vissza királyom?
Tán hogy igyék csak a Don jéghideg árjaiból?
Négyszer telt meg Hold, ugyanannyi hónap is eltelt,
Mégse' kiálthatjuk boldogan: Itt a király!
Vaj' mikor is tér vissza? Mikor fogadandja ujongva
Buda e drága urát, ezt a Neoptolemust?
Jöjjön, o jöjjön vissza, ha van még földön igazság,
Férjhezadó *hajadon* lett a kicsiny Katalin.

Ha Katalinról, mint Mátyás kiszemelt menyasszonyáról emlékezik meg Janus Pannonins, igen érdekes költeményt írt a heroidák stilusában *Callimachus Buanacorsi Fülöp,* III. Kázmér lengyel király titkára, a várnai csata történetének megírója, a Mátyás után epedő Beatrixról. Ovidius rhetorikájának pathosát adja a költő Beatrix ajkaira, ki szeretettel teljes szemrehányással illeti Mátyást, hogy a harczi dicsőség miatt oly hosszan hagyta magára ifjú nejét és nem engedte meg, hogy a táborba maga is elmenjen. E költeményt olaszországi tanulmányutamban találtam és az Irodalomtörténeti Közlemények VIII. kötetében közöltem. Egy pár versszak érdekes világot vet a renaissance-költők finom leleményére, melylyel az uralkodók kegyét megnyerni törekedtek. Maga e költemény mint költemény nem oly becses, hogy e helyen vele bővebben foglalkozzam.

Janus Pannonius megemlékezik Katalin Magyarországba-jöveteléről is:

I. 6. Katalin, Magyarország királynője.

Elsö szerelmünk, a cseh királyi családnak a sarja,
Anyja hogy elsiratá, atyja hogy elbucsuzott!
Pannon földre hogy ér, a midőn meglátta határán,
Calliopé hozzá szólva beszéle eképp:
»Rajta, cserélj nevet is, ha már ma hazát te cseréltél,
Légy Katalin, ki elébb még Kunigunda valál.«

I. 8. Üdvözli Mátyást kettős diadala után.

Nosza Muzsák, diadalra ma zengjen fennen az ének,
Hasson a csillagokig vigan ujongva a dal;
Phlegra minőt Zeusnek, Bacchusnak Lydia zengett,
Mikor az ind' tigris vitte körül fogatát!
Mert ha dicső vala Zeus, pompás Bacchus diadalma,
Am kettős diadalt még se' nyerének ezek.

Két győzelmet arat Mátyás és egymaga állít
Messzire tündöklő két diadaljelet is.
Mert Erdélynek utána, imé, nyújt Moldova pálmát.
Nem ejté meg a csel, ám leigázta a vas.
Két föld két módon veretett le, hajolt rabigába;
Ezt a vitézi erény ejti el, azt az eszély.
Ott az eszével vér nélkül harczolt maga Pallas
És a merész gétát Bellona törte meg itt.
Első napod van, o Janus; ugyan mit kérne szivünk még,
Mint a mi jól indúlt, fusson az év le aként.

I. 10. A moldvaiaktól elvett és a Boldogasszony templomában fölaggatott hadijelvények.

E zászlókat a Szűz Anya szerzé néked, oh Mátyás,
Moldvai harczi mezőn vette erős keze el.
És a melyek barbar hadak élén lengve lobogtak,
Most im' a szentélynek függnek a boltozatán.
Üdv a vezérnek, a ki egyedül mert törni e földre
És a getát leveré épp a saját mezején.
Ámde, oh Szűz Anya, halld meg, oh halld a királynak imáját:
Hozzon még többet, győzve pogány törökön!

I. 2. Fohász az istenekhez a törökök ellen induló Mátyás érdekében.

Most, hogy a szent lobogót Mátyás viszi a török ellen,
Jertek olympi lakók, hozzatok égi segélyt.
Hercules, add buzogányod, az ijjadat add te, Apollo;
Kardodat add Mars és Pallas a gorgoni főt;
Castor, hozz paripát, Vulkán oly fegyvereket gyárts,
Milyet Achillesnek s dardani hősnek adál.
És őt majd a csaták viharos mezején sebek ellen,
Jupiter, aegissel fedve, te védd, te magad.
Ám, ha az ég gyönyörét élvezve pihenni kivántok,
Fenről szálljon alá egymaga nagy Hunyady:
Egymaga majd megvédi fiát a tusák közepett' és
Égbül alá villám csap, hol a jobbja lesujt.

Majd Frigyes császárhoz fordúl, ki visszatartja a magyar szent koronát; figyelmezteti, mi végzetes volt családjában e korona birtoka.

Később Mátyást vendégül hívja és kedves kötekedő hangon így tréfál:

I. 46.

Nagy bölcs vagy te, király, ha Venusnak a tábori élet
Közt is áldozol; Ő Mars kegyeit nyeri meg.

A Firenzéből küldött oroszlánokban a jogczímet és a jó előjelt látja Mátyás cseh királyságához. A befogott szarvas jelképezi Mátyás csodás hatalmát a természet felett is. A költők lantján a végső accordokban Mátyás haláláról szólt az ének. A renaissance kedvelt formája: a sírvers alakjában.

Thebaldeo[1] olasz költő két sora sokat mond:

Ím, e csekély urnába' pihen Corvin', ki ha nézed
Tetteit, isten volt s ember a sorsa szerint.

Titus Strozzi sírverse.[2]

Győzelmes Mátyás, mely nép nem hall a nevedről
S mely rólad hallgat, lesz oly idő valaha?
Hogy jó csillag alatt szüle a természet e földre,
Általad új díszt nyert, új ragyogást a világ.
Mig te valál királya, az északi égöv alatt a
Pannoni nép messzibb tolta hatalma körét.
Téged a géta, a dák s a heves cseh rettege gyáván,
És remegett tőled déli Liburnia is.
Hogy mi hatalmad a harczban, a bősz Germánia érzé,
Ellened állani nem bír vala semmi erő.
Nagy tervek' közepette ragadt el téged a Parca
Égbe a földről, hogy égnek a dísze legyél.

Ide iktatom még a már idézett 428. sz. müncheni kéziratból egy névtelennek következő epigrammját.

Itt nyugszom Mátyás, a királyok dísze, virága,
Marsnak a fénye; korán elragadott a halál.
Morva királyokat és a vitéz cseheket leigáztam
És le a lengyelnek büszke levente hadát.
Sok nép meghódolt s meg a fényes Bécs is előttem;
Egy magam, én a világ ostora, réme valék.
Két Caesáron arattam örökre dicső diadalmat,
Volt eme két Caesar római és a török,
Többre törekvém, ámde a sors irigyelte hatalmam;
Összeomoltam, imé: árny vagyok és hamu most.
Nézd, mi valék, mily nagy! Szólnak majd messzi jövőben
Késő századok is: létre a percz hoza csak.

Mátyás dicsősége még a következő században is viszhangzik. Paulus Jovius Novocomensis: *Elogia virorum bellica virtute illustrium*[3] cz. műve hirdeti harczi

[1] Abel hagyatékából a 428. l. XV. századbeli müncheni kézirat nyomán, bár megvan a »Delitiae poetarum Italum« cz. nagy anthologiában is.
[2] Strozzii poetae Pater et Filius. Parisiis 1530. Ábel kéziratát használtam.
[3] Megjelent Firenzében 1551.

erényét, kiadja a képét, közli Thebaldeo síriratát és Paulus Jovius junior asclepiasi mértékben szép verset zeng, melynek utolsó részét közlöm:

Ha tán van ki magába bíz'
És Pindári merész szárnyakat is felölt,
Korvint zengve dicsérje az,
A ki Pannonia fénye, virága volt.
Hisz' ha szállna e földre még
Tisztes maconi agg s Vergilius Muzsád,
Ott hagyván az örök sötét
Gyászos Persephone árnyboritott lakát:
Alig birna elég dicső
Verset zengeni, mely érdemivel fölér.
Korvint, ezt a jeles vezért
Apollói borostyán se növelheti,
Sem Piéria szűz kara
S élén Calliopé bájszavu zengzete...

S ezzel szemlémet elvégeztem.

Midón Mátyás érczszobra állni fog Kolozsvár főterén; a lovon ülő király érczalakját körül zsongják a múlt csendjéből láthatatlan újjak érintésére a költők dicsőítő hangjai és ezt nekünk öröm és büszkeség hallani.

Janus Pannonius.

KÖLTÉSZETÜNK MÁTYÁS KIRÁLY IDEJÉBEN.[1]

ÍRTA: SZILÁDY ÁRON.

Midón a XV. századi latin nyelvű költészet magyarhoni termékei közé tévedünk, rendesen úgy érezzük magunkat, mint a sűrű erdő azon vándora, a ki hűvös árnyékban ugyan nem szenved hiányt, de a kit mégis epesztó szomjuság éget. Egy-egy csekély vizű forrás csak nagy ritkán csillámlik meg itt-ott az erdő mélyében; — némelyiken megismerjük, hogy még László s Mátyás királyok harczi paripája nyomán serkedett fel. — Ma is virúl felette az az élófa, mely századokon keresztül árnyékát vetette reá, melynek gyökere szálait ez öntözte és táplálta, hogy sudárba szökkenhessen s el-kilássék messze földre. A kinek sze-

[1] Kivonat szerzónek a M. T. Akadémia Évkönyvei XVI. kötetében hasonló czímmel megjelent beható és nagybecsű tanulmányából.

mébe tűnt és oda járúlt, fáradsága éppen nem esett hiába; mert a mit a fák levelén írva talált, olyan ékes latinsággal olvashatta, a milyennek nem egyhamar lelte párját. Ezekkel a forrásokkal ki sem gondolt. Igen sokat eltemetett közülök a televény; saját nevelésű fája hullatta reá levelét, mig elapadt vagy elrekkent; azoknak a neveknek pedig, melyek ama fák kérgébe vannak vésve, némelyikét kételkedve merjük magyarra visszafordítani. Nem a hazafi-érzület gyengesége, nem is a nemzetiség megvetése; hanem csupán azon kornak ilyen divatú szokása és a tudós hivalkodás járványszerű nyavalyája mellőzte az anyanyelvet. Ennek ma feledés a büntetése; csakhogy sokkalta súlyosabb, mint akár ők érdemelték, akár a jelen nemzedék s tudomány érdekei szempontjából helyeselhető volna. Meg kell nekik bocsátanunk s a mi szépet és igazán költőit latin nyelven írtak, irodalmunk iránti kötelesség nyelvünkre visszaváltani. Ha a római irodalom harmad- s negyedrangú poétái leforditásától sem sajnáljuk a fáradságot: akkor legalább *Janus Pannonius* válogatott műveit nem szabad tovább a latinság porában hevertetni. Csak legyen, a ki méltó módon szólaltassa meg magyarul, a mostani nemzedék is kellő becsülésben fogja részesitni ezen, a maga korának legnagyobb költőjét. Ismeretes műveiből nem tűnik ki, hogy a bosnyák táborozás alatt magyar nyelven írt dalokkal is buzdította volna Mátyás király hadseregét; sőt inkább úgy látszik, mintha múzsája éppen csak az előkelő s latin míveltségű vezérekkel, hadnagyokkal állott volna szóba.

Mindamellett is azon körülmény, hogy a »Szabács viadalá«-ról szóló, csak 1872-ben előkerült egykorú ének mind nyelv, mind verselés tekintetében oly fejlődési fokot mutat, a milyentől igen messze szoktak lenni az első kisérletek, nagy valószinűséggel engedi azon hitet táplálnunk, hogy XV. századi latin költőink, vagy legalább olyanok, a kik latinul is tudtak vagy tudtak volna írni, nem kivétel nélkül tartották a magyar verselést méltóságukon alul valónak. — *Budai Simon*ról tudjuk, hogy hét nyelven mondta vagy írta verseit, csakhogy egy sor nem sok, de annyit sem ismerünk magyar költeményeiből. Szabács viadalának nyelvén is azonnal észrevehető, hogy írója az akkori míveltségnek nem közönséges fokán állhatott s aligha kerűlt volna nagyobb fáradságába latin hexameterekben mondani éneket. Ezen megbecsülhetetlen költői maradvány szerzője ugyan nem jegyezte föl nevét, de abból, hogy az ungmegyei Csicsery-család levéltárában talált eredeti kézirat fogalmazványnak látszik, hihető, hogy azon család egyik tagjának műve. Lehet, hogy azon *Csicsery Andrásé*, a ki mint a szepesi káptalan ügyvéde, az 1477-dik évi szentmihálynapi törvényszakon Mátyás király személyes törvényszéke előtt Budán megjelent.

Mátyás király idejebeli magyarnyelvű költészetünkről azonban bizonyos az, hogy mind a népies, mind az úgy nevezhető műköltészet egyaránt virágzott. Ezt a különböztetést a ránk maradt töredékek alapján joggal tehetjük, bár nem juthat eszünkbe a kettő közt valami magas választó falat emelni. Mint ugyan-

azon törzsnek egymáshoz igen közel fakadt két sarja a legcsekélyebb szellő lebbenésére is egymást érinti és színe, virága közt sincs különbség, úgy ölelkeznek

Töredék a Szabács viadaláról szóló énekből.

ezek is; csakhogy a műfajokhoz tartozók némelyikét a hajlékonyságban inkább vagy kevésbbé gátolja azon gyámol, melyet a megeredt ojtovány mellől a latinból dolgozó kertész vagy nem tudott vagy restellett eltávolítani.

Akár a mennyiséget, akár a különféleséget vegyük, vakmerőségnek tetszhetnék magyar töredékeinket az ezen korbeli — ha mindjárt csak a hazai termésű — latin költészeti irodalom dúsgazdagságával is egybehasonlitani akarni; két hiányzó vonásnak megemlitése azonban kétségtelenűl emeli s jellemzi óstól maradt édes-kevés örökünknek becsét. Egyik az, hogy a görög és római mythologia alakjaival való kaczérkodásnak sehol se hire, se nyoma, a mi annak idejében, sőt még nem olyan régen is lenézésre indithatta mindazokat, a kik különben talán többet mentettek volna meg számunkra a magyar költészet azon korbeli énekeiből.

A másik hiányzó vonás, azon — a cynismus nevezettel még nagyon kíméletesen illethető — póriasság, melyben a XV. század legkiválóbb latin költői is igyekeztek magukért minél inkább kitenni. Ilynemű trufákban maga Mátyás király is sokszor találta gyönyörűségét, midőn a köznéppel érintkezett, de sehol sincs említve, hogy ily tartalmú énekek előadását hallgatta volna; sőt Galeotus világosan mondja, hogy »asztal felett a hősök tetteit, honi nyelven, lant kiséretében éneklik. Az ének tárgya pedig — így folytatja — mindig valami jeles tett, a miben ott nincsen hiány. De szerelmi dalokat ritkán énekelnek, mert többnyire a törökök elleni haditettek fordúlnak elé, nem éktelen előadással«. Ily hős énekek voltak azok is, melyek Mátyást már gyermek korában annyira elragadták, hogy »étel-italról megfeledkezve, reggeltől estig semmi egyébre nem gondolva, elámúlva hallgatta a szörnyű csatákról mondott éneket«.

Ama meróben hiányzó két vonás helyett komoly vallásos hangulat és tiszta erkölcsi érzet hatja át az ezen korból ránk maradt töredékeket. S ebből bátran vonhatjuk azon következtetést, hogy ha voltak is a népies humornak szilajabb kitörései, ha egyesek olykor gyönyörködtek is a kedély szertelenkedéseiben: a költészet nyilvánosnak mondható gyakori szereplései kivétel nélkül magukon viselték azon ünnepies komoly színt, mely minden egyes töredéken maig felismerhető. Arról, hogy ez nem valami nagy erőbe kerülő viselkedésnek mesterkélt szine, hanem a nemzeti szellemnek valóságos naiv nyilatkozata, — minden sor, minden szó bizonyságot tesz. A nyelven kivűl ez is egyik oka volt annak, a mit Galeotus mond, »hogy a magyar nyelven szerzett költeményt paraszt és polgár, közép- és főrangú egyaránt megértette« és hogy *Gábor diák* oly »gyönyörű dalokat, verseket szerezhetett anyai nyelvén, honfitársai örömére, oly szerencsével, hogy azokban — Arnoldus de Bavaria szerint — Mátyás, a pannónok tudós királya is kedvét találá.«

A királynak és nemzetnek ily ízlésbeli találkozása minden bizonynyal rendkivüli szerencse volt; és ha azon idők költői maradványai mindenestől oda vesztek volna is, Mátyásnak világszerte elismert tudományossága s műízlése akkor is fényes bizonyíték lenne az idejebeli magyar költészetnek mind belbecsére, mind alaki értékére nézve. A mit a király és udvara meghallgatásra méltónak tartott, nem csuda, hogy mások figyelmét is magára vonta. — Ha úgy fogjuk is fel ezt

a dolgot, a hogy valósággal van, hogy t. i. Mátyás már élő nemzeti szokásnak hódolva nyitott tért udvarában a magyar költészet virágzásának, — akkor is a nemesülve továbbfejlés eszközlőjeként kell őt tekintenünk; ha pedig e kitüntetés egyszersmind példaadás is akart lenni, akkor is fényesnek mondható a siker, mert elegen találkoztak, a kik a példát követték.

Hogy a püspökök udvarai már elébb is bel- és külföldi tudósok gyülekező helyei voltak, arra egyetlen példát is elég felhoznunk. Kallimachos irja *Szánoki G.* életrajzában, hogy Vitéz János váradi püspök korában nem nyugodott addig, míg az udvarába gyűjtött tudósok körébe a Hunyady gyermekek nevelőjét, Szánokit is be nem vonta. Ezt csak akkor sikerűlt elérnie, midőn Hunyady Jánosnak azon tanácsot adta, hogy fiait sokkal helyesebben taníttathatja magyar születésű, mint idegen származású ember által. Ezt Hunyady elfogadta és Szánokit Vitéznek engedte át. — *Dóczi Orbán*ról Galeotus írja, hogy gyakran példával mutatta meg, mint kell a főuraknak királyuk szokásait követni. Ugyancsak ez beszéli a szintén nagy tudományú s míveltségű váczi püspökről, *Ecsedi Báthory Miklós*ról, hogy midón egyszer meglátogatta, »nagy mértékben megnyerte tetszését a vendégszerető püspök háztartásának méltóságos és ékes mivolta; — minthogy nála mindig vagy szónokolnak, vagy tanulmányoznak, vagy lant kiséretében énekelnek, vagy komoly beszéd foly; nem ismerik ott a renyheséget, hivalkodást s az idő haszontalan tékozlását«. Ha a tudós vitatkozások nem is annyira, a lant mellett éneklés, a magyar nyelven előadott hős dalok, vitézi énekek hallgatása a világi urak lakomáinak is kiegészítő része volt.

Ezen nemzeti szokás általános elterjedése tette lehetővé, hogy költészetünk Mátyás idejében oly fényes virágzási kort ért el, a milyennek talán előtte sem, utána pedig sohasem örvendhetett. S ha mind összeveszszük, a mi e korból ránk maradt, a roppant hézagok mellett is azt látjuk, hogy oly körvonalozható kép áll előttünk, melyen még a kezdő és bezáró pont is meg van jelölve.

A királyválasztási vallásosan naiv *gyermekdal* képezi ehhez mintegy az előhangot.

A nép éneke nem hallgatott el a választás örömzajának lecsendesültével. Nyomon követte a hadilárma, melynek éktelensége világszerte dalban, énekben szokott gyönyörködtetővé olvadni. A költő Zrínyi írja »Mátyás király életéről való elmélkedéseiben«, hogy a jajczai vereség után »még a kis leánzók is köz énekkel éneklik vala akkor Mahumet császárrul:

Mikor magyar király zászlaját látá,
Jó lovának száját futni bocsátá.«

Ennyi az, a mi ezen *másik gyermekdal*ból reánk maradt. Hihető, hogy ennek egészén is azon vallásos hangulat ömlött el, mely a választási dalon érezhető, s a melylyel Zrínyi e töredéket az esemény előadása folytán felemlíti. — Ha ezt

a két sornyi csekélységet szemügyre veszszük, nem kerülheti el figyelmünket az a plasztikai egyszerűség, mely szóban s kifejezésben egyaránt tartózkodik mind a halmozottságtól, mind a szertelenségtől.

A gyermekdal körülményes leírás nélkül csupán két vonással állítja elé a képet, mely a hallgató figyelme és képzelme előtt mégis nagyszerű teljességében tündököl. Akaratlanul is azon balladáink nyelvére, előadási sajátságaira tesz bennünket ez a két sor figyelmessé, melyekért első sorban Kriza emlékezetére kell áldást mondanunk, hogy gyüjtő szorgalma azokat az elzülléstől meg kezdte menteni.

Az ős időktől fogva kétségtelenül létezett magyar epika megállapodott hangja ez, mely az anyag feldolgozása közben, ha nem akarjuk is mondani, hogy öntudatosan, de mindenesetre biztos érzékkel óvakodott a szükséges tömörség és szabatosan kitetsző kül- és belalak rovására egymást nevelő lyrai buborékoktól. Ennek, legalább ebben a korban, még semmi nyoma. Nem lehet tagadni, hogy erről a tárgyiasnak nevezhető színvonalról tehetség hijával, tompúlt érzékkel, az ízlést és modort uralkodva fejtő és szabályozó, nemzeti szellemmel és műízléssel párosúlt fejedelmi gyámolitás nélkül könnyű volt XVI. századi lantosainknak alácsuszamlani. Hogy azonban ez Mátyás idejében még nem történt meg, arra nézve bizonyságunk Szabács viadala.

Ezen verses maradványunk, melynek egykorúsága kétségtelen, szintén csak töredék. Azon régi szobrok sorsában osztozik, melyeket fej nélkül talál meg és hoz napfényre a fáradhatatlan kutatás, de a melyeknek csonkasága, bár sajnálkozással tölt el bennünket, cseppet sem gátol abban, hogy az épségben maradt tagoknak ha művészi tökélyét nem, legalább természetes hűségét s az alkotás ódonszerű jellegét felfoghassuk s érdeme szerint becsülhessük.

Az egész ének jelleme és hatása az, a mi a hallgató magyar zenéé; egyetlen olyan motivum se vegyűl bele, mely búsan andalitó menetét megszakitaná vagy zavarná. — Mint a hogy hazánk nagyobb folyói, zuhatagok, vízesések csattogó lármája nélkül méltóságos hömpölygéssel vonúlnak át rónáinkon, nemzeti költészetünk is úgy haladt át a századok síkságain. A lejtőkön sikamló ér, hegyeink közt csergő patak bizonyosan akkor is volt; azonban a magyar földnek fő folyói akkor is csak azok voltak, a melyek ma, és a mint ezeket, ha egyszer elapadnak, soha ki nem pótolhatják a csermelyek, csörgetegek s mesterséges figurákkal ékesített szökőkutak: nemzeti költészetünk főága is az ősi hagyományok megtagadásával s mellőzésével vagy elapad, vagy — mint látszik — annyira el fog sekélyesedni, hogy ereinek itt-ott vékonyan szivárgó forrását hétről-hétre, napról-napra felülcsapós dara-őrlő malmok zsilipjei gyűjtik össze, hogy a kerék éppen meg ne álljon.

A hőstettekről szóló ének-töredékek során volna felemlíthető *Gergely diák* siralom-éneke, urának »Both Jánosnak veszedelmén«. Messze marad Janus Panno-

nius elragadóan gyönyörű elegiáitól; de azért az igaz hűség hangján búsongó egyszerű soraival nem méltatlan képviselője e fajbeli elenyészett társainak.

Az irodalomtörténet érdekében sokszor szinte örűlnénk, ha ezek a nem magukat éneklő szerény lantosok subjektivebbek tudtak volna lenni; de mind hiába! Bessenyey fülemiléjeként ők is »meghaltak mást gyönyörködtetve!« — Ez az objectivitas annyira jellemző vonása azon kornak, hogy például a szerelmes Török Imre: »száz jó napat, kétszáz jó ét« kíván köszönve jegyesének, Krisztinának s óhajtja, hogy »legyen kenvebb inhának« azaz szivének, — talán a várakozás az esküvőig; de egy szóval sem emliti, hogy addig ő se legyen elfelejtve! Ily felfogás és ízlés bátoríthatta a jogtudó *Nyirkálai Tamást* a gyakorlati hasznon kivül arra, hogy jogi szabályt is foglaljon versbe.

Különben, ha a középkor hangját s modorát általánosságban tekintjük is, annyira egynek vehetjük azt a didaxiséval, hogy nincs rajta mit csodálnunk. Ez hatotta át az irodalom összeségét, a szó és írás kizárólag csak ennek tekintetett használatra álló eszközéül; a czélhoz és eszközhöz viszonyitva majd semmi szerep sem jutott az író és szónok személyes egyéniségének. — A XV. század latin költöi közül e tekintetben is Janus Pannonius válik ki legkülönösebben; s az ő genialitásának sikerűlt a lyra hurjai által érzelmeit oly bensőséggel tolmácsolni, hogy a szokott kifejezési módok és eladdig szigorúan megtartott korlátok felett magasan szárnyaló hangban senki sem fedezte fel a hagyományos irány mellőzését s a vakmerő ujitást.

Hihetően klasszikus nyelve s ennek mesteri használása némította el azokat, a kiknek muzsája természetes bájai ellen sok kifogásuk lett volna. Nem éppen helytelenül lehetne őt költői egyénisége némely fővonásaira nézve Petőfihez hasonlítani; hatásának azonban a korabeli és későbbi magyar nyelvű verses maradványokon semmi nyoma.

A másnemű világi énekek és a hymnusok közt a »Sz. László hymnusa« képezi a kapcsot. Latin és magyar szövegét két kódexünk tartotta fenn: a Peer és gyöngyösi kódex.

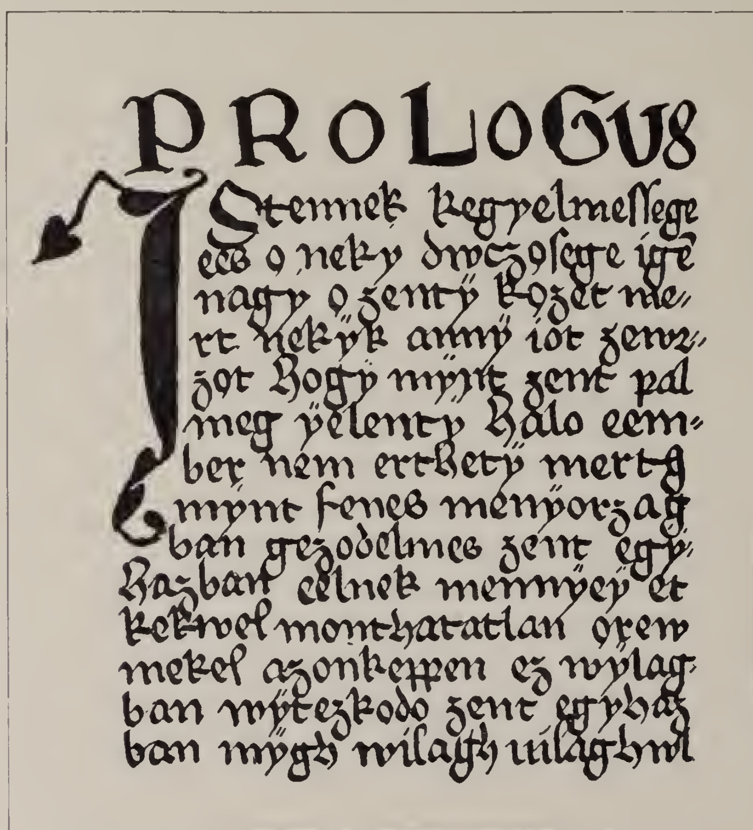
A »szent jobb kézről« szóló töredéknek rhythmusa és rímelése egyaránt figyelemreméltó, a mit kevésbbé mondhatunk a többi latinból fordított hymnusról. Mindamellett nem lehet tagadni, hogy a Döbrentei- és Festetics-kódexbeliek némelyike nyelv és rhythmus tekintetében nem merőben haszontalan küzdelméről tanuskodik a jó igyekezetű fordítónak. A Conditor. Ex more docti. Vexilla regis. Pange lingua és Ave maris stella kezdetű hymnusok magyarításai eddig is megérdemelték volna, hogy az elsőnek egyetlen elavúlt szava (húgy = csillag) miatt ne hagyassanak a rejtő véka alatt.

A mi már különösen az 1508-ból ránk maradt Döbrentei-kódexbeli hymnusok korát illeti: habozás nélkül helyezhetjük azt Mátyás idejébe.

Az önálló felfogás, alkotás és kivitel; a nyelvnek erőltetés nélküli tisztasága

és törzsökös magyarsága; a verselésnek természetes, könnyed folyása s az eszmékkel fakadó kifejezéseknek helyzethez és tárgyhoz illő hangja a legszorosabb rokonságot tünteti föl egyrészről a Bernát-hymnus, másrészről vallásos epikánk megbecsülhetetlen drága gyöngye, — a Katalin-legenda közt. Nyelvezetök, a későbbkori másolók által ejtett hibák s elkövetett ujítások daczára is egyidejűnek bizonyúl: szerzőjöknek *Temesvári Pelbárt*ot tartom.

A mi a nyelvet és verselést illeti, a természetes átmenetek, fordulatok, eredeti magyaros kifejezések, olykor-olykor kellő helyen alkalmazott találó képek

PROLOGUS

Istennek kegyelmessege
ees o neky dwczosege ige
nagy o zenty kozet me-
rt nekyk anny iot zerz-
zot hogy mynt zent pal
meg yelenty halo eem-
ber nem ertkety mert g
mynt fenes menyorzag
ban gezodelmes zent egy
hazban eelnek mennyey et
kekwel monthatatlan orew
mekel azonkeppen ez wylag
ban wytezkodo zent egyhaz
ban mygh wilagh wilagbul

Alexandriai Szent Katalin verses legendájának első lapja.

és hasonlatok mind olyanok, a melyek Pelbárt latin műveihez viszonyítva mindazon hasonlóságot feltűntetik, a mely az erős logikájú és önállóságuk megtartásával fejlett írók különböző nyelven irt művein legtöbbször észrevehető.

A legendában kifejezett dogmatikus felfogás nemcsak, hogy azonos Pelbárt műveiével, hanem az okok és azoknak érvényesítési modora is Pelbárténak mondható a szereplők párbeszédeiben.

Rövidre vont szemlénket még csak azzal kell kiegészítenünk, hogy azon Alphorabius, a kit Pelbárt görög bölcsesé tesz és Sz. Katalin életírójának mond,

de a kinek históriáját rajta kivül senki, még a debreczeni kódex másolója sem ismerte, mert csak úgy emliti, mint Pelbárt atyánk által használt néminemő irást: névleg, valósággal senki más, mint egy hirneves philosophus, a kinek élete és viszonyai — bármint álljon is a dolog, — ügyes inventióval vannak a legenda szálai közé szőve. Az ez által elkövetett anachronismus megfejtése ez: Alexandriai Szűz Sz. Katalin martyrságát közönségesen a 310-dik év tájára szokták tenni. Alphorabius élete a 870. és 950-dik év közé esik, a mi a mohammedán időszámlálás 257-dik évétől annak 339-ik esztendejéig terjed. Ugyanezen időszámítás 310-dik esztendeje a mi 922-dik évünknek felel meg, a mikor Alphorabius 54 éves volt. A két különböző időszámítás 310-dik éve tehát azon anachronisticus pont, melyből Pelbártunknak kiváló költői tehetséggel és szerencsével sikerült megalkotni Katalin-legendánkat.

* * *

Ha ezen hézagos vázlatban van némi valószinűség, akkor talán nem lesz okunk irodalmunk történetének dicső megalkotójával Mátyás koráról szólva azt mondani, hogy »e dicső énekvilág letűnt; korunkra belőle egy hangocska sem jutott, kivévén azon egyszerű imadalt, melyet a nép Mátyás választásakor Pest utczáin öröm-zsibongva hangoztatott«. Szabács viadalának felfedezésén még örvendhetett ifjúi hévvel buzgó lelke, de e virágot már nem illesztheté úgy, mint akarta, költői maradványaink koszorújába. Talán a jövő tartott még fenn számunkra a Toldyéhoz hasonló örömet!

Mátyás korabeli költészetünk utóhangja gyanánt tekinthetjük a nagy király haláláról zengő emlékdalt. Ez az egyszerű felemlítés legyen egyúttal befejezés is.

És ha végül fájó szívvel gondolunk is vissza, hogy mily nagy része veszett el annak, a miről p. Liszti János írva hagyta, hogy az ő korabeli erdélyi lantosok még sokkal másképpen és igazabban énekelték a kenyérmezei ütközetet, mint a hogy azt Bonfini megírta; és a mit még Nyéki Vörös Mátyás szerint a XVII. század elején a paraszt csakúgy mint a katona és lantos minden alkalommal széltére énekelt: mégis van okunk örömre; mert abból a kevésből is, a mi reánk maradt, azok apró töredékein által is, mint a kristálydarabokon keresztül, láthatjuk költészetünk napjának délszinben tündököltét.

Nemcsak ez a nap, hanem, az emlékdal szerint, »Magyarországnak fényes világa« is gyászba és homályba borúlt Mátyás király halálakor.

Örökre viraszszon felette a hazafi-gond, a tudomány és emlékezet!

MÁTYÁS KIRÁLY A MAGYAR KÖLTÉSZETBEN.

ÍRTA: VERSÉNYI GYÖRGY.

A magyar népies és műköltészet szeretettel fordúl a nagy király felé. Négyszáz év zivataros, szenvedésekkel, megaláztatásokkal teljes idején gyakorta jól esett a fényes multra visszatekinteni s Mátyás nagy alakját fel-felidézni. Az efféle felsohajtás: »Meghalt Mátyás király, oda az igazság!« Vagy: »Hol Mátyás, az igazságos? Te láttad őt boldog Rákos!« — egy-egy vonatkozás, vagy uralkodása eseményeinek hátterül való felhasználása mindennapi. Az ilyeneknek se szeri, se száma. De foglalkozik vele sok önálló költemény is. A dal végig kiséri élete minden mozzanatában, meghatja a költőt a nagy király minden erénye.

Jókai a *Régi dal*-ban szépen dalolja uralkodásáról:

Fényben úszott az úri nép, bőségben a szolga,
Az utolsó parasztnak is öröm volt a dolga.
Igazságot a szegénynek, diadalt a hősnek,
A gyöngének oltalmazást, harczot az erősnek.

Örömmel jött a jó barát, örömek házába,
Reszketve jött az ellenség siralom harczába;
Fejedelmek kezeiket nyujtják szövetségre,
Ki meg dugta mind a kettőt háta mögé, félve.

Tudós urak tudományát aranynyal fizették,
Magyar nemzet virulását világnak hirdették.
Merre nap jár, merre hír jár, három tengerpartnál,
Boldogabb nép, délczegebb nép nem volt a magyarnál.

Korvin Mátyás király czimű ódájában pedig, melyet a kolozsvári Mátyás-emléktábla leleplezésére írt, kiemeli Mátyás legnagyobb tetteit, legfőbb jellemvonásait. A végén Rudolfot siratja, kiben új Mátyást reméltünk. Épp így dicsőíti Tóth Kálmán *Mit végzett az Isten Magyarországról?* czimű költeményében. Az ő uralmát, boldog korát sóvárogják vissza, mikor a büszke királyi palota újra fénynek, hatalomnak, magyar dicsőségnek hajloka, hol a király nem vendég, hanem állandó lakó. (Rudnyánszky: *A budai várban.)* Ez a hang rezdűl meg Rudnyánszky

Visegrád czimű költeményében is. Őt dicsőíti *Hunyady Mátyás emléke;* mint híres ideált dalolja a *Nemzeti király*-ban.

Dalmady Győző *Mátyás szülőházá*-ban szintén a nagy király dicsőségét zengi. Magasztalja a hőst, szegények gyámolát, a törvény és igazság igazi őrét, tudományok istápolóját.

A nép annyira szereti, hogy magáénak vallja. Czuczor egy ilyen mátyusföldi népmondát dolgoz fel *Mátyás királyá*-ban. Kisfaludy Sándor *Hunyady János* czimű öt felvonásos drámájában fényes, ragyogó képet akar rajzolni nemzete multjából. Ebben Mátyás epizód-alak ugyan, de úgy festi a 12 éves gyermeket, a ki már anyja öléből elvágyik, el férfias csatákba, tele önbizalommal, a dicsőségre való vágyással. A régi görög és római világ hőseinek példája lelkesíti a *korán érett* gyermeket. Lelkét égeti, tettekre sarkalja apja vakító dicsősége. (I. 5. III. 5. 6.) S már itt megnyilatkozik benne az erős nemzeti, faji érzés. Midőn Ágnes, a király szeretője, ezt mondja neki: Te is magyar vagy! — így felel:

Az vagyok.
Örvendek is, hogy az vagyok.
Nem is szeretnék én magyar nem lenni,
Mióta eltűnt a görög s a római
A földtekéről. Hajdan én ezek közül
Egyik szerettem volna lenni.
Most senkivel már nem cserélnék
Én nemzetet, hazát. (IV. 3.)

Ezt fejezi ki Tóth Kálmán *Szilágyi Erzsébet* czimű ismeretes és népszerű szép költeményében, mikor a gyermek Mátyás harczba vágyik, de felsóhajt, mikor kitűnik, hogy nem bírja még el apja vérrózsákkal kirakott súlyos kardját:

Istenem, csak nagyobb volnék!

Vitéz is azt mondja Szentjóbi Szabó Lászlónál *(Mátyás király):* »Nyolcz éves korában keservesen sírva jött egyszer elómbe, hogy az édes atyja kardját a hüvelyéből ki nem tudta húzni.« Vörösmarty *Czillei és a Hunyadyak* czímű ötfelvonásos drámájában azt a hagyományt is feldolgozza, hogy Capistrano ihletett ajakkal megjósolja Hunyady János sírjánál Mátyás trónra-jutását:

Hunyadnak háza s a hon egy leszen.
Merész kezekkel nagy Hunyad-fiú
Kiküzdi a bitorlott koronát.
Kicsiny lesz e hon tündöklő nevének,
A fél világ fog róla zengeni. (II.)

Pálóczi Horváth Ádám *Hunniás*-a végén a haldokló Hunyady Jánossal megláttatja a jövőt. Megjelen álmában Nagy Lajos király; ő lebbenti fel a fátyolt s a hős bölcs tanácsokkal látja el fiát. Erdélyi János pedig *Mátyás, a szántó* czímű költeményében azt a mondát beszéli el, hogy Mátyás még iskolásfiú korában a háztól elszökött, suhancznak öltözött s beállt napszámba egy szántóvetőhöz,

a ki beteg szolgája béréből fizette ki. Mátyás (mert már akkor kitört belőle, mily nagy lesz ő egykor, visszaadta a pénzt a szolgának s megdorgálta a gazdát:

> Nem jó igazság ez, nem így kell
> Bánnod, ha szolgád is, beteggel.

Arany *V. László*-jában az esküszegő királyt rémek gyötrik. A viharban a két Hunyady lánczcsörgését hallja. Fél a gyermek-fogolytól, megkettózteti az őrt előtte. De így sincs nyugta. Magával vive a foglyot, menekül hű csehei közé, hol őt, a hűtelent megmérgezik. »De visszajő a rab!«

*Mátyás anyjá*ban az aggódó, szerető anya szólal meg, a ki nem hiábavaló sírással várakozik, de munkához lát.

S feldolgozza a hagyományt, hogy az epedő, türelmetlen anya kezéből a Hunyadyak mondás hollója kikapja a levelet, viszi Mátyásnak s hozza a választ.

Királylyá választják.

Székely István XVI. évszázbeli krónikájában ránk maradt az a versike, melyet Mátyás királylyá-választásakor a pesti gyerekek énekeltek az utczán.

Erdélyi János a *Választógyülés*-ben az öreg harczossal beszélteti el tábortűz mellett a király-választást. A Mátyás deák képében jelenlevő király távoztakor megajándékozza. Szigligeti pedig színdarabot ír Mátyás királylyá-választatásáról: *Mátyás király lesz.*

Politikai okokból a gyermek-leányt, Podjebrád Katalint eljegyezvén, csak 1463. májusában vehette nőül, mikor Katalin a kellő kort elérte. A költészet idősebbé tette a nőt; ezt a viszonyt is megaranyozza gyöngédségével. Tolnai Lajos *Hunyady Mátyás király*-ában a fogoly Mátyás és Katalin szerelmét rajzolja. Ezt tette Szentjóbi Szabó László is *Mátyás király* czimű háromfelvonásos nemzeti érzékeny játékában. (1792.)

Jósika *A csehek Magyarországban* czimű regényében tulajdonképpen Zokoli Mihály történetét beszéli el, de Mátyás az egész cselekvényen keresztül fontos szerephez jut. Igazságos, nemeslelkű, mindenről jól értesült. Leírja a költő Mátyásnak királylyá-választását. Fogságát, melyben a számító s a bekövetkezendő eseményeket sejtő Podjebrád jól bánik vele s leánya kezével kínálja meg. Rajzolja később, kivált Katalin halála után, szerelmét Bretisláv csillagász leánya, Izabella iránt, kitől János fia születik. Festi az ifjú király összezördülését önfejű és gyámkodó nagybátyjával és Szilágyi kiszabadulását hű szakácsa segedelmével. Beleszövi Holubár legyőzését is. P. Szathmáry Károly *Magyarhon fénykora* czimű regényében Mátyás korának köztörténetei mellett szintén a király szerelmét rajzolja Korvin János anyja iránt, a kit ő Krebil Máriának nevez, a boroszlói polgármester leányának. Korvin János anyjáról dalol Csengey Gusztáv is *Mátyás király kedvese* czimű költeményében. A boroszlói polgármester leánya, Vitéz János érsek rábeszélésére, megöli magát, hogy a királyt visszaadja hazájának és:

Szép menyecske a virágos sír ölén,
Vitéz János sötét börtön fenekén.
Magyar király karjai közt az árva,
Ölelgeti, fölneveli
A magyarok királya.

Jósika *A hat Uderszky-leány*-ában meg Korvin János és Frangepán Beatrix szerelmét és összekelését festi. De szépen festi Mátyás szeretetét, gondoskodását fia iránt, a királyné cselszövéseit s Mátyás halálát. *Mátyás fiá*-ban Szigligeti szintén azt írja le, a haldokló király mint gondoskodik fiáról, hogy a trónon utódjává tehesse. Kisfaludy Sándor pedig *Döbrönte* czímű regéjében Mátyás természetes *leányát,* a szép, kedves Flórát véteti el Himfyvel, Döbrönte urával.

Tárkányi Béla a nagy király hazaszeretetét tünteti ki *A honfiak haragjában.* Szilágyit szakácsa kiszabadítván a börtönből, Mátyás békülni akar nagybátyjával. De a találkozón már-már még jobban összezördülnek, mikor követek érkeznek, hogy a csehek győzelmet vettek a magyar csapaton s nyakukon a török is:

Szilágyi s Mátyás összenéz
S kezet fog önkéntelen.
»Enyém a cseh!« szólt a király.
»Törökvért szomjaz fegyverem!«
Felel Szilágyi s elrontanak,
Többé szivökben nincs harag.

Kisfaludy Károly *Szilágyi szabadulásá*ban a hű és törvénytisztelő alattvalót rajzolja. Szilágyit megszabadítaná szakácsa, minden elő van készítve; de nem fogadja el, nem tartja törvényesnek. Tárkányi Béla *Mátyás királyról* czímű költeményében Mátyás koronázását írja le.

Dalmady Győző *Nemzeti ének Mátyás koronázására* (1464), párjául a királyválasztó éneknek (Mátyást mostan választotta) mintegy királyhymnust ad az egykorú magyar nemzet szájába.

Ugyancsak Dalmady a lantosokat szólaltatja meg Mátyás menyegzőjén. *(Lantosok éneke.)*

Szabács viadalát az egykorú énekes nyomban dalba vette, mely, bár töredékben, reánk maradt. A királynak az ellenség iránt való kegyelmességét is rajzolja. A szabácsi diadalért dicsőíti a királyt Kállay István is *Szabács ostromlói*-ban.

Daliás erényeiről szól Kisfaludy Károly a *Budai harczjátékban,* mikor a fiatal király ismeretlenül, leeresztett sisakrostélylyal megvív lovagi játékon az óriás cseh Holubárral s diadalmasan legyőzi. Endrődi szintén ezt a jellemvonását emeli ki a *Lovagjáték*-ban.

Mátyás mondja egy II. Pius pápához írott levelében: »Emlékezetünkbe véssük a jó szolgálatokat, könnyen feledjük a szenvedett sérelmeket.« A történelem is bizonyítja kegyelmességét és gyakran nagy önuralmát. Ez oldalról tünteti fel

Tompa *A budai országgyűlés* czímű költői elbeszélésében, melyben elmondja, miként hajlítja vissza Kázmér pártütőit. Mire bejött Kázmér, »Ellenség s nem barát várt reá a Rákoson«. Ezt dolgozza fel Rudnyánszky is *Mátyás király ítélete* czímű költeményében. Ehhez hasonló Tompának egy más költeménye: *Mátyás királyról.* A király álarczosan jelen meg a székely lázadók közt. Előbb rájok riaszt, aztán kegyelmébe fogadja őket, küldvén a lengyelekre.

A lengyel úgyis magyarra felkelt,
Mentek rá rögtön, — nem várva reggelt!
Székely! ha szablyád megülte rozsda:
Kifényesűlhet majd vérbe mosdva!
De székely, harczolj! harczolj vitézül!
Mig vérpatak foly holtak szivébűl —
Előre mindig!

Ám Mátyás hő pártolója a tudományoknak is.

Szeretete a tudományok, a költészet iránt szól ki Rudnyánszky Gyula: *Költők Mátyás udvarában* czímű költeményéből.

Berzsenyi *Nagy Lajos és Hunyady Mátyás* czímű ódájában mondja, hogy mindkét nagy királyunk a tudomány és művészet kedvelője volt s hogy csakis ilyenek alatt lehet virágzó egy nemzet. Felkiált:

Mikor ragyogtak tornyaid, oh Buda,
Fenségesebben, mint mikor a dicső
Király s Apolló tisztelője,
Bölcs Hunyadynk kezein virágzál?

Szépen írja Tompa a *Király kútjá*-ban Mátyásról, hogy

Ha elfeledték is a paloták,
De a kunyhókban mindörökre él!

A hagyományok kifogyhatatlanok a nagy király szerelmi kalandjainak elbeszéléseiben is. A legismeretesebb, legkedveltebb s legbájosabb Vörösmarty *Szép-Ilonká*-ja: mikép szeret az ősz Peterdi bájos unokája a deli vadászba. S mikor megtudja, hogy a nyájas ösmeretlen a király, hogyan hervad sír felé a titkos bú miatt. Mosonyi Mihály operává dolgozta fel ezt a tárgyat, melynek szövegét Fekete Mihály írta, Orlai Petrics Soma pedig szépen illusztrálta.

Tompa a *Király kútjá*-ban az abauji pórleány bús regéjét mondja el, a ki megszerette a szép vadászt s hogy eltávozott, ott sírt, bánkódott a kútnál, hol először találkozott vele. Bele halt bánatába, ott temették el közel a kúthoz, melyet azóta Király-kútjának hívnak. Garay *Jánoshegy* czímű bánatos novellájában a gyermekifjú Mátyás szerelmét beszéli el népmonda alakjában a kibujdosott görög archimandrita szép lánya, Márta iránt. Szintén Garay *Király kaland*-jában beszéli, hogy igen szeretett a király a Csallóközben vadászni. Egy öreg hársfa

alatt szokott pihenni, hol barna leányka várta. De hogy a leány szeretője megsejtette a dolgot, levágta a fát.

Gaal József *Mátyás király Boroszlóban* czimű ötfelvonásos drámájában a király kegyelmességét s imponáló jellemét tünteti fel. Mátyás és Zsadán egyaránt udvarolnak Ágnesnek, Zvoinimir leányának. Zsadán, kit a leány szeret, előbb a király életére tör szerelemféltésében; de azután megtér s maga menti ki Mátyást az alattomosan szőtt veszedelemből, mire a király boldoggá teszi az ifjú párt. Ugyancsak Gaal, a *Peleskei nótárius* hírneves költője, *A király Ludason* czimű ötfelvonásos vígjátékban Mátyás Ludason találkozik még ismeretlen jegyesével, *Beatrix*-szal. Maga diákképen jelen meg s Lámor adja a királyt. De Beatrixnak is ugyanilyen gondolata támad és szerepet cserél szobalányával. S azután a diák és szobaleány, Mátyás és Beatrix, egymásba szeretnek. Helyettesítőikkel is ez történik, a miből általános busongás és zavar támad, összebonyolódik a helyzet, míg a csel kiderűlvén, minden kivánt megoldást nyer. Rákosi Jenő pedig *Színre szint* czimű vígjátékban azt festi, hogy a király a féltékeny főurat büntetésül miként gyötri meg. Úgy emlékszem, Szász Károly is írt hasonló tárgyú szinművet.

Számtalan tréfa kering Mátyás imponáló megjelenéséről, igazságosságáról. Vajda János *Mátyás tréfájá*-ban elbeszéli, a szultán ékesszavú követe mint dicsekszik, hogy nincs olyan ember a földön, a kit ő szavával rá ne bírna venni, a mire csak akarja. Mátyás olyan zavarba, félelembe hozza, hogy csak makog előtte, nem tudja elmondani ura üzenetét. A király szégyenszemre visszaküldi azzal, hogy majd ő meneszt egy embert a szultánhoz:

A ki hogyha rábeszélni nem tud éppen
Ugy, miként te, de tud szólni, hogy megértem.

Abból az adomából, melyet Gyulai Pál *A tudós*-ban dolgoz fel, kirí, hogy a király nem szereti a hizelgést, s a míg becsüli a tudóst, nem tűri a nyegle hiábavalóskodást. Egy véka borsóval jutalmazza a »tudós«-t, ki

Megáll egy ajtó mellett
És a kulcsnyíláson átdob
Száz meg száz borsó-szemet.

Ugyanezt dolgozta fel hosszabb költői elbeszéléssé Lantos Sebestyén diák (Szabó Endre) *Mátyás király meg az olasz; vagy a lepipált hiábavalóság* czimen. (Méhner-féle nóták és históriák, 107. sz.)

Jókaitól van *A czinkotai kántor*, az ismeretes adoma, hogy a czinkotai pap helyett hogyan megy a királyi udvarba a kántor s hogy felel meg a király három kérdésére. Ezt dolgozza fel Balogh István is *Mátyás deák*-jában. (Vigjáték.) Jókai *Mátyás király és a szegény varga* czimű költői elbeszélésében az ismeretes adomát tárgyalja: Róka fogta csuka, csuka fogta róka, varga fogta mindakettőt.

Szintén a király igazságosságát és a tréfa, humor iránt való érzékét mutatja. Ennek egyik mozzanata, hogy a szegény vargát csak úgy bocsátja az első ajtónálló a királyhoz, ha a remélt jutalom felét neki adja; a második ajtónállónak szintén ez a kívánsága. A varga azután száz botot kér a királytól, a mit híven meg is osztat a két ajtónállóval. A királynak tetszik a tréfa s gazdagon megajándékozza a szegény embert. Ezt tárgyalja Pósa Lajos *A furfangos csizmadiá*-ban. Jókaitól *Mátyás deák és Bente úr,* egy más adoma, elbeszéli, hogy a király, mint Mátyás diák, mint ismeri meg a tönkrement, hű, becsületes székely urat, a nyúzó királybírót s mint szolgáltat igazságot. P. Szathmáry Károly *Mátyás király és a gonosz kamarás* czimű novellájában azt a hagyományt dolgozza fel, hogy Mátyás az offenbányai aranytálakon templomba járó tolvaj kamarást hogyan szégyeníti meg s hogyan bünhődik a kamarás.

A bányarém czimű szinmű is az álruhás király igazságosságát dicsőíti.

A szegény nép iránt való szeretete nyilatkozik meg s hogy »a tréfát fölötte kedveli« Garay *Mátyás király Gömörben* czimű ismert költeményében.

Medgyes Lajos *Mátyás király Kolozsvárt* czimű költői elbeszélésében a király igazságszeretetéről azt a mondát dalolja el, mikor Mátyás a népet sanyargató főbiró kinzásait, paraszt-ruhába öltözve, nemcsak látja, hanem maga is ütlegek közt hordja a fát. Azután szigorúan bünteti a főbirót. Ezt az adomát dolgozza fel Andrád Elek is *Mátyás király és a kolozsvári bíró* czimű 4 felvonásos érzékeny játékában. (Először adták Pesten 1807. nov. 20-án.)

Kisfaludy Károly *Mátyás deák*-ban szintén adomát tárgyal. A király álruhában a nép közé vegyűl, megismerni óhajtván annak hangulatát s boldogítja Örzsét Balta Matyival, kit a fekete seregből haza bocsátani igér. Közben Tura biró Hunyady Jánost dicsőíti, kinek seregében szolgálva vesztette el Belgrádnál jobb karját. Ugyanezt a tárgyat dolgozza fel egy névtelen *János kulacsa vagy a hűség jutalma* czimű verses elbeszélésében. (Méhner-féle Nóták és Históriák.) Valamint hasonlít hozzá Kovács Pál *Álkirály* czimű vígjátéka.

Láng Ádám *Mátyás deák, vagy a lovászi deputáczió* czimű 3 felvonásos énekes vigjátékában (Kassa, 1824) Mátyásnak álruhában a nép közé vegyülését s igazságszolgáltatását rajzolja.

Kisfaludy Károly *A hűség próbája* czimű vígjátékában Mátyás gondolkodását, igazságosságát tünteti fel. Álruhában Mátyás egy királyi jószágra megy s kipróbálja a gaz sáfárt s a becsületes ménesmestert. E közben arról is meggyőződik, hogy a ménesmester fia (Endre) szereti a sáfár leányát (Mártát), kit apja a vele egy húron pendülő számvevőhöz akar adni. Mátyás felfedezvén magát, Endrét sáfárrá, apját nemes emberré teszi s a fiatal párt összeadja. Szini Péter *Mátyás király bosszujá*-ban (Méhner Mesemondó) azt meséli el, minő szigorral jár el a király, de hogyan jutalmaz azután. Itt is boldoggá teszi az ifjú párt. Pálóczi Horváth Ádám *A tétényi leány Mátyás királynál* czimű vígjátékában

szintén egymás karjába vezeti a szeretőket s a király jó szivével, igazságosságával tündöklik. Tóth Kálmán *Kinizsi*-jében Mátyás álruhában jelenik meg Kinizsiéknél s elhárítja Pál útjából az akadályokat, hogy katona lehessen, hol aztán hírre, fényre, dicsőségre emelkedik. Kisfaludy Sándor *A megbosszúlt hitszegő* czimű regéjében az igazságos király bosszút áll a csélcsap hitszegőn, a ki hűtlenségével sírba vitte a szép Jankát.

Kisfaludy Károly a *Barátság és nagylelkűség*-ben, melyet drámai költeménynek nevez, dramatizált lyrai képet nyujt. Mátyás király vadászaton egy kápolnára akad, hol egy remete egy koporsó felett kedves barátja halálának emlékünnepét üli, kit a király méltatlanul száműzött s az egykor hírben, fényben élt mély fájdalmak közt halt meg e titkos magányban. Mátyás megtudván, kit (Cesinge Jánost) rejt e koporsó, a bánat hangján fényes eltakarítást rendez és a remetét barátságába fogadja. A darab Mátyás jó szivét akarja feltüntetni s az alattvaló hűségét, kinek fájt a félreismertetés, de a ki azért nem zúgolódott királyára. Lisznyai Kálmán *Halálítélet és tudomány* czimű művében szintén Vitéz és Cesinge pártütését s a király kegyelmét tárgyalja. Így Tompa is *A jósfejtő* czimű költeményében.

Czuczor *A legszebb ének*-ben a királynak azt a jellemvonását emeli ki, hogy szereti az őszinte szót. Nem a dicsőítőt, a hizelgőt tünteti ki, hanem az ifjú dalnokot, ki az országnagyokat, királyt és nemzetet egyszerre dicsőíti. Mátyás maga is a nemzetet köszönti fel.

S agg Szécsi szól, a bíboros:
Áldás uram reád!
A nemzet ime néked is
E nap jutalmat ád.
Te mondál legszebb éneket,
S díjul nyerél hű szíveket.

Garay *Mátyás templomá*-ban már Toldit is a nagy király korába helyezi. Azt magyarázza meg, hogy mért van a földbe sülyedve a Mátyás temploma Budán. Mikor kész volt, csak a keresztet kellett volna hegyibe tenni; de senkinek sem sikerült; már nem is mertek vállalkozni. Megjelen az ősz Toldi. Felviszi, rátűzi, de mert egy kissé félre állt, buzogányával ütögeti. A hányat üt, mindenikre sülyed a templom, míg észre veszi az öreg s leszáll.

A király diadalai között különösen népszerű és emlegetett Bécs bevétele. *Mátyás dalünnepe* czimű töredék-stanzáiban Arany is a Bécsbe való diadalmas bevonulást kezdi rajzolni.

A király kora halála mély gyászba borította nemzetét.

Fenmaradt egy egykorú emlékdal Mátyás király halálára.

A gyász felujúlt a nemzet emlékezetében a nagy király halálának 400-ik évfordulóján (1890).

Rudnyánszky Gyula, ki a nagy királyról egész kis könyvet írt, igy szól:

Oh nemzetemnek legnagyobb királya,
Dicsőséged ragyogjon e napon!
Történeted' — ma emlékezve rája —
Mint bűvös ajk regéjét hallgatom.
Nekem nem az vagy most már, a ki voltál,
Nyomod megeste mythos harmata;
Neved nem áldozóé, de az oltár,
— Melyen, rajongók, áldozunk — maga.

S azzal végzi:

Magyarok Istene! hallgass imámra
Adj a magyarnak még egy ily királyt!

Lisznyai Kálmán *Hogy hívták Mátyás királyt?* czimű költeményében azt mondja el, hogy a nép miként hívja hittel a halott királyt, hogy tekintse meg ügyét-baját. Thaly Kálmán szintén arról énekel *Mátyás sírjá*-ban, hogy:

»— — majd egykor — mond a rege — még fölébred,
Nem búra, de meglátni a boldog népet.
Még fölébred s megszakad mély álmodása,
Hogy a magyar népet ismét nagynak lássa.«

Görcsönyi Ambrus már a XVI. évszázban (1577) Mátyás egész életét felölelő históriás éneket írt az felséges Mátyás királynak, az nagyságos Hunyady János fiának jeles viselt dolgairól stb. Négy részben Bécs elfoglalásáig viszi a történeteket. Majd Bogáti Fazekas Miklós folytatja. Bessenyei, később Szelestey László (kéziratban levő) eposzt írt. Rudnyánszky drámai trilogiát tervez róla. Emléke folyton folyvást élt. De szobrot nem emeltek neki. Czuczor *Mátyás szobrá*-ban szelid gúnynyal mondja:

Harczban erős, békében igaz biró vala Mátyás.
Művészet, tudomány hírli királyi nevét.
Évek századin át ragyogának tettei hozzánk
S a nép ajkain él róla sok úri kaland.
Mátyás annyi dicső emlékét hagyta nevének:
Mily kár, hogy szobor is nem juta róla reánk!

E sorok írójának szivébe is ez ütődött az évfordulón:

Néhai való jó Mátyás király,
Nemcsak országot, koronát birál,
Hű néped szive lángolt éretted.
Visszasir ma is, soh'se feledhet.
Négyszáz év oda eltünted óta!
Támada férfi, jeles azóta,
A te nyomodba senki se léphet.
Szivünk oltárán ragyog a képed.
Érczalakodat hjába keressük . . .
Más embereknek van ma keletjük.
Idővel . . . talán! várj egy kicsinyég . . .
Pártfogásod ma — hiába! nincs még.

De azután megmozdúlt a nemzet, meg éppen szülővárosa, Kolozsvár.

Nincs már panaszra ok. A nemzet nemcsak szivében őrzi nagy királya emlékét. Kegyeletének külsőleg is kifejezést ad. Gyönyörködik érczalakjában s lelkesedik érte. S a népszerű nagy király dicsősége nemcsak szájról-szájra jár örökre, hanem lelkesíteni fogja továbbra is a költőket és zeng róla az ének idótlen időkig.

A MAGYAR NYELV MÁTYÁS KORÁBAN.

IRTA: IMRE SÁNDOR.

A kor irodalmi termékeiből kell merítenünk, ha a nyelv akkori állapotát akarjuk bemutatni. Ez a forrás Mátyás korában még nem valami bő, ha minden megmaradt magyar szöveget odaértünk is, jóllehet az előző időknél többet nyújt. A magyar nyelv volt a közigazgatás, a tanácskozások nyelve, magyar énekekkel mulattatták a királyi udvart; de a mi a nyelv fejlődésére leginkább hatott volna, magyar irodalom nem volt. Fel is sóhajtanak 1788-ban a kassai Magyar Museum megindítói a »Bé-vezetés«-ben: »Ha Hunyady Máttyásnak olly nagyon, és valójában méltán, elhíresedett Udvara Magyarul beszéllvén, Vitéz János 's több akkorban virágzott nagy Férjfiak, munkáikat Magyarúl írták volna; ha Törvénynyink, köz-dolgaink, pereink, Oskolai könyveink ugyan-azon Magyar nyelven készűltek vólna: bóldog Isten! mire nem mehettünk vólna! mennyire nem különböznék állapotunk mostani sorsunktól!«

Mátyás uralkodásának évszámai nem jelölnek mesgyét a nyelv benső történetében; de kevés megelőző után e korból származnak legrégibb nyelvemlékeink, e kor embereinek a keze nyoma van némely következőn is. Ezek a nyelvemlékek nagyobbára fordítások, ezt a mivoltokat nem egyszer meg is sínyli a nyelv; sok olyan fogalmat kellett kifejezni, a mire nem volt megfelelő szavunk. Sokszor látszik az is, hogy csak másolat, a mi előttünk van. Némely különösség csak a fordítás nehéz voltának, másik a másoló tévedésének, a fordító és másoló nyelvjárása között levő különbségnek a következése. Nyelvünknek csaknem minden

porczikájára nézve idézhetnénk érdekes mondatokat, találhatnánk kisebb-nagyobb eltéréseket. A latinból forditott szövegre például ide igtatjuk az 1466-ból való *Müncheni kódex*-ből a Miatyánk legrégibb magyar szövegét; az eredeti fogalmazásra egy részt a nagy király egyik hadi tényéről; *Szabács viadaláról* 1476-ban írt énekből, s a megmaradt legrégibb magyar nyugtatványt, *Vér András* 1493-ból való *menedéklevelét* az írás és kiejtés feltüntetése végett betű szerint s e mellett úgy is, a mint akkor kiejthették.[1] A *Miatyánkot*

így irták:	így ejtették:
Mi afanc ki vag meńńècbèn Scenteltèssec tenèvèd	Mi atyánk, ki vagy mënnyekben, szentëltessék të neved.
Jǫyǫn te orzagod Legen te akaratod, mikent meńńen es azonkent fǫldǫn	Jöjön të országod. Légyën të akaratod, miként mennyen és azonként földön.
Mü mendennapi keńèrǫncet aggad münèkǫnc ma	Mi mëndënnapi kënyerönket adjad münekönk ma
Es boʟassad münèkonc mü vétètǫnkèt mikent es mü boʟatonk nèkǫnc vétèttecnec	És bocsássad münekönk mü vétetönket, miként ës mü bocsátonk nekönk vétëteknek.
Es ne vig münket késertètbè de żabadoch münket gonoztol Amen.	És në vigy münket késértetbe. De szabadócs münket gonosztól. Ámën.

A *Szabács viadaláról* szóló ének 20 utolsó sora (hasonmása e könyv 205. lapján):

Akarattyak zerent twn kegelmeth	Akaratjok szërént tőn këgyelmet
Es nag myltosagos engedelmmeth	És nagy míltóságos engëdelmet.
Ig meg adak zabacz erwssegeth	Igy megadák Sabácz erősségét,
Benne hagyak algywnak bwhsegeth	Benne hagyák álgyúnak bőségét,
Mely algywtak kyral twbbwhthete	Mëlly álgyúkat király többöjteté
Es nagyon Sabachoth erwsswhthete	És nagyon Sabáczot erőssöjteté,
Hagywan benne vytezeknek yawath	Hagyván benne vitézeknek javát,
Hogy ne lathna towabba az karath	Hogy në látná továbbá az kárát.
Ez mynd ezen zerent hat meg lewe	És mind ezen szërént hát mëglëve,
Twrwknek es mendennek kegelmmet tewe	Töröknek és mëndënnek këgyelmet tëwe.
Kyral vygan Budara eredwen	Király vígan Budára eredvén,
Twrwk Sereg kwrnywlw teryedven	Török sereg környőlö terjedvén,
Hat valanak nekyk nagy cswdaba	Hát valának nékik nagy csudába,
Hogy Budanak menden wchayaba	Hogy Budának mëndën ucczájába,
Jelennen kyralnak odwaraban	Jelënnen királynak odvarában
Lathatnak Twrwknepeth kazdagh rwhaban	Látnak török népet kazdag ruhában
Kyralnak ekessen odwarlany	Királynak ékëssen odvarlani,
Ment kel pyaczon varban allani	Mént kël piaczon várban állani.
Ezt meg hallak mynd Twrwkorsagba	Ezt mëghallák mind Törökországba',
Twrwk Chazar lwn nagy bossosagban	Török császár lőn nagy bosszóságban.

[1] *Zolnai* Gyula, Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig (Bpest, 1894). — E kor nyelvét részletesen fejtegeti *Imre* Sándor, A magyar nyelv és nyelvtud. röv. tört. I. (Bpest, 1891).

Vér András menedéklevele:

en ver andras adom en kezem yrassat hog ados volt volna en nekem erdv hegy balas zaz forintal, zyk vdvarnak [zalaga] zalagossag zerent es az zaz forintnak hvzat meg adta az hvz forintrvl en ver andras telyes menedeket adtam ez erdv hegy balasnak, adatot yenvben kys karaczon estin, 1, 4, 9, 3. ennek masya erdvhegy balasnak adtam.

Én Vér András adom én kezem írássát, hogy adós volt volna én nököm Erdőhëgyi Balázs száz forinttal, Szíkudvarnak [zálaga] zálagosság(a) szërént és az száz forintnak húszát mëgadta; az húsz forintrúl én Vér András tellyes mënedékët adtam ez Erdőhëgyi Balázsnak. Adatott Jenőben kiskarácsony estin, 1493. Ennek másját Erdőhëgyi Balázsnak adtam.

Az írás szembeötlően eltér a mienktől. A hangokat nem mindig a ma rájok fordított betű jelöli, sőt a Müncheni-k., a Bécsi- és az Apor-kódexhez hasonlóan egy ma nem használt betűvel ʟ jelöli a *cs* hangot. A helyesírás nemcsak a különböző nyelvemlékekben különböző, de sokszor egyben sem végig egyforma.

A kiejtésben nem ily nagy ezek és a mai között a különbség. Igaz, ama kor élő nyelvéről, beszédéről határozottan nem ítélhetünk; nem tudjuk, hogyan énekelték el Szabács megvívását, mint olvasta el Erdőhegyi Balázs a Vér András kezeírását; de ha a közöltük olvasás hű, akkor Mátyás király óta nincs a magyar beszédben valami nagy változás. Eltérés van ; a hangok közelebb voltak az ősi nyelvéhez, a kifejezéseket még nem rontotta meg a fordítások révén is terjedő idegen befolyás, — de a mai és a középkori nyelv között levő mindez eltérések alig nagyobbak annál, a mi némely vidékek nyelvjárása között ma is van. Ez a nyelvjárási különbség meglátszik emlékeink nyelvén is; nem volt irodalmi nyelv, tehát nem alkalmazták, nem változtatták az írók beszédöket az írásban sem.

Érdekes e korban az *u* a mai *o* helyén; húsz forint*rúl* szól az írás, *nu* a király *núgatta* vitézeit; *o* az *u* helyett: a budai *odvarban odvarlanak* a törökök, mire a császárjok nagy *bosszóságban fordóla.* Rendesen *mëndën* van *minden, mént mint, kémélletlen kiméletlen, késértet kisértet* helyett; a többes 1. sz. névmás *mü*. A szóvégi *-e ö* után *ö:* Török sereg *környőlö* terjedvén . . ., Ali bég *jöttö* lőn csak ön kára . . . ,*környűle* (mai *körűlötte), jötte* helyett. A névelő mássalhangzó előtt is *az;* a *-val* rag épen marad: *puskákval, nyilakval* harczolnak s Hamza Szabácsból *sietetësségvel* kiszökni *késződ.* A *-szer* sem illeszkedik még: *háromszër* tagadja meg Péter Jézust. A mássalhangzót gyakran kettőztették, a *g*-t *k* helyettesítette, mikor *ékessen, kazdag* ruhában állottak a törökök Buda piaczán s Vér András keze *írássát* adja, *melly* az adósnak *tellyes* menedék.

Az egyes 3. sz. birt. ragja feltűnő. A maitól sokszor eltér a *j* használata: ennek *másja mássa* helyett, de száz forintnak *húszá*ról kiskarácsony *estin* készűl a nyugtatvány. A -j mindkét helyen teljesen elmarad, olyan helyt is, a hol ma szükségesnek érezzük, pl. pokol tüzének telhetetlen *lánga* (Ehrenfeld-kódex). A többes 1. sz. -ünk ragjának is régiesebb *-önk* még az alakja.

Így Vásárhelyi András énekében:

Sirodalmas *nékönk* mi *életönk*
És mi nékönk mi sok *vétkezetönk*,
Rettenetös nékönk *vétkezetönk*,
Ha te nem léssz nékönk mi nagy *segedelmönk*.

A többes 3. személyben ma olyan elterjedt *-uk, -ük* rag eredetibbnek látszó *-ok, -ök* alakú: *önmagok, magokat, közzőlök;* a Katalin-legendában:

... azok, kik én értem tégëd kérnek
Szükségökben és *nyavalyáok*ban
Akárholott ez világban,
Öket, Uram, mëghallgassad.

Az idézett szövegekben gyakran áll a személyes névmás olyan helyen, a honnan ma elhagyjuk. Számnevek dolgában érdekes, hogy Vér András *száz forintnak húszá*ról ad irást; mai nyelven a *száz forintból húsz*ról beszélünk. A Miatyánk e szövegében egyetlen névelő sincs; ma e nélkűl nem mondanók, jóllehet feltétlen szükség nincsen reá. Ugyanott az is feltűnik, a mi nem kivétel nélkűl ugyan, de gyakori jelenség, hogy a ma igekötővel járó igék e nélkűl állanak: *szenteltessék,* ma: *szenteltessék meg, jőjön* te országod: *jőjjön el, legyen: legyen meg, adjad: add meg, bocsássad* ma az *a* kiejtésével: *bocsásd meg* s *bocsátonk:* megbocsátunk. A *szabadóch* nemcsak hogy ma igekötővel jár (szabadíts meg), de egyszersmind érdekes alakja az *-it* képzős igék felszólító módjának. Mátyás a bőven maradt török *álgyúkat* — a mi *ágyúnk* fegyvernek tökéletlenebb, de szónak teljesebb őse — *többöjteté és nagyon Sabáczot erőssöjteté.* Ez az *-öjt* a mai *-it* képző, rendesen *-úl* képzővel is élő igékhez járúl (szabadúl — szabadojt — szabadít). *Erőssit* ma is a magyar, de a *többöjtet* igének a képző régi alakját elhagyó *többíttet, többit* alakja is eltűnt vagy legalább is nagyon gyéren jelentkezik *szaporít* mellett. A *-ván, -vén* határozó igenév a *-va, -ve* alaknál sokkal gyakoribb s a hosszasabb beszédet kerűli el vele a nyelv:

Király vigan Budára *eredvén,*
Török sereg környölö *terjedvén,*
Hát valának nékik nagy csudába.

A névszóképzők közűl nevezetes az *-at -et* a mai *-ás -és* helyén: bocsássad mü nekönk mü *vétetönket* ... és në vigy münket *késértetbe.* Itt *vétetönket* = *vétésönket,* ma: *vétkeinket,* mert a *vétet* alak elavúlt, a *vétés* pedig az elkövetés kifejezésére szolgál (irás — irat); *késértet* is a *késértés, kisértés* régies, éppen a Müncheni-kódexre nézve jellemző alakja, a *megkisértés* felel meg neki teljesen. — Ma ritkábban, inkább valaminek a felszinére vonatkoztatva jelenik meg az *-n* helyrag, a *Miatyánk*ban: Légyën të akaratod, miként *mënnyën* és azonként

földön. Mai nyelvünk szerint ez itt a *-ben* rag helyett van s ha nem a latin *in caelo et in terra* a használata oka, akkor aligha nem a *földön* analogiája. E mondatban van más sajátság is: az *és* az *is* szerepében s a kiemelt szó előtt, a mint itt is: miként *ës mü* bocsátonk: miként *mi is* megbocsátunk. A mai *-képen*-t nem pótolja *azon-* után a *-ként,* itt pedig: *miként* mënnyën és *azonként* földön. E példa a- *ként* szűkebb térre szorúlását mutatja. A *qui es in caelis:* ki vagy *mënnyekben,* e fordításból öröködhetett meg nyelvünkben a *mennyek, egek* kifejezés.

A *Szabács viadaláról* való ének sok szavunk történetére szolgál adattal. Csak néhányat sorolunk itt fel: Kinizsi Szabács erős voltát *elméllé:* elmélkedett rajta; a király *bizony hírt* vára: bizonyos, határozott hírt; *külömb-külömb* álgyúkval lőttek: különfélékkel; *strumlottak,* ostromoltak; *énaponkéd* sírjon: éj-naponként, éjjel-nappal, az *éj* és *nap* szók összeolvadását, meg a mai *-nként* rag régi *-nkéd* alakját is mutatja; Várdai Simon kegyes *úrfiú* vala, ki pattantyú *miá* ott hala. *Imád* az *imádkozik* régi alakja. Elavúlt, de régi emlékeinkben gyakori: *jelënnen* = világosan, láthatóan. Az *ered* igével jelöljük ugyan ma is valaminek a megindulását, de itt: Király vígan Budára *eredvén,* mégis az *indúl* igét alkalmaznánk. Mátyás *këgyelmet és nagy míltóságos engedelmet tőn* a törökök akarata szerint, a mi azt mutatja, hogy akkor nem *kegyelmet adtak* vagy *megkegyelmeztek* mint ma, de az elkövetett dologért való *megbocsátás* helyett akkor is adtak a jövőre vonatkozó *engedelmet,* akárcsak ma. Átalakúlt Mátyás kora óta ez a kifejezés is: *valának nékik nagy csudába,* t. i. a budaiak nagyon csodálkoztak a törökökön, megbámúlták őket: *nagy csodálkozásban voltak.* Török császár *lőn nagy bosszóságban:* megbosszankodott. A *lőn — leve, tőn — teve* felváltva fordúl elő, ugyanazon szövegben is néha mindkettő; ma a *lőn* és *tőn* nagy ritkán előfordúl, *leve* még gyérebben, a *teve* éppen nem. Érdekes még a közölt részben: mind *ezen szerént* hát megleve: e szerint, ezen módon. A *szerint* szónak ez a jelentése ma is megvan.

Vér András *menedéket* adott Erdőhegyi Balázsnak. Itt ez nyugtatványt jelent, de a szöveg tanúsága szerint *tellyes menedéket* vagyis felmentést, mentést, *mentességet* akart adni a hitelező az adósnak. Így érthető a *menedék-levél* is, a mi itt adósság, másutt vád vagy büntetés alól való felszabadítást fejezett ki.

A közölt hasonmás bemutatja a Mátyás korából maradt emléken a kézvonásokat, az idézett szövegek feltűntetik a mai és akkori betűk, valamint a kiejtés között való különbséget. E sorok többi része meg némi fogalmat nyújt arról, hogy nyelvünk történetében milyen eltéréseket okozott az utóbbi 400 esztendő. Az említetteken kivűl teméntelen egyes esetet lehetne még felhoznunk; a különbségek főirányai azonban ezek.

A nyelv, mint élő szervezet, folytonosan fejlődik egyes részecskéiben épp úgy, mint ezek összeállítása módjában. Az idők folyamán tehát nemcsak egyes szavak, egyes kifejezések változtak, de ezek változása közben és ez által változott

a nyelvezet is.[1] A régi nyelvben sokszor találunk nehézkességet, homályosságot, a minek oka a mai korra nézve egyrészt a szavak jelentésében előállott eltérés, másfelől az a körűlmény, hogy a fordítóknak előttök nem egészen világos dolgokat kellett a csinos mondatfűzésre kissé merev nyelven kifejezni. A megértetésre való törekvés okozza aztán a bőbeszédűséget, a hosszasságot. A *-ság, -ságos* képzők nyújtják sokszor az ünnepélyes beszédre törekvő író szavait: *méltóságos engedelmet tőn* a király *méltó* helyett, az *édes* nem egyszer *édességes*. A világnézet gyermekies voltában rejlik a stilus együgyű érzelmessége, naivsága, a minek a biblia magyar szövegében tág tere nyílt.

Minden írott maradványon — legkevésbbé Szabács Viadalán — szembe ötlő a gondolatok kifejezésében való járatlanság s teljesen jogosnak látszik az a feltevés, hogy a ma nekünk alapul szolgáló nyelvemlékek »messze maradtak nyelvökre nézve a nép természetes, egyszerű, de tartalmas és szép nyelvétől s az előkelők beszédétől«. A köznyelvvel változik, fejlődik és romlik az irodalom nyelve is, vagyis az írott nyelvből következtethetünk a beszédre. Mátyás király korában azonban a beszédnek írásban való érvényesülése előtt akadályok voltak s így itt a következtetés nem csalhatatlan.

A CZINKOTAI KÁNTOR ÉS ROKONSÁGA.

IRTA: BINDER JENŐ.

Hunyady Mátyás a magyarnak kétségkívül legnépszerűbb királya. Más fejedelmek emléke is él a nép mondáiban s legendáiban, de míg pl. szent királyainak fenséges alakjait ugyanaz a vallásos áhítat, melylyel reájok feltekint, bizonyos tekintetben megközelíthetetlenekké teszi a nép érzületének, addig Mátyással szemben mi sem feszélyezi. Hisz képzeletében a nép fia ő is, ki velük együtt érzi át szenvedéseiket s örömeiket, királyi hatalmával védi igazaikat elnyomóik ellenében, gyönyörűségét leli becsületes szivök jámbor sugalmaiban s játszi elméjök pajzán kedvteléseiben egyaránt; szóval vérökből való vér, kit értenek, mert ő is érti őket, kit közvetetlen szeretetök melegével árasztanak el, mert jellemképe egy nagy uralkodó elvont körrajza helyett a rokonszenves emberi vonások szingazdag vegyülékéből alakúl ki képzeletükben. E gyermeteg ragaszkodást és bizalmat mi sem jellemzi inkább, mint hogy akárhányszor a bizalmaskodásba csap át s nem

[1] L. Imre S. i. m. 260—323.

tartózkodik attól sem, hogy a királyt oly helyzetekben tüntesse fel, melyekben az ő rovására nevetünk egyet. Gondoljunk csak pl. arra a jelenetre, mikor a szekeres tót álruhájában Bécset kémlelő király hátára e szavakkal vág a kapu őre: »Te szotyák! Akkora orrod van, mint Mátyás királynak!« A legtöbb igazán népszerű fejedelem alakjával így pajtáskodik a nép képzelete; így a németeknél az öreg Fritzczel, a francziáknál IV. Henrikkel, kinek véletlenül még hosszú orra is épp oly tréfálkodás tárgya, mint Mátyás királyé. (Nerac táján neve még ma is »le roi Grand Nez«.)

A Mátyás királyról szóló történetkék nagyrésze korán forgalomba kerűlt. Nem gondolok Galeotti gyűjteményére. A tudós olasz ékes latinsággal megírt könyvéből, mely számos, sokszor igazán csinos történetkét beszél Mátyás királyról, egyetlen egy anekdota sem ment át a nép ajakára. Már az a »trufa«, mely *Székely István* krónikájában (1558) olvasható Mátyás királyról, népies eredetű s ilyenek a *Heltai Gáspár* krónikájában (1575) följegyzett történetkék is, melyekhez hasonló már ez időben több foroghatott a nép ajakán s köztük bizonyára több a ma élők közül is. Székely legalább az előbb emlitett trufának elbeszélése után oda veti, hogy »eféle trufái sokak vadnak a Mátyás királynak, kikről én most többet nem irok«. A mi e mesék eredetét illeti, lehetnek közöttük esetleg olyanok, melyek a nagy király életéből vett episodon alapúlnak, akadhat egy-egy olyan is, mely már eredetileg magyar népies termék (ilyen lehet pl. a csóri csukáról szóló; legalább ezt gyaníttatja a benne előforduló alliteratiós mondás: »Csóri csuka, nincsen mája; palotai pálcza, nincsen száma«); de legnagyobb része a történetkéknek mégis idegen eredetű. A nép, mint legtöbb meséjét, úgy igen sokat e »trufák« közül is abból a hullámzó meseáradatból merit, mely egyes esetekben talán más kiinduló pontokról, de legtöbbször az árja népek őshazájában eredve, a századok hosszú folyamán át egész Európán végig hömpölygött. A mint e mesetömegben oly történetkére akadt a nép, mely élczes formában tréfakedvelő, a gyengék iránt jóindulatú, igazságos fejedelemről szólott, az illető uralkodó nevét egyszerűen Mátyáséval cserélte fel, idővel talán holmi jelentéktelenebb változtatásokat is eszközölt a kölcsönvett mesén, így alkotva meg magának az ő külön történelmét a nagy királyról.

Egy csomó ilyen Mátyásról szóló külföldi eredetű népies történet vándorlásáról 1893-ban jelent meg egy dolgozatom a brassói állami főreáliskola értesítőjében. Ott e történetkék egyik legismertebbje, »A czinkotai kántor«-ról szóló mese vándorlásának megvilágítására nem volt terem; hadd kisértsem meg tehát a jelen alkalommal e mese typikus vándorutjának bemutatását a rendelkezésemre álló, bizonyára még mindig igen hézagos anyagból.

* * *

»A czinkotai kántor« történetében annak a rendkívül elterjedt mesekörnek egyik tagjával találkozunk, melyben valakinek (rendesen 3, néha több, máskor kevesebb) fogós kérdést adnak fel s ezeket helyette, az ő nevében, egy harmadik személy fejti meg. — Eredetét keresve, a legtöbb európai népmese őshazájába, keletre jutunk el. Mesénk legrégibb kimutatható forrásának tartom ugyanis a zsidó Achikar-történetet (a Kr. e. I—II. századból), melyből az úgynevezett Maximus Planudes Aesopus-életrajzának második része s az arabs-syr *Haikâr*-történetek származtak (Ezer egy éj) s a mely monda Indiába is eljutva, itt kialakúlt egyik változata a »Çukasaptati« (Egy papagáj 70 elbeszélése) cz., jelen alakjában már a Kr. u. VI. sz. körül ismeretes, meséskönyv 48—49. éjszakájának elbeszélése. — Lássuk e történetet, mely lényeges mozzanataiban leginkább megegyezik a mi mesénkkel s társaival: Pâtaliputrában volt egy Nanda nevű hatalmas király. Első miniszterének, Çakatâlának, nagy esze és igazságos kormánya a föld minden királyát hatalma alá hajtotta. A király azonban zsarnokoskodott s midőn Çakatâla e miatt szemrehányásokkal illette, mély, sötét börtönbe záratta. Sok ideig maradt itt s az a hír terjedt el róla, hogy meghalt. Kerâla (a mai Malabar) királya, bizonyosságot szeretett volna a felől szerezni, valjon a bölcs első miniszter csakugyan meghalt-e? Ezért két egyforma kanczát küldött Nandához, azt kérdeztetve tőle, melyik az anya s melyik a csikaja? Állatorvosok, lócsiszárok hiába törik a fejüket. Ekkor Nanda Çakatâlára gondol s megkérdezi a porkolábtól, él-e még? Majd kivezetik fogságából a király elé s ez feladja neki az említett kérdést. Çakatâla megparancsolja, hogy vegyék le a kanczákról a nyerget és kantárt s bocsássák őket szabadon. A mint ez megtörtént, a csikó anyjának emlőjéhez szaladt, ez pedig nyalogatta őt. A kérdés e szerint meg lévén oldva, a király Çakatâlát a legmagasabb méltóságra emelte s gazdagon megajándékozta. Nemsokára ezután a bengali király egy botot küldött Nandának, azt kérdezve tőle, a botnak két vége közül melyik a gyökere s melyik a csúcsa? Egy bölcs sem tudta a kérdést megoldani s ekkor a király Çakatâlához fordúlt. A miniszter a botot a vízbe dobta s az a vége, mely a gyökér volt, mint vastagabb s nehezebb, kissé alámerűlt. A bengali követek a kérdés ilyetén megoldásával meg lévén elégedve, visszatértek s mindent elbeszéltek uroknak. A királyok azonban, mikor ezt meghallották, Nanda alattvalói s hűbéresei maradtak.

Messze vinne bennünket, ha ennek a régi mesének változatait nyomról-nyomra akarnók kisérni, csak éppen arra szándékszunk rámutatni, hogy a keletről talán — mint Benfey véli[1] — török, vagy román, esetleg szláv közvetítés útján, népünkhöz is eljutott. Erdélyi János »Népdalok és mondák« cz. gyüjteményének III. kötetében található »A titkolózó kis fiú s az ő kardja« czím alatt, egyéb — mesénktől idegen — elemekkel bővűlve. E változatban a hős arczul ütvén a

[1] L. »Die Kluge Dirne« cz. czikksorozatát az »Ausland« 1859-ki évfolyamában.

magyar király leányát, ki álmának titkát akarta kicsalni tőle, fogságba kerül. Majd a török császár levelet ír a magyarok királyának; a levélhordozó követ hozott még magával három nádvesszőt; a levélben azt írta a török császár, hogy ha meg nem tudja azt mondani, hogy a három nádvessző között melyik az, a melyik a gyökérhez legközelebb termett, melyik volt a nádnak közepe, melyik a legvége, háborút fog vinni a magyar királyra. A király leánya, látva atyja ijedelmét, a toronyhoz siet, melyben kedvesét fogva tartották s tőle kér tanácsot. »Menj haza szívem, szép szerelmem!« mondja az ifjú, »feküdjél le s alugyál el s ha felébredsz, mondd meg a király atyádnak, hogy te azt álmodtad, hogy ha a nádvesszőket lágy meleg vízbe teszi, megtudja, hogy melyik részén állott a náddarab a nádszálnak; mert a melyik a víznek fenekére száll, a nádgyökérhez legközelebb volt; a melyik sem fenekére nem száll, sem a víz szinén nincs, az a nád közepe; a melyik pedig a víz szinén marad, az a nád vége.« E megoldás helyesnek bizonyúl s a török császár nem küld háborút a magyar királyra. Egy esztendő múlva ismét írt a törökök császára a magyar királynak egy levelet és küldött hozzá három csikót; a levélben az volt írva, hogy ha meg nem tudja azt mondani: hogy a három csikó közül melyiket ellették reggel, melyiket délben, melyiket este, hadat fog küldeni Magyarországra. A királyleány kedvese tanácsára ismét lefekszik, majd tettetett álmában felsikolt s atyja kérdezősködésére azt mondja, hogy álmában az a legény, ki őt pofon vágta, kiszabadúlt valahogy a kőfal közül és megmondta, hogy a csikók közül melyik jött világra reggel, délben, este. A szép legényt erre a király elébe viszik s ott a feltett kérdést következőkép oldja meg: Tétessen a király egy teknőbe zabot, másikba eleven, harmadikba holt szenet; a csikó, mely a zabos teknőhöz fog futni, reggel, mely az eleven szénhez megy, délben, mely a holt szenes teknőhöz siet, estve született. — Egyéb viszontagságok kiállása után a hős és a királyleány egymáséi lesznek.[1]

A második kérdés ügyetlen megoldása nyilván arra mutat, hogy változatunk nagyon kései, romlott; rokonsága mindazonáltal szembeötlő a Çukasaptati fönnebbi meséjével.

Bár Benfey a Keletről származott történetek tárgyalásánál »a czinkotai kántor« mesekörére ügyet nem vet; részemről nagyon valószinűnek tartom, hogy az »okos leány« változatain kívül ama mesék is közvetett utódai az említett keleti történeteknek. Közvetítő irodalmi formák ugyan nem állanak rendelkezésünkre, de a nép ajkán itt-ott él még egy-egy mese, mely föltevésünket igazolni látszik. Nézzük pl. Wolf J. W. »Hessische Sagen« cz. gyüjteményének 262. 1. darabját: A török császár egyszer azt izente Lipót császárnak, hogy ha három találós kérdést meg nem old, törökjeivel birodalmára tör. A kérdések a követ-

[1] Mesénknek egy másik magyar változatát találjuk Lázár István »Alsó Fehérvármegye magyar népe« cz. műve 143. s k. ll.

kezők voltak: 1. Hol a világ vége? 2. Mily messze van a mennyország? 3. Mit gondol a jó Isten? A császár ez izenet hallatára megijed s összehivatja tanácsosait; de ezek nem boldogúlnak a kérdésekkel, míg végre udvari bolondja vállalkozik reá, hogy császári ornatusban Konstantinápolyba megy s ott megfejti a rejtvényeket. Megfejtései a következők: 1. Ahol lovam áll. 2. Egy napi járó föld s még korcsma sincs útközben. 3. Azt gondolja, hogy én bolond vagyok s az vagy te is.

E mese eleje a haddal fenyegetőző török császárral határozottan a Çukasaptati történetére és társaira utal, míg további mozzanataiban »a czinkotai kántor« körének ismeretes kérdéseivel s feleleteivel találkozunk. Hogy a fejlődés mily nyomokon haladott, míg a szorongatott fejedelemből az európai változatokban legtöbbször apát, a kérdéseket megoldó kegyvesztett miniszterből valamely alacsony sorsú egyén (kántor, molnár, pásztor, szakács, kertész stb.) lett s a rejtvények is bizonyos hagyományos megállapodottságra jutottak, azt, mint említém, pontosan kimutatni nem lehet; de a középkor exempla-irodalma, melynek a keletről Európába származó mesék elterjesztése körül oly nagy szerep jutott, történetünknek is mutatja pár oly alakját, melyek a későbbi fejlődésnek kiinduló pontul szolgálhattak. Így *Étienne de Bourbon,* XIII. századbeli dominikánus *Tractatus de diversis materiis praedicabilibus* cz. exemplás könyvének következő története: (Pars I. Tit. II.) Egy király, kinek országában egy bölcs élt, nem tudván egyéb módját ejteni, hogyan csikarjon ki pénzt tőle, három kérdést adott fel neki, melyeket ha meg nem fejt, jó csomó pénzzel kell a királynak adóznia. Első volt a kérdések közül: hol van a föld közepe? Második: Hány veder víz van a tengerben? Harmadik: Mekkora az Úr irgalma? Mikor a kijelölt napon börtönéből, hova váltságáig záratott, a király elé vitték, egy *Auxilium miserorum*-nak nevezett philosophus tanácsára botját a földbe szúrta, így szólván: »Itt a föld közepe; mérjed meg, ha tudod. Ha azt akarod megtudni, hány veder víz van a tengerben, tartsd vissza addig, míg a mérést végzem, a folyókat s egyéb vizeket, melyek belé szakadnak. A harmadik kérdésre meg csak úgy felelhetek meg, ha előbb átengeded köntösödet s királyi székedet. Mikor azután királyi diszben a trónon ült, így szólt: Halljátok és lássátok Isten irgalmának nagyságát. Én, ki kevéssel ezelőtt még szolga voltam, most hirtelen királylyá lettem, szegényből gazdaggá, fogolyból szabaddá, alacsony sorsból felmagasztaltattam. Az Úr kegyelmének nincs határa.

E történetkében, melyet Martinus Polonus és Vincentius Bellovacensis is kiírtak E. de Bourbon művéből, a keleti származás bélyege nem mosódott még el egészen. A király a gazdag ember vagyonára áhítozik s ez utóbbinak bebörtönöztetése is a Çukasaptati meséjének egyik zavarossá vált motivuma. A mi a föladott kérdéseket illeti, ezeknek már »a czinkotai kántor« mesekörében akadunk számos mására.

Az első kettő[1] e mesekör leggyakrabban ismételt feladatai közé tartozik s a harmadiknak átalakitott mása Sacchetti-nél, továbbá néhány XV—XVI. sz.-beli német irodalmi változatban s mai német népmesékben található meg. Pauli J. »Schimpf u. Ernst« cz. gyüjteményében pl. így hangzik e kérdés: »Mennyire esik a szerencse a szerencsétlenségtől?« s a felelet reá: »Egy éjszakányira; mert tegnap még pásztor voltam s ma már apát vagyok.«

Étienne de Bourbon történetével keretére nézve megegyezést mutat, de a föladott rejtvényben eltér tőle a XIV. sz. közepén élt Johannes Junior (Gobii), szintén franczia származású dominikánus *Scala celi* cz. munkájában található varians (158 l.), mely szerint egy király alattvalóinak pénzcsikarás czéljából azt a kérdést adja fel, hogy mennyit is ér ő? Mire azután egyikük »a czinkotai kántor« történetéből ismeretes — szintén gyakorta előforduló — válaszszal felel. (Huszonkilencz ezüst pénzt, mert Krisztus urunkat 30 pénzen adták el.)

Étienne de Bourbon »Tractatus«-ával körülbelül egyidejüleg már egy profán műben is reá bukkanunk történetkénk változatára. Ez a munka Stricker »Amîs pap« cz. facetiás könyve. Itt *először pap* az a személy, kihez a találós kérdéseket intézik s kényes helyzete ugyanabból a körülményből származik, mint a legtöbb ide tartozó népmesében; t. i. hogy nagy lábon, bőségben él s ezzel szemet szúr felebbvalójának. Csakhogy amig Stricker felfogása szerint Amîs csak jogával él, midőn így cselekszik, későbbi variansokban e mozzanat gyakran gúnyos árnyalatot nyer a katholikus papság ellenfelei kezében a klérus fényűzésének s tudatlanságának feltüntetésére. — A püspök külömben öt kérdést intéz Amîs paphoz; és ezek megoldásaikkal együtt a következők: 1. Mennyi víz van a tengerben? Megoldása a fönnebbi. 2. Hány nap mult el Ádám óta? Felelet: Hét s mindig elülről kezdődnek, ha véget értek. 3. Hol a föld közepe? Megoldása, mint fönnebb. 4. Mily messze van az ég a földtől? Felelet: Oly messze, hogy a földről föl lehet kiáltani. Menj hát fel, én majd kiáltok s ha nem hallod, ám vedd el tőlem egyházamat. 5. Milyen széles az ég? F.: Ezer öl és ezer rőf; mert ha leszeded róla a napot, holdat és csillagokat s azután összeszoritod, bizonyára nem lesz szélesebb.[2]

E válaszokat maga a pap adja, e vonásban erősen eltérve az őstypustól.

[1] A második, megoldásával együtt görög eredetű. L. Plutarchos, Septem sapientum convivium 8. és a Planudesnek tulajdonitott Aesopus-életrajzban. Átment a Syntipas keleti változatainak a santalfa-kereskedőről s három tolvajról szóló meséjébe is. (R. Basset, Loqmân Berbère LXI. l.)

[2] Teljesen az »Amîs pap« kérdéseit és feleleteit találjuk »Ulenspiegel« tréfái között (XXVIII.), hol az egész történet a prágai egyetem tanáraival folytatott disputa alakjába van öntve. — Hasonló tudós disputák: a török *Nasr Eddin*-é három keresztény szerzetessel, a román *Cacavelá*-é egy török hodsával (L. Gaster M. Literatura Popularа Română. 167. l.) s *Lazarillo de Tormes*-é (a regény második részében) a salamancai doktorokkal.

Az időszerint Strickerhez legközelebb eső változatban, *Sacchetti* IV. novellájában (1335.) már ismét a keleti formák miniszterének megfelelő alárendelt személy oldja meg az apát helyett a fogós kérdéseket. E novellában találkozunk először a szorongatott papot kisegítő személynek ura helyett, annak ruhájában való megjelenésével is, mi általánosan elterjedt momentumává válik mesekörünknek s alkalmat ad egy új találós kérdésnek (Mit gondolok én?) a czinkotai kántorból ismeretes ügyes megoldására. Ez a kérdés azonban Sacchettinél még hiányzik. A történet nála röviden a következő: Messer Barnabò, Milano ura, kegyetlen, de nem igazságtalan ember. Egyszer egy gazdag apátot, ki a nagyúr két vadászkutyáját oly rosszúl tartotta, hogy rühesekké váltak, négy forint pénzbüntetésre itélt, mely alól csak oly feltétel alatt mentette fel, ha őt négy kérdésre nézve felvilágositja. 1. Mily messze van innét az ég? 2. Mennyi víz van a tengerben? 3. Mi történik a pokolban? 4. Mennyit ér ő? — Az apát megijed s időt kér a gondolkodásra. A nagyúr egy napot ad neki s az apát szomorúan tér haza, prüszkölve, mint a ló, ha megbokrosodik. Az apátságba visszaérve, egyik molnárával találkozik s midőn ez kérdezi levertsége okát, elmond neki mindent. Erre a molnár vállalkozik, hogy magára öltve az apát ruháit és szakállát leborotváltatva, helyette ő fog a nagyúr előtt megjelenni s ő fogja a kérdéseket megoldani. Válaszai: 1. Az égnek távolsága innét 36.854,072 és fél mérföld meg 22 lépés. Méresd meg. 2. A tengerben 25,982 millió akó, hét átalag, tizenkét itcze és két meszely víz van. Ha máskép volna, négyeltess fel. 3. A pokolban épp úgy csapkodják le a fejeket, négyelnek, akasztanak, mint te itt a földön. Olyantól tudom, a ki ott volt s a firenzei Dante is ettől hallotta, a mit a pokolról írt. Hanem most már meghalt az illető; ha nekem nem hinnél, küldj hozzá kérdezősködni. 4. A szokásos megfejtés. Erre Barnabò szeme közé néz a molnárnak s erősen meg lévén győződve, hogy nem az apáttal, hanem sokkal okosabb emberrel van dolga, vallomásra bírja őt. Megtudván az igazat, felkiált: »Jó! Minthogy apáttá tett s te többet érsz nála, Istenemre mondom, megerősítlek állásodban. Ezentúl te lész apát s ő a molnár.« — Novellája végén Sacchetti a történetnek egy másik változatát is nyújtja. Ebben Barnabò helyett a pápa, molnár helyett kertész szerepel s a kérdések megoldásai is kissé átalakúlnak; a pokolra vonatkozót pedig a következő váltja fel: Mi életed legnevezetesebb eseménye? Válasz: Az, hogy kertészből apáttá lettem. (L. fönnebb É. de Bourbonnál.)

A Sacchettinél felmerűlt átöltözés motivuma ezentúl állandó lesz mesénk körében; de érdekes megfigyelni, hogy egyelőre még mindig a hozzá később oly ügyes fordulattal füződő kérdés (Mit érek én?) híján. Ezt a formát mutatja egy XV. századbeli, valószínűleg Folztól származó német Fastnachtspiel is (ein Spiel von einem Keiser und ein Apt), melyet Keller adott ki 1850-ben Tübingában. A császár tanácsosai nem szeretik az apátot, kinek szavára igen is hallgat. Zavargás támadván az országban, a császár tanácsosait kérdi, mi tévő legyen?

(keleti reminiscencia!) Ezek az apáthoz utasítják. A császár ekkor, hogy eszét próbára tegye, három kérdést ád fel az apátnak: 1. Mennyi víz van a tengerben? 2. Kihez áll legközelebb a szerencse? 3. Mit ér a császár? A feladatokat ura helyett itt is a molnár fejti meg és pedig az elsőt sokkal ügyesebben olasz kollégájánál. Megoldása ugyanis az, hogy a tengerben három veder víz van; s mikor a császár ellenvetést tesz, visszafeleli: Bizony, ha elég nagy az a merítő veder, nem marad egy csepp sem a tengerben. — E Fastnachtspiellel rokon forma még a Pauli J. német barát »Schimpf u. Ernst« (1522) cz. gyüjteményének 55. darabja is; de vele körülbelül egy időben találom már Folengo Teofil (1491—1544) »Orlandino« cz. burleszk költeményének VIII. énekében mesénk oly változatát, melyben az utolsó rejtvény s megoldása (Mit gondolok én?) »a czinkotai kántor« mesekörének — az átöltözés mozzanatával kapcsolatos — leggyakrabban ismételt kérdése. A feladatokat (1. Az ég távolsága.[1] 2. A kelet és nyugat távolsága egymástól. 3. A tenger vizének mennyisége. 4. Mit gondolok én?) itt Rajnero adja a sutrii apátnak, ki helyett azokat szakácsa oldja meg.

A XVI. sz. többi irodalmi változatában ezután többnyire az így kialakúlt typussal találkozunk. Így Nicolas de Troyes *Grand Parangon*-jában, (1535) XXXVI. sz., a spanyol Timoneda *Patrañuelo*-ja (1576) XIV. sz., a portugál Trancoso *Contos e Historias* cz. műve I., 17. sz. és II. J. v. Braunschweig *Comoedia von einem Edelmann stb.* (1594) cz. darabjában. — Mindezekben megvan a »Mit gondolok én?« kérdés és ezzel a typikussá vált kérdéssel terjedt el történetkénk leginkább a különféle népek ajkán is számosnál-számosabb változatban.

E népies variansok közt hosszasabban elkalandozni nincs szándékomban. Csak a költői értékénél fogva legkiválóbbat említem fel közülük, a Percy-féle gyüjtemény »János király és a canterburi apát« cz. balladáját,[2] mely Bürger »Der Kaiser und der Abt«-jának szolgált forrásául. Némelyek ez ó-angol balladát tartották mesekörünk archetypusának; mily joggal, a fönnebbiekből megitélhetjük.

Áttérve ezek után »a czinkotai kántor« történetére, a bevezetésben mondottak után nem fogunk abban semmi különöset találni, hogy népünk ezt a »trufát« is Mátyás király személyével hozta kapcsolatba; az első magyar mesemondó, a ki erre gondolt, csak azzal a jogával élt, melylyel angol társa, ki János király nevéhez fűzte ezt a történetkét, vagy mint a pomerániai német, ki azt az öreg Fritz nyakába varrta. Első tekintetre még két sajátos vonást vélünk mesénkben találhatni. Egyik a király ama kérdése, hol kel a nap? a másik jó kántorunk megjutalmazása a czinkotai itcze méretének kibővítésével. De jobban

[1] E rejtvény itt olvasható megfejtése (Egy ugrásnyira. Az ördög is egy ugrást tett, mikor az Úr az égből letaszította) más összefüggésben a *Legenda aurea* két történetében is előfordúl. (L. Grässe kiadása 20. és 545. l.)

[2] Magyarra Baráth F. fordította le az »Egyetemes Philologiai Közlöny« 1889. évfolyamában.

széttekintve, meggyőződhetünk róla, hogy ezek a mozzanatok sem állanak teljesen elszigetelten. Az említett kérdés ugyanis meg van a zsidó rabbinikus irodalom egy termékében, a Maasä-könyvben (126 f.); a reá adott feleletnél azonban (A nap keleten kél s nyugaton nyugszik) kétségkívül elmésebb a mi kántorunk szájába adott válasz: »Fölségednek Budán, nekem Czinkotán.« A jutalmazás momentumához pedig Trueba A. *Cuentos populares* cz. spanyol népmese gyüjteményének *Gramatica Parda* cz. darabjában találunk rokon vonást, hol ugyanis a király a kérdéseit megfejtő kecskepásztort jutalmul sevillai *archipámpano*-nak teszi meg, a mi magyarul szóról-szóra »főszóllókacsot« jelent s alkalmasint az ivás mesterségének gyakorlatával van valamelyes kapcsolatban.

Végül meg kell említenem »a czinkotai kántor« meséjének három hazai változatát. Az egyik irodalmi varians és Andrád Sámuel *Anekdotáinak* Bécsben 1789-ben megjelent első részében található »A molnár meg-felel a' négy kérdésre« czímmel. E változat a *Nouveaux contes à rire* (1702) cz. franczia anekdotás könyv »Le meunier astrologue« cz. történetének egyszerű fordítása s nincs Mátyás király személyével kapcsolatban; a második egy 1792-ki kalendárium függelékében található hazai tót varians, mely már Mátyás királyról szól. (Wlislocki H. közölte a »Zeitschrift f. vergl. Litteraturgesch.« 1890-ki évfolyamában.) E történet, mint több társa, a katholikus papság ellen irányúl s hőse egy protestáns juhász, ki bátyja, a katholikus molnár helyett felel meg Mátyás király kérdéseire. Ezek közül érdekes az elsőnek (Mily messze van az ég?) ügyes megfejtése: »Csak egy napi járóföld,« feleli a pásztor, »mert Krisztus urunk a keresztfán jobbról mellette függő latorhoz így szólott: »Még ma velem leszel a paradicsomban.« »Ép így oldja meg e kérdést az i. h. ugyancsak Wlislocki-közölte bukovinai örmény változat, továbbá Krauss Fr. *Sagen u. Märchen der Südslaven* cz. gyüjteményében, 2., 112; Bartsch, *Sagen, Märchen u. Gebräuche aus Mecklenburg* I. 496. s végül egy naszódvidéki román varians, melyet Dörfler F. asszony tett közzé a »Zeitschr. für vergl. Lit. gesch.« 1888. évfolyamának 222. lapján.

* * *

Ezzel megválhatunk gazdagon kialakúlt mesecsoportunktól, melynek egy másik ágát, t. i. »a tétényi leány« igen dús mesekörét ezúttal csak éppen hogy említem. A tárgyalt csoportban bemutattuk egy typusát annak az ősidők homályában elvesző meseanyagnak, melyet a nép képzelete mindig újra meg újra felfrissít s ha egy kedvelt alakjának imponáló jellemvonásait, eszét, igazságérzetét, jó szivét akarja megörökíteni, a történeti valóságnak is elébe helyez. Az igazi Mátyás király kétségkívül sok tekintetben elütő alak volt attól, melyet a nevéhez fűződő népies történetkék feltüntetnek; de mint a nép gyermeteg gondolkodásának hű tükrei, az ő saját történelmi módszerének példái, mindenesetre számot tarthatnak ezek is érdeklődésünkre s a Szent István súlyos koronáját viselő nagy

politikus, vagy a humanisták koszorújával övezett tudós Caesar mellett szivesen emlékszünk arra a pajzánkodó fejedelemre is, kinek fürtös fejét a népköltés vad virágaiból font füzér ékesíti.

* * *

»A czinkotai kántor« mesekörének kérdései.

Mit gondolok én? A leggyakrabban feladott, szinte minden idetartozó népmesében előforduló kérdés. *Mit érek én?* Sacchetti, IV. Scala celi 158b.; Keller, ein Spil etc.; Schimpf u. Ernst 55.; Grand Parangon XXXVI.; Scherz mit der Warheyt 61. l.; Timoneda, Patrañuelo, 14.; J. von Braunschweig, Comoedia von einem Edelmann; Memel, Lustige Gesellschaft 658. B. Schupp, Schriften, 1, 91. Kurzweiliger Zeitvertreiber 70. l.; D'Ouville, Les contes aux heures perdues. 2, 255; N. Contes à rire. p. 238; Percy Collection 2, 305—311; Bürger, Kaiser u. Abt; Zezza, Settimana Villereccia. IV. — Moncaut, Contes pop. de la Gascogne. 50. l.; Bladé, Contes pop. de la Gascogne III. 297; Luzel, Contes pop. de la Basse-Bretagne. III, 370; Pineau, Contes pop. du Poitou, 237; Revue des trad. pop. VI. 694; Krauss, Sagen u. Märchen der Südslaven, 2, 112; Tót vált. (Zeitschr. f. vergl. Lit. gesch. 1890, 108); Bukovinai örmény v. u. o. 106; Román v. (Rumänische Revue, 1888, 114. l.) A czinkotai kántor. *Hol a világ közepe?* Schimpf u. Ernst, Scherz m. d. Warheyt, Parangon, Timoneda, J. v. Braunschweig, Memel, Zeitvertreiber, D'Ouville, Contes à rire, Moncaut, Luzel, Pineau i. h. kívül: É. de Bourbon, Tract. de div. reb. praed. I, II; Martinus Polonus, Prom. exempl. 9. K; V. Bellovacensis, Speculum morale, 1, 4, 10; Stricker, Amîs 93—108 sor; Ulenspiegel XXVIII; Trancoso, Contos e Historias I, XVII; Eyring, Proverbiorum copia, 1, 165 és 3, 23. Rev. des trad. pop. VI, 482; Wolf J. W. Hessische Sagen. 262, 1 Bartsch, Sagen, Märchen u. Gebräuche aus Mecklenburg. I, 496; Campbell, Pop. Tales of the West-Highland, 50; Veckenstedt, Mythen, Sagen u. Legenden der Zamaïten. II, 36; Nasr-Eddins Schwänke. 70; Gaster, Literatura Populara Română, 167. l. *Az ég távolsága a földtől.* Stricker, Sacchetti, Ulenspiegel, Trancoso, Zezza, Bartsch, Wolf, Campbell, Krauss, Zeitschr. f. vergl. Littg. i. h. kívül: Folengo, Orlandino, VIII.; Maasă-könyv (Helwig, Jüdische Historien, 39.); Jahn U. Volksmärchen a. Pommern u. Rügen. 27; Meyer 8. Volksmärchen a. Schwaben. 305. l.; Imbriani, La Novellaja Fiorentina e Milanese. 621. l; Pitrè, Fiabe, Novelle e Racconti Sic. IV. 437; Naszódvidéki román v. (Zeitschrift für vergl. Litt. gesch. VII. 222. l.); *Az éj távolsága a pokoltól.* Gesta Rom. Grässe ford. 230; (Legenda aurea 2, 9; és 123, 5.) *Mennyi idő alatt lehet a világot körüljárni?* Orlandino, Percy, Campbell, Rumänische Revue i. h. kívül Trueba, Cuentos Populares, 285—294. *Mily messze a szerencse a szerencsétlenségtől?* Keller, Pauli, Sch. m. D. Warheyt, Eyring, Wolf, Meyer i. h. — *Mekkora az Ur irgalma?* E. de Bourbon, Mart. Polonus, V. Bellovacensis i. h. *A legnevezetesebb esemény?* Sacchetti. *Mennyi víz van a tengerben?* Grässe, É. de Bourbon, M. Polonus, V. Bellov., Stricker, Sacchetti, Keller, Folengo, Ulenspiegel, Zezza, i. h. kívül: Burckhard W. Esopus 382—388. (Kurz.); Douce, Illustrations of Shakespeare II. 371. Grimm, Kinder u. Hausmärchen 152; Braga, Contos trad. 71. *Milyen mély a tenger?* Grässe, Wolf, Meyer, Jahn, Bartsch, Gaster i. h. *Mennyit nyom a hold?* Revue des trad. pop., Bladé, Pineau, Braga, Bartsch i. h. *Hány csillag van az égen?* Schupp, Grimm, Wolf 2, Imbriani, Pitrè, Nasr-Eddins Schwänke, Gaster i. h. *Mily széles az ég?* Stricker, Ulenspiegel. i. h. *Hány nap mult el a világ kezdete óta?* Stricker, Ulenspiegel. i. h. Rokon: Naszódvidéki román v. *Hány percz van az örökkévalóságban?* Grimm. i. h. *Hány levele van a hársfának?* Meyer i. h. *Hány szőrszál van a szakállamban?* Nasr-Eddin Schwänke i. h. *Hány tojás két tojás?* Moncaut i. h. *Mit csinál az Isten az égben?* Pitrè. i. h. *Mit csinálnak a pokolban?* Sacchetti i. h. *Mit csinálnak a vadak Indiában?* Zezza i. h. *Melyik a külömb vallás?* Bukov. örm. vált. i. h. *Hol kel fel a nap?* Maasă i. h. Czinkotai kántor.

MÁTYÁS KIRÁLY A KRAJNAI NÉPKÖLTÉSBEN.

IRTA: PRÉM JÓZSEF.

Minden nép hálás szokott lenni védői és jótevői iránt. Nem nézi azt, hogy idegen-e a hős; de dicsőíti, ha megfelel az ideálnak, a melyért a nép lelkesedik. Láthatjuk ezt nálunk is, a hol Garibaldi, kiben soká reménykedtünk, a népdal sokat emlegetett alakja. A mi nagy királyunkat, Hollós Mátyást, minden szomszéd nemzet glorifikálja s egyik-másik el is hóditja tőlünk. Igy tesz a krajnai nép is. Legkedveltebb hősei között ott van Hunyady János, a kit Jankó vajdának hív, továbbá Mátyás király, a szerelmi kalandok, harczi tettek hol elmés, pajzán, hol félelmes, rettegett bajnoka. Az apáról és fiúról, kik a kereszténységet megvédték a pogány török ellen, egész mondakör szól Krajnában; szebb és bővebb, mint az a mondakör, mely a krajnaiak igazi nemzeti hősét, Markó királyt dicsőíti.

Krajna népköltése a roppant szláv nemzetnek majdnem minden fajával rokonságban áll; de leginkább mégis a szerb népköltéssel érintkezik. Nagyobb különbség csak a politikai nótákban mutatkozik; mert míg a szerbek rendszeres eposban magasztalják jeleskedő férfiaikat, a krajnaiak szaggatott, gyors menetű balladában vagy romániczban éneklik meg a hőseiket. És gazdag is a délszlávok e csoportjának népköltése, ha nem is annyira, mint a székelyeké. A szerelmi dalok forrása nem oly kifogyhatatlan; inkább a háborús nóták, a katona-dalok, a verses históriák szaporodtak el. Ezeket valamikor a tábori őrtüzek mellett énekelték.

A XIII. századtól kezdve mostanáig (az 1809—1813-iki rövid időközt kivéve) Krajna egy kormány alatt volt és van egyesitve Ausztriával. A kis tartomány mindig híven segitette az anyaországot. A török háborúk alatt némi önállósága volt a krajnai népnek, a mennyiben sokszor nem csupán német zászlók alatt, hanem a saját vezéreik alatt is csatáztak. Volt idő, hogy minden áldott esztendőben viaskodni kellett az ozmánnal s a hegyes-völgyes országocska állandó, véres harcztérré változott át, s nem egyszer sánczokkal körülvett erősség volt az egész Krajna. A szorongatott és hősiesen védekező nép történetében ezek az elkeseredett és dicső harczok korszaka a legfényesebb. Ehhez fűződik minden költői emlékük; ebből származott a krajnaiak harczias élete és szelleme; ennek köszönheti népköltését is. S a népdal a népélet virága, mely hervadhatatlan.

Az oly törökverő hősnek, mint Hunyady Jánosnak a híre Krajnába is eljutott, a hol aztán számos vitéz tettét megénekelték. De van idylli nóta is róla: *Jankó vajda lakodalma* czímmel. A színhely Latinország: azaz Oláhország, a melynek fejedelménél Jankó vajda háztüznézni volt. Az eljegyzést csakhamar a lakodalom követi s akkor a vidám fejedelem azt mondja:

»Híjj vendéget, Jankó, sok vendéget,
Csak Hős Székely ne légyen közöttük.
Nem eszik, nem iszik ő kegyelme, —
Tréfa, furfang minden gondolatja!«

A meg nem hivott Székely (Sekol) azonban, anyja tanácsára titkon ott terem a lakodalmas házban. A fejedelem különböző próbákat ró Jankóra, melyeket vagy ő neki, vagy valamelyik vitézének kell megállania. Át kell ugrania három egyenlő lándsát, aztán a fegyver hegyére tűzött almát kell átlőnie, végül kilencz, egészen hasonló szűz közül ki kell választania az »igazi«-t, a ki a menyasszonya. A vitézek közül senki sem vállalkozik, hogy az elmés dolgokat véghezvigye. Ekkor előáll a titkon jelenlevő Székely és mind a három próbát fényesen megállja.

Ragyogó nymbusszal veszi körül a krajnai nép költészete Mátyás királyt. Ha végigolvassa az ember ezeket a változatos hangú és tartalmú verseket, melyek mind rajongva és szeretve dicsőítik a legigazságosabb királyt: elszorúl a szivünk, hogy a magyar népköltés mennyivel szegényebb a Hollós Mátyás emlékét megőrző nótákban. A krajnai mondakör afféle »ballada-füzér«, sok tekintetben hasonlatos a Cid-romániczok köréhez; de az egyes darabok nem kapcsolódnak oly szorosan egymáshoz, mint a spanyol hősről szólók, a melyek közül egyik a másikát magyarázza s a melyeket egy utolsó simító kéz teljes eposszá forraszthatott volna össze.

Miként is él Mátyás király Krajna népköltészetében? S miben tér el a történet és a monda? Mindennek kifejtésére ezuttal nincs terem; azért csak futólag mutatom be hősünket. Jellemző egy hosszabb elbeszélés, melynek *Mátyás király és Alenka* a czíme. Ez az Alenka a felesége, épp úgy, mint Markó királyé. Mátyás király az eljegyzés után csak három napig marad mátkája mellett; mert a negyedik napon egy madárka harczba hijja őt, hogy a szomszéd-népeket a török ellen segítse. Mielőtt elindúl, magához hivatja Alenkát s figyelmezteti, hogy a vár kertjében ne sétáljon, hogy a leskelődő törökök kezébe ne kerűljön. Azután elmegy. A harczban úgy forgatja kardját, hogy minden csapásra kilencz fejet vág le. Míg azonban a török ellen harczol, otthon elrabolják a feleségét. Gyorsan haza siet most, s midőn a várhoz ér, egész udvara — elül a varrónő — sírva jön eléje, panaszolva mi történt. De Mátyás király vigasztalja őket:

»Ó híveim ne sirjatok!
Míg harmadszor a nap lemegy:
Asszonytok itt lesz köztetek!«

Azután barátnak öltözködik, oldalára kardot köt, lóra kap s oly gyorsan, hogy »a patkó szikrát hány«, elvágtat Törökországba. A basánál ünnepet ülnek. Mátyás egy zacskó pénzt szór az asztalra s azt mondja, hogy megölte Mátyás királyt, tőle van a pénz. Aztán tánczra hívja Alenkát, ki azonnal ráismer az urára. Tánczközben megsúgja neki a király, hogy az ünnepség végével mindketten lóra ülnek s elillannak Magyarországba. Úgy is tesznek. A törökök erre üldözőbe veszik őket, de hasztalan, nem érnek a közelükbe; s Mátyás átuszván Alenkával a Szávát, szerencsésen haza ér.

Később török rabságba kerűl a király. Hadd álljon itt egész terjedelmében a *Mátyás király fogsága* czimű monda saját fordításomban.

Mátyás király, hős dalia,
Magyarország dicső fia!
— — Már háromszor viselt hadat,
Negyedszer indúlt s ime rab,
Török toronyban zár alatt!
Sok havat, évet töltе ott,
Nem láthatta a szép napot,
Szép napnak sárga sugarát...
Az ifju szép Marjétizát,
A szultán-lányt láthatta csak,
Bár elzárták a zord falak.
A lány hozzá gyakorta jött
Mulatni s vígasztalni őt.

És szól a szép Marjétiza:
»Mátyás, ha hitvesed leszek,
E toronyból kimentelek!«
És Mátyás hozzá így beszél:
»Nem, égre nem! az nem lehet,
Királyi nőm hazámban él,
Ki nálad háromszorta szebb
És háromszor fiatalabb!«
De él még otthon az öcsém,
Ő is koronát hord fején,
Neve is Mátyás, mint enyém —
Nos az öcsém legyen tied,
Tudom majd érte ver szived!«
»Isten neki, Mátyás király!«
»»Isten neki, az alku áll!««

És szól a szép Marjétiza:
»Várj, várj még hős Mátyás király!
Szent Mária napja ha jön,
Lesz lakoma, hej, sok vitéz
Fenékig a kancsóba néz,
Atyuskám is iszik sokat,
Aztán veszem a kulcsokat.
Egy az istállót zárja fel,
A szép szobát egy második,
Börtön tornyát egy harmadik.
A mennyit mi ketten nyomunk,
Annyi lesz majd az aranyunk,
A szép szobából azt kapunk.
Istállóból három derest,
Toronyból — a mi legbecsesb.«

Epedve vár Marjétiza,
Míg béköszönt szent Mária.
Itatja apját s katonáit
S bizony egy szálig mind elázik...
Gyorsan elő a kulcsokat!
Istállóbul három lovat,
S megmentve, ki epedve vár,
Tornyából a fogoly-király.
Mennyit Mátyás s Marjéta nyom,
Egy ló annyi aranyt viszen,
Más kettő ott áll nyergesen,
És — elvágtatnak sebesen.

Törökországon mennek át
S egy vén kovácshoz érnek el.
»Fel, fel gyorsan! Száz koronát
Szerezhetsz most, te vén kovács!
Patkold meg a három derest,
Elől a patkó jó szeges,
Hátul pedig sima legyen!«
Felülnek ujra most megint
S a nagy Dunához érnek el.

»Marjétiza! — szól a király, —
Mit teszünk most?« S habozva áll. —
»Nem úszhatunk át a Dunán!«
. . . Kis gyűrűjét bedobj' a lány
S könnyen átusznak a Dunán.

Török csapat tör most elő.
»»Marjéta vissza! vissza jöjj!
Marjéta, szép szultán-leány!««
Aztán kérdik Marjétizát:
»»A Dunát mint usztátok át?««
»A nyakatokba nagy követ —
S átúszhatjátok a vizet!«
S kővel nyakában a csapat
Sirját lelé a viz alatt.

Mátyás várába érnek el,
Szép nője az ablakban áll:
»Mátyás sógor, jöjj, nézz ki csak,
Uram karján uj nőt vezet,
Ki nálam háromszorta szebb
És háromszor fiatalabb!«
Üdv fogadja Mátyás királyt,
Zugás és morgás a leányt.
»Mit tegyek? — szól Marjétiza —
Itt gyűlölnek s többé haza,
Vén apámhoz sem térhetek!«
»»Fel gyorsan, szép Mátyás öcsém,
Számodra szép nőt hoztam én,
Szultán leányát, bájosat! —
Szolgák! papért fusson el egy,
Az uj jegyes-párt áldja meg!««

A mondakör több darabja Mátyás király más szerelmi kalandjait énekli meg. Mind e történetek természetesen költöttek s érdekes, hogy a történeti kutatások szerint a kalandok voltaképi hőse a Cillei-család egy-egy tagja, kik nagyon léha emléket hagytak hátra a krajnai nép körében. A mit ilyen szerelmeskedő lovag elkövetett, azt idő folytán népszerűbb, közkedveltebb s a nép dalaiban már szereplő emberre ruházták át. Így a nagy magyar király, kit különben a hagyomány nálunk szintén nagy nőhóditónak emleget, egész sor kalandban szerepel, a melynek intézője Cillei Ulrik volt. Így mondja ezt Grün Anasztáz,[1] ki először gyüjtötte össze és forditotta németre a krajnai népdalokat. Életét is ilyen kaland alkalmából veszti el a magyar király. Ide csatolom a *Mátyás király halála* czimű költeményt, a mondakörnek talán legszebb darabját, szintén az én forditásomban.

Messze, messze van egy város,
Cilli — így hívják e várost.
Hársfa ágát messze hajtja,
Puha jó ágy van alatta;
Olyan édes fehér pelyhe,
Hivogató vászna, selyme,
Szép takaró, lágy fej-alja:
Török bárány finom gyapja.
Mátyás király fekszik ottan,
Fényes nappal, félhalottan.
A dobosnéhoz járt gyakran, —
A dobos megleste halkan,

Kardot rántott, reá támadt —
Szegény! többé föl se lábbad.
Sebe kötve, mégis véres,
S Mátyás király beszél, kérdez:
»Nézd meg sebem', jó testvérem:
Piros? barna? mondd meg nékem.
Ha piros: úgy gyorsan, sebten
Orvosért egy szolga menjen,
A halált, hogy űzze messze.
De ha barna: minden veszve!
A halál jegyez el engem, —
Papért küldj el akkor menten!«

[1] Anastasius Grün (gróf Auersperg Antal Sándor): Volkslieder aus Krain. Lipcse, 1850.

»»Sebed szivedig hat, édes!
Olyan barna, olyan véres.
Hajh, be sokszor mondogattam,
Ne ölelj asszonyt titokban.
Más asszonya: szivbaj, átok!««

Mátyás király felkiáltott:
»Istenem! csak azt engedd meg,
Hogy még egyszer hozzá menjek!«

Alig mondja, alig, alig,
S im már csendben, nyugton alszik,
S egész Cilli minden hangja,
Péter templom öt harangja
Megkondúl oly búsan, mélyen! —
A dobos ebédelt épen
S felesége kérdi félve:
»Ki halt meg, hogy jajgat érte
Egész Cilli minden hangja
S Péter-templom öt harangja
Megkondúl oly búsan, mélyen?«
»»Megmondom, kis feleségem!
Mátyás király elmegy messze,
Mielőtt megöregedne,
Harang, ének érte csendűl!««
A dobosné most megrendűl
S kicsiny kanalát elejti.
A dobos meg ujra kezdi:

»»Kanaladat m'ért ejtéd le?
A halott bátyád, öcséd-e?
Vagy valami más rokonság?««
»Ej, ugyan milyen bolondság —
Nem vagyok én húga, nénje,
A kanalat *úgy* ejtém le:
Együtt jártunk iskolába
Meg aztán a — szentegyházba!«

A dobos haragra gerjed,
Kést ragad, hogy szinte reszket
És leszúrja feleségét,
Ármányos szép feleségét.
S hogy az asszonyt legyilkolta,
Hű szolgáját hijja nyomba':
»»Szolgám siess, gyorsan, sebten,
Elutazunk egyetemben!
Két paripát nyergelj, siess,
Madár-könnyűt, villám-sebest,
Egyik enyém, t'éd a másik.
Vigyél teli tarisznyát is;
Hajdu keze el ne érjen,
A biró el ne itéljen!««

És a szolga szól magában:
»Biz' ez furcsa igazában,
Odahagyni házat, népet
Ilyen csalfa asszony végett!«

De még halála után is szerepel Mátyás király a krajnai nép dalaiban. A cseh paraszt azt tartja, hogy II. József ma is él épp úgy, mint a magyar nép sok helyütt most sem hiszi, hogy Rudolf királyfi meghalt. Cseh népdalok elmondják, hogy II. József titkos látogatóban van valami távoli tartományban s két gebe vontatja ósdi hintaját. Van franczia néprománcz, mely azt hirdeti, hogy a nagy császár még mindig Egyiptomban hadakozik. A krajnai mondák szerint Mátyás király most is él. A messze Magyarország egy barlangjában alszik, mint Barbarossa Frigyes a Kiffhäuserben vagy, mint Nagy Károly a salzburgi hegyek közt, mint a dán Holger a Kronburg egy komor csarnokában s Artus király Britannia egy hegyében. A hagyományos és sokat szereplő hársfa alatt ülve képzeli a krajnai nép Mátyás királyt, a ki asztalára támaszkodik, míg körülötte »fekete serege«-e (cerna voiska) nyugszik s fölébredését várja a nagy hadverőnek. Mert el fog jönni Mátyás király, hogy megszabadítsa Krajnát minden bajától.

A kedvese is szerepel még a halála után. Szegényke a pokolba jutott s Mátyás király hegedűvel kezében leszállt hozzá, mint Orpheus egykor Eurydike-ért, hogy

megszabadítsa. Ám hasztalan fáradt. A lány megszegi lovagja parancsát, hogy ne szóljon egy szót se — s az alvilág szörnyei elkapják Mátyás védő karjai elől.

Ime, ily szeszélyes de mindig érdekes szereplés jut Hollós Mátyásnak azon nép költésében, mely a nagy szláv anyanyelv szlovén, krajnai vagy vend dialektusát beszéli. Ez a nyelv egész Krajnában (a német Gottschee kivételével), továbbá a korábban Krajnához tartozott Istriában, az Adria partvidékén, aztán Alsó-Stiriában, Karinthiának egy részében s Magyarországon Zala- és Vasmegyék néhány határos községében van elterjedve. Grün Anasztáz, kinek több adatát felhasználtam, s a ki maga is ott élt a nép közt, még félszázad előtt kerek 1,150.000 lélekre becsülte a krajnai nyelv beszélőit. S ha e nép most ugyancsak gyűlöli is a magyart, sőt a legfanatikusabb politikai ellensége, dalaiban most is hódol Magyarország egykori nagy királyának, kit első nemzeti hősévé emelt.

MÁTYÁS LEGRÉGIBB TÖRTÉNETÍRÓI.

I. BONFINIUS.

IRTA: ZSILINSZKY MIHÁLY.[1]

Bonfinius Antalt, az olasz eredetű történetírót Mátyás király udvarába fogadván, megbízta, hogy a magyar nemzet történelmét tudományos szempontból írja meg. Bonfinius nagy erővel fogott a munkához. A forrásgyűjtésben maga a király is segítségére volt, a mennyiben meghagyta az összes törvényhatóságoknak, püspököknek és apátoknak, hogy a levél- és könyvtáraikban találtató történelmi adatokat rendelkezésére bocsássák.

[1] Szerzőnek Bonfiniusról kimerítő tanulmánya jelent meg a Századok 1877. évi folyamában.

Bonfiniusnak az a nehéz szerep jutott, hogy egy idegen nemzetnek multját tüntesse föl a tudós világnak — és pedig kedvező szinben. Tényeket kellett elbeszélnie, de nem csupán azért, hogy azokból a történelmi igazság tünjék ki, hanem főképpen azért, hogy jó hatást eszközöljön először a nemzetnél, a nemzet fényes multjának rajza által; másodszor a nagy királynál, a király tetteinek méltó feltüntetése által; és harmadszor a tudós világnál, előadásának művészete által.

Világnézlete az emberiség rendeltetéséről és a világnak Isten által való kormányoztatásáról való fogalmai alig különböznek kora jelesebb theologusainak és philosophusainak nézeteitől. Szerinte a fejedelmek Isten kegyelméből uralkodnak népeik fölött korlátlan hatalommal. A királyok oly magasan állanak alattvalóik fölött, mint az ember az oktalan állat fölött. És a mily kevés joga van az oktalan állatnak zúgolódni gazdájának eljárása ellen, épp oly kevéssé lehet a népnek zúgolódnia vagy lázadnia királya ellen — még akkor is, ha a király rossz. A ki a király ellen lázad, az az Isten ellen lázad.

Ezen gondolkozásmódhoz képest Bonfinius történelmi műve tulajdonképpen nem egyéb, mint a királyok és fejedelmek tetteinek és intézkedéseinek festése. A népre, a társadalomra és műveltségre — kivéve Mátyás korában — keveset ügyel. A vallás és egyház iránt való kegyelet művének egész folyamán át kiérezhető.

Egészben véve ő az isteni gondviseléstől teszi függővé az emberiség fejlődését és virágzását, de a mellett tudja és ki is mutatja, hogy ezen isteni kormányzás mellett *emberi tényezők* is szerepelnek, melyeket kicsinyleni, vagy éppen mellőzni, nem szabad. Azért gondosan összeszedi az események összefüggő szálait, kimutatja a cselekvés indító okait, melyeket részint a viszonyokban, részint a személyekben talál föl.

Mily szépen fejtegeti például a Frigyes ellen viselt háborúk okait. Bármely államférfiú sem lett volna képes az összefüggést ügyesebben kimutatni, mint Bonfinius. Éles kritika alá veszi a németek által fölhordott okokat; gyöngédséggel párosúlt bátorsággal védi Mátyást az ellene fölhozott vádakkal szemben, s végül, mint jeles néppsycholog, fölfejti a két hatalmas fejedelem és nemzet eltérő jellemvonásait, különböző gondolkozásmódját és kimutatja, hogy már e miatt sem lehetett közöttük béke.

Egyes személyek cselekvésének inditó okait többnyire az elbeszélésbe szőtt gyakori és hosszas *beszédekben* tünteti föl. E tekintetben utánozni látszék Thukydidest és Liviust. E beszédek szerkesztésében úgy tünik föl, mint eszes és tapasztalt férfiú, a ki az általa festett egyének helyzetébe tökéletesen bele tudja magát gondolni. És ezen képesség nélkül valódi historikust alig lehet képzelni. Mindenik beszéd egy-egy jellemkép, egy-egy helyzetmagyarázó okmány. Ezekben tükröződik vissza a beszélő személyek gondolkozásmódja úgy, mint cselekvéseik módja és inditó oka.

A források összeszedésében Bonfinius fáradhatatlan volt. Közel száz írót és művet idéz, a kikr etámaszkodott. A régi klasszikus korból görög és római tekintélyekre hivatkozik; a középkorban pedig germán, szláv, olasz és magyar krónikásokat használt. És ha a források sokasága és tarkasága elegendő volna a történetírás alaposságához, akkor ezt Bonfiniusnál a legkönnyebben lehetne kimutatni.

Azonban ez nem elegendő; mert a történelmi igazság földerítéséhez mindenekelőtt a meglevő források józan kritikája szükségeltetik. És e részben Bonfinius már nem volt szerencsés. Mert jóllehet az egyes történelmi adatokat sokszor összehasonlítgatja s eltérés esetén saját itéletével pótolja; jóllehet a történelmi igazság iránt van némi érzéke, sőt előadása közben is igyekszik magától elhárítani a részrehajlás vádját, mégis azt tapasztaljuk, hogy sok hibát követett el és sok alaptalan mesét vegyitett előadásába. Azonban akkor még a történelmi kritika jóformán nem létezett. Hihetetlen csodás mesékben hitt és gyönyörködött a világ, úgy, hogy a kritikának azon csekély mértékét is, melyet Bonfinius gyakorolt, nagy merészségnek tartották. Aztán nem szabad felednünk, hogy Bonfinius idegen író és udvari ember volt. Mint idegen írónak nem volt annyi ideje és alkalma, hogy a magyar viszonyokkal tökéletesen megismerkedhetett volna.

A chronologia szintén gyenge oldala. A maga korához közelebb eső eseményeknek, sőt Mátyás király tetteinek idejét sem jegyzi föl mindig helyesen. Ugy látszik, mintha az adatoknak érdekes, szép, művészi összeállítása körül való munka annyira elfoglalta volna, hogy a chronologiai pontosságról majdnem egészen megfeledkezett. Hiszen a régi klasszikus kor történészei is ebben a hibában szenvedtek leginkább, az előadás művészetével pótolván a hiányt. Bonfinius annyira tisztelte a klasszikusokat, hogy még hibáikat is utánozta; s örült az alkalomnak, valahányszor a magyarok történelmében reájok hivatkozhatott. Innét származik az a másik hibája is, hogy genealogiai származtatásai igen sokszor meséken alapúlnak; de egyik sem viseli magán annyira a meseszerű érdekesség szinét, mint a Hunyady-család genealogiája, mely a IX-ik Decas végén olvasható. Itt Bonfinius túlságos részletességgel és bámulatos bizonyosság tudatával beszéli el, hogy a Corvinus-család miképpen jött el Rómából Dáciába, mely utóbbi helyen egész Zsigmond koráig föntartotta magát. S ez nem történhetett isteni akarat nélkül — jegyzi meg hizelgő hangon Bonfinius; — mert valamint hajdanában a Corvinusok által a római nép megszabadúlt a barbároktól, úgy újabban szintén a Corvinusok szabadítják meg a kereszténységet az ozmánoktól.

Mint udvari ember különben sem írhatott eléggé függetlenül. Ez nem azt teszi, mintha valamely megtörtént esemény elbeszélésében akadályozva lett volna, hanem inkább azt, hogy a fényes környezet, az egyes főurak jóvéleményének túlbecsülése és a királyi kegy elnézővé tették némely történelmi dolgok és személyek megitélésében. Zsámboki ugyan azt mondja róla, hogy »néha kissé

megfeledkezik hivatásáról, a mennyiben egyes férfiak magán erkölcseit és életét rágalmak által bemocskolta ... sőt még magának Mátyásnak sem bocsátott meg, a kit elég bátor szemérmetlennek, kéjelgőnek, mulatságkedvelőnek, dicsvágyónak, szilajnak, a barátságkötésben vakmerőnek, barátságszakításban könnyelműnek, a hizelgők iránt kegyelmesnek és a jótevők iránt hálátlannak nevezni. Lehet-e — úgymond — ennél szigorúbb itéletet mondani egy királyról?« — E kérdésre azonban ő maga felel meg, mikor folytatólag ezt mondja: »Szerintem itt nem mint történetiró, hanem mint kora vétségeit korbácsoló bölcsész, vagy szónok járt el, a ki inkább akarja az ellentétes korok bűneit túlozva szinezni, — hogy az olvasó mintegy mulatva, a háborúk külső és belső okait világosabban lássa.«

E szerint az itt-ott használt szigorúbb hang csak művészi hatás kedvéért van használva. A megrovás nem egyéb, mint szándékosan »túlzott szinezés«; talán azért, hogy másfelől annál szabadabban szórhassa a dicsőítő és hizelgő kifejezéseket, hogy eképpen kikerülve a részrehajlás vádját, az ellenkező szinek feltüntetése által gyönyörködtesse az olvasót.

Hizelgése, részrehajlása, a magyar nép szellemével való ismeretlensége, genealogiai és chronologiai tévedései sokat levonnak művének becséből; de tagadhatatlan, hogy mindezen hiányait elfeledteti előadásának művészete.

Elméje fölfogta és rendezte a roppant történeti anyagot; képzelme szint és életet adott a szereplő egyéniségeknek. A homályból és zűrzavaros távolságból életteljes alakok csoportját teremtette. A legnagyobb mértékben meg volt ama költői történészi tehetsége, mely által az ember a multban és jelenben, a távollevőben és nem létezőben élni képes. Nem ismerte szinről-szinre az országot, a népet, a melyről írt, rendező tehetségénél fogva mégis eleteleven képeket tudott teremteni azon korról, melyről mások csak zavart adatokat birtak előállitani. A magyar történelemben — fájdalom — oly gyakran felmerűlt pártoskodásokat, s ezekben az egyes tragikus jeleneteket, a szereplő személyek érzelmeit, beszédeit drámai ügyességgel festi. A magyarokkal érintkezésben vagy harczban élt idegen népek jellemét, szokásait, életmódját, vallását s ehhez tartozó szertartásait, lelki tehetségeit oly elevenen adja elő, hogy az olvasó szinte közöttük érzi magát.

A csaták lefolyásának elbeszélése előtt többnyire leírja a csatahelynek fekvését, hogy szemléletesebbé tegye a történteket. Ilyen eleven leírásokat csak az ujabb kitünőbb történetiróknál lehet találni. A jellemfestésnek, a történeti egyénítésnek oly számos példájával találkozunk benne, hogy valóban nehéz volna a legsikerültebbet kiválasztani. Némely személynek jellemzésében gyakran ismétli magát; például Mátyás királyt három különböző helyen jellemzi bőven.

Nyelvezete egészben véve szép, művészi; de itt-ott szónoki pathosba csapván át, túlrakott és nehézkes. A régi klasszikusoknak nemcsak szokásos fordulatait, képeit és hasonlatait, hanem még tulajdonait és mythologicus alakjait is folytonosan szerepelteti előadásában. Mátyást Caesarhoz és Nagy Sándorhoz hasonlítja.

Mikor a cseh háborúban résztvett magyar főurakat számlálja elő, lelke a trójai hősöket idézi föl személyeikben, a kik hősi bátorsággal, lovagias erényekben az utókor példányaiul maradtak fenn. Szapolyai Imre az Ulysses, Báthori István az Agamemnon, Kinizsi Pál az Ajax, Csupor a Diomedes, Mihály nádor a Nestor, maga Mátyás pedig az Achilles. Másutt ismét a Fabiusok, Camillusok, Scipiók, Fabriciusok és Aemilianusok harczolnak a magyar hősök képében.

Bonfinius a magyar történetírás mezején új korszakot nyitott, a mennyiben a középkori krónikások szokásos száraz és egyhangú másoló előadásától eltérve, művésziebb szempontból, szabadabb felfogással 45 könyvben tárgyalja nemzetünk történelmét a hunoktól kezdve II. Ulászlóig. Ennek tulajdonítjuk, hogy azon korban alig írtak történelmi művet Európában, mely oly sok kiadásban, annyi ideig lett volna kedvencze a tudós világnak.

II. HELTAI GÁSPÁR.

IRTA: TÖRÖK ISTVÁN.

Míg a reformatio útat nem tört a nemzeti irodalmaknak, a latin volt a tudós világ nyelve. Bonfinius e tudós világ előtt tárta föl nemzetünk történetét s tévedései mellett is megérdemli hálánkat. — Heltai csak a magyar népnek dolgozott, de munkájának így is van annyi értéke, mint Bonfiniusénak; mert a magyar történetirodalom alapvetője lett. Ezer meg ezer olvasni tudó magyar honfi lelkében ébresztette föl a nemzet múltja iránt való érdeklődést. Heltai adta át a magyar nemzetnek azt, a mit egykor Bonfinius megteremtett. Heltai neve, ha egyébért nem, azért is megérdemli, hogy a legnagyobb magyar király emlékkönyvében helyet foglaljon.

A fordítás természetéről elmondhatjuk, hogy hű és szabad, de Bonfinius nagy kitérései nincsenek meg benne. Mindjárt a munka elején, Scythia ismertetésénél igazolja magát Heltai, így szólván: »Itt immár Bonfinius nagy sok tartományokat számlál elő, melyek mind éjszakra vadnak, és sokféle népeket, igen régieket, és majd az egész Lengyelországot mind megírja. De ennékem úgy tetszik, hogy az együgyű magyarnak nem szükségesek. A finnyás olvasóknak van Bonfiniussok, ott megolvashatják, ha igen nagy kedvek vagyon hozzá. Elhattam ezokáért azzokat: ha kedig az felséges isten éltetne, tehát kiadnám mind az egész világnak megírását: ott megolvashatja annakutána minden ember, hol és mint vadnak. Ha kedig az isten elhozza az én sabbathumat, annálkül lesznek az

emberek.« Az Isten csakugyan hamar elhozta a Heltai életének végét s nem az ő munkájából ismertük meg ama távoli vidékeket.

Egyébiránt a szerkesztésben nyilvánúl legkitünőbb érdeme. Az egész munkát nemcsak apróbb részekre osztotta, hanem a tartalom könnyebb áttekinthetése végett széljegyzetekkel látta el. Némely adatokat saját tudásából, másokat idegen írókból szövöget Bonfinius adatai közé; de igazi eredetiségét a széljegyzetekből veheti észre a figyelmes olvasó. E jegyzetekben érezteti protestáns voltát, erkölcsi felfogását, bíráló észrevételeit, melyek néha csipősek, máskor tréfásak vagy komolyak. — Magyarország rendeiről szólván, az első rendről, a papságról ezt írja a széljegyzetben: »Az első rendet elsütötte a dér.« — Másutt ezeket írja: »Rókás Kálmán a rókákkal«, »Breviáros Kálmán kegyetlenkedik öcscse ellen;« továbbá Nagy Lajosról: »Ez volt az a Lajos, kit a magyarok ördönges Lajosnak hittanak. Jeles tudós ember volt, és fő astronomus stb.« »Lajos király bolondul nyomorítja az országot.« — Zsigmondról: »A pápa kenegeti Zsigmond királyt.« Itt arra czéloz, hogy a pápa szép arany-rózsát küldött Zs.-nak, mivel megégette a csehek papjait, Husz Jánost és prágai Jeromost. — »Ördögi méreggel rakva a ciliai gróf.« — »A ciliai gróf bolondsága.«

Aránylag legtöbb megjegyzést fűz Mátyás király történetéhez: »Mint hivolkodott Mátyás király.« »Az erdéliek megbolondulnak.« »Az erdéli várasok is megbolondulnak.« »Mátyás király kevélysége.« — Az 1471-diki lázadás elbeszélésénél: »Mátyás király ok nélkül megnyomorítja az országot.« »Mátyás király ravaszsága.« »Nagy hejába való költség.« »Az nagy heába való pompaságnak jutalma.« »Egy olasz menyecske megváltoztatja az hatalmas királyt.«

Csekély eredetiséget árúl el Heltai a szövegben; ebből is legtöbb jut a Hunyadyaknak. Nem látta helyesnek, hogy Bonfinius, a Mátyás iránt való kedveskedésből, a rómaiaktól származtatta, »és olaszt csinált belőle«. Tehát azt a népmondát vette föl krónikájába, mely szerint Hunyady János Zsigmond királytól származott. Ezzel kapcsolatban beszéli el a gyűrűs holló mondáját is. Mátyás király születéséről szólva, élvezettel mondja el, hogy »örök emlékőzetre megajándékozá az várast is (Kolozsvárt) igen nagy és jeles privilegiommal és szabadsággal, melynek a drága levele most is úgyan volna: hogy minden kolosvári ember egy-egy kalangyától kihányja a két-két kévét a dézmába, és az ő gabonáját felrakja az ő akaratja szerént, és haza vigye, ott hagyván a dézmát; szüretbe kedig kádba töltse a sajtóknál a szőllő alatt az ő dézmáját és kiki mind haza vigye az ő mustját: hallhatatlan nagy szabadság. De evel akarta a felséges Mátyás király az ő hazáját felékesiteni. Mert nem minden bokorban terem olyan felséges és híres, neves fejedelem.« Szilágyi Mihály elfogásának »röttönetes históriája« elkeseríti a szelíd Heltait s így szól: »Ebből eszedbe veheted, micsoda oskola legyen az udvar és mint kelljen embernek az fejedelmeknek jó akaratjokba bízni. Az okát nem tudjuk, miért haragudt oly igen reá.«

Chronica

AZ MAGYA=
ROKNAC DOLGAI=
ROL : MINT IÖTTEC KI A
nagy Scythiaból Pánnoniában. Es mint
foglaltác magoknac az orßágot : Es mint
birtác aßt Hertzegről Hertzegre, Es Ki
rályról Királyra, nagy ſoc tuſako-
dáſſockal és ßantalan ſoc via-
dallyockal.

HELTAI GASPAR

Az Athenaeum nyomása.

HELTAI KRÓNIKÁJÁNAK CZIMLAPJA.

Egyébiránt szigorúan itél Mátyás és a nemzet fölött. A király második házasságának leírásához ezt fűzi: »Török császár nem bolond.« Míg a király és mind az egész ország e nagy pompaságba foglalatos volna és az ország dolgaira semmi gondot nem viselnének, a török császár alattomba negyvenezer törököt bocsáta Szendrő alá, ezt elfoglalták, a jegen által mentek Erdélybe s míg az erdélyiek jól lakának Budán a menyekzőben, addig a törökök feldúlták Erdélyt s negyvenezer rabnál többet hajtottak ki Törökországba. »És mikoron az urak megötték volna az bélest Budán a menyeközébe, visszatérvén megtalálták az puszta helyeket házájokba.« E veszedelemtől elrettent az egész ország; azután nem-igen nagy merészséggel támadának a törökök ellen. »Mert Mátyás király is asszonyiálkodni kezde és annak kezde mindenbe ködvesködni. Úgy hűle meg az előbbeli törökek ellen való tussokodásától.«

Protestáns voltát és felvilágosultságát, a hol teheti, érezteti Heltai. — Hunyady János halálának elbeszélésénél nem fordítja le Bonfiniusból a pápa gyászát; a Hunyady halálára vonatkozó előjelek közűl csak az üstökös csillag megjelenését említi, a Bonfiniustól említett többi csudákat elhallgatja. — A Mátyás halálára vonatkozó előjeleket s az elhalálozás után bekövetkezett, Bonfiniusban felsorolt, csudákat szintén mellőzi. A csehek, morvák, sziléziaiak kiátkozásáról szólván, azt mondja, hogy ezek nem féltek a pápától; pedig Bonfinius azt írja, hogy megrettentek. — A pápa követe üdvözölte a brünnieket, hogy a legragályosabb betegséggel (az eretnekséggel) nem mocskolták be magokat; Heltai nem fordította le, stb.

Különben kedélyességgel, adomákkal is fűszerezte egy-egy helyt a komoly szöveget. — Mikor Mátyás király a moldvai hadjárat után Szebenbe ment, egy szegény asszony házába szállott. Harmadnap múlva, egy péntek napon, borért küldötte az asszonyt. A tűznél olajos káposzta volt egy kis csuporban. Míg az asszony odajárt, Mátyás elévette a csuprot, mind megette az olajos káposztát, a csupor fenekére egy aranyat tett s elszökött. Később azt mondogatta, hogy soha életében nem evett jobb ízű étket az olajos káposztánál és a szalonnás káposztánál, melyet Valentiné asszony házában fogyasztott el.

Heltai beszéli el a kolozsvári biró ösmeretes esetét is. — Mátyás király Erdélybe menvén, Bánffihunyadon elvált seregétől s álruhában sietett Kolozsvárra; itt leülvén egy mészárszékben, csak úgy lógatta a lábát. A mészárszékkel szemben lakott a biró, ki a jobbágy néppel sok tűzre való fát hozatott, fel is vágatta s éppen ekkor űzte a poroszlókkal a szegény népet a fa mellé, hogy hordják be udvarára. Így talált egyik poroszló Mátyás királyra és hívta: »Jere te síma orrú, hordj fát!« Mit adsz? kérdi Mátyás. »Ebet,« mond a poroszló s botjával jót vágott a válla közé. A biró elé érve, ettől is kérdi Mátyás, mit adsz, ha segítek fát vinni? Takarodj'! Hordjad a fát, mondá a biró, mert különben megkékűl a hátad. És szegény Mátyásnak váltig kelle hordani. Hordás közben három hasábra fölírta nevét veres krétával, aztán elosont. Harmadnap múlva

kiséretével vonúlt Kolozsvárra; maga elé idézte a birót és a tanácsot; a birótól kérdezte, épűl-e a város vagy nem? Nyomorgatja-e valaki a szegényeket vagy nem? A biró azt felelte, hogy ő felsége oltalma alatt békében él a város, a szegénységnek nincs nyomorúsága. Erre a király megrendelte, hogy menjenek a darabontok a biró udvarára, hányják szét az új asztag fát, megtalálnak köztük három hasábot, melyeken az ő neve van felírva veres krétával; ezeket hozzák elébe a biró poroszlóival együtt. Miután megtalálták két hasábot, a király kérdé a birótól: Hol vetted ezt a fát? A biró dideregve mondá: A jobbágyokkal hozattam. — Ki vágta fel? A biró hallgatott, de a király riasztására megvallá, hogy a városbeli szegény nép vágta fel. — Ki vitte be udvarodra? És az egyik poroszlóhoz fordúlva, mondá neki: Tolvaj! nézd az orromat, síma-e? Tolvaj! most is tüzel a hátam ütésed miatt.

Azután a biróhoz fordúlva, így szólt: Te hamis biró, agebnek neveztél engem, meg akartad kékiteni hátam, hogy fizetést kivántam a fahordásért. E fákat hátamon kelle hordanom, kezem írása rajtok van, nem tagadhatod. — A szent királyok — szól Mátyás szavaiban az adoma tanulsága — nem azért adták a jobbágyokat, falukat a városoknak, hogy a birák és tanácsok rabul birják, sőt mivel a szegények együgyűek, az ő oltalmazásuknak terhét raktuk reátok. Te hamis biró! akasztófára volnál érdemes e törvénytelenségért, de ily szégyent nem követek el hazámon, hanem azt rendelem, hogy harmadnapra üssék le a fejed. Annak a poroszlónak, ki ok nélkül ütötte hátamat, vágják le jobbkezét, azután akaszszák fel; a másik poroszlót, ki a szegényeket kergette, állitsák pellengér alá, három pálezával verjék meg a hátát s azután űzzék ki az országból.

Az erdélyi lázadással kapcsolatban megemlékezik Heltai a brassaiak hűségéről, a miről Bonfinius vagy nem tudott, vagy nem méltatta figyelmére s hallgatott róla.

»Az Mátyás királynak nagy dicsireti« czím alatt szintén Heltai szól a budai óriási egyetem építéséről. Azt mondja, hogy Brodarics István püspöktől hallotta, kinél az egész épületnek képe is meg volt. E tudósitás értékéről Emlékkönyvünk más részében (a 178. lapon) lévén szó, itt csak megemlítjük.

Heltai után sokáig kellett várni, míg valaki újból megirta a magyar nemzet összefüggő történetét magyar nyelven.

ZRINYI MIKLÓS MÁTYÁS KIRÁLYRÓL.

IRTA: SZÉCHY KÁROLY.

I.

Zrinyi Miklós, a nemzeti lélek legnemesebb megnyilatkozása a XVII. században, elbeszélő költőnek és hadtudományi írónak, államférfinak és hadvezérnek egyaránt tüneményes volt. *Magyar* minden ízében, vérénél, nevelésénél, eszejárásánál, nyelvének erejénél és beszédjének eredeti zamatánál fogva: mégis *európai,* a szó legigazabb értelmében. Nagy eposával *első* epicus létére egyszerre a nyugati nagy irodalmak magaslatára emeli költészetünket, mert Homeros és Vergilius, Ovidius és Propertius, Tasso, Ariosto és Marino haladásának alapjára áll, a mikor mivelésébe fog; s bár fogékony és hű tanítvány, olykor sikerrel, olykor meg diadalmasan versenyez mestereivel, mert művészetüket elsajátítja, eredményöket értékesíti, a maga önálló egyéniségét mégis mindenütt megőrzi és mindég elevenen érezteti. A mi annál nagyobb csoda, mert azok egy-egy költői aranykor szerencsés örökösei és kifejezői, míg ő magános tünemény ízlésünk hajnalának föltetszése előtt, a mint Arany János találóan kiemelte. Hadtudományi műveivel, a *Tábori Kis Tractának* és *Vitéz Hadnagy*nak összes fejtegetéseivel, a korabeli nemzeti védelem javítására törekszik, hogy a régi magyar vitézséget föléleszsze és régi magyar hírnevet felujítsa; mert addig nem akar csüggedni, elveszni, »míg csontjainkban velő, ereinkben vér, míg Isten mennyországban az mi bizodalmunk lehet, míg karunkban kópját, markunkban szablyát szoríthatunk. Vagy nem azoktul a vitéz magyaroktul származtunk-é mi, kik kevés néppel számtalan sok ezer pogányokat kergettek? S nincs-é Istennek hatalmában *Hunyady* győzedelmeit, *Mátyás* király dicsőségeit kezünkben is még ujonnan megvirágoztatni?« S magasztos czélja sikere végett fejtegetéseit a magyar közönségnek magyar példákkal világítja meg, magyar tanúlságokkal szövi át; *első* hadtudományi író létére mindjárt nemzeti múltunk minden nevezetesebb hadi tényét felhasználja: de eszméit és elveit a római és olasz katonai tudósok munkáiból meríti. A mi azonban a római és olasz katonai irodalomban csak szórványosan kapható meg, azt ő éles szemmel megtalálja és összegyűjti; a mi ott még homályos és határozatlan, az ő lelkében megvilágosodik és biztos kifejezésre jut; mert a foganó és fejledező eszméket és elveket jelentőségök kihatá-

sában felfogja és jelentőségök értéke szerint méltatja, a gyakorlati módokat és eszközöket a maga tapasztalásával vizsgálja és fejleszti; s a mik már vagy kiforrtak és megalakúltak, vagy éppen megvalósúltak és beváltak, azokat fölszedi és helyökre illeszti. Ily módon bírálva és itélve, tisztázva és megállapitva eredményeit összefoglalja, elméleti ismeretét gyakorlati tapasztalással őrzi ellen, és gyakorlati tapasztalását az elméleti tudás tételeiben összegezi, s olyan világosan és szabatosan, olyan határozottan és erőteljesen vezeti le és fűzi egységbe, hogy még ott is önállónak látszik, a hol nem eredeti; annak látszik egyéniségének erejénél és feldolgozásának módjánál fogva. Mert az eszméket és elveket annyira vérébe szívta és gondolkozása készletébe olvasztotta, hogy azok egészen az övéinek tűnnek fel, a mennyiben felfogásai ismérveivé lesznek és irásaiban következetesen meg-megjelennek. Az eszmék és elvek ily módon a mívelt nyugathoz fűzik s a mívelt nyugot katonai tudománya legjelesebb képviselőivel vetekedhetik; de lelkének törekvései és megnyilatkozása módjai anynyira a magyarságából folynak, hogy az ő nemzedékében nála tüzesebb hazafi nincs!

Mint államférfi éppen európai míveltségénél, tanúlmányainál és utazásainál fogva honfitársainak magasan fölibök emelkedett, mert lángeszén kivűl talapzata az övékénél végtelenűl nagyobb, szemhatára szélesebb, felfogása egyetemesebb volt; sőt fölibök emelkedett a bécsi minisztereknek is, különösen az emberek szivébe és az idők méhébe ható tekintetével. Hazai szükségleteinket és nemzetközi helyzetünket nála világosabban senki sem látta, helyesebben meg nem itélte; II. Rákóczy György szerencsétlen lengyel kalandjától a gyalázatos vasvári béke megkötéseig minden bonyodalmat, minden válságot előre megjelentett, hazája szeretetéből kiáltva és üvöltve, hogy elaluvásáért Isten nemzete vérét tőle számon ne kérje. Bizony, a világesemények logikáját, mondja Salamon Ferencz, korában úgy, mint ő, senki sem ismerte és nem értette!... S mint hadvezért egész Európa rajongva és csodálva emlegette, dalban és prózában dicsőitette, »hősök hősének, népek diadalának« nevezte, kihez a német tábornokok iskolába járhatnának; a legkitünőbb hadvezérnek, legvitézebb katonának, legbajnokabb lovagnak, legnagylelkűbb hősnek tartotta, egyenesen a győzhetetlen Achillesnek, kinek dicséretében a pápa, magasztalásában az egyházi fejedelmek, kitüntetésében a királyok, ünneplésében a nemzetek versenyeztek. Hiszen Magyarország vígasza, Szlavónia világossága, Horvátország szemefénye, Dalmáczia támasza, Európa szive, a birodalom bálványa, a kereszténység dicsősége, a császár paizsa, a Vatikán gyönyörűsége, a közjó leghatalmasabb oltalma s minden emberi törekvésnek péltányképe volt. S a mint idegen ember, *András,* a német karmelita barát énekli róla:

Éjjel-nappal szakadatlan
A törökkel küzködött,
Vérét s éltét ontva gyakran
Győzött minden vész fölött!

Mert a mint idegen testület, a spanyol *Valencia* főiskolája zengi, szivében bátorság, nevében diadal, szemében villám, tekintetében fenség lobogott és fegyverével a szerencse járt. A török annyira félte és rettegte, hogy csak a neve hallatára riadozott; s a török anyák síró gyermekeiket a bölcsőben nevével ijesztették és csititották. Hire nem fért meg Európában, de, *Grueber* jezsuita hittérítő atya bizonysága szerint, ragyogó fénynyel túlszárnyalt az Eufratesen és Gangesen, Khinába, a nagy mogul birodalmába és Persiába.

S minden hadi műveletében vitézség, gyors készség és kész gyorsaság, lelemény, előrelátás, tapasztalat és elméleti tudás egyesült!

S *ennek* a Zrinyi Miklósnak eszménye és példája Mátyás király volt.

Mekkora lehetett akkor Mátyás?

Lehet-é nagyságának megkapóbb, szinte megdöbbentőbb mértéke?!

II.

Ha Zrinyi Miklós tanulmányaiban elmerűl s hadi elveinek kifejtésében, megvilágitásában biztató és emelő magyar példára akar hitvatkozni: a legörömestebb Mátyásra és atyjára, Hunyady Jánosra hivatkozik; »mert mutasson neki ilyen apát s ilyen fiat egy történetiró, a ki ezer esztendőre fonja is némely királynak származását!« A mikor a tanulékonyságról értekezik, nemzetünk történetéből követésül a mi dicsőséges Mátyás királyunkat említi, ki alig szabadula ki csehországi királynak fogságából, a hol tanulságnak adta vala magát, hogy mindjárt nagy király, nagy vitéz ember lőn belőle. A mikor a hazai képzett katonatisztek lehetőségéről emlékszik meg, mindenekelőtt az ő korára mutat, mert Mátyás király idejében nem keresett a magyar másutt tisztviselőt, hanem Magyarországban. A mikor a vezérnek figyelmébe ajánlja, hogy szerezzen jó értesülést az ellenség minden szándékáról, de a maga seregének hangulatáról is, Mátyás szokásaként felhozza, bizonyosan valahol olvasta, hogy a maga tájékozása végett olykor a tábori szállásokon hallgatózott. A mikor a vitézség sok mesterségéről, fogásáról szól, a mi Mátyás királyunk jut eszébe, kit soha dicséret nélkül nem nevezhetünk. A mikor a hadi ékesszólás hasznát dicséri, a kitünő nevek közül az övét nem feledi ki; s a mikor a fegyelmezés és parancsolni-tudás érdemét méltatja, legelőször megint reá utal, mert Mátyás király azt cselekszi vala a magyarral, a mit akart. Általában a mikor a korabeli magyar hadi tudás hiányairól, a régi vitézség és régi dicsőség lehanyatlásáról, a honvédelem javításának föltételeiről és módjairól beszél, gondolkozik és töpreng, az ő alakja, az ő kormánya ragyog fel vigaszúl és reményül előtte. Csak oda tér lelke, mikoron elfárad: ott nyugtot találhat!

Csodálkozhatunk-é aztán, hogy a mikor a nemzeti királyság fényét és hatalmát akarja magasztalni és megrajzolni: az ő személyében magasztalja és rajzolja meg?

III.

Zrinyi Miklós 1655. júniusának végén a gyűlölséges országgyűlésről háborogva és kedvetlenűl tért meg csáktornyai várába. Nádorságra törekedett, de hiában egyesitette pártjában a horvát-szlavon rendeket, az erdélyi fejedelem révén a felvidéki protestáns követeket, a szabadságszerető és alkotmányféltő köznemeseket s a jelölés biztosítása végett hiában járta meg Bécset, a hol a német urak nagy tisztességgel fogadták, — Lippay és az udvar kijátszásából annyi tehetsége, báni és vezéri érdeme, országos népszerűsége és pártja többsége ellenére a jelöltek közűl kimaradt: Pálffy Pál gróf örökébe Wesselényi Ferencz, a murányi szerelmi regény hőse ült. A szabad királyválasztás, a magyar alkotmány sarkalatos jogát az örökletes királyság tervével szemközt a hazafiakkal együtt megmentette ugyan; de Lippaynak és társainak hatalmaskodó, fondor, világi urakat tapodó és nemzetet rágalmazó viselete, beszéde még sokáig és mélyen foglalkoztatta. Hogyan is feledhette volna egykönnyen erőszakosságukat, alacsonyságukat? Hiszen a katholikus papság a »lator, áruló érsek« vezetése alatt Lipót örökletes királysága érdekében az alkotmányos ellenzék, különösen a protestánsok ellen egész féktelenűl és szemérmetlenűl izgatott, sőt a pozsonyi utczákon gyalázkodó alkalmi iratot szórt el, a miből a pénzverő ház előtt Zrinyi Miklós is talált egyet. Ez az írás a nemzet államfentartó erejét becsmérelte és koronája jövedelmét kisebbítette s az esetleges nemzeti királyságot a köz- és magánérdek romlásának hirdette, Mátyás uralkodásának tetteit és terheit hánytorgatta, hogy mindezzel szégyenszemre arczába vágja a magyarnak, mikép a magunk erejéből sem a végbeli vitézlő népet, sem a rendes sereget fizetni, sem a királyt vagy fejedelmet eltartani, sem az idegenek segitségét megnyerni, sem hadtudományunk hiányában hadat vezetni nem bírnánk. Hiszen kitünő, tapasztalt vezéreink nincsenek, a kik várakat, városokat, erősségeket megvenni vagy épiteni tudnának, háborúban a szervezéshez, csatarendhez, vezényeléshez értenének.

Zrinyi Miklós nagy szivének minden érzése lázongott ezeken a nemzetietlen rágalmakon, s az őszszel, báni dolgainak végzése és a posavinai meg sziszeki lázadó jobbágyságnak leverése után, tollához nyult, hogy faji szeretetének fel-felcsapó hevével és a történeti igazságnak büszke erejével megfeleljen reájok.

Így született meg elmélkedése, a magyar irodalom *első* tanúlmánya Mátyás királyról.

IV.

Zrinyi Miklós Bonfini nyomán halad, annak könyvéből veszi az anyagot, de érdemileg teljesen önállóan méltatja Mátyást; az erkölcsi, állambölcseleti, kormányzati és hadművészeti elvek és követelések szempontjából nézi és itéli meg; szerkezetileg pedig az események történeti rendjének követése mellett is a bevezetés és befejezés lendületének erejével bizonyos művészibb összhangba hozza.

Bevezetésében meggyőzően hangoztatja, hogy a nagy uralkodók és nagy történetirók egymással összefüggésben vannak, mert azok dicsőséges élete és pályája éleszti az írásra való kedvet és növeli a tehetséget: egy Nagy Sándor, egy Julius Caesar mennyi fényes elmét ihletett és szólaltatott meg? S ha a magyarnak nincsenek ékes tollú történetírói, nem annyira az íráshoz való nemzeti restségének, mint annak tulajdoníthatjuk, hogy meghaltak a Mátyás királyok, mert sok száz esztendeig kell a természetnek fáradni, a míg oly embert alkothat, minő Mátyás volt. S mivel ezen az alkotmányán sokat fáradt, hihető, hogy meg is fáradt, másnak építésére való megnyugvása ez idő szerint inkább kivánható, hogysem remélhető. Ezért veszi ő jegyzésbe Mátyás királyi erkölcseit és dicséretre méltó dolgait, hogy alakját legalább elméjében támaszsza föl. Ezzel aztán reátér a Hunyady-ház eredetére és mondáira, Hunyady János ragyogó személyére, mert a magyarok ennél a szép karbunkulusnál, ennek a világosságánál látták meg Mátyást, *ki az apja érdeméért lőn király.* Majd ismerteti a választása körülményeit, különösen a fegyveres kéznek és erőhatalomnak befolyását, minélfogva példának nem kell éppen tartanunk, mert nem jó volna, ha szabad országban ily módon kellene mindenkor királyt választani; de ha a magyar Mátyás királyra találhat, másszor is éljen a választás ilyen módjával. Aztán el- vagy inkább megbeszéli életének és uralkodásának minden nevezetesebb mozzanatát: Frigyes támadását és legyőzését, Giskra megfékezését és megnyerését, Ali beütését és kiverését, Jajcza megvételét és Mohammed szultán megszaladását, Mátyás hálátlanságát Szilágyi Mihály iránt, annak mentségét és Isten büntetését a zvorniki kudarczban; Erdély és Moldva zendülését és lecsillapításának módját, a cseh háború vallásos ürügyét és igazi okát, Vitéz Jánosnak és társainak elpártolását, Kázmér lengyel királyfi behívását és kimenekülését, Mátyás boroszlói hadviselésének mesterfogásait, Szabács megszállását és elfoglalását, Beatrixszal való házasságát, a Frigyessel való viszály újabb kitörését, a minek oka Bonfini szerint főleg az volt, hogy *német és magyar fő sohasem lehet egy fő,* vagyis sohasem érthet egyet. És szembeállítja egymással a két uralkodó jellemét, megokolja a Mátyás hadjáratát, hibáztatja a tanácsban való szavazatát, megemlíti a velenczések berzenkedését és kemény megfenyítését; a törökök kedvezőtlen helyzetét, minélfogva Mátyásnak és Frigyesnek ellenök kellett volna egyesülten fegyvert fogni; de Isten dolga, hogy a két elme meg nem egyezhetett, a mint a németek és magyarok nem egyezhetnek meg sohasem. Majd rajzolja Mátyás belátását a politikában, sikerét a háborúban, személyes vakmerőségét a veszedelemben, parancsolni-tudását mindenekkel szemben. Végül előadja halálának körülményeit és a nagy esemény csodajelenségeit, magasztalja érdemeit s védelmezi hibáit, különösen a borra és szerelemre való hajlandóságát; hiszen, a szentekről nem is szólva, alig van király, ki ebben nem botlott: Dávid, Salamon, Nagy Sándor, J. Caesar és IV. Henrik, a navarrai. Mátyásnak hirtelen volt a

haragja, de gyors a kegyelme is; a szerencséje pedig nagy, szorgalmatossága véghetetlen, fáradsága untalan, bátorsága győzhetetlen, vigyázása megcsalhatatlan; miért dicsőségben élt és halt, — neve, tisztessége örökké fenmarad!

A tanulmány történeti értekezés, de nem oknyomozó, hanem elmélkedő, mint a czíme jelzi. Az író benne a történeti eseményeket és tényeket, Mátyás életének és uralkodásának mozzanatait elemzi, bírálja, magyarázza, megokolja, a maga gondolataival és megjegyzéseivel új színbe, új megvilágításba helyezi. Fejtegetéseiben nem oly rendszeres és mélyreható, mint Macchiavelli, hanem élénkebb és közvetlenebb nála, hangjának változatosságánál és alanyiságánál fogva. Mert míg az ismert dolgok új színében és új megvilágításában Mátyás alakját az ember, király és hadvezér összhangzatos egyéniségével és tüneményes nagyságával a maga viseléséből, eljárásából, hadakozása módjából elénk rajzolja: addig személyes felfogásának, gondolkozásának és érzésének őszinte feltárásával önmagára és saját korára is érdekes sugarakat vet. A Mátyás lelki képe mellett az ő lelki képe is tisztán látható, annak a czéljai és törekvései ismertetésében a maga czéljai és óhajtásai is megszólalnak; például a magyar Mátyásért rajongva a nemzeti királyságért rajong s bár elismeri, hogy a megválasztása erőszakos volt, egyenesen biztatja a nemzetet, hogy ha Mátyásra találhat, másszor is éljen a választásnak ilyen módjával; például a cseh háborúnak vallásos örve alatt való megindítását elitélve, a korabeli katholikus fejedelmeket itéli el, kik az eretnekség ellen fegyvert fognak s a korabeli katholikus papjainkat rójja meg, kik éjjel-nappal szegény országunkban buzgóság neve alatt lutheránusok és kálvinisták ellen szónokolnak, reájok hadakoznak és kiáltnak, nem mezítelen igazsággal és isteni tanítással, hanem haraggal és gyűlölséggel, sőt ha lehetne, tűzzel-vassal; holott Krisztus nem tanítja vala a fegyveres térítést és szent Péter a saját oltalmára sem fogott kardot; például Vitéz Jánost a politikába avatkozása miatt kárhoztatva, a korabeli főpapságot kárhoztatja, mely főfeladatának tartja, hogy az ország kormányzásában való ártalmas szereplésével a világi urakat tapodhassa és gázolhassa; holott nem ez volt Szent István szándéka s a főpapság nagyravágyása csak a királyok szelidsége és hanyagsága miatt hatalmasodott el; például a Mátyás elhibázott török politikájáról szólva, III. Ferdinánd rossz tanácsosai ellen fordúl, kik a királyt a törökök megtörése helyett a magyarok megrontására ösztönzik. A múlt idő dicsőséges emlékeinek és gyarló tévedéseinek megbeszéléséből így csap át renddel-renddel a maga vágyának, türelmességének, panaszának és bizalmatlanságának megszólaltatásába; elmélkedéseinek tanúlságai így lesznek kétszeresen érdekesek: önmagukban és vonatkozásaiknál fogva. S e vonatkozások akár az íróhoz, akár nemzedékéhez fűződnek, mindig korszerűek, és a tanúlságok is kétségtelenűl korszerűségre vallanak. Mátyás alakját ugyan föltámasztani, az ő királyi erkölcseire és dicséretes dolgaira emlékezni mindig gyönyörűség, még ha hibáit nem hallgatjuk is el, a mint a

mi írónk el nem hallgatja; de különös gyönyörűség lehetett akkor, a mikor az idő eseményeinek hatása alatt véle önmagáért és fajáért vehetett elégtételt.

S a mi a tanúlmánynak maradandó értéket biztosít, az különösen az az egyetemes néző és itélő szempont, melyből Zrinyi Miklós a király alakját és

Matyas Kyrály életéről valo elmélkedések

Az első magyar essay (Zrinyi értekezése) Mátyásról.

hadakozását szemléli. Nem hazafiaskodik és áradozik nagyzolva, hanem a hadi tudomány vagy hadi művészet legfejlettebb elveit követi bírálatánál és személyes vonzalma ellenére a tárgyias hangot megőrzi, akár csak a *Vitéz Hadnagy*ban. Különben is a két munka sokban megegyezik: vagy egészen egybevág, vagy

annyira összefügg, hogy a tanúlmány számos állitása a Vitéz Hadnagy tételeire támaszkodik s értéséhez és méltatásához ezek ismerete szükséges. Mert megesik, hogy a mit az író a Vitéz Hadnagyban kifejtett, a tanúlmányban csupán pedzi, mintegy emlékeztetésűl. A mikor például a jajczai és zvorniki futást szóba hozza és megrójja, hogy mind a török császár, mind a magyar király vétkezett a hadi szabályok ellen, mert nem szerzett eleve hirt az ellenségről, csak röviden veti oda: mire valók voltak a kémek? — mivel fontos feladatukat és szolgálatukat a Vitéz Hadnagyban már úgyis tüzetesen kifejtette. S a mikor a hír hatásáról, Julian biboros szerepéről, Fabius Maximus halogatásáról s a parancsolni-tudás mesterségéről emlékszik meg, hasonlóképpen csak röviden, csak hivatkozásként teszi, mivel mindezekről a Vitéz Hadnagyban már ismételve bővebben nyilatkozott. Mostani szavai és példázásai csak ezekből a nyilatkozatokból világosodnak meg, általok érthetők és méltányolhatók teljesen. S a mikor a Mátyás hadviselésében a király serénységéről, az idő jó megválasztásáról, sokféle mesterségéről és fogásáról, mindenről való gondoskodásáról, a diversiója hasznáról, példájának hatásáról, a csatabeli helyéről és személyes bátorságáról, a hadi tanácsban való szavazatáról és életének szerencséjéről beszél, fejtegetése nem egyéb, mint a Vitéz Hadnagy elméleti tételeinek gyakorlati alkalmazása; vagyis Mátyás tulajdonságainak és dolgainak megitélésében azokat az elveket értékesíti, melyeket ott felállitott. A Vitéz Hadnagy soraiból csendűl meg újra az író kedvencz latin példabeszéde: »Non licet in bello bis peccare«; s a Hypocrates ismert velős mondása is: »Ars longa, vita brevis, occasio praeceps«.

A tanúlmány hangja már nyugodt és komoly, írónk háborgó haragja már kiforrt és látása a helyzet megitélésében tisztúlt: de a gyűlésbeli keserű tanúlságainak íze még kiérzik a papság türelmetlenségének ostorozásában és az érsek politikába-avatkozásának kárhoztatásában; s kiérzik a Ferdinánd rossz tanácsosainak megbélyegzésében és a Mátyás haragjáról szóló »német historicus« ellen való ingerűltségében is. Minden szó, mely a magyart becsmérli vagy Mátyást bántja, az ő nemzeti érzését sérti. Kedélyének ebben a hangulatában támasztja vala fel Mátyás alakját elméjében; tanúlmánya az ő honszerető lelkének megnyilatkozása és vigasztalása; a magyar Mátyásban a nemzeti király vitézségét és dicsőségét magasztalja. Hiszen még annak megemlitéséről sem feledkezik meg, hogy Mátyás milyen méltóságosan és királyi módon vendégeli meg táborában a békére szoritott királyokat; nem volt ott semminek híja, nem kellett ott sem futkosni, sem kölcsön kérni másoktól pohárszékeket, poharakat és egyebet. Jól esik történeti ténynyel, példával mutogatnia, hogy Mátyásnak, a nemzeti királynak korában, a magyar koronának dús jövedelme, tündöklő ragyogása volt; udvara Mars iskolája lévén, a hadi tudás, rendtartás és hadviselés virágzott s a nemzetet uralkodójával az idegen népek félték és tisztelték. Természetes ennélfogva, hogy a nemzeti királyság felújítására áhitozott, hiszen egyenesen biztatja a magyart,

hogy ha Mátyásra találhat, másszor is válaszsza meg, másszor is éljen az erőszak módjával; s természetes, hogy az új átalakulás esélyénél magára is gondolt, hiszen ha Mátyás az atyja érdeméért lőn király, miért ne lehetne ő a szigeti Zrinyi Miklós érdeménél fogva, a kit nagy eposában következetesen atyjának nevez vala. De mindabból, a mit az országgyűlés folyamán az erdélyi fejedelemről mondott és annak írt, nyilván következik, hogy a nemzeti királyság felújításánál ekkor első sorban mégis a *Rákóczy személye forog eszében,* kinek megválasztására nemcsak az apja, az öreg fejedelem érdeme, de a személyes sikere is elég ajánlatúl szolgálhatott! Rákóczy halála után, a gyalázatos vasvári béke korában, *Molin Alajos,* a bécsi velenczei követ egyenesen az *ő* személyére gondolt, bizonyosan nem az *ő* tudta nélkül, sőt fölkérte a franczia követet, *Gremonville* lovagot is az ő rábeszélésére, hogy álljon a magyarok élére és választassa magát királyukká!

A Mátyás-tanúlmány a nemzeti királyság dicsőítése, nemes és hazafias válasz a múlt gyűlölséges országgyűlés nemzetietlen rágalmaira; de egyszersmind a Mátyás királyi és emberi nagyságának fényes rajza, melyet harmadfél század haladása sem sodort homályba. Az első magyar történeti essay úgy vonúl be az irodalomba, hogy az érzelmes, elmélkedő szépprózának ma is, harmadfél száz esztendő után, oly becses termése, melynek sem a polgári, sem a katonai középiskolák olvasó-könyvéből nem volna szabad hiányoznia. Mert kelthet-é magyar ifjúban valami fenségesebb benyomást a nagy királyról, mint a tüneményes Zrinyi Miklós hódolata és magasztalása, mint az ő abbeli vallomása és kijelentése, hogy a természetnek sok száz esztendeig kellett fáradozni, meddig oly embert alkothatott, minő Mátyás, a ki világ és országok bomlásának gyógyítója s a maga nemzetének megvilágositója legyen?!

AZ ÉPÍTÉSZET MÁTYÁS KIRÁLY ALATT.

— KIVONAT EGY NAGYOBB TANULMÁNYBÓL. —

IRTA: PASTEINER GYULA.

Mátyás király úgy áll előttünk, mint az Olaszországban keletkezett új műveltségnek első s legtökéletesebb képviselője, a renaissance-politikának, az irodalomnak, az úgynevezett humanismusnak és művészetnek meghonositója Magyarországon. Minden ízében igazi renaissance-egyéniség és uralkodó volt; nem lehetett el humanisták és művészek nélkül, kik hírnevét szolgálták és udvarának fényét emelték. Nagy politikai sikerein kívül az irodalom és a művészet fejedelmi pártfogása és ápolása teszi uralkodását történetünk egyik legfényesebb korszakává, mely megfelelően lelkes és alapos kutatás tárgya volt már korábban is, de kivált az újabb időben. A rávonatkozó adatokat történettudományunk fölkutatta, egybeállította és, számos könyvben földolgozva, a nemzet közkincsévé tette.

A hatalmas fejedelemtől meghonositott és ápolt művészetek egyik ágáról, az épitészetről elég hű képet alkothatunk magunknak, ha a rávonatkozó adatokat helyes szempontból vizsgáljuk. Különösen két körülményre kell figyelnünk. Az egyik az, hogy a különféle kútfőkből meritett adataink egészen általános természetűek; a másik az, hogy a Mátyástól meghonositott művészetek minden ágára vonatkozó adatokat nem szabad egybefoglalni. Jóval világosabb képet nyerünk, ha a művészet egyes ágait egymástól elválasztva, külön-külön teszszük vizsgálat tárgyává, kivált pedig, ha a művészet egy és ugyanazon ágát illető adatokat természetük különfélesége szerint egymástól elválasztjuk, külön csoportokba osztva maguk közt összehasonlítjuk.

Tubero Commentáriusának első könyvében a 14. §-ban azt mondja Mátyásról, hogy Magyarországot annyira földiszíté épitményekkel, hogy majdnem utólérte az épitményekben igen gazdag Németországot. Ilyen vagy Bonfiniból kölcsönzött dicsőitő általános szólamokból nem meríthetünk helyes ismeretet.

A művészetek történetének legfőbb kútfői az emlékek; ezeknek hiányát semmi sem pótolhatja. A Mátyás király idejebeli csúcsíves épitészetnek több emléke maradt fönn, az általa meghonositott renaissance-épitészetnek azonban csak csekély töredékei kerülték el a pusztulást. Ennélfogva a rajzolt és az irott

kútfőkre vagyunk utalva. A rajzolt kútfők közt legjelentékenyebb a Schedel-féle Krónikában levő kép, mely Budavárát ábrázolja Mátyás idejében. Ez sem egészen kifogástalan. Van több későbbi keletű rajz, de a milyen értékesek ezek topographiailag, építészeti szempontból annál kevésbbé használhatók.

Az irott kútfők önmaguktól két csoportra oszlanak. Az egyik csoportba tartoznak azok, melyek a Mátyástól emelt építményeket írják le. A másikba azok, melyek a Mátyás idejében Magyarországon járt építő művészekről szólanak.

Hogy a kútfőknek ilyetén két csoportra-osztása mennyire kinálkozik önmagától, arról meggyőz az a körülmény, hogy az egyik és másik csoportbeli adatok nincsenek egymással semmiféle kapcsolatban. Az építményekről szóló kútfők a semmit mondó általánosság eredeti hibáját még azzal sem pótolják,

Buda vára Mátyás korában.
(A Schedel Világkrónikájában levő metszet után.)

hogy legalább egy épületnek az építőjét neveznék meg. Ha ezt csak egyszer nem mulasztanák el, talán az építő művész személyéből lehetne következtetni azt, a mit a leírás elhallgat. Viszont a Magyarországon járt építészekről szóló kútfők nem mondják meg, valjon az illető építész itt épített-e vagy mivel foglalkozott; és csak egyetlen kútfő van, mely megjelöli, hogy az illető építész mit épített.

Az első csoportbeli kútfők között első hely illeti meg Bonfinit. Mátyáshoz, udvari humanista minőségénél fogva, közeli viszonyban volt, de e viszonyt igazi humanista hizelgés jellemzi, noha ennek gyanuja ellen erősen védekezik. Följegyzései terjedelmesek ugyan, de terjedelmességük üres bőbeszédűség; csak elvétve találunk bennök egy-egy kifejezést, mely az épület művészi alakítását sejteti. Ilyeneknek vehetjük például azt, hogy Mátyás kivált az olyan épületekben

gyönyörködött, melyek a régiekkel, t. i. a klasszikus korbeliekkel versenyeztek. Ez időben a csúcsíves építést tartották újnak; a rennaissance-építés, mint a klasszikus folytatása, volt a régi.

Forrásunk elmondja, hogy Mátyás Visegrádon lucullusi villát építtetett, melyben külön lakosztálya van a királynak, külön a királynénak, külön ebédlőik, nappali termeik és hálószobáik, nagyszerű ebédlő-termeik rekeszes, csillogó menynyezetűek. Vannak ott aranyozott folyosók, nagy költséggel márványból épített kútak, nagyszerű rácsos ablakok, gazdag kincstárak, éléskamrák, márványból faragott kútakkal készitett nyilt pihenőhelyek. Hasonló a tatai várkastély leírása. A budai várról megtudjuk tőle, hogy ott a Zsigmond királytól emelt épületen kívül (Friss-palota) nem volt semmi megtekintésre méltó és hogy Mátyás a várat díszesen fölépítteté. Fölsorolja az épületeket, azok helyiségeit s ismétli, a mit Visegrádról mondott.

E leírások abban is egyeznek, hogy csak elvétve találkozik bennük az épület művészeti mivoltát hozzávetőleg megjelölő kifejezés. Ilyenek: a könyvtár előtt félkörű fülkével biró boltozatos, kerek szoba, a boltozatos termek, a rekeszes mennyezetű szobák. A diszitményeket nem jelöli meg úgy, hogy az épület művészetére lehetne következtetni; a mit mond, egyaránt illik a román, a csúcsíves, a renaissance-építészetre. Legjellemzőbb adat, hogy Mátyás a Zsigmond-féle palota homlokát az eresz alatt hármas rovattal (triglyphos), tehát a klasszikus építészetből kölcsönzött szerkezeti formával díszítette. Bonfini leírja a Mátyás királytól Székesfehérvárott maga számára épített sírkápolnát is; és a leírásból világosan kiderűl, hogy a kápolna csúcsíves volt.

Szinte hihetetlennek látszik, hogy Bonfini, a ki Filarete Averulino könyvét az építészetről olaszból latinra fordította, ily járatlan legyen az építészet terén és ne tudná, hogy egy épület leírásában mi a lényeges és mi a mellékes. Ezt az ellenmondást azonban eloszlatja Averulino könyve, mely az építészettel nem annyira művészi, mint inkább technikai szempontból foglalkozik. Bonfini irályát egészen természetesnek fogjuk találni, ha tudjuk, hogy Averulino könyvében az összehordott anyag nincs rendezve, hogy a könyv unalmasan bőbeszédű, hogy irálya czikornyás és tele van latinismussal. A fordító teendője az volt, hogy az olasz könyvben levő latinismusokat bele írja a latin fordításba. Nem szükséges, hogy azokat megértse. Nem is értette meg, a mi azonban nem akadályozta, hogy azokat Mátyás építményeinek leírásában ismét hasznositsa.

A pfalzi gróf követe, ki jelen volt Mátyás és Beatrix menyegzőjén, jelentésében leírja az ünnepélyeket. Építészetileg csak egy érdekes följegyzés van a jelentésben. Azt mondja, hogy a budai királyi vár nagy ebédlőjének közepén kőoszlop állott és körüle négyszögű pohárszék volt nyolcz polczczal. A jelentés egyébként az ünnepélyek szertartásait és azok külső fényét írja le. Azonban ez az egy adat is becses volna, csak kár, hogy nem mondja meg, valjon a

Buda vrbs hungarie clarissima regum sedes: in littore danubij sita: hungaria enim vltra ⁊ citra da-
nubiũ latissimas terras occupat: quod citra danubiũ est: olim pannonia fuit. que ab oriente mesiam
ab occidente noricum habuit. septẽtrionẽ ei danubius. austrum illirici montes excepere: que transdanu-
biũ hungaria iacet: pars scythie prius erat: duasq̃ gentes habuit gepidas qui contermini germanis fue-
runt ⁊ dacos. nõ qui nunc daci vocant: quorũ rex ad occeanũ germanicũ: inter sueciam ⁊ saxoniam latissi-
mo regno: sed palustri potit. nam hij dani melius appellant: sed qui ea loca tenuerunt: que nunc transsil-
uani occupant vicina walachis in corone speciẽ montibus cincta. In hac parte vngarie que gepidarũ fuit
adhuc territoriũ est quod sepusiũ appellãt; pro gepudio. Hungaria aũt terra ferax: vbi aque riuus habet
in quo mersa ferrum aterat in cuprũ vertit. gleba illic frumenti fructifera. auri ⁊ argenti diuites vene: aer
salubris: terra optimis cõparanda. nisi sua se vbertate corrumperet. Cum vero huni in scythia multiplica-
ti essent: in vnũ congregati: cõstituentes capitaneos: occidẽtales regiones ingressi: bessos ⁊ cumanos al-
bos: inde ruthenos: terrãq̃ nigrorũ cumanorũ. ⁊ vsq̃ ad tiscia flumen teysch peruenere. Matrin⁹ longobar-
dus qui pannoniã gubernabat: primo eos repulit. Tandẽ pastea possessione pãnonice regionis potiti
sunt. Anno dñi quadringentesimoprimo Athila qui hungarico ideomate ethele dictus est. ⁊ buda fratre
eius supuiuentib⁹. Athilã in regia dignitate extulerunt. Is in ciuitate sycambria sedem elegit. Et ex inna-
ta ambitione ceteras regiones molestare instituẽs bledã fratrẽ suum regiminis participem fecit. Et in sub-
iectas nationes principẽ cõstituit. Interea rex hunorũ dum regnũ intra pannonias cũ fratre bleda vel bu

BUDA LEIRÁSA

da gereret. macedoniã mẽsiã ⁊ achaiã vtrasq; tracias: immanissima rabie deuastaret. Inde cũ sycambrie demoraret᷑. buda frater ei⁹ terminos sui regiminis trãsegisse ac regnũ in eius absentia optasse accusat⁹ est. Cũq; sycambriã in recessu suo vrbem athile vocari p̃cepit. Buda võ illã a suo noĩe budawara appellauit. Quãobrem bledã germanũ suũ regniq; consortẽ ꝓprijs manibus perimit. Ac in danubiũ precipitari fecit. Inde nouo edicto vrbem athile vocari iussit. Huni id nõ obseruãtes illã budawara vocauerũt. Hungari q̃s vsq; in hũc diem obuda vocant. Theutoni edictũ regis magis formidãtes: ciuitatẽ ob metũ etzelpurg id est vrbem athile vocauerunt. In sycambria deinde athila quinq; annis quieuit. Speculatoresq; ad varias regiones ordinãs. Post prospera deinde tpa buda primaria hungarie condita: que ex parte montuosa est: si vrbis situ inspicias. Cuius loci cõditio ea est: vt nec quicq̃ munitius: nec certe amenius in tota ferme hungaria inueniri possit. In ea nõnulla extant religiosoꝝ monasteria celeberrima. alijsq; publicis priuatisq; edificijs ornatissimis p̃ ceteris in ea regione vrbib⁹ euasit clarissima. Ideo regia dignitate insignita. ⁊ basilicis menib⁹ ⁊ arce pulcherrima: quã arcem preclarã (sicuti ⁊ alias arces in tota hungaria: p̃cipue misegradiũ castrũ nobile vbi corona regia obseruat᷑ exornauit) itã Mathias de coruinis rex hũgarie miro decore ornauit. Cũctis nũc antiq̃s monumẽtis p̃ferendũ in qua muri crassissimi: ⁊ aule celeberrime esse referunt᷑. hanc p̃terfluit hister germanicus fluuius: qui deinde septẽ hostijs pontum influit. Septimũ tñ pigrũ ad palustri speciẽ nõ habet: qđ anni cõparet᷑. Priora quatuor ita magna sunt: vt p lõgitudinem. xl. miliũ passuũ nõ misceant᷑ equori: dulcẽq; haustũ incorrupto detineant sapore.

DEL KRÓNIKÁJÁBAN.

Az Athenaeum kiadása.

Zsigmondtól vagy a Mátyástól emelt épületek egyikében volt-e a nagy ebédlő terem, mely a közepén álló oszlop tanúsága szerint kétségtelenül csúcsíves művészetű volt. A budai királyi palota kibővítése alkalmával ezen oszlop törzsének alsó része eredeti helyén előkerült.

A többi kútfők későbbi szemtanúk följegyzései. Közülök különösen kiválik

Mátyás budai palotájának maradványai.

Ursinus Velius (De Bello Pannonico), ki topographiai tekintetben sokkal világosabb képet nyújt, mint Bonfini. Föltünő, hogy míg egyrészt határozottan azt állítja, hogy a városban, mielőtt a törökök fölgyujtották volna, úgy a kereskedőknek mint az előkelőknek, többnyire olasz renaissance-művészetű nagy házaik voltak (aedibus plerisque ad Italicorum aedificiorum symmetriam constructis

perinsignis fuit), másrészt a királyi vár építészetéről sem ezt nem mondja, sem egyébként tájékozást nem nyújt. Visegrád várát szintén csak általános kifejezésekkel dicséri.

Egy másik kútfő, Oláh Miklós (De Hungaria et Attila) szintén bámúlja Mátyás építményeinek pompáját és hozzá teszi, hogy egyedül Párisban, a parlament épületében látott egy szobát, ott is csak egyet, mely művészi díszre hasonlit a budai termekhez. Ugyan e szerző a könyvtárról és a könyvmásolókról szólva, följegyzi az utóbbiak főnökének a nevét: Felix Ragusinus Dalmata. Tehát az épületeket bámúlta, de azokat leírni elfeledte s építőik nevét is elhallgatja, a könyvmásoló nevét ellenben följegyzi.

A fölsorolt kútfőknek építészeti szempontból való fogyatkozásait a későbbiek sem pótolják.

A Mátyás idejében Magyarországon járt művészekről, illetőleg építészekről szóló kútfők éppenséggel nem oszlatják el a homályt. Aristoteles Fioravanti, Benedetto da Majano, Chimenti Camicia, Baccio Cellini, továbbá Traui Jakab és János olyan névsor, mely sokat igér; de ha végig nézzük a magyarországi tevékenységökre vonatkozó adatokat, nagy lesz csalatkozásunk. Egyikről sincs följegyezve, hogy mit épitett.

Chimenti Camiciáról tudjuk, hogy a magyar király szolgálatában állván, annak palotákat épitett, kerteket, szökőkutakat, templomokat, erőditményeket és más egyéb fontos épitményeket alkotott, diszitményekkel, vésett művekkel, művészi erkélyekkel és egyebekkel ékesitett, melyeket Baccio Cellini nagy szorgalommal készitett.

Aristoteles Fioravanti inkább mechanikus, mérnök, vizépitész és ferde tornyokat kiegyenesitő ezermester volt és kevésbbé művészi épitő. Hírneve Oroszországba is eljutott. Bologna kormánya Mátyás kivánságára Fioravantit 1467-ben Magyarországba küldte, a hol ez év január havától júniusig tartózkodott és ez alatt Bolognában, mint községi épitésznek járó fizetését is élvezte. Mátyás a török ellen erődítvényeket akart vele épittetni. Nincs tehát alapja azon állitásának, hogy Fioravanti kisebb munkákat végezhetett. Épp oly kevéssé állja meg helyét az a vélemény, mintha Fioravanti egyedül képviselné a Mátyás alatti épitészetet.

Istvánfi (Historiarum de rebus Hungaricis libri) kétszer emliti Traui Jakabot, a ki épitész és szobrász volt. A 8-ik könyv végén azt mondja róla, hogy Mátyás király számára Apollo és Herakles szobrát önté bronzból, a 28-ik könyvben pedig, hogy Báthori Miklós váczi püspök számára épité Nógrád várát.

Tubero (Commentariorum de temporibus suis libri) a 3-ik könyv X-ik szakaszában részletesen elmondja, hogy Traui János sokat épitett Mátyás rendeletére és hogy Mátyás ezért neki sokkal tartozott és adósa is maradt.

Salamon Ferencz »Budapest Története« czimű munkájában megkisérlette

a két csoportbeli kútfők hiányának pótlásául a Budavárát ábrázoló rajzok egyikét, azt, mely Schedel krónikájában van, magyarázni. Az eredmény azonban inkább topographiai jelentőségű. A magyarázat, mihelyt a művészet terére lép, kevésbbé meggyőző.

A föntieket összefoglalva, meggyőződünk, hogy a különféle kútfők közt nincs kapcsolat, tehát nem összevalók és hogy a Mátyás-korabeli művészetről helytelen képet nyerünk, ha a a kútfők adatait és nagymondásait valóságnak veszszük és mesterséges elrendezésben a fönmaradt nem építészeti emlékekkel egy keretbe összefoglaljuk. És ismét más képet nyerünk, ha a művészet egyes ágait külön tárgyaljuk és a rájok vonatkozó adatokat is elkülönítve veszszük tekintetbe, tartalmukat megbiráljuk és értéküket meghatározzuk. A két kép különböző; az első kecsegtetőbb, a második közelebb van az igazsághoz.

Azonban még nem merítettünk ki valamennyi forrást, a melyből a Mátyás-korabeli építészetre vonatkozó ismeretet vagy legalább képzeletünk számára táplálékot meríthetünk. Minthogy emlékek hijján arra vagyunk utalva, hogy az adatokból következtessünk, ezt az eljárást tovább folytathatjuk. Még találkozik egy és más körülmény, mely aránylag elég biztos kiinduló pontul szolgálhat. Keressünk analogiákat; vizsgáljuk például Németországnak és Francziaországnak ez időbeli építészetét, a hol voltak hagyományok, melyekhez ragaszkodtak és olyan körülmények, melyek korlátozták a renaissance-építészet kényelmes megtelepedését.

A renaissance-építészet Francziaországba fejedelmi módon, VIII. Károly király fényes kiséretében vonúlt be és kezdetben kizárólag a királynak és a társadalom legelőkelőbb osztályának szolgált; Németországban kalmárok révén és Olaszországba vetődött néhány művész vázlatkönyvébe rejtve, szerényen, mondhatjuk szegényesen honosodott meg, a középosztálynak szolgált, leghatározottabban népies jellemű volt. Francziaországban az építészet járt elől; legelső föladata volt a meglevő épületek belsejének átalakítása, diszítése és vele együtt, általa honosodtak meg a renaissance-művészeti elemek; Németországban a kisebb művészeti termékek diszítményei, azoknak rajzai nyitják meg a renaissance-művészet korát. E rajzolt ornamentumokat a szobrászat és festészet követi; legutoljára marad az építészet. Az időt, melyben a renaissancenak Francziaországban való meghonosodása kezdődik, év és hónap szerint pontosan megjelölhetjük: 1495-ik év október hava, a midőn VIII. Károly franczia király, I. Mátyás királynak kortársa, visszatért olaszországi első emlékezetes hadjáratából, mely inkább ünnepi díszmenethez hasonlított. A renaissance-elemek Németországba való behatolásának kezdete Holbein és Dürer nevével és művészetével van kapcsolatban és a XV. század végére esik, a renaissance-építészet azonban csak a XVI. század közepe felé kezd meghonosodni és fejlődni.

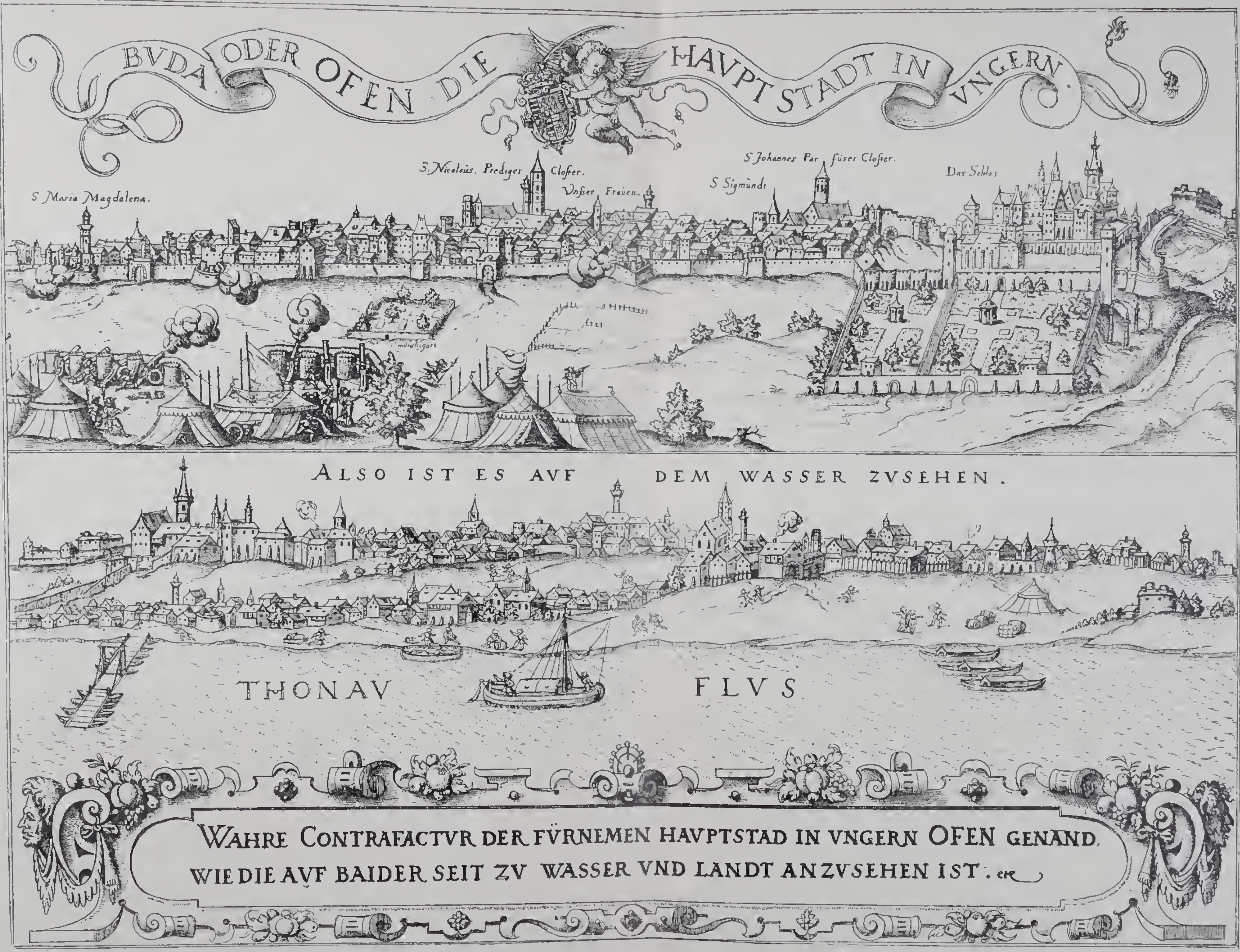
Miként a viszonyoknak nagy vonásokban ide vetett e vázlatából kiviláglik

igen jelentékeny a különbség a francziaországi és németországi renaissance-művészet között; nem csupán a meghonosodás külső körülményei tekintetében,

Vajda-Hunyad vára a lovagteremmel.

hanem mindabban, a mi azzal kapcsolatban van, abból származik. Ha mindenben eltérnek a viszonyok egymástól, egyben mégis találkoznak; s ez az, hogy az olasz renaissance-építészet teljesen szabad, korlátlan érvényesülésének a föltételeit nem találta meg sem Francziaországban, sem Németországon. Az olasz renaissance-

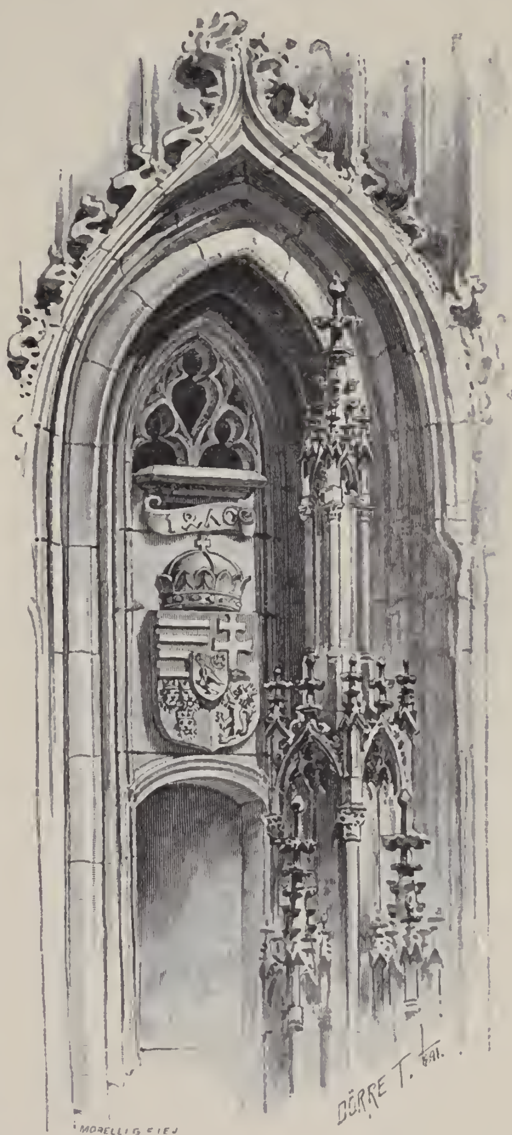

BUDA FŐVÁROS EGY 1541. ÉVI RÉZKARCZON.

Az Athenaeum kiadása.

építészet egyik legjellemzőbb sajátsága, természetének alapvonása, hogy a mult iránt kiméletlen, a meglevővel nem törődik, szereti, megköveteli a szabad, terjedelmes, egyenletes tért, melyen kényelmesen, akadálytalanul alkothat.

Francziaországban a fejedelmek várkastélyokat, Németországban a polgárok városi házakat építettek, tehát egyik helyen sem vették igénybe az olasz renaissance városrendező szenvedélyét és tehetségét. Sőt ott is, itt is gyakorlatban volt még a csúcsíves építés; a meglevő épületeket sem ott, sem itt nem akarták lerombolni, hanem megelégedtek azzal, hogy az új életviszonyokhoz alkalmazták, átalakították. Ennélfogva a jövevény építészet kénytelen volt alkalmazkodni úgy az elrendezés, mint a fölépítés tekintetében a meglevőhöz. Szóval Francziaországban is, Németországban is alkura, megegyezésre volt utalva a fönhéjázó új építészet. A megalkuvás sikerűlt és az lett a következménye, hogy az olasz renaissance Francziaországban franczia és Németországban német nemzeti sajátságokat öltött magára.

Mátyás czimere
a budavári Nagyboldogasszony-templom tornyán.

Hasonlóképpen Magyarországon is. Mikor Mátyás király hívására ide jöttek Benedotto da Majano, Fioravanti és a többiek, akkor itt is, mondhatni, általános gyakorlatban volt a csúcsíves építés; ekkor épűlt a budavári templom délnyugati sarkán Mátyás tornya, a kassai székesegyház egyik tornya, Székes-Fehérvárott a sírkápolna és Vajda-Hunyad várának egy része. És miként mindazok a nevezetesebb városok, melyekben Mátyás király megfordúlt és melyek élettörténetében szerepelnek: Prága, Brünn, Olmücz, Boroszló, Budiszin, Bécs és Német-Újhely, úgy Buda és a királyi vár is túlnyomóan csúcsíves jellegűek voltak. Önként következik, hogy az idehívott építészek itt sem fejthettek ki a renaissance-építészet természetének megfelelő korlátlan tevékenységet, a viszonyokkal, a meglevővel itt is alkudozni kellett és ennélfogva föladatuk java részben a részletekre, különösen a belső

diszítésre szorítkozott. Ezt a véleményt igazolják a budai királyi várpalota építésénél előkerült töredékek is.

Magyarországon I. Mátyás uralkodásának ideje a renaissance-művészet első korszaka volt és a külső körülmények után ítélve, mindenben hasonlíthatott a renaissance-művészet francziaországi első korszakához. És miként Francziaországban XII. Lajos és I. Ferencz alatt folytatólag tovább fejlődött, akként történt volna Magyarországon is Ulászló és II. Lajos után, ha a török hódoltság véget nem vet mindennek. A török veszedelem semmisítette meg a nemzeti jellegű építészet fejlődését, a mire a renaissanceban kinálkozott a legjobb alkalom.

MÁTYÁS A KÉPZŐMŰVÉSZETBEN.

IRTA: FERENCZI ZOLTÁN.

I.

Mátyás külsejét Bonfini (Decadis IV. lib. 8.) így írja le: »Testének alkata a középszerűnél valamivel nagyobbocska vala, kiválóan szép, nemes tekintetű s a nemeslelkűségre sokat tartó; piros arczú, szőke hajú; szépségének összehúzott szemöldei, eleven és feketéllő szemei s hibátlan orra nem közönséges díszt adának; nézése szabad és egyenes, az oroszlán szokásaként, nézés közben csaknem sohasem hunyorítva. Kegyét mindig állandó nézéssel fejezte ki; a kire azonban kancsal szemmel nézett, ez azt jelentette, hogy az illető kellemetlen neki. Kissé előrenyúló nyaka és álla volt. Ehhez illett feje; t. i. sem kicsinynek, sem nagynak nem volt mondható, homloka azonban kissé magas. Erős tagjai arányosak voltak: gömbölyű karja, hosszú keze, széles válla és domború melle volt. Ellenben kissé másformák voltak lábszárai; de a lovaglásra nagyon alkalmasak. Tehát teste szép volt, melynek fehér színe rózsapirossal váltakozott, melyből gyakran (mint Nagy Sándorról mondják) csodás illatot árasztott«. A többi rész Mátyás belső tulajdonaira vonatkozván, itt mellőzzük.

Galeotti kevésbbé hizelgőn nyilatkozik Mátyás külsejéről műve XXIII. fejezetében azon alkalomból, midőn elmondja, hogy az olmüczi országgyűlésen egy elég tehetséges férfi hizelgő német verset szavalt el a király előtt, melyben »a való közé sok valótlanságot is vegyített«. »Mert midőn a királynak a hadi dolgokban való kitűnőségét, nagyságát, tanúltságát, emberiességét s bölcseségét hirdeté, igazat szólt. De midőn arra az óriási erőre, vénusi szépségre fordítá a szót, ki ne látná át, hogy mindez koholmány? Ugyanis Mátyás király középes

erejű és csak férfias szépségű. Mert nem igen dús, kissé göndör, sűrű, leeresztett haja, élénk és tüzes szemei, vereses arczszine van, kezén ujjai hosszak, melyek közül a legkisebbiket nem bírja egészen kinyújtani; inkább férfias, mint vénusi szépségű.« Ki is emeli Galeotti, hogy a király a hízelgő dicsőítést visszautasította. Ugyancsak a XIV. fejezetben így szól: »Mátyás király középtermetű s erejű férfi. Hanem van egy, a mit mindenki csudál ő benne s én magam is, ki őt hosszas társalgásból ismerem, úgy, hogy némelykor tévedésbe is estem iránta. Ugyanis mikor lovagol, egész arasznyival magasbnak látszik, mint járásközben.« Ugyanezt alább kétszer is említi még.[1]

Ezeket előre bocsátva, Mátyás arczképét is szabatosan megrajzolhatjuk. Mert nem hiában állt összeköttetésben Olaszországgal és művészeivel; de meg is örökítették vonásait érczben, pecsétén, hártyán, vásznon, kőben egyaránt. V. László idejéből elterjedvén nálunk is a hiteles arczképekkel ellátott emlék-

Mátyás király arczképes aranypecsétje.

érmek divata, Mátyástól négy emlékérmünk maradt a király hiteles arczképével: *a)* 1460-ból, mely a királyt babérkoszorúsan, tunikában; *b)* későbbi időből, mely a királyt olaszos, fűzős öltönyben ábrázolja; *c)* harmadik, mely a törökön nyert győzelmek emlékére; *d)* végre az 1486-iki, mely a királyt szemben ábrázolja s a Frigyes császáron nyert győzelmek emlékére készült.

Ezek közül az első valódi művészi metszetű; olasz mester műve, a királyt 28 éves korából ábrázolja s arczképjellege egészen világos úgy ennek, mint a többieknek s ezeken alapszik a királynak legtöbb ránk maradt arczképe. Ezek közül kivált a két első igazolja Bonfini és Galeotti leírását.[2]

[1] V. ö. Barna Nándor és Kazinczy Gábor fordításait.

[2] Kiadva: Rupp: *Magyarorsz. pénzei* XVIII. tábla és 76. l. 541. sz. 95. l. 551. sz. 548. ábra, 95. l. Henszlmann: *Mátyás egyk. arczk. Archeol. Közl.* II. 119 l. és 1 ábra. *A magy. nemz. tört.* IV. 275. 279. 180. 181. l. Fraknói: *Mátyás kir.* 250. 395. l. Schönwiesner: *Notitia.* 229 l. IV. tábla. *Indices Viennenses.* V. 297. l. És *jelen emlékkönyvben* 17. 46. 51. 84. l.

Mátyás király bautzeni szobra.

Pecséten kettőn maradt meg Mátyás képe: nagy és arany pecsétjén egész alakban, gótikus metszvényben, a typikus liliomos koronával és királyi pálczá-

Mátyás király.
(Részlet a bautzeni szoborról.)

val; de ezek, mint arczképek, nem jöhetnek figyelembe.[1] Ezeken kívül a királyról maradt két egykorú szobormű is: a bautzeni (budiszini) szobor s a bécsi relief.

[1] Kiadva: *A magy. nemz. tört.* IV. 191 és 209 l. Fraknói: *Hunyadi M. kir.* 85, l. továbbá 77 l. mellett külön és *jelen emlékkönyvben* 31. és 267. lap.

Az első közűlök Bautzenben, az 1479-iki olmüczi békében Mátyás birtokába került Felső-Lausitznak e legfontosabb városában, az Ortenburg nevű vár tornyán a főkaput ékesíti, melyet a király parancsára 1483-tól 1486-ig Stein György kormányzó építtetett föl újra. Ebből ma csak ez a torony áll még. E körülbelűl 22 méter magas toronynak legfőbb dísze e szobor, mely a kapu fölött áll. Kemény homokkőből van faragva. Mátyást egész alakban, trónján ülve ábrázolja. Lábai oroszlánon nyugosznak, a király jobb kezében egyenes kard s baljában országalma van; feje fölött két angyal nyilt koronát tart. A trón felett függöny-draperia s e felett művészileg kiképzett gót-diszítés, mely azonban már a renaissance hatását mutatja, nyúlik magasra föl »Mathias rex« felirattal, rajta a magyar és cseh czímerrel; s a trón alatt olvasható az évszám: »Anno MCCCCLXXXVI. Salv.« Felül a czímerek fölött szintén korona van, ugyanolyan, mint a király feje fölött; a királyi trón jobb- és baloldalán czímerek vannak kifaragva. Az emlék magassága 23$^{1}/_{3}$ szász láb, kb. 7 méter, melyből a király alakja nagyobb 1$^{1}/_{2}$ méternél. (5 s az oroszlánnal 5$^{3}/_{4}$ szász láb.) Stein György különös súlyt helyezett rá, hogy a szobor hasonlítson s ezért háromszor vették le s végre Budára is elküldték, hogy a művész a szobrot természet után javítsa ki és csak azután tették véglegesen helyére.[1] A szobor szembe fordúlt képe különben a negyedik sz. a. leírt érem képére emlékeztet.

A bécsi relief Mátyás összes ránk maradt egykorú arczképei közt a legfontosabb, mely előbb az Ambrasi-gyűjteményben, ma a Műtörténelmi múzeumban van s Budapesten 1876-ban (május hó) a Károlyi-palotában rendezett emlékműkiállitáson bemutattatván, Rómer Flóris buzgolkodásából számos gipszöntvényben terjedt el. Ez fekete márványalapra erősített fehér márványlapon tünteti föl a király balra fordúlt s egy másik hasonló lap a Beatrix jobbra fordúlt életnagyságú mellképét élesen kiemelkedő domborműben, teljes arczélben. Itt a király hosszú fürtökben leomló haját tölgykoszorú ékíti egész és félmakkokkal, nyakán gazdag, gyöngyökkel kirakott lánez, rajta három nagy, gótstilusú medaillon; ruhája olaszos bő, prémes, galléros felső öltöny, alatta hímzett, apró redőjű ing. Mindkettő valamelyik olasz mester műve. Ennek ugyancsak olasztól eredő szabad utánzata szintén megvan u. ott a XVI-ik századból.[2] Ez a királyt ellenkező oldalról tünteti föl.

[1] Wenzel G. *Mátyás k. szobra Budiszinban. Arch. Közl.* I. 229—243. l. U. o. kőrajzban a szobor és torony képe külön táblákon. Legelőször kiadta Grossern Sam. *Lausitzische Merkwürdigkeiten.* 1714. I. r. 152. l. mellett és utána Hoffmann Keresztély Gottfr. *Scriptores rerum Lusaticarum* 1719. I. 1. rész. 494. l. — L. helyreállitott képét *A magy. nemz. tört.* IV. 320. és 323. l. s még nagyobb alakban u. o. 581. l. mellett külön mellékleten. Ugyancsak Fraknói: *Hunyady M. kir.* 136. l. mellett külön lapon. Ezt az emléket a tört. társ. kérésére a szász kormány állíttatta helyre. U. o. 414. l. L. az egésznek képét u. o. a 252. l. mellett külön lapon s egy nagyobb részletét 394. l. mind Cserna rajzai után. *Jelen emlékkönyvben* a 268. és 269. lapon.

[2] L. *Führer* durch die Sammlung der kunstindustr. Gegenstände. Wien. 1891. 212. l. 5. sz. a. (XXIV. terem. 5. sz. a.)

A király arcza e domborművön hasonló az érmeken látható képhez. Homloka alacsony, mint Bonfininál olvasható; szeme itt kevésbbé eleven kifejezésű, mint az emlékpénzek képein; orra egyenes, vége vastag és gömbölyű, szárnyai felhúzottak s meglehetős nagy, a mi különben hagyományos, egészben nem szép; szája aránytalanúl nagy, végei lehajlottak, az alsó ajk kissé lefügg; álla kerek, teljes és arczának ez a része a legjobban s legszabályosabban kifejlett (mint Bonfini mondja: prono mento). A mell és váll alkatát e szobormű is, mint Bonfini, szélesnek, domborúnak és erősnek mutatja. Ehhez műalkotásra nézve teljesen hasonló Beatrix jobbra forduló arczképe, mely a királynét magyaros ruhában, meglehetős érzéki szépségnek ábrázolja.

E szobor s az emlékérem képeinek hasonlata világos; a különbség oka az, hogy a király itt legalább 37 éves; mert Henszlmann szerint e képek Bécs bevétele után készültek. (1477.) E két szobor Belay Imrétől, a pataki, ujhelyi és sajóládi zárdák vikáriusától kerűlt Bornemisza Gergely czímz. csanádi püspökhöz és szepesi préposthoz, mit Miksa király megtudván, 1571 aug. 20-ikán Bécsbe kérte fel őket. Midón Bornemisza Hibbéből (Liptó-m.) felküldte, ezt írta: »nem költöttek, nem a képzelet alkotásai, hanem az arczok hű és igaz másainak mondatnak; jelenlétökben a szobrász keze előbb mind a kettő rajzát készitette el, azután metszette ki ... éppen nem módosítva«. Thallóczy hozzávetése szerint Belaynak Korvin János özvegye ajándékozta, ki férjével együtt pártfogója volt a pálosoknak.[1]

E, mondhatni, elsőrangú Mátyás-képeken kívül még a Korvin-kódexek 22 arczképét őrizték meg; ú. m.: 1. Andreas Pannonius: *De regiis virtutibus* (1467) művének kezdőbetűje; de a kép nem hű, egész alak. (A vatikánban.) 2. *Korvin-Missale* (1469) Bécsben a jezsuita rendházban, a mint Mátyás palástban térdel a Krisztus teste előtt. 3. *Korvin-Missale* Brüsselben 1485-ből jobbra fordúlt mellképben, mely a 2. sz. a. emlékérem után készűlt.[2] 4. U. itt a kanon előtti képen Mátyás térdelő képe látható. 5. U. itt a 410. levelen Mátyás balra fordúlt mellképe van. 6., A *Breviarium Matthiae Corvini* (Vatikánban) a második díszlapon Attavantestól Mátyást és Beatrixet számos térdelő alak közt mutatja 1487—1492-ből. 7. Didimi Alexandrini *De spiritu sancto* et Cyrilli Alexandrini *Opera* cz. kódexben

[1] Fraknói: *Mátyás k. és Beatrix domborművű arczk. tört.-hez. Arch. Ért.* 1877. 7. l. *Főv. Lapok* 1877. 28. sz. Thallóczy *Arch. Ért.* 1894. 140. l. E szoborművek képét l. Teleki: *Hunyadyak kora.* IV. czímk. Tyroler aczélmetszete. U. o. a Beatrixé 480. l. mellett. Fraknói: *Hunyady M. k.* 378. l. mellett; *A magy. nemz. tört.* IV. 288. l. mellett. *Magyarország s a Nagyv.* 1876. 21. sz. stb. V. ö. leírását Sacken-féle katalogusban és *Führer* durch die Samml. der kunsthist. Gegenstände. Wien. 1891. 212. l. (XXIV. terem 4. és 10. sz.) és *Übersicht der kunsthist. Samml.* 255. l. 4. 5. 10. sz. a.; végre *jelen emlékkönyvben* Berzeviczy tanúlmánya mellett. Divald Károly hozzátevése szerint Benedetto művei. *Budap. Közl.* 1901. 72. sz.

[2] L. Henszlmann: *Arch. Közl.* II. 121—23. l. V. ö. Müntz: *La renaissance.* II. 221. l. Hű másolatát özv. gr. Batthyányiné a nemz. muz.-nak adta. *Budap. Közl.* 1868. 22. 25. sz. R. F. czikke.

1488-ból Mátyás és Beatrix térdelő képe látható, hihetőleg Francesco Antonio de Cherico-tól, szintén térdelő, imádkozó helyzetben. (Rómában?) 8. Hieronymus *In Mattheum Marcum et Ecclesiasten Commentarius* kódexében (Bécs, udv. kvt.) 1488—1490-ből Mátyás jobbra fordúlt mellképe, az előbbi kéztől. 9. S. Gregorii Magni *Dialogi et Vita* (Modena, estei kvt.) kódexe czímlapján a király és királyné mellképei láthatók ugyanazon miniatortól, a királyé az első sz. a. emlékérem alapján. 10. S. Hieronymus *Explanatio in epistolas S. Pauli ad Galatas* kódexében (Bécsi udv. kvt.) 1488-ból ugyanazon miniatortól láthatók a királyi pár éremképei. 11. Averulinus *De architectura* kódexében (Velencze) 1488-ból a király mint triumphator látható kétkerekű diadalkocsin. 12. Philostratus *Icones, vitae Sophistarum* (Bécsi udv. kvt.) kódexében 1485—90-ből a czímlapon aranyéremben látható a király mellképe az *a)* alatt leírt érem után. Kiadva először: Lambecius: *Commentariorum* Lib. II. 995. l. mellett 1670. s a Kollár-féle kiadás II. 953—4. has. mellett ugyanez.) 13. U. o. a második czímlap *N* betűjében a király mint triumphator látható diadalkocsin. 14. Alexander Cortesius *Laudes bellicae Matthiae regis* kódexében (Wolfenbütteli hgi. kvt.) a czímlapon a király éremalakú mellképe látható. 15. U. o. a lap alján kis alakban lóháton a törökkel csatázva 1488—90-ből. 16. Priscianus Lydus *Interpretatio in Theophrastum* (U. ott) kódexében a királyi pár éremképe van az első czímlapon. 17. Marsilius Ficinus *Epistolarum libri VIII.* (u. ott) kódexében 1489—90-ből a királyi pár éremalakú képe látható. 18. Egy *Biblia* a XIV. századból (Korvin-kód. Erlangenben) kötésén a királynak az *a)* alatt leírt érme alapján készűlt domború mellképét őrízte meg. 19. Agathias *de bello Gothorum* kódexében (Müncheni kir. kvt.) a király mellképe kalappal s rajta nyílt koronával látható, képzelet után rajzolva. 20. Ranzanus *Epitome rerum Hungaricarum* kódexe 1490-ből (Nemz. muz.) a kir. párt mennyezetes trónon egész alakban ábrázolja, a mint Ranzanust fogadja. 21. Joannes Franciscus Martianus *Epithalamium* kódexe (Volterra, Museo Guarnacci) 1487-ből a király jó arczképét őrízte meg az *a)* alatti érem alapján.[1] 22. A british-museum *Horatius*-kódexében a király 11—9 cm. nagyságú képe látható balra fordúlva, fején virágdíszszel, tarka, prémes palástban, szabad nyakkal. (Szinesen repr. *A magy. nemz. tört.* IV. 186. l. s ez emlékkönyvben.) Kropf leírása szerint a kép arcza el van kenve; de sikerűlt vonásait híven lerajzolni s fekete nyomatban közli a *Magy. Könyvsz.* 1896. 3. lapján. A kép okvetetlenűl Mátyás arczvonásait mutatja; erről kétség nem lehet, ha a közel egykorú reproductiókat figyelembe veszszük. Ugyanis akár e, akár pedig valamely más közös arczkép alapján ugyanez az arczkép látható fametszetben,

[1] Csontosi: *Mátyás és Beatrix arczk. Arch. Ért.* 1889. közli mindeniket. Jobb másolatokban közlik: *A magy. nemz. tört.* IV. és Fraknói: *Mátyás kir.* cz. műve. L. még: Fraknói: *Andreas Pannonius. Magy. Könyvsz.* 1879. 113. l. *Magyar irod. t. eml.* I. I—XXII. Müntz: *La renaissance* II. 221. l. 45. l. Ábel: *Két ismerett. Corvin-cód. Magy. Könyvszemle.* 1888. 149. l. és mellékletek.

Az Athenaeum r.-t. [illegible]

MÁTYÁS KIRÁLY.

(A bécsi műtörténelmi Muzeum ambrasi gyüjteményében 139. sz.)

De electione dñi comitis mathie in regem.

Cum aūt peregrinis ex relatibꝰ fama obitꝰ ipſiꝰ regis la
diſlai in regnū hūgarie venit: multos ꝯtriſtauit. maxi
me aūt illos qui eidē regi comitis ladiſlai ꝑſuaſerāt ne
cē: cū vltores effuſi ſanguinis ipſiꝰ comitis ladiſlai eo
audiꝰ eo aīoſius inſurgere: ac inceptā finē ad optatū
ꝑducere vindictā deſiderare videbāt. Quod ꝛ factū fuiſſet: ſi ꝓ cō-
ponēdis regni rebꝰ: ꝓq3 eligēdo rege: indicta per totū regnū hū-

Mátyás arczképe Thuróczy krónikájában.

díszes keretben Paulus Jovius: *Elogia virorum bellicae virtute illustrium* képes kiadásaiban, u. m. 1575. 174. l., 1596. 113. l. s az ő nyomán készült Beuther Michael von Carlstatt *Warhaftiger kurtzer Bericht* 1582. 133. l. és 1588. 133. l. Ugyanez a kép látható továbbá: Gerardus de Roo: *Annales od. historische Chronik der . . . Erzherzogen zu Oesterreich* (Augsburg. 1621.) 258. l., csakhogy jobbra fordúlva. Ugyanezt a nemz. muz. arczkép-gyűjteményeiben még két más, módosított rézmetszetben láttam a XVII-ik századból [1] s még az sem lehetetlen, hogy a British-muzeum képét utóbb festette valaki Jovius alapján. Mindenesetre erre a typusra vihető vissza a Rubens-féle kép is, melyről alább lesz szó.

Az egykorú képek közé tartoznak továbbá azok a gyönge fametszetek a *Constitutiones inclyti regni Ungariae* (1486?) nyomtatványban s a Thuróczy *Krónikája* 1488-iki brünni és augsburgi két kiadásában, melyek nem ugyanegy metszőtől valók s egyik közűlök kézzel szinezve is van; de ezekben hűségről szó sem lehet. Végre ezekhez tartozik Filippino Lippi ma ismeretlen képe, melyről Vasari ezt írja: »Felszólíttatván Filippo, hogy menjen Magyarországba Mátyás királyhoz, nem akart elmenni; hanem e helyett Firenzében a király számára két nagyon szép képet festett, melyeket neki elküldtek; egyikre közűlök ráfestette ezt a királyt a medaillonok szerint.« Ez tehát vallásos kép volt s a királyt Lippi a kor szokása szerint festette rá. A másik kép az utolsó vacsorát ábrázolta.[2] Az első képről csakugyan szintén tudjuk, hogy Máriát és más szenteket ábrázolt, a mint ezt Lippi végrendeletében megmondja azzal együtt, hogy az e képekért kapandó pénzt adósságai törlesztésére fordítsák.[3]

Ezek tekinthetők Mátyás egykorú képeinek, melyek közül azonban csak pár készült természet után.

II.

Mátyás oly népszerű és nagy alak volt, hogy halálával sem szűnt meg a képzőművűészet vele foglalkozni. Wohlgemuth Mihály (1434—1519) vagy még a király életében, vagy kevéssel halála után Nürnbergben a Sz. Erzsébet születését ábrázoló képre szintén ráfestette a királyt $^3/_4$ arczélben, meghajtott fővel, valamelyik érem és leírás után a donator meghagyásából. E kép a kassai főoltár

[1] Az egyik rézm. aláírása: *Matthias Hunniades König in Ungarn,* keret nélkül; a másiké: *Matthias Hunniades Rex Hung.* (Felirat rajta: No 11. Parte III. pag. 13. I. C. Klupffel sc. Nürnberg). Mindkettő a XVII. évsz.-ból. V. ö. *A magy. tört. képcsarnok lajstroma.* 21. sz. és nemz. muz. *Iconismus regnum Hung.* 3612 — quart. Széch. VII. VIII. sz.

[2] Ábel: *Irod. tört. eml.* II. 354. l. Éber: *Mátyás és Fil. Lippi. Arch. Ért.* 1898. 394. l. Riedl: *A magyar irod. főbb irányai.*

[3] Hegedűs István t. barátom volt szives e helyet közölni Ábel jegyzeteiből, ki ezt az *Il Buonarroti* 1887. Serie III. Vol. II.-ből írta ki az *Archivio di Stato in Firenze.* Sezione dell' archivio notarile Protocollo del 1490 al 1504. közlésből.

legfelső baloldali képe.[1] A kép nem hű. Alexi szobrász Mátyás szobrát az 1840-es években ez után mintázta. Éppen így képzelet után készült Pencz György, (élt ca. 1500—1550) nürnbergi festő Mátyás képe, mely számos másolatban terjedt el s többek közt Pesten is meglévén Gaál Ede cs. tanácsosnál olajfestésű másolata, kiadta előbb Császár Ferencz *Nemzeti képcsarnoká*ban (L. *Divatcsarnok*. 1855. 259. l.) s utóbb Henszlmann az id. helyen. Ez Mátyást magyar koronával idealizálva ábrázolja s innen népszerűsége. Ez után készült némi módosítással az az egész alakú rézmetszet Mátyásról, mely gr. Nádasdy Ferencz *Mausoleum* (1664) művében látható.[2]

A Mátyás-reliefekre vihető vissza a bécsi műtörténelmi múzeum Mátyás kis olaj mellképe 13·5—10·5 cm. nagyságban, papírra festve. Ferdinánd főherczeg Tirolban t. i. († 1595) összesen 913 drb. hasonló képet festetett híres férfiakról s e gyűjteményben a 239 sz. a. kép ez, melyet *A magy. nemz. tört.* szép színes másolatban közölt. (L. ez emlékkönyvben is.) A nevezetes kép a királyt feltünően erélyes és jellemző arczéllel mutatja be jobbra fordúlva imperator-alakban, szabad nyakkal, vállán hermelinnel. Ez az érmeken kívül a legjellemzőbb Mátyás-arczkép.[3]

A XVI. száz. elejéről való a laxenburgi csásź. palota festett Mátyás-képe is, melyet Fraknói: *Hunyady Mátyás kir.* művében czímképűl közöl. A királyt fiatalnak, jobbra fordúlt arczélben ábrázolja babérkoszorúsan. A képet legelőször egy 1758. ápr. 5-iki Bécsben kelt jegyzék említi, mely szerint ez 23 más képpel a csásź. kincstárból felállítás végett a csásź. házi-levéltárba küldetett át.[4]

A XVII. század elejéről való Rubens Péter Pál Mátyás képe is Antwerpenben a Plantin-Moretus muzeumban, mely a királyt balra fordúlt arczélben, világos gesztenyeszín hajjal, virágkoszorúval, vállán barna és fehér prémű palásttal ábrázolja. A kép 0·63—0·49 m. nagyságú mellkép. Mint Max Rooses úr, a muz. őre írta nekem, e képet Moretus Balthasar készíttette 1612—16 közt; került 14 frc 8 souba, s egyszerre készült Justus Lipsius, Platon, X. Leó, Medicis Lőrincz, Picus de la Mirandola, Alphons (arragoniai kir.) képeivel, melyekkel s még összesen 60-nal, egyik termét díszítette, mint a tudomány pártolóival, ki előtt Mátyás is nagy tiszteletben állt. Szemmel látható, hogy Rubens úgy e, mint a többi arczképben, melyeket itt említénk, a Jovius-féle metszetek nyomán dolgozott, mint ezt különben Rooses is megjegyzi Rubensről írt nagy művében. (IV. 150. l. 921. sz. s u. o. 882. sz. a.) Különben egyik tanítványa festette a képet s ő csak az arczot

[1] Henszlmann: *Mátyás egyk. arczk. Arch. Közl.* II. 125. l. és 5 ábra.

[2] Újra kiadva: Széchy, *Zrinyi Miklós.* III. 231. l.

[3] Először: Blaschke János metszésében megj. a *Hebe* zsebk. (1822) mellett magyar felirattal: *I. Mátyás, M.-orsz. királya. Jahrb. der kunsthist. Samml.* XIV. 184. l. V. ö. *Führer durch die Portrait-samml.* etc. 1892. 85. l. és *Führer durch die Sammlung d. kunsth. Gegenstände.* Wien. 1891. 212. l.

[4] *Jahrbuch d. kunsth. Samml.* XVI. II. Theil. XXVIII. l.

fejezte be. Főleg a király álla nagyon el van rajta lágyítva. Ugyancsak a Jovius-féle metszet után készült a firenzei képtár olajfestésű Mátyás képe, melynek másolatát a *Magyar történeti képcsarnok lajstroma* 20 sz. a. írja le (57—46·8 cm.) s ugyanezt másolja az ugyanott 22—23. sz. a. leírt két rézmetszet is a XVII-ik századból, melyek híres férfiakról szóló művekből valók.

A király ifjúkori arczképe megmaradt Rómában is egy falfestményen a Via del Pellegrinon a Campo de' Fiori mellett egy ház homlokzatán s XVII. századi másolata látható Rómában a Barberini-könyvtár *Cod. Barber.*-ban, mely 32 régi falfestmény másolatát őrzi s ennek utolsó levelén van e kép. Ez lóháton ábrázolja őt, jobbjában vágásra emelt karddal, feje fölött koronát tartó angyallal, két oldalon feliratos táblák s az ördög és egy angyal képei. A kép nem hű; de jellemző. Említi Jovius is id. művében.[1]

A XVI. század elejéről való Boroszlóban a szt.-kereszttemplomban Saur Szaniszló síremlékén Mátyás relief-arczképe. Saur kanonok e síremléket (3·3 m. mag. 2·65 m. széles) még életében készíttette el s Nagy Sándor, Augustus és Mátyás 55/57 cm. nagyságú domborművű képeivel díszítette. Mátyás arczképe a 2-ik sz. a. leírt érem után készült és számtalanszor jelent meg, mint Ortwein és Bischof: *Deutsche Renaissance für Schlesien* (1884.) *Arch. Ért.* 1891. 14. l. s ez után többször.[2] Ennek hű másolatát a nemz. muz. régiség osztálya 1892-ben készíttette el. (*U. o.* 1892. 278. l.)

Már említettük, hogy Nádasdy *Mausoleum*jának képe a Pencz-féle Mátyás kép után készült Nürnbergben egész alakban 1664-ben némi módosítással, a király fején módosított magyar korona, jobbjában jogar. E kép szintén több metszetnek szolgált alapúl; így a *Mausoleum* egyik 8-rétű kiadásában levőnek, mely csak a háttért hagyja el. Továbbá megfordítva, jobbra néző alakban s kisebbítve látható: *Der Herzogen u. Königen in Hungarn Leben u. Absterben.* Nürnberg. 1684. 378. l. mellett. Ugyanez a felső czombig tojásdad alakú keretben, rézmetszetben megjelent a XVII. században valamely más műben is 8. számmal jelölve. (Egy plban Nemz. Muz. *Iconismus regum Hungariae.* gyűjt.-ben IV. sz. a.)

Egész új typus s egyik Mátyásképhez sem hasonló a kis szőke bajuszú és szakállú Mátyás kép, melyet Bél Mátyás *Notitia Hungariae* III. köt. mellett adott. A kép mellszobrot ábrázol babérkoszorúval, szemben, barokkízlésű díszes környezetben, a halál, Minerva, Mars alakjaival.[3] Ezt adta ki az eredeti bécsi metszet

[1] Kiadva: *Arch. Ért.* 1888. 330 l. Müntz leírása és fényképe után. U. ez *Magy. nemz. tört.* IV. 219. l. és *ez emlékkönyv* 19. lapján. Hegedüs István t. barátom közölte velem Ábel Jenőnek 1880-ból eredő jegyzetét, melyből világos, hogy ő ezt Müntznél korábban ismerte, de nem tette közzé.

[2] Fraknói: *Mátyás kir.*-ban. *A magy. nemz. tört.* IV. V. ö. Lutsch: *Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau.* 181. l. 1884. *Győri tört. és rég. füz.* 1861.

[3] Részletesen leírva: *A magy. tört. képcsarnok lajstroma* 34. sz. a.

után a *F.-Magyarországi Minerva* 1831-ben Schmid János kőrajzában (IV. köt.) némileg módositva, továbbá Svastics *Magyarok históriája* 1805. I. k. mellett (I. Maina sculp.), melynek aláírása tudtunkra adja, hogy a kép eredetije Podiebrad György tulajdona volt s jelenleg a Marczibányi Istváné. E rézmetszet megvan a Nemz. Muz. *Iconismus regum Hung.* gyűjteményében. E képet kiadta Teleki: *Hunyadyak kora* III. czímkép gyanánt. Mátyás arczképének e typusát, melynek eredete még fölfejtve tudtommal nincs, a képek egész sora őrzi a *Magyar történeti képcsarnokban,* melynek lajstroma a 21., 28., 29., 30., 31., 32., 33. sz. a. írja le őket. Ezeken a királynak babérkoszorús, göndör, barna haja, szemöldöke, ugyanilyen vagy barnásveres, szőke, ritkás bajusza és szakálla van. Ez olajképek ismeretlen festőktől a XVII—XIX. századból származnak s művészi becsük csekély.

Egy más Mátyáskép látható továbbá az Eperjes melletti fricsi várkastélyban sgrafittó-rajzban, mely a királyt a XVII-ik század első feléből (a kastély 1630 tájt épült) XVII-ik századi öltönyben mutatja a keleti saroktorony déli oldalán.[1]

Végre a XIX. században a Mátyás-arczképek egész sora jelent meg különböző művekben, mint láttuk. De ezeken kívül is Marczinkei Elek 1817. után Pesten 2 régi láb nagyságú Mátyás képet rajzolt, Richter Fülöp Antal kőbe rajzolta a XIX. század elején Mátyást, később Walzel A. *Magyar ősök arczkép-csarnokában* adta szintén kőrajzban. Ne feledjük továbbá, hogy különösen a magyar romanticus költészet felkarolván a Hunyadyak korát Kisfaludy Károlyon kezdve s Arany is balladákat írván e korból vett tárgyakkal, a festők ezek illustrálásában a képek egész sorát rajzolták. Nézzük csak pl. Szép Ilonka illustratióit Orlaytól vagy Arany balladáit Zichy remek illustratióiban. De művészeink, függetlenűl a költőktől, szeretettel fordúltak a magyar történelem Mátyás alatti fényes korszakához. Helyszűke miatt soroljuk fel csupán a műveket, melyeknek tárgya Mátyás a XIX. században, a nélkül, hogy a sorozatot teljesnek tartanók:

1. Schmidt József: *Hunyady Mátyás lovaggá emeltetése atyja által* Belgrád bevétele után. (Az 1840. jun. 7-én megnyílt első képzőművészeti tárlaton a redouteban Pesten.) — 2. Heinrich Ede: *Hunyady Mátyás,* melyet Geiger dolgozott át. (A Pesti műegyesület műlapja 1847-re.) — 3. Schäffer Béla: *Történeti régiségek Mátyás k. korából* a nemz. muzeumban. (Mátyás korabeli kelyhet, sisakokat s Mátyás mellszobrát mutatja a bécsi relief nyomán. Szana: *Száz év* 56. l.) — 4. Balassa Ferencz süket-néma festőtől: *Corvinus Mátyás halála.* 1845-ből. — 5. Weber Henrik: *Corvinus Mátyás bevonulása Budára* az 1850-es évek elejéről. — 6. Vizkelety Béla: *Mátyás, az igazságos* és *A Hunyady-ház diadalünnepe* az 1850-es évek végéről. — 7. Liezen-Mayer Sándor: *Hunyady Mátyás, kinek magyar királylyá történt megválasztását hírűl adják.* 1896-ból. Megvette az állam a szépműv. muzeum részére. — 8. Wágner Sándor: *Mátyás diadala a cseh Holubáron,*

[1] *Arch. Ért.* 1891. 38. l.

falfestmény a budapesti redouteban. — 9. Lotz Károly: *Mátyás kir. tudósai körében.* (Falfestm. az akad. dísztermében.) 10. Ligeti Antal és Wágner Sándor: *Hunyadvár a hazatérő Mátyás királylyal,* melyben Ligeti a tájképet s Wágner az alakokat festette. — 11. Papp Henrik: *V. László esküje a Hunyadyaknak.* (1896.) — 12. Koroknyai Ottó: *Mátyás bevonulása Bécsbe.* Ezek festők művei. Legújabban Strobl Alajos szobrászunk egy nagyszabású Mátyás-emléken dolgozik a budai várpalota részére, mely egy kúttervezetben a Szép Ilonkából azt a jelenetet fogja ábrázolni, melyben a király a lányka után megy. A művész egész lelkesedéssel dolgozik művén s különösen a király alakja az, melyet többféle alakban dolgozott át. A mű jelenleg öntés alatt áll.

A 30-as évek közepén fölébredt nemzeti lelkesedés hozta létre az első Mátyás-szoborterveket. Fáy András és mások kezdeményezésére 1839. októberében jelent meg a felhívás, melynek czélja Ferenczy István, az első magyar szobrász fölsegítése volt. Széchenyit *(Kelet népe)* kivéve, mindenki lelkesen fogadta az eszmét, nem csekély összeg gyűlt be s Ferenczy elkészíté mintáját, mely Mátyást ugró lovon, mint imperatort ábrázolja egy mauzoleum-szerű talapzaton. A ló lábai alatt hadi-jelvények, a talapzaton reliefek az igazságos és a tudomány-pártoló királyt ábrázolva. Az egész 37 láb magas lett volna, a talapzat ebből 16 láb. A mauzoleum Mátyás-emlékeket fogadott volna be. Az egész 100 ezer frtot igényelt. A szobortervet számos támadás érte; végre a művész több változtatás és keserű vita után a lovasszobrot kétszer is érczbe akarta önteni, de nem sikerült. A szobor iránti lelkesedés lehűlt s Casagrande olasz szobrász is hiába akarta életre ébreszteni; majd Ferenczy Rimaszombatba vonúlt s ott is halt meg és bírálóinak, a mint ma hiszszük, igazuk volt, hogy ily nagy alkotás meghaladta erejét.[1] Utána Alexy Károly mintázta Mátyás álló alakját, jobbjával könyvre támaszkodva, balja csípőjén s fején koszorúval, mely különben közönséges, kifejezéstelen volt; de Henszlmann Imre külön czikkben dicsérte meg. *(Életképek.* 1844-ben.) Engel Józsefnek egy Mátyás-szobra van szintén a nemz. muzeumban, mint arczkép. E szoborkisérletek után csak újabban fordúlt a figyelem megint Mátyás alakjára a szobrászatban s ezt a kolozsvári Mátyás-szobor pályázat idézte elő. Az 1894-iki pályázaton a legkiválóbb magyar művészek közül többen vettek részt, mint Fadrusz János, ki az első díjat, Bezerédy Gyula, ki a második díjat és ifj. Vastagh György, ki a harmadik díjat nyerte. Rajtok kívűl Róna József, Köllő Miklós, Tóth István és Sovánka István vettek részt a pályázaton, kiknek mintái mind Kolozsvárt az iparmuzeumban láthatók. Közűlök Tóth István az igazságos Mátyást kivánta elsősorban bemutatni, a mint Justitia Mátyás lovát zablájánál fogva vezeti. A király lovas alakja egyszerű talapzaton áll magyar díszruhában. Sovánka István eredeti alakban mutatja be a királyt, erős törpe lovon, a mint egy sziklás oldalon lefelé

[1] Szana: *Száz év.* 27. l. *Vas. Ujs.* 1858. 4. sz. 1859. 19. sz. Berecz K.-tól: *Ferenczy István.*

lovagol s különös tehetség és eredetiség látszik művén. A sziklatalapzaton dombor-művek vannak a király életéből. Köllő Miklós visszarántott lovon ábrázolja a királyt, magas, renaissance-stilusú talapzaton, melyen az igazság női s a bölcseség öreg férfialakjai láthatók, melyek jobban sikerültek, mint a meglehetősen conventionális főalak. Ugyancsak magas renaissance-talapzatra állítja a nehéz fegyverzetű királyt, a Colleoni-szoborra emlékeztető módon, a Róna terve. A király lovát apród vezeti. A talapzatot négy oszlop díszíti, két oldalán két szép, művészi domborművel a király életéből. Bezerédy Gyula mintája Mátyást magas, gót talapzaton ábrázolja, lépésben menő lóval, melynek mozdulata kiváló érzékkel van megfigyelve s a rajta ülő alakkal összhangba hozva. A talapzatot a király életéből vett domborművek díszítik. A szobor nem különösen Mátyás-szoborminta, ábrázolhatna bármely királyt vagy hadvezért is. Ifj. Vastagh György mintája nyílt kupolát mutat gót-román stílusban a budavári Mátyás-templom motivumaiból, melynek tetején fáklyát tartó szárnyas nemtő van; alább gyűrűs hollók s lenn sárkány-alakok díszítik a kupolát és talapzatot. A kupola alatt a fiatal Mátyást látjuk lovon, díszben, a mint két apródtól vezetve szülővárosába belovagol. Az egészen kitűnő tanulmány s a részletek finom megfigyelése mutatkozik.

Azonban a feladatot Fadrusz János terve[1] nemcsak viszonylag legjobban, hanem egyetemes szempontból is kitűnően oldotta meg; e mellett egy teljesen eredeti fölfogás vezetése alatt kiváló erővel, biztos kézzel és hatalmas teremtő erővel. Szakítva a hagyományos talapzattal, ő a királyt mint győztes hadvezért mutatja be egy bástyafokon állva, melynek éppen ezért építészeti kiképzése teljesen egyszerű s legfőbb dísze a két oldalt félkör alakban elhelyezett feljáró-féle. A király fedetlen, babérkoszorús fővel nyugodtan ül erős harczi ménén teljes fegyverzetben. A mén feje meg van hajtva, mi által a király alakja annál szembeötlőbb. A király győző kardját lova nyakán keresztbe fektetve tartja, rajta nyugszik mindkét keze s messze tekint, mintha képzeletében az egész Magyarország lebegne előtte. Igaz, hogy ez az alak csak a győző nagy királyt, a hadvezért, az öntudatos államférfit, a dicsőség bajnokát mutatja be; de ezt teljes erővel, biztosan, az összbenyomásban fönségesen s a teljes nemzeti öntudat csodálatos érzékitésével. Ilyen az a Mátyás, kit a krónika, ének, régibb és újabb költészet s a néphagyomány dicsőít és emlékezetben megőrzött, a ki képzeletünkben mint a múlt fényes dicsőségének megtestesülése él. E mellett Fadrusz egyebekben is szakított compositiójában a hagyományos requisitumokkal. Eldobta teljesen a symbolistikust, az allegorikust. A király előtt, de mélyen alatta, úgy, hogy a király alakja uralkodik az egész környezeten, négy alakot helyezett el. Jobbra

[1] *Vas. Ujs.* 1894. 19—21 sz. Szana: *Száz év.* 332—34. l. A szoborról különben sokat írtak, így Tóth Béla is tárczát 1900-ban stb. A párisi 1900-iki kiállításon is a király alakja elsőfokú kitüntetést nyert.

lenn két magyar vitéz a győzelmes csatákban nyert zászlókat teszi a király lába elé, balra egy magyar vitéz tekint rá lelkesen zászlót lobogtatva s egy másik öreg vitéz sisakját kezében tartva csodálattal telt áhítattal néz fel a királyra. Mindez feltűnő egyszerűséggel és világossággal van elhelyezve s azonnal szembeötlő; egyszersmind semmi sem lehet alkalmasabb ennél a nemzeti önérzet, büszkeség fölébresztésére, a nemzeti öntudat emelésére. Minden részéből, de főleg az egész benyomásából szellem beszél hozzánk; s így alkotván meg a király alakját a művész, elmondhatjuk, hogy e műben a művészet és nemzeti érzés kezet fogva vagy még inkább egyesűlve arat diadalt.

MÁTYÁSKORI EMLÉKEK

AZ „ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET" ÉREM- ÉS RÉGISÉGTÁRÁBAN.[1]

IRTA: PÓSTA BÉLA.

Mikor az »Erdélyi Múzeum-Egylet« érem- és régiségtárában Hunyady Mátyás korának emlékei után kutatunk, úgy tetszik, mintha e kutatásnak szükségkép a kegyelettel megőrzött emlékek gazdag sorozatát kellene eredményeznie; mert hisz' egyrészt a kor, mely ez emlékeket létrehozta, hazánknak legfényesebb, leggazdagabb korszaka, a mikor sem a művész, sem a mesterember nem szűkölködött munkában; másrészt az e korból megmaradt emlékek egybegyűjtése és szeretettel való megőrzése mindenesetre annak az emléktárnak kell, hogy legkülönösebb feladatát képezze, melynek székhelye a nagy király szülővárosában van. És a tényleges eredmény mégis jóval alúl marad e várakozásokon. Elenyésző csekélység, egy pár jellemző, de szórványos emlék az mindössze, a mi az idők viharát kikerűlve, s az utódok részvétlenségével daczolva fennmaradt e gyűjteményben a nagy időkből, hogy — mint az árral borított mezőkből itt-ott kimeredő szálfák — sejttessék az egykori virulást, bárha összefüggő képet nem is adhatnak róla.

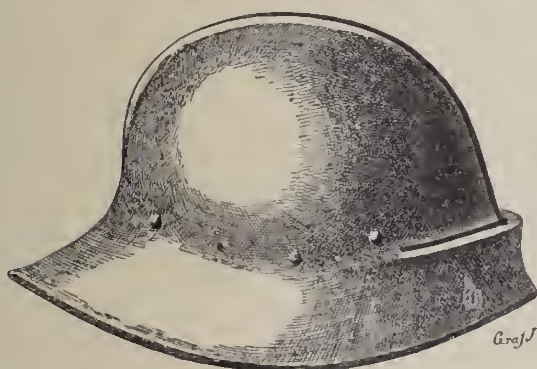
Mert kevés maradt ránk általában s Kolozsvárnak a kevésből is csak egy parány jutott; tekintsük e parányt olybá, mint azt a maroknyi hamvat, mely

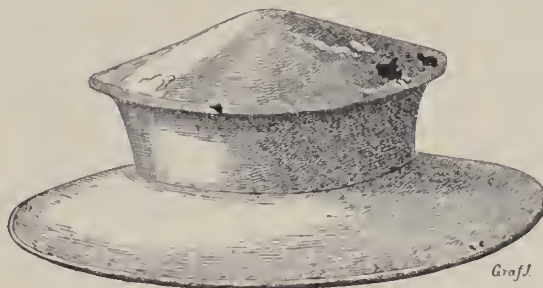
[1] Ismertetésünkben nem terjeszkedhetünk ki a gyűjteménynek a párizsi nemzetközi kiállításra küldött darabjaira, de a teljesség kedvéért megjegyezzük, hogy e kiállításra Mátyáskori emlékeink közűl két sisakot és egy kardot küldöttünk ki. — Összes rajzaink Graf J. tanár úr szívességéből készűltek.

elhúnyt kedvesünkből még megmaradt nekünk s vegyük körül szívünknek elfogódott szeretetével.

Az »Erdélyi Múzeum-Egylet« érem- és régiségtárának gyűjteményében őrzött Mátyáskori emlékeket négy csoportra oszthatjuk. Az első csoportot az emlék-*érmek* és forgalmi *pénzek* képezik, a melyek azonban sokkal általánosabb érdeküek és sokkal nagyobb számmal vannak képviselve a különféle nyilvános és magángyűjteményekben, semhogy azokat intézetünk különlegességeinek tekinthetnők s jelen ismertetésünk keretébe tartozónak vehetnők. A második csoportot alkotják a *haditörténelem,* a harmadikat az *iparművészet* s a negyediket az *építészet* emlékei.

Gyűjteményünk Mátyáskori része aránylag leggazdagabb fegyverekben s ezek közt is úgy szám, mint műérték tekintetében leginkább a védő fegyverek válnak ki. Hogy ez utóbbi tekintetben kiválnak, természetes, mert hisz' Hunyady Mátyás

1. sz. rajz. 2. sz. rajz.
A természetes nagyságnak körülbelül ¼-oda.

kora éppen a lemezes pánczél legvirágzóbb korszaka, a mikor úgy az egyes részek arányossága, mint az egésznek tetszetős külseje tekintetében tetőpontját érte el az. Ezen, a XV-ik század folyamán különösen hazánkban szerte dívó csúcsíves műízlés után gótikus pánczéloknak elkeresztelt vértekben nyoma sincs a szertelenségnek sem a szerkezetben, sem a díszítésben. Minden darabjuk annak az élénk formaérzéknek bélyegét viseli magán, mely a XV-ik századbeli olasz világot jellemzi, mert ennek akkori viselete és pedig különösebben a firenzei viselet volt a legnagyobb hatással ezen vértezetek egyes formáinak kifejlődésére.[1]

Mátyáskori lemezes pánczélzathoz tartozó darabokból van gyűjteményünkben egy sisak, egy vassalap, két vasmell, egy vashát, a melyek a lovag vértezetéhez tartoztak; négy vasbolda, melyek a lovag felső lábszárának védelmére szolgáltak ugyan, de minthogy csak a lóraülés után csatoltattak fel, bizonyos pontig a lópánczéllal is összefüggenek s végül egy teljes lópánczél nyereggel együtt.

[1] W. Bocheim: Waffenkunde 149. l.

Sisakunk (l. az 1. számú rajzot) azt a formát mutatja, a melyet a francziák *salade*-nak, a németek *schallern*-nek neveznek s mely a XV-ik század derekán jött igazán divatba. Sisakunk egyetlen darabból készűlt, bár az e formájúak közt vannak két tagból álló példák is, melyeknek orrvédő része külön darabból készűlt, le és feltolható, ú. n. lélekvasat képez. Ilyen *schallern*-je van I. Miksa császár 1475-ből származó nürnbergi vértezetének.[1] A schallern-ek kiegészitő része volt a vasáll, mely az arcz alsó részét és a nyak elejét védte s melyet a vasmellre srófoltak fel; ilyen azonban intézetünk fegyvergyűjteményében nincs. A lovagi vértezetből 1450 táján kezdik elhagyni a kényelmetlen csöbörsisakot s helyettesitik azt a schallern-nel;[2] azonban bizonyos az is, hogy e sisakforma túlélte a XV-ik század végét, ha mindjárt nem is sokkal. Így p. o. a nürnbergi vértkovácsok 1524-ből származó czimerében még ezt a sisakformát találjuk a czimeralakok között.[3] Ez a körülmény kötelességünkké teszi, hogy minden egyes példánál egyéb szempontok tekintetbe-vételével állapitsuk meg annak korát. A szóban forgó példa stilisztikus támasztékokat e tekintetben nem nyújt ugyan, de nincs híjjával más természetű kormeghatározónak. Előrészének két oldalán, a szemrés alatt levő széles hornyolat széle felé, két beütött mesterjegyet, azaz a készitő fegyverkovács névrejtő betűjét látjuk. E mesterjegy, melynek képét 3-ik számú rajzunk mutatja, a rendelkezésemre álló irodalomban ez idő szerint ismeretlen, s biztos megfejtését sem adhatjuk, de a kor, melyből származik, aránylag könnyen jelölhető meg. Az egész mesterjegy ugyanis vértalakú keretben van, és e vért alakja a XV. században használatos olasz formát mutatja. A mesterjegy maga két jegyből áll, melyeket egy faág választ el egymástól s a faág alsó végén ötágú csillag van elhelyezve. A két jegy közül a második kétségtelenűl gótikus kis ε betű (minuscula) s ez a körülmény szintén a XV-ik századra vall, mert a minusculák alkalmazása ennek a századnak volt divatja. Az első jegy értelmezése kétséges. Ha u. i. minuscula betűjegynek veszszük, akkor csak *Z* lehet az, csakhogy megforditott, azaz jobbról-balra haladó állásban, holott a második jegy szabályos állásban van. Ez a szabálytalanság nem példátlan ugyan, de mégis megszívlelendő és pedig annál is inkább, mert ismerünk egy olasz fegyverkovácsbélyeget a XV-ik század végéről, mely sisakunk bélyegének első jegyével meglehetősen egyezik. Ezen olasz fegyverkovács-bélyeg egyenes keresztvassal ellátott szablyát mutat, csillaggal a penge hegyénél[4] s így nincs kizárva, hogy a szóban forgó jegyben is ezt kell látnunk, de ez esetben is XV-ik századbeli analogiával van dolgunk. Végül, ha mesterjegyünk beosztását tekintjük, jellemzőnek kell találnunk a vértszerű keretnek faág és csillagból alakitott díszitmény által való

3. sz. rajz.
Term. nagyság.

[1] U. o. 150. l. — [2] U. o. 148. l. — [3] U. o. 590. l. — [4] U. o. 678. l. második bélyeg.

függélyes kettéosztását is. Hasonló kettéosztással egy ismeretlen olasz, valószinűleg milanói vértkovács bélyegén találkozunk, hol a bélyeg kettéosztását eszközlő díszitmény keresztből, golyóból és csillagból alakúl.[1] Ezen vértkovács-bélyeg szintén a XV-ik század végéről származik és így azon műizlésbeli rokonság, mely e közt és sisakunk mesterjegye közt világosan meg van, ugyancsak a mellett bizonyít, hogy sisakunkat joggal helyezhetjük a XV-ik század második felébe, azaz Mátyás korának emlékei közé.

A nyugati fegyverzetben, már a XII-ik században jelenik meg egy mély csészealakú, hol szélesebb, hol keskenyebb széllel ellátott vassalap, mely azonban a XIV-ik századig csak a gyalog csapatoknak szolgált fejvédőül. Ez időn túl azonban a lovagi fegyverzetbe is átment. Kényelmessége következtében egy időben nagy kedveltségnek örvendett és csak a XVI-ik század közepe táján ment ki teljesen a divatból.[2] Nagy Géza azt hiszi,[3] hogy őseink ezt a sapka, meg kalapalakú sisakot nevezték *salapnak,* vagy *soapnak, (L)* a mi eredetileg a sisak alatt viselt nemez-süveget jelentette s azért nevezzük mi is így azt a példát, a mely e sisakformából az Erdélyi Múzeum-Egylet régiségtárában őríztetik (l. a 2-ik sz. rajzot). Jóllehet ezen forma használata, mint mondottuk, igen hosszú időre terjed, még sem lehet kétségünk a felől, hogy a szóbanforgó példa a XV-ik századnál nem korábbi, sőt a felől sem, hogy a XVI-ik századba sem helyezhető. Hazánkban u. i. csak a XV-ik század második negyedében fordúl elő több emléken,[4] úgy látszik tehát, hogy nálunk körülbelűl ezen időszak jelzi feltünésének idejét s éppen azért példányunk sem lehet ennél sokkal korábbi. Hogy a XVI-ik századba nem helyezhető, valószínű már azon okból is, hogy ezen sisakforma nálunk aránylag csak rövid ideig volt használatban, s helyette az alacsony sapkaforma divat általánosabban és tartósabban;[5] de e mellett szól még az a körülmény is, hogy a mi példánk alakja, még a részletek tekintetében is, egyik olyan emlékünkkel egyezik, melynek kora a XV-ik század második negyedébe esik. Salapunk koponyarésze u. i. hármas tagolást mutat, ú. m. egy felső, csonkakúp alakú tagot, egy középső, gömböv-alakút s egy alsó, henger-alakút, mely a középső tag felé hornyolatosan hajlik ki. Széles karima-része ismét csonkakúp formát mutat. Ezen részlet-jellegek közt legjellemzőbb a koponyarész most ismertetett hármas tagolása, melyet legtisztábban Berekszói Péter czímeres nemeslevelében, a czímeralak egy részét képező vitéz sisakján láthatunk.[3] E nemeslevél pedig 1448. febr. 29-ikén kelt, tehát mindöszsze 10 évvel előzi meg Mátyás trónraléptét, s egyébként is szorosan egybefügg úgy Erdély történetével, mint a Hunyadyak

[1] U. o. 677. l. negyedik bélyeg. — [2] U. o. 36. és 37. l.

[3] Nemes Mihály és Nagy Géza: A magyar viseletek története 141. l.

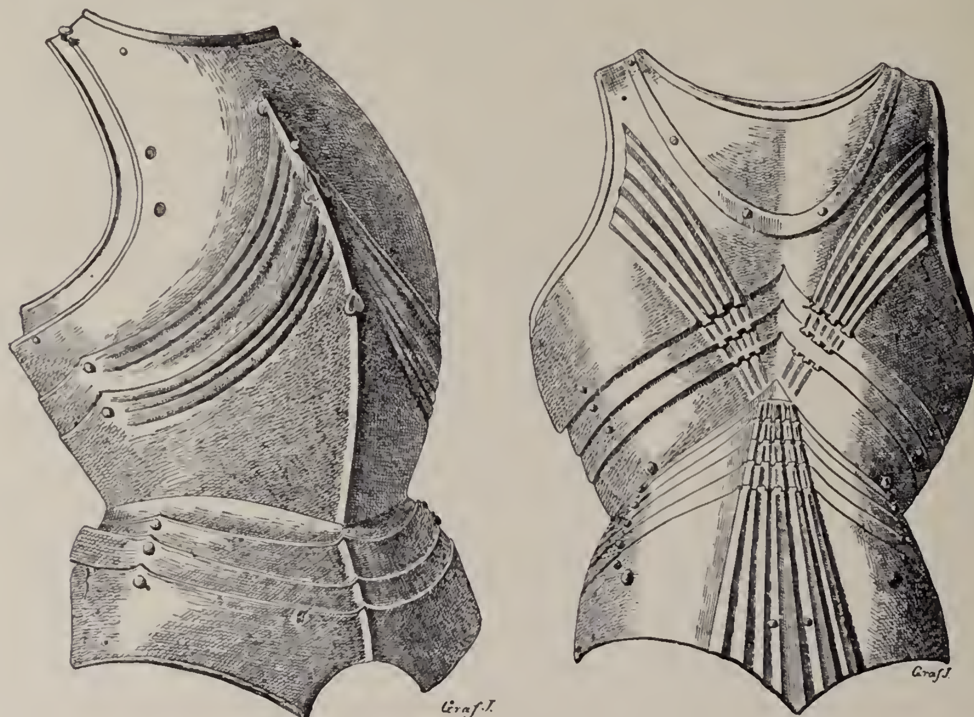
[4] U. o. — [5] U. o.

[6] Turul 1890. 41. l. Szendrei János: Magyar viseletképek czímeres nemesleveleken. Arch. Ért. 1891. XI-ik köt. 396 és Nemes-Nagy i. m. 35. t. 1. sz.

korával, a mennyiben t. i. Tordán kelt és éppen Hunyady János kormányzó adta ki, hogy az adományosnak a várnai ütközetben és a III. Frigyes elleni harczokban szerzett érdemeit megjutalmazza.[1]

A Mátyáskori lemez pánczél legválasztékosabb darabjai a gyűjteményünkben őrzött két (l. a 4-ik, 5-ik és 6. sz. rajzot) vasmell és egy darab vashát.

Jóllehet mindkét vasmell azon typushoz tartozik, mely hazánkban a XV-ik század derekától kezdve jött divatba s melyet az jellemez, hogy nemcsak a csípőig ér, mint a korábbi typus, hanem azon alúl még rákfarkas gyomor- és

4. sz. rajz. 5. sz. rajz.
A természetes nagyságnak körülbelül 1/6-oda.

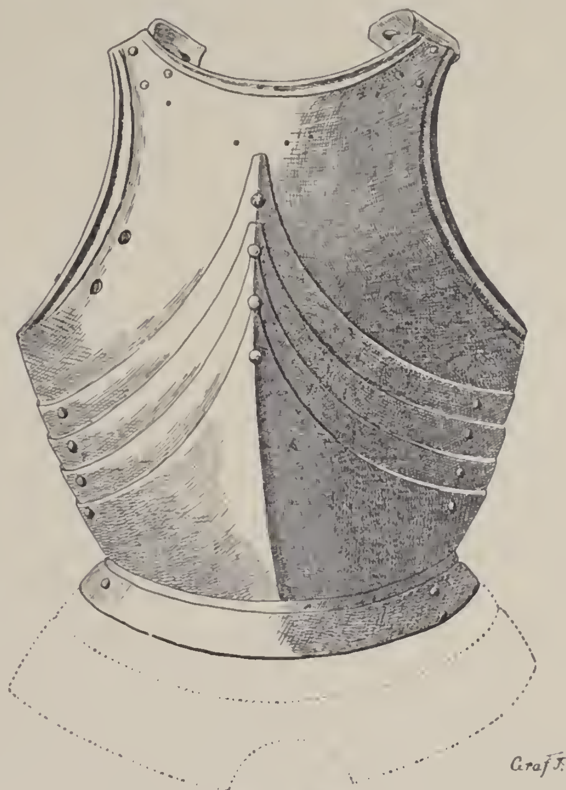
hasvédővel is el van látva;[2] mindazonáltal a két darab a jellemzett typusnak két külön változatát képezi.

A közös typust golyóalakúnak szokták nevezni, minthogy a mell közepe táján erősen domborodik ki, jóllehet e kidomborodás sokkal inkább megfelel a tojás, mint a gömbszelet alakjának. Első pillanatra fölismerjük a typust, csipőn felüli részének alsó tagjáról. A mondott rész u. i. mindig két tagból áll, ú. m. egy felső, sima és egy alsó, lemezekből összeeresztett tagból. Eféle tago-

[1] Turul i. h.

[2] E tekintetben, valamint az általános jellemzés tekintetében l. Nemes-Nagy i. m. 138—139. és Boeheim i. m. 86. s köv. ll.

lással ennél a typusnál találkozunk ugyan először, de maga e tagolás még sem döntő, mert az későbbi typusokon is előfordúl; de igenis döntő, a mint mondottuk, az alsó tag lemezeinek felső profilja, mely a XV-ik században mindig a század műízlésének megfelelő s rendesen levéldíszszel koronázott csúcsívet mutat. Kevésbbé jellemző az, hogy a felső tagon hiányzik a XVI. század pánczéljait jellemző s a vasmellet jobb és balrészre tagoló függélyes középgerincz, mert bár ez a vonás meglehetősen általános, nem hiányoznak a kivételek sem, a mint ezt a mi gyűjteményünk vasmelleinek egyike mutatja (l. a 4. sz. rajzot). Az is jellemzi a közös typust, hogy a harangalakú gyomor- és hasvédőnek középrészén, ahol a testet sodronypánczél takarta, kerek kivágása van, jobb- és baloldalán pedig egy-egy csattal volt ellátva, mely arra szolgált, hogy azok segélyével kisebb rákfarkas vasboldákat csatoljanak fel arra, melyek a lágyék védelmére szolgáltak; végül pedig, hogy a mell jobboldalán egy vaskampóval (az úgynevezett ordóval) volt ellátva, mely a lándsa megtámasztására szolgált. Az ordó ma mindkét példánkról hiányzik ugyan, de az a két lyuk, melyet mindkettőnél a mell jobboldalán, a hónaljkivágás közepén látunk, világosan az ordó felerősítésére szolgáló csavarok számára készűlt s így nem lehet kétségünk, hogy az ordók eredetileg a mi példányainknál is megvoltak.

6. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. 1/4-öde.

A most felsorolt közös ismertető jeleket mindkét példánknál megtaláljuk, s így joggal sorolhatjuk mindkettőt a XV-ik századba; de találunk e közösségek mellett két olyan eltérést is, a melyek miatt egyik példánkat korábbi, a másikat valamivel későbbi változatnak kell tekintenünk, természetesen a XV-ik század határain belűl. Ezen eltérések egyike a hónalj-kivágásban mutatkozik, mely a későbbi typusnál (l. 4-ik sz. rajzot) egy rákfark módjára mozgatható lemezzel van megtoldva, míg a korábbinál (l. 6. sz. rajzot) ez a lemez hiányzik. A rákfarkas toldalékú hónalj-kivágás u. i. csak a XV-ik század vége felé kezd jelentkezni s tulajdonképpen a XVI-ik században jut teljesen érvényre, a mikor azonban a hónalj-kivágás kerekké és szűkebbé válik. Későbbi változatot képviselő példánk hónalj-kivágása még a XV-ik századi féltojás alakú, túlnagy hónalj-kivágást

mutatja s így a XVI-ik századba nem helyezhető. A másik eltérés abban áll, hogy míg a korábbi változatot képviselő példán a mell felső tagjának közepén két lyukat látunk, melyek a schallern sisakokhoz viselni szokott *vasáll* felsrófolására szolgáltak, vagyis míg ez a példa vasállas schallern sisakhoz készült, addig a másik példán e lyukak hiányzanak. Korábbi változatot képviselő példánk gyomorvértjéből csak egy lemez van meg, a többi hiányzik, hacsak egy, a közepén félkörű kivágással ellátott különálló alsó lemez, mely gyűjteményünkben őriztetik, nem tartozik e vasmell gyomorvértjéhez.

A vashát (l. az 5-ik sz. rajzot), melyet gyűjteményünk őriz, egyike a Mátyáskori vértezet legpompásabb darabjainak, mely korának minden jellemző tulajdonságát egyesíti magában. Az egykorú firenzei viselet testhez álló ránczos kabátjának képét, — melynek példáival a Thuróczy-féle krónika viseletképei közt elég gyakran találkozunk[1] — csaknem teljes hűséggel utánozza vasműben. A nyaknál ugyanazt a mély kivágást látjuk, mely e kabátokat is jellemzi s mely azoknál rendesen olyan másszínű betéttel van kitöltve, mely az eredeti erős kivágást enyhíti. E betétet vasmellünk sem nélkülözi, s a vasmű a kabátnak a derék felé törekvő ránczait is híven utánozza. Egyébként a vashát ugyanazon tagokat mutatja, mint a vasmell, csakhogy a gyomorvértnek megfelelőleg itt a farvértet találjuk, mely csak olyan hosszú, hogy nyeregbe szálláskor éppen a nyeregig ér le s így az ülést nem akadályozza.[2] A rákfark-módra összerótt részek szélei oly csipkézeteket mutatnak, melyek a legjelesebb olasz vértkészítőkre utalnak. Ezen kívül van még egy farvért is gyűjteményünkben, mely egy másik, a most ismertetetthez hasonló vashátnak részletét képezte.

A gyűjteményünkben őrzött s a felső lábszár védelmére szolgáló négy vasboldát (Streiftartsche és Dilge) és a lóvértezetet együttesen kell tárgyalnunk. Ezen darabok u. i. az ezredéves országos kiállításon úgy állíttattak ki s úgy közöltettek,[3] mintha azok összetartoznának és valamennyien egy lóvértezet részeit képeznék; holott ez téves felfogás, minthogy a négy vasbolda sohasem képezte a ló vértezetének semmiféle részét, valaminthogy hibás volt magának a lóvértezet egyes darabjainak elhelyezése is a kiállítás alkalmával épp úgy, mint azok leírása és megnevezése a közlés alkalmával.

A négy vasbolda — melyek a kiállítás alkalmával, mint a lónak lapoczka-, mell- és nyakvértjei szerepeltek — mint már említettük, nem mások, mint a lovag

[1] 1488-iki augsburgi kiadásban az ifjú Nagy Lajos és V-ik László képe l. Nemes-Nagy ugyaninnen vett képei közt XVII. tábla 4. sz. Továbbá a 35. tábla 5. sz. (Lacroix után) 35. tábla 8. sz. (Froissard krónikájának boroszlói kódexe után), végül a 38. t. 2. sz. Mátyás király szakácsának képe (a Jahrb. d. kunsthist. Samml. I. k. 83. 114. sz. után).

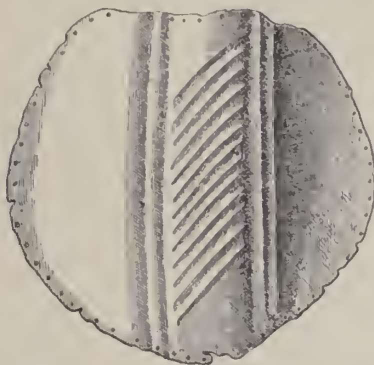
[2] Boeheim: i. m. 106. l.

[3] Szendrei János dr.: Magyar hadtörténelmi emlékek az ezredéves országos kiállításon. 227. és 228. l. 787. sz.

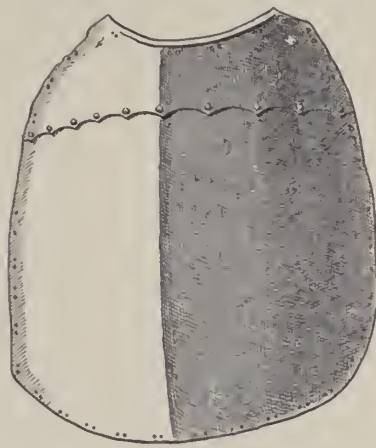
felső lábszárának védelmére szolgáló vértezet-darabok, melyek a nyeregbe-szállás után csatoltattak fel s kétoldalt a nyereg felett függöttek. Használták pedig az eféle boldákat a lovagi tornajátékok többféle fajtájánál, ú. m. a *Geschiftrennen,* a *Scharfrennen* és az *Anzogenrennen* elnevezésűeknél (egykorú magyar elnevezéseiket, fájdalom, nem ismerjük) és pedig azért, mert a lovagtornajátékok e nemeinél a lovagoknak lábvasak nélkül kellett megjelenniök.[1] Ezen rendeltetésüknek megfelelőleg mindig párosával vannak s egyikök mindig a jobb, másikuk pedig mindíg a bal lábszár fölé való. A gyűjteményünkben levő négy darab közűl csak kettő képez összetartozó párt. Ez a pár mutatja azt a formát, melyet a német szakkifejezés a Streiftartsche névvel jelöl (l. a 7. sz. rajzot) s melyet az jellemez, hogy a lábszár számára külön kiképzett tagolása nincs, hanem egész felülete egyenletesen domborodó síkot alkot. Ugyan e pár egyúttal a legdíszesebb

7. sz. rajz.
A term. nagyságnak kb. $^1/_8$-ada.

8. sz. rajz.
A term. nagyságnak kb. $^1/_8$-ede,

9. sz. rajz.
A term. nagyságnak kb. $^1/_8$-ada.

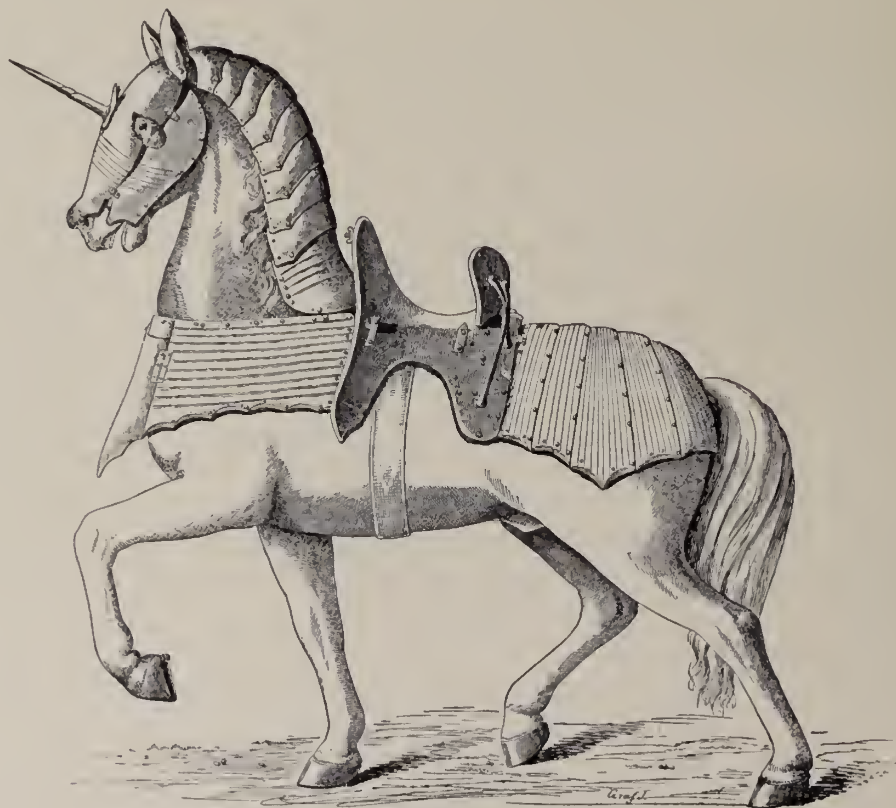
is. Felületét u. i. ugyanaz a redős díszítés élénkíti, melyet a fennebb ismertetett vashátnál oly jellemzőnek találtunk s ezenfelűl készitője díszitésre használta fel azt a körülményt is, hogy a boldák két-két lemezből vannak összeszögecselve. A felső lemez széleit ízlésesen kicsipkézte és szögecseit a csipkék közepére helyezte.

Másik két boldánk közelebb áll azon formához, melyet a német »Dilge« névvel jelöl, vagyis a melyeken a lábszár helye külön kiképzett tagot alkot. Ez a két darab nem képez egy párt, jóllehet egyik a jobb, másik a ballábra való. Az előbbi (l. a 8. sz. rajzot) egy darabból készűlt s közepén látjuk a jobb felső lábszár számára kivert fél csonkakúp-alakú, kiugró tagot, melyen készitője korának kedvelt díszitéseit helyezte el. A ballábra való példa (l. a 9. sz. rajzot) sokkal felületesebben jelöli meg a lábszár helyét, de erre mégis törekszik.

[1] Boeheim: i. m. 556. 588. és 560. lap.

Technikai előállítása páros boldáinkéval részben azonos, a mennyiben két lemezből készült s felső lemezének szögfejekkel élénkített csipkézete is részben azokéval rokon.

A most ismertetett négy bolda — mint említettük — tornajátékok alkalmával volt csak használatban. E vértezetrészeknek már kifejlődése is e játékok különös formáival áll összefüggésben, a mi világosan mutatja, hogy a szorosabban vett hadivértezethez nem tartoztak. Ezzel ellentétben az a lópánczélzat, melyet gyűjteményünk őriz és melynek részeiül hibásan boldáinkat is alkalmazták a millenaris

10. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. $^{1}/_{20}$-ada.

kiállítás alkalmával, egészen hadi jellegű pánczél. Súlyát tekintve a *nehéz,* alakját nézve pedig a *teljes* vértezetekhez[1] tartozik, mely utóbbinak minden alkotó része, ú. m. *vasfej,* a *vasnyak* (Kanz), a *vasszügy* (Fürbug) és *vasfar* (Gelieger) csaknem teljesen megvan. Mindössze a vasfar jobb- és balfelét összekötő vasgerincz (Kruppthcil) hiányzik. Ezen részek megfelelő elhelyezését 10. sz. rajzunk szemléltetően mutatja be s ugyanazon rajz alakjuk tekintetében is tájékozást nyújt. A mi a pánczélzat korát illeti, az eddigi publicatióban a XV-ik századba helyeztetett;

[1] U. o. 216. l.

s valóban, erre nézve nem is vagyunk hijával bizonyos támasztékoknak. Nevezetesen szögecseinek nagy része még eredeti s ezen szögek feje rosettás kiképzésével teljesen egyezik XV. századbeli vasvértjeink szögeinek hasonló kiképzésű fejeivel. Az egyes részek redős díszitése és széleiknek csipke-mintája sem mond ellent e kornak. Egyetlen kételyt e tekintetben a vashomlokra alkalmazott paizsocska alakja kelt, melynek felső széle nem egyenes, hanem szívalakú, bár nagyon enyhe kivágást mutat s ezzel közeledik a XVI. századbeli paizsok alakjához. Ez a körülmény azonban nem elegendő arra, hogy lópánczélunk korát ez utóbbi században keressük, minthogy a mondott paizsocska egyebekben nem felel meg a XVI-ik században díszűl alkalmazott vértformák alakjainak. Nevezetesen a XVI. század e nemű paizsocskái, még pedig már a század elején is, felső sarkaikon tompitottak. Ennél is jellemzóbb, hogy hosszoldalaikat körszelvény alakú bevágások tagolják, csúcsos alsó részüknek oldalai pedig nem egyenes, hanem enyhén hajló hullámvonalban futnak a csúcs felé. Mindebből semmit sem találunk vashomlokunk paizsocskáján s éppen azért oly átmeneti alaknak kell azt tekintenünk, mely oly módon keletkezett, hogy a vértkészítő a pánczélzat többi részeinek szélén alkalmazott csipkézést a díszítményűl szolgáló paizsocska felső szélén is alkalmazta; aminthogy a paizsocska szélének ilyetén kiképzése tényleg teljesen azonos a vértezet többi részein látható csipkék alakjával.

Lópánczélunk kiegészítő részét teszi a nyereg (l. a 10. sz. rajzot), mely az u. n. széknyergeknek (Krippensattel) azt a kifejlett alakját mutatja, melylyel az a XV-ik század folyamán bírt és a mely a XVI-ik század első évtizedeiben már teljesen kiment a divatból.[1] Az e fajta nyergeket az a törekvés jellemzi, hogy a lovagnak mentől biztosabb támasztékot nyújtsanak s e végből fejlesztetett ki, különösen a hátsó kápa, elóre nyúló székhát módjára, mi által a nyereg mély ülésűvé vált. A hátsó kápának ily módon való kifejlesztésére már a XII. század végén találunk példákat, míg az elókápa egészen a XIV-ik század derekáig nyíltabb, sót egyes időközökben csaknem teljesen elzsugorodik. A XIV-ik században az elókápa is egészen a hátsónak formáját ölti fel, mint ezt hazai egykorú falfestményeink mutatják[2] s a kápák felső szélei annyira elóre nyúltak, hogy a lovag derekát csaknem teljesen körűlfogták. Ez utóbbi forma nagyon kényelmetlen lehetett s e mellett a lovag lábszárainak semmi, gyomrának pedig igen kevés védelmet nyújtott; ennélfogva már a XIV. század végén az elókápa lassanként nyíltabbá és magasabbá válik, ezzel együtt a nyereg alsó része is megnyúlik s az elókápa részén kissé felhajlik védelműl a lábszárnak, míg a

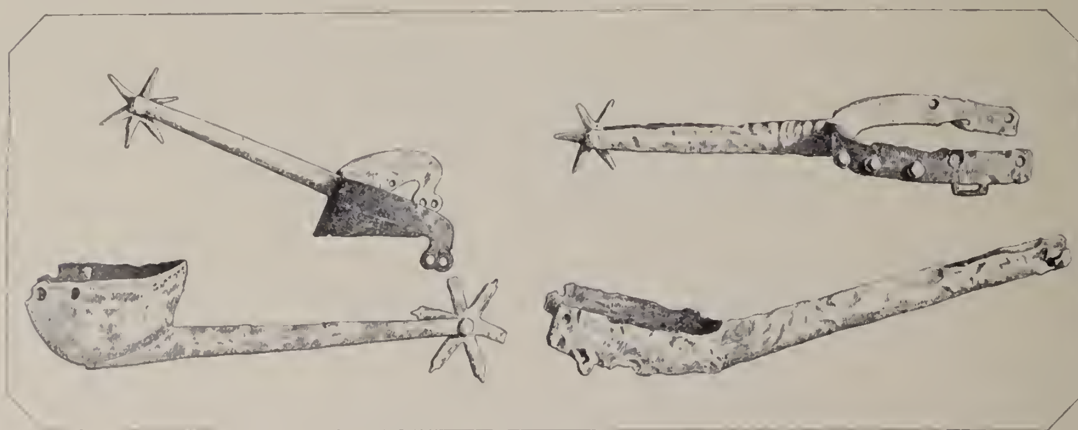
[1] U. o. 199. l.

[2] Nemes-Nagy: i. m. (Képes krónika után) 26. tábla 1. 2. (a hazai falfestmények után) 30. tábla 1. 31. tábla 2. és Bocheim: i. m. (A Mitth. d. k. k. C. Kommission für Kunst u. hist. Denkmale. Wien, 1874. Jhrg. után) 201. l. Fig. 218.

XV-ik század második felében megnyeri azt a formát, melyet a mi gyűjteményünkben őrzött példa is mutat.

A ló felszereléséhez használt emlékeinkről szólván, meg kell emlékeznünk még azon sarkantyúkról is, melyek a XV-ik századból gyűjteményünkben őríztetnek. Aránylag nem sok példával rendelkezünk, mert mindössze 9 drb. képviseli abban e kort, de ezek legalább elég jellemzők. Általános jellemvonásuk a hosszú nyak s annak végében a hatágú csillagtaraj, mely utóbbival a XV-ik század végétől, vagyis a csúcsíves ízlés vége felé oly gyakran találkozunk, hogy e tarajokat éppen e korra jellemzőknek tekintik.[1] Különböző változataikat I. sz. táblánkon mutatjuk be.

Mátyáskori támadó fegyverekből mindössze két karddal rendelkezik gyűjteményünk.[2] Mind a kettő nyugati formájú. Pengéjük kételű és csúcsba futó, középen széles és mintegy a penge félhosszaságáig futó vércsatornával van ellátva. Külö-

I. tábla. A term. nagyságnak kb. 1/4-ada.

nösen jellemző keresztvasuknak ∽ alakú formája, valamint a markolatuk végén levő nyolczszegletű gomb, melynek elő- és háti oldala hornyolatos csonkakúpprofilt mutat. E kardoknak alapformája a nyugaton már a IX—X-ik században kifejlett volt s a későbbi századok folyamán mindössze a penge végének formája, a keresztvas formája és hossza és a markolat hossza tekintetében észlelhetünk lényegesebb változást. A XII-ik század végétől kezdve u. i. a markolat kezd növekedni abból a czélból, hogy a kardot két kézzel is lehessen kezelni. Ezzel egyidejűleg hosszabbodik természetesen a keresztvas is. A XIII-ik században a pengevég lényeges változása lép fel, t. i. az előbb kerek végződésű penge csúcsos végűvé válik, hogy ez által a pánczélzat résein keresztűl való szúrásra is alkalmassá váljék. Kardjaink e lényegesen átalakúlt formát mutatják s e mellett

[1] Bocheim: i. m. 227. l.

[2] Az egyik kardnak rajzát és leírását közölte Szendrei János dr., i. m. 173. lap 555. sz.

keresztvasuk alakjában elég pontos kormeghatározó adatot nyújtanak. Az ∾ alakú keresztvas u. i. a XV. század második felében divatban volt olasz kardokat jellemzi,[1] melyek abban az időben már a lovagok általánosan elfogadott fegyverzetéhez tartoztak (l. a 11. sz. rajzot).

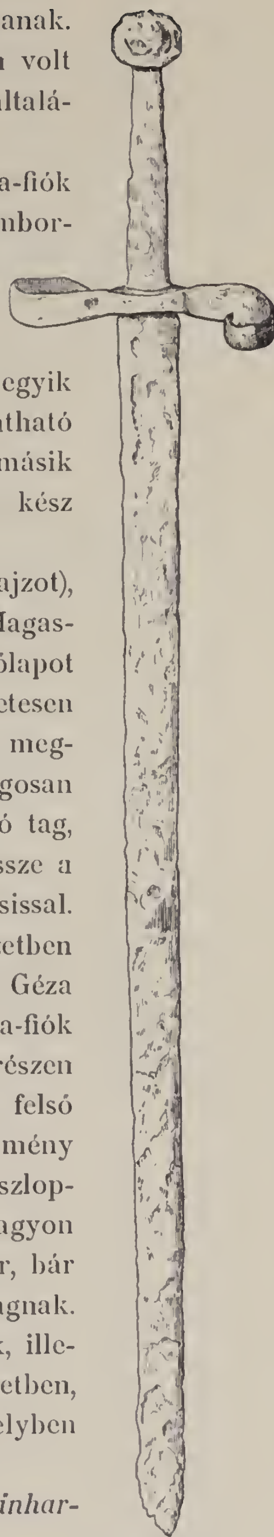
Ipartörténeti emlékeink sorát legalkalmasabban két cserépkályha-fiók bemutatásával kezdhetjük meg, minthogy e két Mátyáskori emlék domborműves díszítményei révén fegyvertörténeti emlékeinkhez csatlakozik.

Úgy látszik, mindkettő egyazon typus két különböző töredékét mutatja, bár nem tartozhattak egyazon kályhához, minthogy az egyik mázas, tehát már teljesen kész darab, mely, mint a háti lapján látható füstfoltok mutatják, használatban volt kályhából származik; míg a másik mázatlan, belső szegélye nincs és így valószínű, hogy mint félig kész darab kerűlt a föld alá, talán még a fazekas műhelyében.

Érdekesebb és teljesebb ez utóbbi töredékünk (l. a 12. sz. rajzot), melyből, szélességét tekintve, felénél valamivel több maradt meg. Magasságából felűl igen kevés, alúl mintegy egynegyedrész hiányzik. Az elólapot jobbról-balról egy-egy féloszlop szegte be, melyek közűl természetesen csak a baloldalinak felső három negyedrésze van meg. E féloszlop meglevő feje a gótikus oszlopfők minden jellemző tagozatával bír. Világosan felismerhető az ú. n. szolgának harangalakú kibővűlése s az a kiugró tag, mely a harangalakú kibővűlést az oszloptörzszsel összeköti. Mindössze a fedólap túlmagas kifejlesztésében vétette össze a fazekas a főt a basissal. Az oszlopfő fölötti rész hiányzik, de abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy azt legalább részben kiegészíthetjük. Gróf Kuún Géza maros-németii gyűjteményében u. i. egy hasonló díszítésű kályha-fiók töredék óríztetik, melynek megfelelő felső része megvan s ezen a részen két ívezet-bordarészlet támaszkodik az oszlopfőre, mely utóbbinak felső külső széléből egy stilizált tojásdad lombdísz nő ki. Ez utóbbi díszítmény teljesen megegyezik azzal, melyet a mi kályhacserepünkön is az oszlopfótól jobbra eső téren látunk s mely ebben a töredékes alakjában nagyon alkalmas arra, hogy a sárkányrend jelvényét sejtse benne az ember, bár ez — mint a gr. Kuún-féle cserép bizonyítja, — nem felel meg a valóságnak.

A két oszlop közt levő téren lovagi tornajáték jelenetet látunk, illetőleg egy balról jobbra rohanó lovagot, oly jellemző tornavértezetben, hogy az után meghatározhatjuk annak a tornajátéknak nemét is, melyben lovagunk részt vesz.

A tornajáték e neme a német tornakönyvekben *»Gestech in Beinhar-*

11. sz. rajz.
A term. nagys.-nak kb. 1/6-öde.

[1] Nagy Géza: Harczias Fridrik magyar kardja. Arch. Ért. U. f. XIV. k. 322. l.

nisch« (lándsadöfés lábpánczélban) név alatt szerepel.[1] Ezen játékban résztvevők számára volt előirva az a vért és fegyverzet, melyet lovagunk visel, s melynek egyes részei a következők: A csőrös-sisak (Stechhelm), mely alakra a régi csöbör-sisakhoz áll közel. Oldalfalai meglehetősen magasak, ellenben teteje alacsony; főjellemzője azonban, hogy a szemrésnél madárcsőr alakban erősen kiugrik. Ezen sisak alá egy szőrméből készült sapkát szoktak felvenni. Magát a sisakot a vasmellen és háton srófokkal erősitették meg. A sisaknak e jellemző alakja kályhafiókunk domborművén félreismerhetetlen. Domborművünkön kevésbbé kivehető a vasmell és hát, mely ehhez a játéknemhez kivántatott s mely hasonló volt azon darabokhoz, melyeket fennebb mint Mátyáskori vasmelleket, illetve hátat mutattunk be, azzal a különbséggel mégis, hogy a vasmellnek csak a baloldala volt domború, míg a jobboldala lapos volt, hogy a lándsa kezelésénél ne legyen alkalmatlan s ezen az oldalon egy hátul kampós vassin volt megerősítve, mely szintén a lándsa tartására szolgált. Mindezekből keveset mutat domborművünk, mert a vértezet felső részét a kar, alsó részét pedig egy rövid, merev redőzetű szoknya takarja el, mely szintén szabályszerű kelléke volt az e játéknemhez tartozó vértezetnek. Igen jól kivehető azonban a hónalj fölé helyezett kerek vállfővas, a rákfark alakú vaskar, vagy szerkar felső része és a csúcsos könyökvas. A szerkar alsó részét a lándsa széles csonkakúp alakú ellenzője (Breichscheibe) részben eltakarja, de a könyökhajlás védelmére szolgáló felső szárnya (Stauche), mely csak a jobb szerkar alján fordúl elő, pontosan kivehető. Tisztán látszik a felső lábszárt takaró felső vasszár, mely egy darab vaslemezből készűlt és kivert diszitésekkel van borítva, továbbá a hármas tagolású csúcsos térdvas. Kevésbbé éles, de kivehető a szintén egy darab vaslemezből készűlt alsó vasszár és a vas czipő, mely nem túlságosan hosszú.

12. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. fele.

E vértezethez, mint támadó fegyver, a döfőlándsa (Stechstange) járúlt; védőfegyverképpen pedig a döfőpaizs (Stechtartsche), magyarán: *bolda* tartozott.

[1] Bocheim: i. m. 549. s köv. ll.

Mátyáskori formájukat híven mutatja domborművünk, bár a lándsa végéről hiányzik az oromvas (Krönig, Krönlein) s a lándsa alsó vége letört. A bolda a mell baloldalán volt zsineggel felkötve, mely utóbbinak végei a nyakszirtet megkerűlve, a vasmell jobboldalán levő lyukakba, vagy karikába voltak megkötve.

Igen jellemző a ló felszerelése is. A vitézi tornák e neménél u. i. nem borítják a lovat nehéz vasvérttel, de annak felszerelése könnyű, minthogy ennél a ló lehetőleg szabad mozgása a siker kelléke. Ezen könnyű felszerelésnek több változata volt s ezek egyikét mutatja domborművünk. A ló homlokán vasfej helyett csak a vashomlokot, az ú. n. fél vasfejet látjuk, mely csak a ló szeméig ér le s az orrcsontot alig feléig takarja úgy, hogy az egész kantár és a jellemző, hajlított oldalrudas zablya (Knebeltrense), mely a szájvas végein rosettás ékítést visel, tisztán látszik. A kantárszárat lelógó színes czafrangokkal szokták ékiteni s ezt látjuk domborművünkön is, melynek e tekintetben kissé gyarló kivitele úgy tünteti fel a dolgot, mintha a kantárszár kettős lenne. Hiányzik a vasszügy is. E helyett egy durva vászonból készűlt, szalmával bélelt párnát látunk a ló szügyén, mely a nyereg csigás végződésű elókápáján van megerősítve. Maga a nyereg a széknyeregnek azon XV-ik századbeli formáját mutatja, — még pedig a legapróbb részletekig híven, — a melylyel már fennebb, lópánczélunk tárgyalásánál megismerkedtünk. Az ott bemutatott nyeregnél mégis teljesebb ez ábrázolás, a mennyiben a hozzátartozó, körtealakú kengyellel is megismertet. A ló hátulsó része töredékünkről hiányzik ugyan, de hogy azon se volt vasfar, azt mutatja azon másik kályhacserép töredéke, mely a most tárgyalttal rokon, s melyen éppen a ló hátulja van meg.

Azon lovagi tornának, melynek egy részvevőjét mutatja domborművünk, kétféle változata volt. Az egyik változat abban állott, hogy a küzdők az ellenfélnek, a balvállról lefüggő boldáját a lándsának egy szabályszerűen irányzott döfésével szertedöfjék, a mikor a puhafából készűlt döfőlándsa is darabokra törött. Innen ered a magyar lándsatörés elnevezés is. Ennél a változatnál nem volt szükség erős rohanásra. Azért a küzdők közti tér (puneiz) a felállásnál kisebb volt és a küzdők olyan tornanyeregben (Stechsattel) űltek, melynek hátsó kápája nem volt. A másik változat nem pusztán ebben állott, hanem abban is, hogy az összecsapásnál a küzdő ellenfelét egy szabályosan irányzott lándsadöféssel a nyeregből ledöfje és a ló háta mögé vesse. Ez esetben arról lévén szó, hogy a küzdő mentől hatalmasabb döfést adhasson, a döfés erejének fokozására szükséges volt a roham erejének fokozása is és azért a puneizt sokkal hosszabbra vették. Másrészt, hogy e roppant erejű döfésnek mentől jobban ellenállhassanak, a küzdők a széknyerget használták. Domborművünkön széknyeregben ül a lovag és így semmi kétség, hogy az említett tornajáték második változatáról van szó.

Kályhafiókunk domborműves ékítése — mint láttuk — úgy általánosságban, mint részleteiben Mátyás korára vall s már ezzel is teljes figyelmünket érdemli

meg. Még érdekesebbé válik az által, hogy a lovag boldáján levő czímeralak — egy hatágú csillag — segélyével szorosabb összeköttetésbe hozhatjuk két erdélyi vajda nevével. A hatágú csillag a Szentgyörgyi és Bazini grófok ősi czímere. Ezen családból pedig[1] 1466 és 1468 közt III. János és testvére, Zsigmond voltak Erdély vajdái, kik ezen méltóságukat Mátyás királytól kapták, miután Frigyes pártjáról a nagy király hűségére tértek. Ugyanezen családból még V. Péter is Erdély vajdája és a székelyek főispánja volt ugyan II. Ulászló korában, 1499-től kezdve; mindazonáltal csak a két elsővel hozhatjuk kályhafiókunkat összefüggésbe, minthogy a lovag boldáján pusztán csak a család ősi czimerét látjuk. V. Péter

13. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. 1/6-ada.

n. i. 1502 és 1514-ből származó pecsétjein már azon czímert használja, melyet Frigyes 1459-ben oly módon bővitett meg, hogy a paizsot négyelvén s az 1. és 4. arany-mezőben helyezvén el az ősi czímer vörös-csillagát, a 2. és 3. arany-mezőbe kiterjesztett szárnyú, koronás egyfejű sast helyezett.

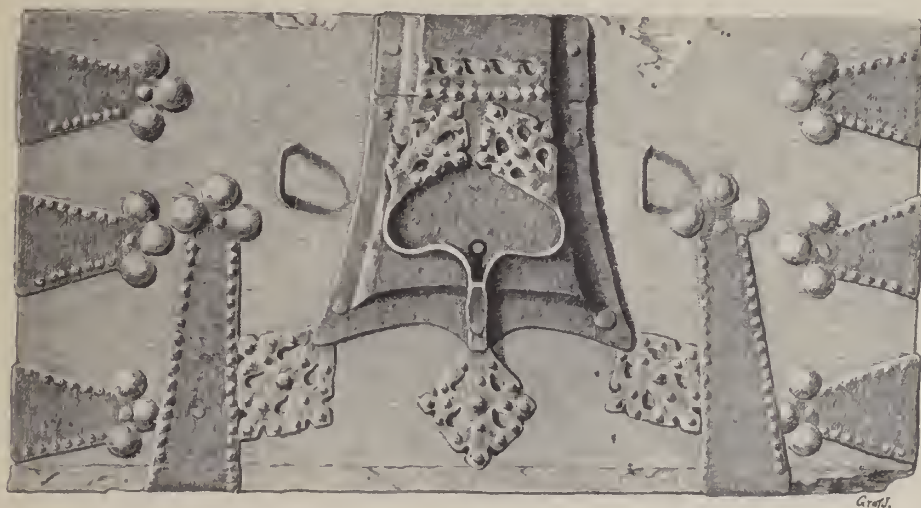
Mindezekből valószinűnek látszik, hogy kályhacserepünk egy kolozsvári Szentgyörgyi-ház számára készűlt, mely egyike lehetett a kiváltságos házaknak épp úgy, mint Mátyás király szülőháza s az ú. n. Kakas-féle ház.[2] Arra nézve,

[1] Nagy Iván: Magyarország Családai 10. köt. 617. s köv. l.

[2] Szádeczky: A kolozsvári Báthory-ház legendája. Erdélyi Múzeum XIV. k. 27. és 30. l.

hogy a Szentgyörgyi-ház hol állhatott, némi világot, ha nem is biztos támpontot, nyújthat az a körülmény, hogy kályhafiókunkat Kolozsváron, az Óvárban fekvő Korniss-utcza 6-ik számú házában lelték s ilyenformán egyáltalán nincs kizárva, hogy az egykori Szentgyörgyi-ház azonos azzal, a mely ma is áll az Óvárban, jelenleg Mikes Kelemen gróf tulajdona és a régi Karolina-kórház középső részét tette.

A most bemutatott darabbal azonos typust mutató kályhafiók-töredékünk sokkal kisebb. Az egésznek mintegy egynegyedrésze s a fiók jobb sarkát képezi. Domborművéből mindössze a ló hátsó része maradt meg, a széknyereg egy kis részletével s a farmatringgal. A ló fölött egy golyócska, a ló alatt egy, a hátán fekvő, csörgősipkás bohócz feje látszik. A jelenet talapzatául keskeny lécz szolgál,

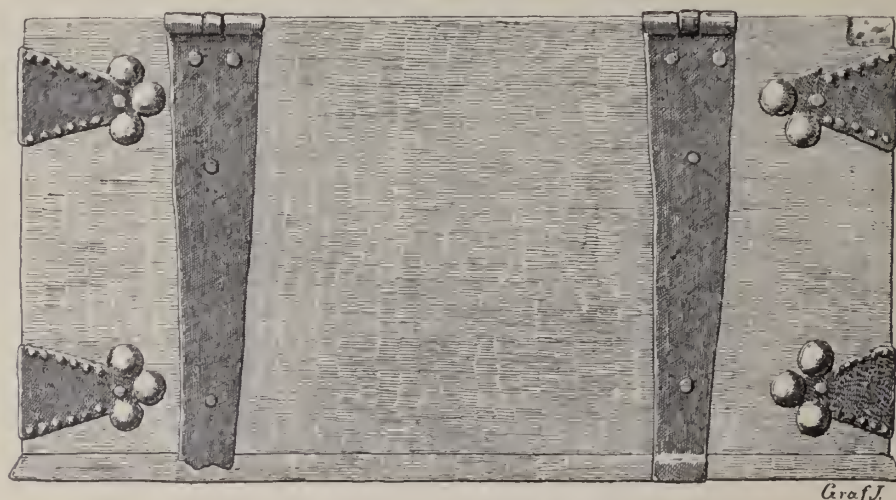
14. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. 1/8-ada.

melyet függélyes vonalkákkal elválasztott rosette-k díszítenek. A jobboldali szegélyt képező féloszlopból körűlbelűl a felerész van meg s ennek basisa teljesen azonos az előbb leírt töredék szegőoszlopának fejével. Kisebb töredékünk is kolozsvári lelet. Vízvezeték lerakása alkalmával találták a Csillag- és Középutcza sarkán.

Kidolgozás tekintetében semmikép sem állanak e kályhafiókok az egykorú jobb munkák mögött. Hogy a mester előtt egy meglehetősen elterjedt minta állott, mikor a kályhafiókokat mintázta, azt valószínűvé teszi, hogy ezen, eddig hiányosan ismert emlékcsoportból már is három példát tudtunk idézni és pedig csupán Erdély területéről. Tekintve azonban az egyik darabnak határozottan egyéni vonatkozását; kétségtelen az is, hogy bizonyos pontig önálló mintázással van dolgunk s így e két emlékünk a Mátyás korában virágzott erdélyi agyag-művességnek nem közönséges fejlettségéről tanúskodik.

Kályhacserepeink méltó társa a kolozsvári bodnárok legrégibb czéhládája (l. 13—17. sz. rajzokat), mely Schilling Lajos dr. egyet. ny. r. tanár úr szives közbenjárásával csak nemrég jutott — az érdemes czéh ajándékaképpen — intézetünk gyűjteményébe. E czéhláda mint asztalos munka nem nagy igényű, bár mint ilyen is pontos és tartós kivitelű; vasalása tekintetében azonban, ha remekműnek nem mondható is, — hisz ezt rendeltetése sem kivánta, — mindenesetre egyik igen jó darabja a XV-ik század iparművészetének s az erdélyi lakatosiparnak legalább is olyan jó emléke, mint kályhacserepeink a fazekasságnak.

A középkorból származó ajtók, ablakok, szekrények, ládák stb. vasalásának van egy általános sajátossága, mely az első pillanatra feltűnik és abban áll, hogy látható vasalásuk rendkívűl gazdag. Ez a sajátosság legerősebben éppen a csúcsíves izlés virágzása korában lép előtérbe, úgy, hogy Frauberger összeállitása

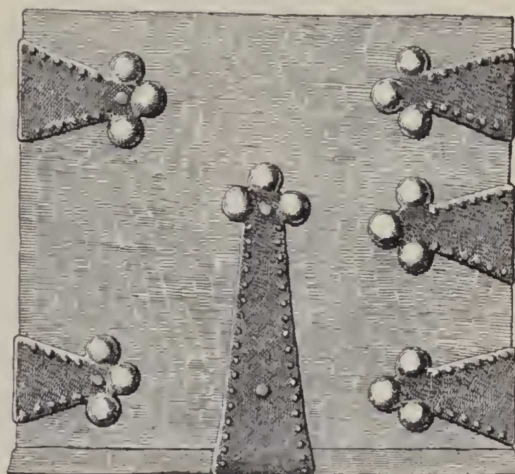

15. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. 1/4-ada.

szerint[1] e kor jelesebb emlékein, a szoba- és szekrény-ajtóknál 1 cm² látható vasfelületre mindössze csak 70 cm² fafelület esik. Ha ládánkat ebből a szempontból vizsgáljuk, úgy azt találjuk, hogy előlapján (l. a 14. sz. rajzot) 520 cm² fafelületre, 223 cm² látható vasalás, vagyis 1 cm² látható vasalásra 2·33 cm² fafelület esik, holott a Frauberger-féle számítás 7 cm²-t is megenged. Az előlap vasalása tehát a fafelülethez képest csaknem háromszor oly gazdag, mint a csúcsíves kor jobb emlékein s így azt az elvet, mely e kort e tekintetben jellemzi, nemcsak kifejezésre juttatja, de túlságba is viszi. Ugyanezt a túlzást látjuk ládácskánk háti és oldallapjain. A háti lapon (l. a 15. sz. rajzot) 514 cm² fafelületre 90 cm² látható vasalás, azaz 1 cm² vasalásra 5·66 cm² fafelület; az oldalakon (l. a 16. sz. rajzot) 297 cm² fára 69·5 cm² vas, tehát 1 cm² látható vasalásra 4·28 cm² fafelület

[1] B. Bucher: Geschichte der technischen Künste III. köt. 24. és 25. l.

esik. Egyedül a láda fedelén (l. a 17. sz. rajzot) lép a vasalás háttérbe, hol 814 cm² fafelületre 45 cm² vasalásnál több nem jut, vagyis 1 cm² látható vasalásra 18 cm² fafelület. Világos azonban, hogy ládánk fedele irányadó e tekintetben nem lehet, mert a Frauberger-féle arányszámok csak szobák, illetve szekrények stb. *ajtóira* vonatkoznak. Ámde e tekintetben nem tekinthetjük szekrényünk fedelét ajtónak, mert hiányzik róla az ajtók vasalásának két leglényegesebb darabja, t. i. a zár paizsa (fedőlap) és a főpántok; arányszámait tehát csak az esetben vehetnők irányadóknak, ha fogantyújának két rosettáját a számításból kihagyva, vasalásához hozzászámítanók az elólap zárának paizsát és a háti lap két pántját, mely esetben 814 cm² fafelületre 182·62 cm² látható vasalás, vagyis 1 cm² látható vasalásra 4·4 cm² fafelület esnék, mi az elvnek ugyanazt a túlzását mutatja, melyet ládácskánk többi felületein is megállapíthatunk. Hasonló arányszámhoz jutunk végűl az esetben is, ha a vasalással borított öt felűlet összegét a rajtok levő, látható vasalás felületeinek összegével vetjük egybe, a mikor is 2145 cm² fafelületre 427·5 cm² látható vasalás, tehát 1 cm² látható vasalásra 5 cm² fa esik.

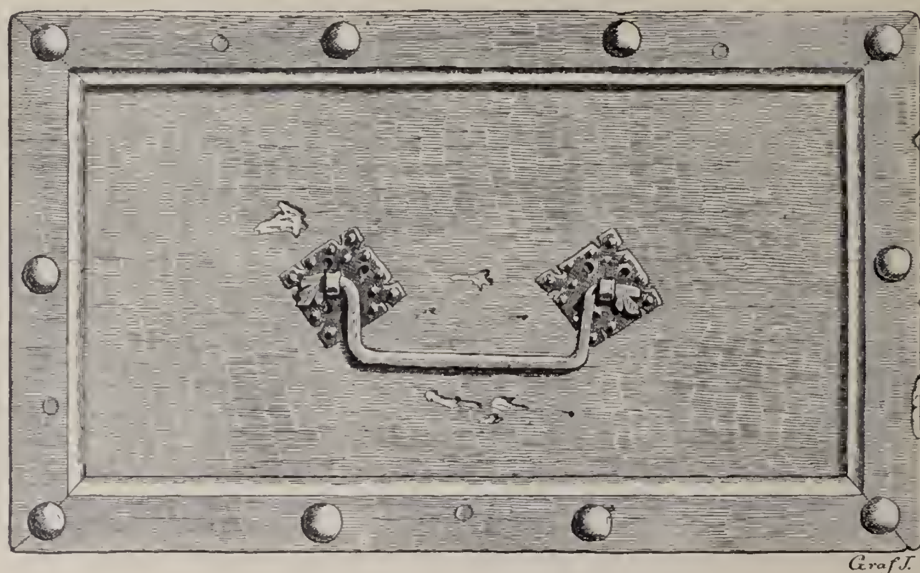
16. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. 1/4-ada.

A látható vasalásnak ez a gazdagsága már egymagában is a XV. századba utalná ládácskánkat, de ugyane századba helyezi azt a vasalás minden egyes darabjának formája, mely úgy általánosságban, mint legapróbb részletei tekintetében, a csúcsíves ízlés bélyegét viseli magán. Különösen jellemző e tekintetben a levelek és pántok áttört és hólyagos kezelése, mely 1520-on túl egyáltalán nem fordúl elő az emlékeken, de legjellemzőbb az elólapon alkalmazott zár paizsa, mely a csúcsíves ízlés hasonló rendeltetésű darabjainak minden jellemző tulajdonságát egyesíti magában. Trapez alakú szabása, mely csak felűl egyenes, míg két hosszoldalán egyszer, alján pedig kétszer ívelt; az aljának három csúcsából kinövő levelek, a felső szélét határoló áttört és hólyagos párta s végűl a kulcslyuk aljából kinövő két levél, hasonló formában megvannak csaknem valamennyi zárpaizson, melyek a csúcsíves ízlés korából származnak.[1] Minthogy pedig az egész vasalásnak sem rajza, sem technikai kivitele nem tartalmazza a leghalványabb renaissance-elemet sem, — sőt vasalásának túlgazdagsága míg egyrészt egyenesen

[1] V. ö. Hefner-Alteneck: Eisenwerke oder Ornamentik der Schmiedekunst des Mittelalters und der Renaissance Taf. 14. Taf. 41. A. C. Taf. 44. A. B. Taf. 81. stb.

a gótikus idők elvét hangsúlyozza, másrészt éppen ennek következtében ellentétben áll a renaissance azon törekvésével, mely a látható vasalást, különösen szekrényeknél, félannyira csökkenti, — ennélfogva semmi alapunk sincs annak feltételezésére, hogy szekrényünk a hazai gótikának még a XV-ik század végénél is későbbi terméke lenne s éppen azért legnagyobb valószínűséggel helyezhetjük keletkezésének idejét Mátyás korába.

Ipartörténeti emlékeink sorozatát a galambfalvi harang ismertetésével zárhatjuk be. E harang korának megállapítása nehézséget nem okoz, mert a nyaka körűl futó feliratnak végére helyezett 1484. évszám világosan megmondja, hogy Mátyás király halála előtt 6 évvel készűlt. Alakját tekintve a teljesen kifejlett körte alakú typust mutatja (l. a 18. sz. rajzot), mely formának kezdeteivel már

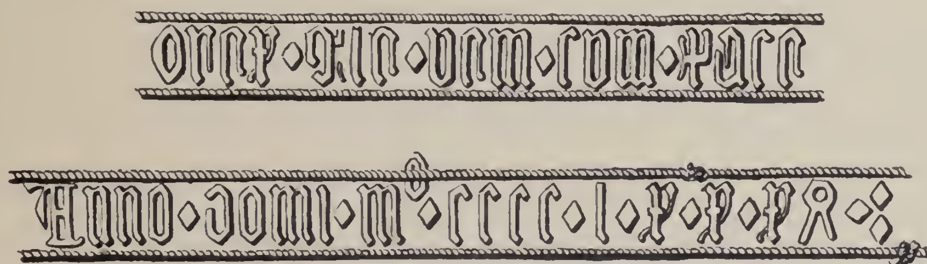
17. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. $^1/_4$-ada.

a XIII-ik században találkozunk. Legnagyobb átmérője 650, külső oldalának harántos egyenes vonalban lemért magassága, alsó szélétől felső lapjának széléig, 535 mm. Minthogy pedig 650 körűlbelűl úgy viszonylik az 535-höz, mint a 14 a 11-hez, vagy 5 : 4-hez, ennélfogva harangunk a *dur-harangok* közé tartozik, vagyis középhangja a két oktáva közé eső nagy tercz. Súlya 2 mázsa 59 font s így mindenesetre a kicsiny méretűekhez kell azt sorolnunk, a mi, tekintve, hogy falusi templom számára készűlt, — egészen természetes. De ha kisebb méretekben és szerényebb igényű templom számára készűlt is, kidolgozás és művészi díszítés tekintetében jó mester kezére vall. Már hadtörténelmi emlékeink ismertetésénél kiemeltük, hogy a XV-ik századot a szertelenség kerűlése jellemzi. A művész és mesterember kiváló formaérzékkel dolgozik s nincs szüksége arra, hogy ezen érzék hiányát a díszítések túlhalmozásával pótolja. Ennek megnyilatkozását látjuk

a harangoknál is, melyeknél különben az egész középkor folyamán jóval szerényebb a diszitő elem, mint napjainkban. A galambfalvi harang is elsősorban formájának nemességével, egyszerű, de összhangzó vonalaival hat; díszítése szerves és pusztán a harang fontosabb alkotórészeinek hangsúlyozására vonatkozik. Peremét, vagyis azon alkotó részét, melyet a nyelv ütése ér (Schlage), két egyszerű, finom vonalpárkánynyal emeli ki, nyakát pedig a minusculás felirattal. E feliratnak már zsinór-szegélye is érdekes, mert a harang-minták készítésénél követett azon gyakori és hagyományos szokás emlékét őrzi, midőn nyak profiljének vonalpárkány-tagolását a minta körűl kötött és összecsomózott *valóságos* zsinór után mintázták. Azon csomók, melyek a felirat alsó és felső zsinórszegélyének végei fölött láthatók, világosan mutatják, hogy ezeknek modellálásakor is ezt az eljárást követték. A felső zsinór csomója az évszám első X betűje után következő pont fölé, az alsó zsinóré pedig éppen a felirat végére esik. Maga a felirat (lásd a 19. sz. rajzot) következőkép hangzik: OREX · G:LE (gloriae) VENI · CVM · PACE ANNO · DOMI · (domini) Mo (millesimo) CCCC. (quadringentesimo) L · X · X · X4 ·: (octogesimo quarto), azaz: Oh dicsőségnek királya, jöjj békével Az Úrnak 1484-ik évében; első

18. sz. rajz. A term. nagyságnak kb. 1/8-ada.

19. sz. rajz. A term. nagyságnak 1/4-ede.

része tehát ima-mintát tartalmaz, a második pedig a harang készítésének idejét mondja meg. Az első rész ima-mintája előfordúl ugyan már a XIII-ik században is, de csak a XV-ik században vált harangokon való alkalmazása oly általánossá és kedveltté, hogy némely vidékeken csaknem mindazon harangokon megtaláljuk,

melyeket a XV-ik század utolsó negyedében öntöttek. Nagy kedveltsége okát valószínűleg abban leli, hogy e feliratnak valami különös varázserőt tulajdonítottak a daemonok hatalmával szemben.[1]

Technikai kivitelét illetőleg igen jó és tiszta minusculákból áll, melyeket kész betűbélyegekkel vagy sablonokkal nyomtak be a modellbe. Ez utóbbi körülményt kétségtelenné teszi az ismétlődő betűk — különösen az X-ek — formájának minden egyes esetben való teljes egyezése. A nyaknak feliratos mondatszalag-díszitését valóságos nyakéknek fogta fel harangunk mintájának tervezője, s azt a négy karajos szegélyű medaillont (l. a 20. sz. rajzot), mely a harang védőszentjének domborműves képét foglalja magában, úgy alkalmazta közvetlenűl a mondatszalag alá, mint a nyakéknek csüngőjét. Ebben ugyan nem volt önálló,

20. sz. rajz. A természetes nagyság.

21. sz. rajz. A term. nagys.-nak kb. 1/8-ada.

mert ez az elhelyezés meglehetősen általános szokás, de mindenesetre oly tudatossággal járt el, mely vagy teljes rátermettségről tanúskodik, vagy arról, hogy jó mustrakönyvei voltak. A medaillonban egy női szent domborműve foglal helyet, kinek attributumai egy kerék és egy kard (ez utóbbi a már ismertetett XV-ik századbeli formájú) s így abban alexandriai Szent Katalin vértanúra kell ismernünk, kit, mivel a kerékbe töretés után sértetlen maradt, karddal fejeztek le 307-ben. Ennek attributumai a széttört kerék és a pálma, vagy pusztán csak a kerék, vagy a kard és kerék, mint harangunk medaillonján, vagy pedig pusztán csak a kard.[2]

[1] D. Heinrich Otte: Handbuch der kirchlichen Kunstarchäologie I. k. 444—445. l.
[2] I. E. Wessely: Iconographie Gottes und der Heiligen, 119—122.

A galambfalvi harang nem pusztán ipartörténeti de — mivel a keresztény templom belső felszereléséhez tartozik — egyúttal egyházrégészeti emlék is. Ez utóbbi minőségében csatlakozik azon emlékhez, mely gyűjteményünkben a Mátyáskori építészetet képviseli. Emlékünk boltozatzáró kő, vagyis azon erőteljes építészeti tag, mely a felfelé törekvő boltozatbordákat a boltozat csúcsán egybekapcsolja. Csúcsíves épitményből származik; valószínűleg templomból. A zárókő (l. a 21. sz. rajzot) szélein hat négyszögletes mélyedés volt, melyek közűl négy még ma is megvan, s ezeknek elhelyezése alapján a letört két lyuk eredeti helye is pontosan megállapítható. Ezen körűlményből világos először, hogy a zárókövünkhöz eredetileg tartozott boltozatbordák abba belé voltak eresztve; másodszor, hogy a beléeresztett bordák száma hat volt.

Hat borda felvételére szolgáló zárókoveket leggyakrabban az apsisnak és fülkéinek, valamint azon járulékos épületrészeknek boltozatainál alkalmaztak, melyeket — mint p. o. a baptisteriumokat — templomok oldalaihoz szoktak ragasztani. Zárókövünket a kolozsvári Szent Mihály-templom apsisa tájékán találták s minthogy e templom déli falához eredetileg egy, ma már lebontott baptisterium volt építve, igen valószínű, hogy ebből a baptisteriumból származik.

Féldombormüvű díszitése balra haladó »Agnus Dei«, jobb mellső lábában a diadalmi zászlóval, feje körűl nymbussal. Előtte kehely, melybe vére ömlik. A diadalmi zászló rúdja crux processionalis alakú; a zászló lapja pedig a középkorban szokásos hűbér-zászló formáját mutatja, melyet a keresztes háborúk idejétől fogva e zászlókon divatba jött kereszt (rendesen vörös alapon fehér) díszít. A husvéti bárány alkalmazása kerek felületeken igen korai keletű szokás a keresztény egyházban. Hazai érmeinken is megtaláljuk a XIII-ik század második felétől egészen Mátyásig[1] és pedig, igen lényegtelen eltérésektől eltekintve, mindig ilyen ábrázolásban. Mindazonáltal a hűbér-zászlónak domborművünkön ábrázolt változata, melyet a zászlólap nyelveinek egyenesen levágott végei jellemeznek, az emlékek tanúsága szerint a XV-ik század divatára mutat, valaminthogy a bárány gyapjának stilizálása is épp úgy, mint a kehelynek alakja a csúcsíves ízlés fejlett korára utalnak.[2]

[1] Rupp J.: Magyarország ekkorig ismeretes pénzei: Tab. VII. 174. Tab. X. 283—286. Tab. XII. 349—350. Tab. XIII. 351. Tab. XIX. 537—538.

[2] Igen jellemző példát szolgáltatnak e tekintetben a jeruzsálemi Szt. János (rhodusi) lovagok érmei. V. ö. l. A. Blanchet: Nouveau Manuel de Numismatique etc. Atlas: Pl. 13. 598.

MÁTYÁS KIRÁLY SZÜLŐHÁZA.

IRTA: SZÁDECZKY LAJOS.

»Néma borongással megy az őskor lelke fölötte« és sokáig hiába kért »oszlopot érczből«.

A kolozsvári főtér (újabban Mátyás-király-tér) északnyugati szögletén egy szűk útcza nyilik (eddig: Ó-vár-útcza, újabban: Mátyás-király-útcza), s vezet be Kolozsvár legrégibb városrészébe, az Ó-várba, melynek helyén 1800 évvel ezelőtt a rómaiak Dacia egyik városát, Napocá-t építették.

Ezt a Mátyás-király-útczát m. e. száz lépésnyi pályafutása után keresztűl vágja a Torony-útcza. A két útcza összetorkolásánál megállva, a szemlélő szemben találja magát a Mátyás király születési házával, a melynek jobb fele egészen szembe néz a nagy királyról nevezett útczával, úgy, hogy a ház a főtérről is látható. Ez azért lehetséges, mert a Mátyás-király-útcza a Mátyás király születési háza mellett egy könyökhajlással (a Klastrom-útczával) folytatódik tovább. A ház alkata, a homlokvonal irányának megtörése, a felső ablakok különböző stilusa s belső jelek elárúlják, hogy a háznak jobb fele később épűlt a baloldali régebbi részhez s így jutott az útcza tengelyébe.

Ebben a házban született Mátyás király, valószínűleg 1443 (némelyek szerint 1440.) február 23-án.

Erről a legrészletesebb forrás, a száz évvel később élt kolozsvári *Heltai Gáspár* krónikája így szól: Szilágyi Erzsébet »szülé kedig Mátyást Colosvárott Erdélben, mikoron írának Christus urunknak születése után 1443 bőjt második havának huszonhetedik napján, reggel három órakor. Mert az Erzsébet asszony akkor Colosvárott szállott vala, jövén Szilágyból, egy szőlőműves kazdag embernél, ki lakik vala az Ó-várban, egyenes arczól mikoron bemennek az Ó-várban, egy kőházban. És az ember szász vala. Annál marada szálláson az Erzsébet asszony a szűlésnek utánna egy néhány esztendeig. És ott vitték a fiát, Mátyást, legelőször is az oskolába. Hogy annak utánna magyari királylyá lőn Mátyás, nagyon megajándékozá a gazdát és jeles szabadsággal meglátogatá. Mostan is a vas ajtókon és az vas táblákon rajta vagyon az Mátyás király czímere, az arany gyűrős holló. És örök emléközetre megajándékozá az várost is igen nagy és jeles privilegiommal és szabadsággal«.

Hogy Mátyás király Kolozsvárt született, ő maga is említi több oklevelében. Hogy ki volt az a szász (?), a kinek házában született és hol állott háza, rámutat maga Mátyás király ama kiváltság levelében, melylyel 1467. szept. 28-án az ő kolozsvári születési házát és a hozzá tartozó összes szőlőket s birtokot adómentesekké teszi. Ez érdekes oklevél szerint: »A királyi méltósághoz illő dolog születése házát és helyét kegyadományokkal és kiváltságokkal ellátni. Mi is azért némelyek közbenjárására *Kolb István* kolozsvári polgár érdekében tekintetbe vévén *az ő apósa* néhai *Méhffi Jakab hűséges szolgálatait, az ő érdemeiért amazt* megjutalmazni akarván, azt a kőházat, mely a kolozsvári Ó-várban az új várossal szemben áll, melytől keletre egy úteza van, melyen a Boldogságos szűz ó-vári kolostorához járnak, nyugatra pedig szomszédja Veres Antal háza és *a mely házban jelenleg Kolb István lakik,* minden tartozékaival, ú. m. szőlőkkel, szántóföldekkel, rétekkel minden adófizetéstől és közteherviseléstől mentessé teszszük; úgyszintén magát *Kolb Istvánt,* feleségét *Orsolya* asszonyt, és *Margitot, a Méhffi*

Mátyás király aláírása.

Jakab leányait és minden ivadékaikat felmentjük minden adótól a ház és tartozékai után.«[1]

Ebből az oklevélből eddigelé (Heltaitól Jakab Elekig) azt következtették s úgy ment át a köztudatba, hogy Mátyás király anyja *Kolb István*nál volt szállva, mikor Mátyás született. Én az oklevél szelleméből azt olvasom ki, hogy a ház Mátyás születésekor *Méhffi Jakabé* volt s az ő szállóvendége volt Szilágyi Erzsébet. Az oklevél világosan mondja, hogy *néhai Méhffi Jakab hűséges szolgálataira való tekintettel* mentesíti adótól azt a házat, melyben *jelenleg* (1467-ben, tehát 24—27 év múlva a Mátyás születése után) a Méhffi Jakab veje, *Kolb István lakik.* Kolb

[1] Az oklevél közölve a Történelmi Tárban, 1880. 170. l. A »Mátyás-ház« jelenlegi alakjában többszörös hozzátoldás jeleit mutatja. Ős eredeti része a kaputól balra eső rész lehetett, a honnan a homlokzat vonala megtörik. A kapubejárat feletti emeleti szoba eredetileg nyitott erkélyszerű előtér lehetett, a mely két vaskos oszlopon álló nyitott körívvel nézett a Klastrom-utcza felé. Ennek padozata jóval alacsonyabban fekszik, mint a baloldali rész padlója, melyre két lépcsőfokkal emelkedik. A kettő közt levő ajtó kőrámáján 1587. évszám van bevésve. Akkor alakíthatták át szobává a nyitott árkádot, befalazván a körív nyílásait. Az ettől jobbra (keletre) fekvő szélső szoba is későbbi (XVI—XVII. sz.) építés, renaissance-stilusú kőrámás ablakokkal, melyek a baloldali rész ablakaitól teljesen elütnek.

István érdemeiről nincs szó, csak arról, hogy az ő érdekében mások jártak közbe s hogy néhai apósa érdemeiért jutalmazza őt a király.[1] Ha nála született volna a nagy király, alig lett volna Kolb Isvánnak protectióra, mások közbenjárására és az apósa érdemeire szüksége. Nem is egyedűl Kolb Isván kapja az adómentességet, hanem *felesége, Orsolya asszony és ennek nővére, Margit, a néhai Méhffi Jakab leányai* és ezeknek minden maradéka. *A házhoz tehát jussa van a Kolb István sógornőjének, Méhffi Margitnak is,* a mi csak úgy érthető, hogy a ház eredetileg a *Méhffi Jakabé* volt s az ő halála után szállott leányaira s az idősebbnek férjére, Kolb Istvánra. Ebből aztán logikailag az következik, hogy mikor Mátyás anyja ott lakott s Mátyás született (1440—43), *a ház az érdemeiért felemlegetett Méhffi Jakabé volt* s midőn a ház a királylyá lett Mátyástól (24—27 év múlva) adómentességet kapott, akkor már Kolb István és neje Méhffi Orsolya és talán a hajadon Méhffi Margit laktak benne.

Így Mátyás király nem a szász Kolb István, hanem *a magyar Méhffi Jakab házában született.* Ennek az érdemeiért kapja amaz (az ő veje) házára az adómentességet.

Ha Heltai nem téved abban, hogy Mátyás első gyermekéveit Kolozsvárt töltötte »és ott vitték legelőször is az oskolába«: azt is következtethetjük, hogy első játszótársai talán éppen Méhffi Orsolya és Margit lehettek.

Ezek a Mátyás király születési házáról megállapítható első történeti adatok.

További sorsáról egy 1746-iki tanúvallatásból nyerünk értesűlést,[2] mely arról szól, »hogy a Kolozsvár kir. városban az Ó-várban Mátyás király nevezete alatt levő kőház kiké volt?« mik tartoznak hozzá, s mik a kiváltságai? stb.

A 24 tanú vallomásából az tünik ki, hogy a háznak első ismert tulajdonosa

[1] Az oklevél szövege eredetiben így szól: Mathias stb. Regiam decet Majestatem *domum et locum Nativitatis suae,* gratiis, favoribus et libertatibus providere stb. Proinde . . . nos cum ad humillimae supplicationis instantiam nonnullorum fidelium nostrorum, per eos pro parte fidelis nostri circumspecti *Stephani Kolb* civis civitatis nostrae Colosvár nostrae Maiestati propterea oblatae, tum etiam *attentis et consideratis fidelibus obsequiis quondam Jacobi Méhffi, socri videlicet ipsius Stephani* . . . volentes huiusmodi *suorum meritorum* intuitu *ipsum* aliquo nostro favore prosequi gratioso: quendam fundum curiae, seu domum ipsius lapideam in veteri castro Colosvár ex opposito novae civitatis sitam et habitam, cui ab orientali quaedam platea, per quem itur ad claustram beatae Mariae virginis in eodem veteri castro habitum, ab occidentali vero domus Anthonii Veres contigue vicinari dicuntur, et *in qua idem Stephanus Kolb residentiam facit ad praesens personalem,* simul cum cunctis suis utilitatibus . . ., necnon eundem Stephanum Kolb et dominam *Ursulam,* consortem ejusdem, ac *Margaretham, filias* videlicet dicti quondam *Jacobi Méhffi,* cunctosque haeredes et posteritates ipsuum, ab omnibus censibus, daciis, collectis, taxis (stb.), qui et quae ex parte dicti fundi curiae, sive domus, ipsiusque Stephani Kolb, ac Ursulae consortis suae, et Margarethae, necnon haeredum eorundem Serenitati nostrae deberent et possent proveniri, penitus . . . duximus . . . absolvendas.

[2] Közölte Jakab Elek: Kolozsvár története. Oklevelek I. k. 410. l.

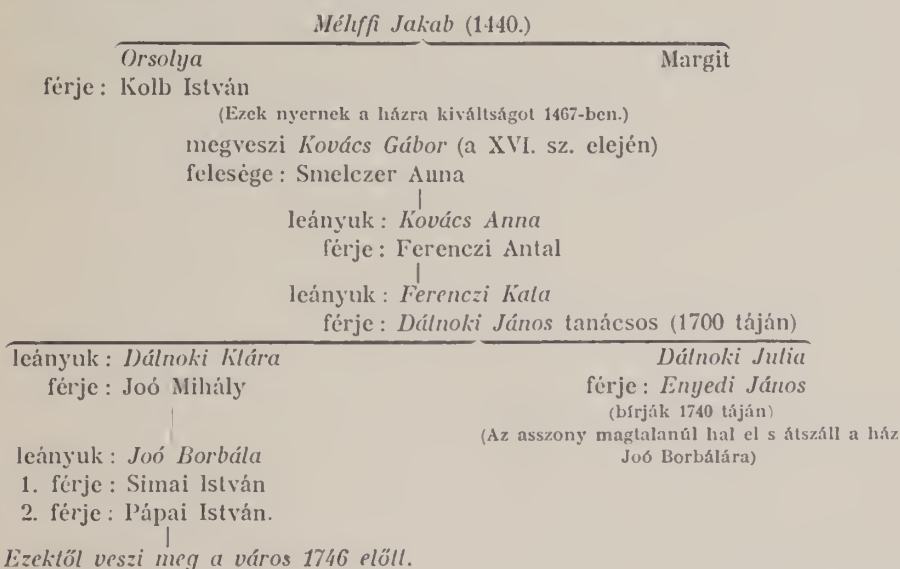
Kolb István volt, a kinek Mátyás kiváltságlevelet adott róla. (Az illető valló, Enyedi János, ezt a privilegiumból olvasta ki, nem vevén észre annak messzebb menő értelmét.) Később (a XVII. század elején) a ház vétel útján *Kovács Gáspárra* szállt. ettől leánya Anna s veje *Ferenczi Antal* örökölte. Ferenczi Kata keze révén lett a *Dálnoki János* városi tanácsosé (1700 táján). Dálnoki János után két leánya, *Kata (Joó Mihályné)* és *Julia (Enyedi Jánosné)* örökölték. Ezek (1740 táján történt) halála után örökölte *Joó Borbála,* kinek első férje *Simai János,* a második *Pápai István* volt. Pápai Istvánné el akarta adni a házat idegennek, de a város vette meg elővételi jogon »azon okból, nehogy idegen szállván belé, annak szabadsága manutentiojával sok injuriákot szerezzen a városnak«.[1] 1746-ban már a városé volt.

A ház régi kiváltságai a tanúvallomások szerint ezek voltak:

»Azon ház lévén Hunyady Jánosnak ez ország gubernatorának szokott szállása, ottan lett e világra az magyaroknak nagy emlékezetű attyja Mátyás király, ki is azután születése helyét akarván tisztelni szép privilegiumokkal és indultumokkal, azon házát és annak jámbor gazdáját megajándékozta«. Enyedi János (az 1740. körűli tulajdonos) szerint »olyan privilegiuma vagyon, hogy minden adótól és köztehertől immunis legyen azon ház és annak lakosa.« Kövendi György szerint »a ház minden teherviseléstől mind a hozzá tartozandó szőllők, szántóföldek az dézma alól ki vannak vétetve«. Veres Ferencz azt hallotta, hogy: »ha valamely malefactor oda recipiálhatta magát, nem volt szabad kihozni«.

A kiváltságok az idők folyamán — úgy látszik — megcsonkíttattak. »Eleget igyekezék Enyedi István uram (1746-ban városi biró) a méltóságos királyi gubernium előtt, hogy azon privilegiumokat helyben állathatná, minthogy megrontották, de nem effectuálhatta.«

[1] *A Mátyás-ház tulajdonosainak leszármazása:*

A házhoz tartozó jószágok voltak: a fenesi és monostori határon szőlők, a kolozsvári határon szőlők és szántóföldek, tóhelyek, kertek és major; ezek között a Harmad-völgy nevű helyen egy vagy két tó, szántóföld a kajántói völgyön, a tartsaházi határszélben egy tó. Ezeken kivül egy »sütő-ház« is tartozott hozzá »a ház végiben«, melyet 1746-ban Hunyady Ferencz bírt felesége jussán.

A házról és birtokokról szóló leveleket egy ideig Kövendi György őrizte, mint a Dálnoki-leányok gyámja. Ő adta férjhez Dálnoki Juliát Enyedi Jánoshoz s átadta az okleveleket is. Ezeket Enyedi János tartotta magánál felesége holtáig, azután átadta Simai Jánosnak, a Joó Borbála első férjének. »A privilegium az ide való tanács kezeiben vagyon.« (1746.)

Mátyás szülőháza (az 1900. évi megújítás előtt).

Jakab Elek hiába kereste az érdekes kiváltságlevelet a város levéltárában. Szabó Károly találta meg később II. Rákóczi György fejedelem átiratában 1649-ből a Mátyás 1467-iki kiváltságlevelét, a kolozsvári városi levéltárban.

Ennyit tudhatunk a Mátyás-ház történetéről.

További sorsáról Jakab Elek azt mondja, hogy »e nagy történeti becsű házat a város hosszasan bezárva, használaton kivül, mintegy tiszteletben tartotta. Ma (1870.) katonai laktanya, falai ki- s béhajlanak, pinczéi ajtó, ablak nélkül felhagyva, elárvúlt állapotban, mint a folyosók és udvar is«. »A M. Történelmi Társulat itt-létekor (1868.) azon eszme lőn kifejezve, hogy a nagy király emléke iránti tisztelet megkivánná, hogy azon házat, melyen egy ország, sőt a művelt

európai népek figyelme függ, a város, a katonaság további rombolásaitól megvédve s eredeti modorában kijavítva, jövőben valamely városi *népies,* vagy polgári és közműveltségi czélra használja. Vajha a valóban szép eszmét Kolozsvár művelt közönsége szívvel méltányolva, megvalósítná!«

Azóta az ige testté lőn. A város a nagy király szülőházát Ő felsége első kolozsvári látogatása után 1880-ban emléktáblával jelölte meg, legújabban

Mátyás szülőháza 1900-ban megújított alakjában.

restauráltatta s átadta az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek *egy erdélyi néprajzi muzeum* helyiségéül.

A népszerű király dicső emlékéhez méltóbb czélra szülőháza valóban alig szolgálhatna, mint az ő szívéhez oly közel állott nép szelleme és munkája alkotásainak tárházáúl. Hirdesse az idők végtelenségeig az ő dicső emlékezetét s a benne összegyűjtött muzeumi tárgyak az ő forrón szeretett népének a századok folyamán át tanusított culturalis haladását!

A KOLOZSVÁRI MÁTYÁS-SZOBOR TÖRTÉNETE.

Kolozsvár sz. kir. város törvényhatósága 1882. évi julius 21-én tartott közgyűlésében Nagy Lajos tanár és unit. esperes inditványára és néhai Szász Domokos ev. ref. püspök ajánlatára határozta el, hogy Mátyás király emlékére országos adakozás mellett Kolozsvárt emlékszobrot állit fel. A szobor terve s a kivitel módozatai iránt adandó véleményezésre egy nagyobb bizottságot nevezett ki.

A hazai sajtó melegen üdvözölte az eszmét. Hozzá szólott Lükő Géza országgyűlési képviselő, Sárdi István festőművész, tanitóképző-intézeti tanár. Utóbbi elmondja, hogy 1873-ban Münchenben, mint a képzőművészeti akadémia növendéke, a Schwanthaler hires szobrász műtermébe bemenvén, nagy meglepetéssel, bámulattal szemlélte Mátyás király szobrának nevezett művész által készitett mintázatát. E mintázat után készült, kevés változtatással, I. Lajos bajor király lovagszobra Münchenben a Ludwig-Strasse elején. Az Egyetértés (1882. évi julius 25-ki számában) egyenesen vezérczikkben üdvözli Kolozsvár városát szép és hazafias elhatározásáért. »A mily szép az eszme, — úgymond, — éppen olyan jól van megválasztva az idő arra, hogy megvalósuljon. Néhány év mulva a honfoglalás ezeréves nagy ünnepe elkövetkezik; akkor kell megmutatnunk a világ előtt, hogy a nagy ősöknek méltó utódai vagyunk. Kolozsvár felhivása viszhangot fog kelteni széles e hazában mindenütt, a hol igaz szív dobog. A nagy király szülővárosa büszkén fogja mutogatni nagy szülöttének azt az emlékét, melyet oltárkővé fog szentelni a honfiui érzelem.«

E közben azonban a főváros gyüjteni kezdett Arany Jánosnak és a Szabadságnak szobrára, Arad a Vértanúk emlékére, sőt megindult helyben Kolozsvárt is az a nagy szellemi mozgalom, mely pár millió koronával megalkotta az »Erdélyrészi Magyar Közmivelődési Egyesület«-et (az Emkét).

A szobor ügyét mégsem volt szabad elejteni, napirenden kellett tartani. Erre szolgáltak a városi közgyűlésben tett interpellatiók, egyes adományozások, és a hirlapi felszólalások. Nagy Mór városi tanácsos mindjárt 1882. évben néhány forintot gyűjtött a szoboralapra. A volt »Kolozsvári Kisegitő Takarékpénztár« 1883. évben 25 évi fennállásának jubileuma alkalmával 1000 frtot szavazott meg. A város pedig Nagy Lajos inditványa és Hegedüs István pártoló hozzászólása

következtében 1884 február 6-án tartott bizottsági közgyűlésében évenkint 500 frtot szavazott meg 10 évig, összesen tehát 5000 frtot; s az esedékes évi részleteket az időtől kezdve be is fizetvén, ez adományát takarékpénztárilag kezeli. Később a sajtó is kezdett vele ujabban foglalkozni. Nevezetesen a »Pesti Hirlap« egyik czikke után a »Kolozsvári Ellenzék« 1887. évi junius 1-ről kiadott számában nyilvánosan felhívja a szobor-bizottságot: »Adjon valamelyes életjelt magáról s ha nem képes szolgálni a kitűzött czélt, adja át másoknak a szerepet, mert csakugyan ideje volna hozzá fogni komolyan e szép tervhez és nemcsak álmodozni a terv felett.«

Nagyobb lendületet az ügynek király Ő Felsége adott, midőn 1887. évi szeptember havi látogatása alkalmával Mátyás király születési házát megszemlélvén, a következő megjegyzést tette: »Nem nagy kegyeletre mutat Mátyás király iránt szülőházának katonai czélokra használása«. A nemzet lelkiismerete fölébredt; a sajtó még hangosabban kezdte sürgetni a szobor felállítását. Az »Egyetértés« 1887. évi november 27-ki számában Hajnal István emlékezetbe hozza, hogy Pestvármegye már 1839-ben kimondotta, hogy szobrot kell emelni Hunyady Mátyásnak, a legnagyobb magyar királynak, a haza és emberiség jóltevőjének; — emlékezetbe hozza, hogy Máramaros vármegye vette föl a megakadt fonalat 30 év mulva, 1869-ben; hogy Máramarosba több törvényhatóságtól érkeztek be adományok, melyek a takarékpénztárban kezeltetnek és figyelmeztet, hogy a fővárosi tanács a Mátyás-szoborra való gyüjtéseket a főváros kezelése alá kivánná vonni. Tovább halogatni már nem lehetett. Ha a szobor-bizottság nem tett, tennie kellett magának Kolozsvár város törvényhatóságának, mely határozatilag kimondotta a szoboremelést. A felhivást erre is a szobor inditványozója tette meg. Az 1887 november 29-én interpellatiót intézett a polgármesterhez:

»Akarja-e a Tanács, hogy végrehajtassék a városi törvényhatósági bizottságnak 1882. évi julius 21-én hozott végzése, mely szerint Mátyás király szobra Kolozsvárt országos segélylyel felállittassék? S ha akarja, nem látja-e szükségesnek, hogy a szobor-bizottságnak ujra alakitásával a pénz-alap gyűjtése iránt intézkedéseit minélelőbb megtegye?«

Albach Géza polgármester azonnal felelvén, kijelenti, hogy igen is, a tanács kötelességének tartja a törvényhatósági bizottság kegyeletes óhajának létesitését s nem akarja a szoboremelés dicsőségét más törvényhatóságnak átengedni; miért is haladéktalanul fel fogja hívni a kiküldött szobor-bizottságot, hogy tegyen jelentést az eddig történtekről, valamint a működésének eddig útjában állott akadályokról.

Az 1888 januárius 7-én tartott városi közgyűlés a működés megkezdésére az időt elérkezettnek látván, a szobor-bizottság elnöki és alelnöki tisztéinek újból való betöltését elhatározta. Megválasztotta elnöknek Hegedüs Sándor országgyűlési képviselőt, alelnöknek 'Sigmond Dezsőt és a mindenkori városi polgármestert.

Ezzel valahára kezdetét vette a munkásság. Az új szobor-bizottság 1888. évi május 21-én tartotta meg első közgyűlését. Megállapította az előzetesen kidolgozott munkaprogrammot a kellő hangulat előkészitésére az országosan megindítandó adakozás iránt, — megalakította az irodalmi szakosztályt és megalakította a végrehajtó bizottságot a határozatok végrehajtása, az emléktábla leleplezési ünnepélyeinek előkészitése s általán az actio megindítása czéljából. Az első felhívást »A Nemzethez« néhai dr. Szabó Károly egyetemi tanár fogalmazta; ezt 1888 végén küldték szét dr. Hegedüs István szobor-bizottsági titkár közreműködésével és feljegyzése szerint 4559 példányban. Visszaküldtek adományokkal 240 példányt, a többi künn rekedt. Mindazáltal az eredmény nem maradt el. Bejött a szoboralap javára Nagy Lajos pénztárnok kezéhez mintegy 60,000 korona. Az első jelentékenyebb adományt ehhez a nemzet őrangyalai — a nők — nyujtották 1888. évi karácsony ünnepén. Br. Kemény Kálmánné, szül. br. Bánffy Polixéna és br. Huszár Ilona gyűjtöttek és adtak be 1680 koronát, mit később 2400 koronára egészitették ki. Egyházaktól bejött 324 korona 30 fillér; főpapoktól 460 korona; főuraktól 3084 korona, ez utóbbiak közé számítva néhai Erzsébet királyné udvarmesteri hivatalának 430 és gr. Andrássy Gyula 200 korona adományát. Takarékpénztáraktól bejött 4902 korona; tanintézetektől 2834 korona; hivataloktól, testületektől, honvéd-tisztikartól 3580 korona; vármegyéktől 10,778 korona és a városoktól — bele számítva Kolozsvár 10,000 koronás adományát — 15,054 korona.

Itt van helyén felemlíteni azt a történeti tényt, hogy Mátyás király szobrának felállítása érdekében már a negyvenes években indult bizonyos mozgalom. Pestvármegye felhívására a vármegyék összegyűjtöttek 15,670 frt és 29 arany adományt. E gyűjtés emléke egy lángeszű szobrász: Ferenczi István által készitett és a budapesti Nemzeti Múzeumban őrzött szárnyaszegett alkotás; másik emléke a Pest-Pilis-Solt-Kis-Kunmegye által 1870-ben takarékba tett 877 korona 88 fillér, a Hevesmegye által beküldött 248 korona. Gyűjtöttek a vármegyék 1869-ben és 1870-ben is, de az első felhivásra készséggel engedték át a Kolozsvárt felállitandó Mátyás-király-szoborra. (Nevezetesen Pest-Pilis-Solt-Kis-Kunmegye 2092 korona 28 fillér, Gömörmegye 2350 korona 26 fillér, Abauj-Tornamegye 219 korona 86 fillér, Máramarosmegye 11,362 korona 28 fillér, de a mihez más 15 megye és 8 város is hozzá adta adományát.) Az erdélyi részekből Háromszék 1308 korona 16 fillért küldött.

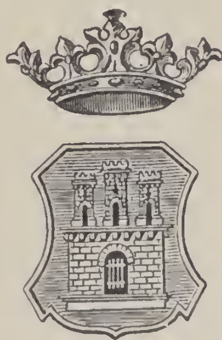
A szobor-bizottság második közgyűlését 1889 szeptember 1-én tartotta meg, melyben jelentés tétetvén az első felhívás eredményéről, a további gyűjtés módját megállapították. Másnap szeptember 2-án megtörtént az emléktábla ünnepélyes leleplezése. A második közgyűlés határozatára második felhívás indult útra és pedig két kiadásban, egyik a törvényhatóságok bizottsági tagjainak nevére kiállított 2 koronás nyugtatványokkal, másik 20 filléres szelvényekkel, melyeknek kiváltása által minden rendű és rangú magyar polgár adhatott a nagy király

emlékszobrára. Az eredmény 2 koronás beváltott nyugták után 28,038 korona, 20 filléres beváltott szelvények után 12,968 korona 60 fillér.

A szoboralap vagyona 1892. évi julius 1-én elérte a kamatokkal együtt a 120,000 koronát. Többé tehát nem volt ábrándkép Mátyás király szobrának létesülése.

E közben a bizottság újabb kisérleteket is tett adományok gyűjtésére. Szinigazgatókhoz, főpapokhoz, főnemességhez fordult, de kevés eredménynyel.

Lehetővé vált a pályázati hirdetés 1893 junius 11-én. A hirdetés Mátyás királynak a millennium alkalmára emelendő emlékszobrára szólt. A pályázat eredményre vezetett és Fadrusz Jánossal 1894 májusban a szerződés megköttetett (előbb 200,000 korona — későbbi pótlással 260,000 korona erejéig). Az alapkő a millennium évében, 1896 szeptember 30-án nagy ünnepélylyel tétetett le. Az a jó hatása megvolt, hogy az újabb felhívások a következő 3 év alatt ismét jelentékeny adományokat hoztak be a szoborra. Maga a király Ő Felsége két izben 26,000 koronát adományozott. Az 1899. évben a gyűjtés szünetelt. Az 1900. évben 10,000 példányban kibocsátott felhivásra bejött 6000 korona s ezzel a szoboralap kerekszámban 240.000 koronára emelkedett.

Kolozsvár czimere.

KOLOZSVÁR KEGYELETE MÁTYÁS KIRÁLY IRÁNT.

IRTA: FEKETE NAGY BÉLA.

Kiegészitéseképpen azoknak, a miket e műben dr. Ferenczi Zoltán, Szádeczky Lajos és Nagy Lajos elmondottak Mátyás király születési házáról, emlék-szobrairól és a kolozsvári szobor-bizottság működéséről, néhány sorban fölelevenítem, miként nyilatkozott meg ama kegyelet, a melylyel Kolozsvár hálás közönsége legnagyobb szülöttének az elmult két évtized alatt áldozott.

Felséges urunk és királyunk 1887 őszén néhány napot Kolozsvárt időzvén, szeptember 23-án meglátogatta dicsőült elődc szülőházát, melybe akkor katonaság volt beszállásolva. A meglehetősen elhanyagolt épület »fiók-laktanyai« berendezése nem nyerte meg a király tetszését.

— Nem nagy kegyeletre vall Mátyás király iránt — mondá — szülőházának ilyen használása.

Nyomban meghagyta, hogy a háznak *emléktáblával* való megjelölésére magánpénztára adományt küldjön a hatóságnak. A királyi szónak, a fejedelmi adománynak eredményeképpen a már nyolcz év óta tervezgetett emléktábla csakhamar elkészült s a város közönsége 1889. szeptember 2-án országos ünnepélylyel leleplezte azt. A kormányt Szapáry Gyula gróf képviselte. Az erdélyrészi törvényhatóságok és városok képviselőket küldtek. Az ünnepély a Szent-Mihály templomban megtartott istentisztelettel kezdődött, melyen *Lönhárt* Ferencz erdélyi r. kath. püspök végezte a szertartást. Utána a küldöttségek, óriás közönségtől kisérve, a szülőházhoz vonultak. Az 51-ik cs. és kir. gyalogezred zenekara eljátszván a Hunyady-indulót, a dalegyletek a szózatot énekelték. Alkalmi beszédet a szobor-bizottság elnöke, *Hegedüs* Sándor orsz. képviselő tartott, majd *Jókai* Mór szavalta el ódáját, melyet e mű első helyen közöl. Erre Hegedüs Sándor az emléktábla leplét eltávolíttatva, átadta megőrzés végett Albach Géza polgármesternek. Az ünnepély a himnusz eléneklésével ért véget, mire a közönség a katonai zenekar Rákóczy-indulója mellett eloszlott. Délben a város a vendégek tiszteletére fényes lakomát rendezett a lövöldében.

Az emléktáblát Pákei Lajos mérnök tervezte és Zala György mintázta.

Az Athenaeum nyomása.

MÁTYÁS KIRÁLY KOLOZSVÁRI SZOBRA.

FADRUSZ JÁNOSTÓL.

Az Athenaeum kiadása.

Szövege így hangzik:

Ebben a házban született 1443. márcz. 17-én | Mátyás | az igazságos, | Hunyady János és Szilágyi Erzsébet fia. | Szülőházát a nagy király kegyeletből | minden teher alól felmentette. | II. Rákóczy György erdélyi fejedelem | e ház kiváltságát megerősitette. | I. Ferencz József apostoli királyunk | 1887. szeptember 23-án látogatásával | megtisztelte, | és kegyes adományával gondoskodott, | hogy örök emlékezetül megjelöltessék. | A kegyelet és a tisztelet hirdetője | ez az emléktábla, melyet legnagyobb | fiának szülőházára tétetett a tulajdonos: | Kolozsvár sz. kir. városa. | MDCCCLXXXVIII. | Tervezte: Pákei Lajos, | Zala Gy. | Öntötte: Turbán Károly fia.

A fényes ünnepély országszerte fölkeltette az érdeklődést Mátyás tisztelete iránt. A szobor-bizottság ismét munkához látott. Országos gyűjtést indított, melyből 1891-ben 19,000 korona, 1892-ben pedig 43,800 korona folyt be, úgy, hogy a szoboralap vagyona 1892 derekán meghaladta a 120,000 koronát.

A szobor-bizottság ekkor elérkezettnek látta az időt arra, hogy *pályázatot* hirdessen a szoborra. Az 1893. évi junius 11-én tartott ülésből kiadta a pályázati hirdetést, a mely szerint a szobor-tervek egytized léptékben, 200,000 koronát meg nem haladó költségvetési előirányzattal 1894. május 1-ig adandók be a bizottsághoz. A pályázatra hat művész küldte be munkáját, u. m.: Bezerédy Gyula, Tóth András, Róna József, Vastag György, Köllő Miklós és Fadrusz János. A pályaművek bíráló-bizottsága ekként alakúlt meg: Kolozsvár sz. kir. város részéről Albach Géza polgármester és dr. Groisz Gusztáv egy. tanár, a szobor-bizottság részéről Pákei Lajos épitész-mérnök és Nagy Lajos unitárius tanár, esperes; a kolozsvári Ferencz József tud. egyetem részéről dr. Finály Henrik és dr. Széchy Károly egyetemi tanárok; az országos képzőművészeti társulat részéről Margitay Tihamér festő-művész, az Erdélyi Irodalmi Társaság részéről dr. Ferenczi Zoltán, a társaság titkára. A szobor-bizottság részéről még fölkérettek Strobl Alajos és Zala György szobrászok. A bíráló-bizottság elnökéül 'Sigmond Dezső országos képviselőt választotta meg s 1894 május 15-iki ülésében itélt a pályázat fölött.

A bizottság az első díjat (4000 k.) Fadrusz János mintájának itélte oda, mert a jelentés szerint minden részéből erőteljes, nemzeti jelleg sugárzik s azt eredeti és minden conventionalismustól ment művészi fölfogása, a műalkotás kiválósága, monumentalis jellege, művészi összhangja verseny-társai fölé emelik. A második díjat (3000 k.) szintén egyhangulag Bezerédy Gyula, s a harmadik díjat Köllő Miklós pályaművének itélte oda, a többiét pedig megvételre ajánlotta.

A bíráló-bizottság jelentése alapján a szobor-bizottság megkötötte a szerződést Fadruszszal a szobor kivitelére, olykép, hogy a szobrot a művész a millenniumi ünnep idejére, 1896-ra köteles elkésziteni.

Közbejött többféle akadály miatt a szerződés e pontjának Fadrusz nem tehetett eleget s ekként a város elesett attól, hogy a millenniumot a Mátyás-szobor leleplezésével ünnepelje meg. E helyett azonban más módot talált arra, hogy legnagyobb fia dicső emlékének kegyeletével adózzon. A törvényhatóság

1896. május 17-én tartott díszközgyűlésén két határozatot hozott a Mátyás-cultus emelésére. A kiadott jegyzőkönyv ezekről ekként emlékezik meg: Salamon Antal tanácsos előterjesztésére, dr. Török István biz. tag ajánló beszéde után »Közgyűlés nagy lelkesedéssel egyhangulag elhatározza, hogy a Haza ezeresztendős fennállásának örömünnepe emlékére a város közönségének tulajdonában levő azt a házat, melyben az igazságos nagy király született, hazafias és hálás kegyelete jeléül, örök időkig fenntartja, gondozza, ápolja s e czélból kellő módon ki fogja javíttatni, esetleg stilusszerűen restauráltatni fogja és a nagy király emlékéhez méltóan valamely közmívelődési czélra fogja használni; végre a tanácsot megbízza, hogy e határozat foganatositásául annak idején megfelelő javaslatait terjeszsze elő.«

A másik határozat a Mátyás-szoborra vonatkozik és így szól: »Közgyűlés egyhangulag kimondja, hogy Mátyás király lovagszobrának alapkövét Kolozsvár város főterén ez év szeptember hó 30-án országos ünnepséggel leteszi, ezzel az alkalommal népünnepélyt, lakomát s a nemzeti szinházban diszelőadást rendez, és e határozat végrehajtásával a tanácsot és a szobor végrehajtóbizottságát bízza meg.«

Ezen határozatok alapján Kolozsvár közönsége a milleniumot valójában Mátyás király fenséges emlékezetével ünnepelte. Lázasan, mindenre kiterjedő gondossággal, a társadalom minden rétegét átható és fölemelő meleg érdeklődéssel készűlt egész nyáron át arra, hogy jövendő műkincsének, a Mátyásszobornak alapkövét országos ünnepélylyel letegye.

Az ünnepélyre meghívta Ő Felségét, továbbá a törvényhozást, a kormányt, a törvényhatóságokat, az erdélyi országos egyesületeket, az egyházak, hatóságok, közművelődési intézetek fejeit, stb.

Valóságos nemzeti ünnep folyt le szeptember 30-án Kolozsvárt. Ő Felsége képviseletében br. Fejérváry Géza honvédelmi miniszter, mint királyi személynök jelent meg azon. A kormányt br. Jósika Sámuel, az Ő Felsége személye körüli miniszter képviselte.

Istentisztelet után a Főtéren, a Szent-Mihály templomtól délre lerakott talapzat köré gyülekezett az ünneplő közönség. A király képviselőjét Hegedüs Sándor orsz. képviselő, a szobor-bizottság elnöke üdvözölte magas szárnyalású beszéddel, melyben a nemzeti hagyományok és a királyszeretet összeolvadását ünnepelte. Br. Fejérváry válasza szerint Ő Felsége örömmel és megelégedéssel látja, hogy a nemzet Mátyás király dicső emlékezetének szobrot emel.

Br. Jósikának, mint a kormány képviselőjének Kolozsvár közönsége áldozatkészségét és hazafias kegyeletét dicsőítő beszéde után felolvastatott a szobor alapkövébe helyezendő okmány szövege, mely (az aláírások elhagyásával) eképpen hangzik:

Az olvasónak Üdv! Kolozsvár sz. kir. város törvényhatósági bizottsága 1882. évi julius 21-én tartott közgyűlésében Nagy Lajos bizottsági tag és unitárius esperes inditványára egyértelemmel elhatározta, hogy legnagyobb szülöttjének, Mátyás királynak, a város főterén az egész haza részvételével emlékszobrot fog emelni. E czélra 5000 frtot szavazott meg, egyszersmind egy százas bizottságot küldött ki elébb gr. Esterházy Kálmán Kolozsvár és Kolozsmegye főispánja, utóbb 1887-ben Hegedüs Sándor Kolozsvár orsz. képviselőjének elnöklete, 'Sigmond Dezső, Kolozsvár orsz. képviselője, Albach Géza polgármester és dr. Szabó Károly egyetemi tanár elnöklete alatt.

E bizottság a maga kebeléből egy végrehajtó-bizottságot küldött ki. Ez ismételten országos gyűjtést rendezvén, egyszersmind egyesitvén az egyes törvényhatóságoknál és takarékpénztáraknál őrzött, még a 40-es évek elején e czélra történt gyűjtéseket, legfőképen támogatva I. Ferencz József Ő Felsége legkegyelmesebb királyunk 13,000 frtnyi adományával: 1894-ben országos pályázat útján a Mátyás király két életnagyságánál nagyobb lovagszobrának megalkotására Fadrusz János szobrászszal összesen százharminczezer frtban szerződést kötvén, Kolozsvár sz. kir. város közönsége elhatározta, hogy az 1896-diki millennaris évben a szobor alapkövét ünnepélyesen leteszi.

Ezt az ünnepet a magyar törvényhozás az ezredéves országos ünnepek egyikéül fogadván el, Kolozsvár sz. kir. városa e nagy és nevezetes évben, midőn a magyar állam *I. FERENCZ JÓZSEF* ő cs. és apostoli királyi felségének dicsőséges uralkodása alatt, Losonczi báró *Bánffy* Dezső miniszterelnöksége idejében ezeréves fennállását ünnepelte, e szobormű alapkövét Ő Felsége dicsőségesen uralkodó apostoli magyar király képviselője, Komlós-Keresztesi báró *Fejérváry* Géza m. kir. honvédelmi miniszter; a magyar kormány képviselője, Branyitskai báró *Jósika* Sámuel Ő Felsége személye körüli m. kir. miniszter; *Hegedüs* Sándor, a szobor-bizottság elnöke, Kolozsvár város orsz. képviselője; Uzoni gróf *Béldi* Ákos Kolozsvár város és Kolozsmegye főispánja, valamint a magyar képviselőháznak, a szomszéd törvényhatóságok küldöttei, a város törvényhatósága, a szobor-bizottság, továbbá a meghivott egyházi, katonai és polgári méltóságok, hatóságok és nagyszámú ünneplő közönség jelenlétében *Albach* Géza polgármestersége idejében 1896. szeptember 30-án a szokott szertartások és kalapácsütések között letette.

Legyen ez a kő mozdulatlan alapja a rövid időn rajta emelkedő emlékszobornak, melynek hivalása egyrészről bizonyságot lenni arról, hogy Kolozsvár sz. kir. város közönsége a nagy királynak, mint legnagyobb szülöttének emlékét kegyelettel őrzi; másrészről egyik nevezetes tanújele lenni annak, hogy e haza fiai az ezredik év emlékét minő alkotások által kivánták megörökiteni; legyen egyszersmind e szobormű egyik romolhatatlan hirdetője nemzeti multunk nagyságának, dicsőségének és mint ilyen dobogtassa meg a haza minden hű fiának szívét s teljesítse e magasztos hivalását, míg magyar él ezen a földön.

Az okmány aláírása után elhelyezett alapkőre a királyi személynök tette az első ütést, melyet a hivatalosak hosszú sora követett.

Az alapkőletétel előtti napon az Erdélyi Irodalmi Társaság tartott ünnepi ülést, melyen dr. Márki Sándor »Mátyás és a renaissance« czimű essaijét olvasta föl. (Megjelent magyarul és németül.) Az alapkőletételt az EMKE millennaris lobogójának fölavatása és a Ferencz-József-iparmúzeum alapkőletételi ünnepe követte. Délután lakoma, népünnepély, szinházi díszelőadás stb. rekesztették be a nemzet kegyeletes ünnepét, melyről a hivatalos lap is megemlékezett a következő sorokkal:

»Hunyady Mátyásnak, az egykor nagy dicsőséggel, fénynyel és igazságossággal uralkodott magyar királynak, szobrot emel a nemzeti kegyelet Kolozsvárt, mely e halhatatlan emlékezetű

fejedelemnek szülővárosa. E szobor alapkő-letételi ünnepe szeptember hó 30-án, a mai napon megy végbe, a honfoglalás ezredik évfordulójának közhangulatával és szellemével teljesen összhangzó hazafias lelkesedéssel, méltó díszszel és részvéttel. Ő császári és Apostoli királyi Felsége, ki e szobor létrejöttét, dicső elődje iránti kegyeleténél fogva, fejedelmi bőkezüséggel mozditotta elő, báró Fejérváry Géza m. kir. honvédelmi minisztert bízta meg legkegyelmesebben, hogy legmagasabb személyét ez ünnepen képviselje. A felelős magyar kormány képviselője báró Jósika Sámuel, az Ő Felsége személye körüli m. kir. miniszter lesz. A törvényhozás két házának tagjai közül számosan vesznek részt az ünnepen.«

Három évvel később, 1899-ben, a városi hatóság a Főteret, hol a szobor alapköve letétetett, Mátyás-király-térnek nevezte el. A millenniumi díszközgyűlés határozata értelmében Mátyás király szülőházát díszesen restauráltatta s az Erdélyi Kárpát-Egyesületnek engedte át néprajzi múzeum berendezésére.

Ha még megemlítem a törvényhatóságnak azt az elhatározását, hogy a Mátyás-szobor leleplezése alkalmából országos ünnepélyt rendez, melyre Ő Felségét küldöttségileg meghívja, fölsoroltam ama főbb mozzanatokat, melyekben legdicsőbb nemzeti királyunk magasztos, hazafias tisztelete háládatos szülővárosában az utolsó két évtizedben kifejezésre jutott.

A hol ennyi szeretettel, ily bensőségesen áldoznak a történelmi hagyományoknak, a hol a honfiui kegyelet ily olthatatlan lánggal lobog, az a város méltó multjához és nagyjaihoz.

